

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджисв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 2 від 15 вересня 2022 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Пехник Алевтіна Валентинівна, Краснопольська Тетяна Миколаївна Проблеми у сфері зовнішньої політики: сучасні проєкції.....	7
--	---

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Азізага Тофіг оглу Гані-заде Про історію окупації міста Шуша (27 квітня – 8 травня 1993 р.).....	13
Герасимчук Таміла Федорівна Національна стійкість як детермінанта європейської інтеграції України.....	18
Завгородня Юлія Володимирівна Особливості поведінки учасників політичного процесу під час конфронтації в інформаційному просторі.....	29
Климчук Василь Йосифович, Дерев'янку Сергій Миронович Зовнішньополітичні інтереси України в Катарі, Кувейті та ОАЕ.....	34
Кобетяк Андрій Романович Вплив президентів України на формування ідеї єдиної Помісної православної церкви.....	42
Ліпкан Володимир Анатолійович Наративний аналіз деструктивних геополітичних концепцій.....	47
Mikayil Yusif Elchin The role of political institutions in innovation activities during globalization.....	56
Сергієнко Тетяна Іванівна Теоретико-концептуальні виміри співвідношення різних видів суверенітету.....	62
Сичова Анастасія Олександрівна Колабораційний мирний туризм: шлях до реінтеграції деокупованих територій.....	68
Хмельников Артем Олександрович Локальний політичний менеджмент: інституційні та організаційні засади.....	74
Шестакова Юлія Володимирівна Гене́за інституту репутації парламентаря в Україні.....	79

**РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Верховцева Ірина Геннадіївна Панімперський проєкт з управлінської модернізації Російської імперії: етапи реалізації (ракурс глобалістики).....	85
Завада Ярина Ігорівна, Ільницька Уляна Вікторівна, Лопата Мар'ян Олегович Співпраця Європейського Союзу з міжнародними акторами в контексті імплементації стандартів спільної екологічної політики ЄС.....	94
Зінько Ігор Зіновійович Діаспорна політика держав Балтії на сучасному етапі.....	100

Łukach Natalia Michajłowna, Rosłoń Dominika Tomashivna Aktualne problemy stosunków ukraińsko-polskich we współczesnych realiach geopolitycznych.....	109
Рослонь Домініка Томашівна, Працьовита Вікторія Любомирівна Регулювання міжнародної трудової міграції в Україні.....	114
Саутьонков Віталій Миколайович Міжнародний вимір авторитаризму: модель та форми співпраці недемократичних держав.....	119
Сафарова Афет Ага Алі Кизи Євроатлантичні відносини Європейського Союзу.....	125
Шлемкевич Тетяна Вікторівна Інформаційно-комунікаційні технології як чинник консолідації суспільства.....	130
 РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО	
Павлюх Марія Василівна Політична активність жінки на шпальтах польських жіночих часописів Львова «Ster», «Przedświt», «Ziarno».....	134

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

- Pehnyk Alevtina Valentynivna, Krasnopol'ska Tetyana Mykolaivna**
Problems in the field of foreign policy: modern projections.....7

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Azizaga Tofiq oğlu Gani-zade**
On the history of the occupation of the city of Shusha (April 27 – May 8, 1993).....13

- Gerasymchuk Tamila Fedorivna**
National resilience as a determinant of European integration of Ukraine.....18

- Zavgorodnya Yuliia Volodymyrivna**
Features of the behavior of participants in the political process during the confrontation
in the information space.....29

- Klymonchuk Vasyl Yosifovych, Derevyanko Serhii Myronovych**
Foreign policy interests of Ukraine in Qatar, Kuwait and UAE.....34

- Kobetiak Andrii Romanovych**
The influence of the presidents of Ukraine on the formation of the idea
of the united local Orthodox church.....42

- Lipkan Volodymyr Anatoliiovych**
Narrative analysis of destructive geopolitical concepts.....47

- Mikayil Yusif Elchin**
The role of political institutions in innovation activities during globalization.....56

- Sergiienko Tetiana Ivanivna**
Theoretical-conceptual dimensions of the relationship of different types of sovereignty.....62

- Sychova Anastasiia Oleksandrivna**
Collaborative peace tourism: the way for reintegration of post-occupied territories.....68

- Khmelnikov Artem Oleksandrovych**
Local political management: institutional and organizational foundations.....74

- Shestakova Yuliia Volodymyrivna**
Development of the institute of the reputation of a parliamentary in Ukraine.....79

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

- Verkhovtseva Irina Gennadiivna**
Panimperial project for the management modernization of the Russian Empire:
implementation stages (perspective of global studies).....85

- Zavada Yaryna Ihorivna, Ilnytska Uliana Viktorivna, Lopata Marian Olehovych**
Cooperation of the European Union with international actors in the context
of the implementation of the standards of the common EU environmental policy.....94

- Zinko Ihor Zinoviiiovych**
Diaspora policy of the Baltic states at the present stage.....100

Łukach Natalia Michajłowna, Rosłoń Dominika Tomashivna Aktualne problemy stosunków ukraińsko-polskich we współczesnych realiach geopolitycznych.....	109
Roslon Dominika Tomashivna, Pratsovyta Viktoria Lyubomyrivna Regulation of international labor migration in Ukraine.....	114
Sautonkov Vitalii Mykolaiovych The international dimension of authoritarianism: model and forms of cooperation of non-democratic states.....	119
Safarova Afet Aghaali qizi Euro-Atlantic relations of European Union.....	125
Shlemkevych Tetiana Viktorivna Information and communication technologies as a factor in the consolidation of society.....	130

SECTION 4. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Pavliukh Mariia Vasylivna Political activity of women in the columns of polish women's magazines Lviv «Ster», «Przedświt», «Ziarno».....	134
---	------------

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Пехник Алевтіна Валентинівна
Краснопольська Тетяна Миколаївна

Проблеми у сфері зовнішньої політики: сучасні проєкції

УДК 327.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.1>

Пехник Алевтіна Валентинівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Україна

Краснопольська Тетяна Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Україна

Сучасна політична ситуація в світі говорить про активність міжнародних відносин, про підвищення актуальності зовнішньої політики більшості країн світу. Але при цьому, в науковому світі, ми спостерігаємо ситуацію, коли проблеми зовнішньої політики практично зникають з терен наукових роздумів, переходячи до рівня міжнародних відносин та теорії зовнішньої політики – переважає сьогодні саме напрямок міжнародних відносин. Тому, метою статті визначено з'ясування сучасних проєкцій проблем зовнішньої політики, завданням – аналіз проблемних аспектів та визначення сучасних проєкцій зовнішньої політики в контексті розмежування понять «зовнішня політика» та «міжнародні відносини». Досягненню поставленої мети сприяло використання системно-аналітичного підходу, що дав можливість відокремити суттєво-якісні складові сучасних проєкцій проблем зовнішньої політики як цілісного конструкту, методів компаративного і структурно-функціонального аналізу, які надали можливість визначити межі та структурувати проблемне поле дослідження зовнішньої політики та відмежувати його від проблемного поля аналізу міжнародних відносин, діалектичного методу, який дозволив проаналізувати різноманітні проблеми, що пов'язані з формуванням та реалізацією зовнішньої політики держави, також методів аналізу, синтезу, проблематизації та систематизації проблем зовнішньої політики. Обґрунтовано, що до основних проєкцій сучасних проблем зовнішньої політики належать: підвищення потреби у масовій підтримці зовнішньої політики всередині держави, а також потреби у суспільному схваленні міжнародного співтовариства; аналіз та оцінка інструментальної ефективності зовнішньої політики держави; зміна зовнішньополітичного проблемного поля; наявне протиріччя двох провідних принципів міжнародного права: принципу територіальної цілісності держав, недоторканності їх території та права націй на самовизначення; проблема мови та мовних відносин у рамках міжнародно-політичного контексту; дослідження громадської думки як одного із факторів формування зовнішньої політики держави; включення гендерної проблематики до аналітичного поля факторів впливу на зовнішню політику; проблема використання для реалізації зовнішньополітичного курсу не лише офіційної, а й таємної дипломатії та стратегії.

Доведено, що можливості для проведення успішного зовнішньополітичного курсу та наявність широкої системи зв'язків різних аспектів у зовнішній політиці дають можливість державі використати безліч важелів впливу на інші країни. Але у разі недотримання рівноваги сил може виникнути реальна загроза суверенітету такої держави. Такий дисбаланс може вплинути на розвиток становища та співробітництво держави з іншими суб'єктами на світовій арені.

Ключові слова: зовнішня політика, проєкції зовнішньої політики, актуальні проблеми політики, сучасна політика, держава, дипломатія.

Вступ. Одночасно з розвитком суспільства та створенням держав виникає зовнішня політика. Будь-яка держава втілює в життя той чи інший курс зовнішньої політики, взаємодіючи з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності та регулюючи свої взаємини із нею. Оскільки кожна держава не існує ізольовано, її становище зобов'язує до вибору взаємовідносин з партнерами та противниками на міжнародному рівні в системі сучасної світової політики, враховуючи свої національні інтереси та пріоритети.

Головними зовнішньополітичними цілями держави, головним чином, є національна безпека, формування відповідних зовнішніх умов реалізації цілей та завдань внутрішньої політики, спрямованих на досягнення національно-державних

інтересів. Зовнішня політика держави є похідною від національних інтересів та повною мірою відображає ступінь усвідомлення державою власної суб'єктності на міжнародній арені. Серед факторів, які сприяють вибору країною цілей зовнішньої політики в сучасних умовах відносять: економічний розвиток, географічне положення, ідеологію, боєготовність, тип правління та міжнародний престиж країни на рівні міжнародні системи [8, р. 50].

До завдань вільного та незалежного існування держави входить запобігання зовнішньої загрози своїй цілісності та безпеки, пошук союзників та партнерів у міжнародних процесах, відстоювання належної ролі та авторитету своєї країни на міжнародному рівні тощо; забезпечення сприятливих зовнішніх умов становлять єдину політичну

лінію держави як самостійної та незалежної галузі політики.

Становлення та процес зовнішньої політики зазвичай розглядалася в рамках локального та регіонального рівнів, і лише у ХХ ст. у неї з'явився третє вимір – глобальний. Усі актори такого типу відносин взаємозалежні та взаємодіють як елементи єдиного цілого. Крім того, зовнішня політика, як продовження внутрішньої політики, пов'язана з нею єдиною ресурсною базою.

Теорія зовнішньої політики охоплює ширше коло проблем, яке включає такий комплекс питань, що виходить за межі міжнародних відносин. Взаємодія держав на світовій арені здавна є об'єктом досліджень. Описом таких подій займається історія міжнародних відносин, у той час як теорія зовнішньополітичних відносин вивчає формування основних методологічних конструкцій, що пояснюють появу та розвиток того чи іншого світового устрою. Основними методологічними школами, діючими в рамках теорії зовнішньої політики є реалізм, неореалізм, лібералізм, неолібералізм, конструктивізм, інституціоналізм, функціоналізм, фемінізм та ін., в яких за основу беруться певні припущення, з урахуванням чого вибудовується вся система аналізу.

Мета та завдання. Метою статті є визначення сучасних проєкцій проблем зовнішньої політики. Виходячи з мети дослідження, його завданням є аналіз проблемних аспектів та визначення сучасних проєкцій зовнішньої політики в контексті розмежування понять «зовнішня політика» та «міжнародні відносини».

Методи дослідження. В ході дослідження було застосовано низку методів, зокрема: системно-аналітичний підхід дав можливість відокремити суттєво-якісні складові сучасних проєкцій проблем зовнішньої політики як цілісного конструкту, використання методів компаративного і структурно-функціонального аналізу надали можливість визначити межі та структурувати проблемне поле дослідження зовнішньої політики та відмежувати його від проблемного поля аналізу міжнародних відносин. Діалектичний метод дозволив проаналізувати різноманітні проблеми, що пов'язані з формуванням та реалізацією зовнішньої політики держави, також були використані методи аналізу, синтезу, проблематизації та систематизації проблем зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід відзначити, що публікацій із зовнішньополітичного аналізу недостатньо. Є описові роботи, присвячені, наприклад, аналізу зовнішньої політики Англії, Франції чи інших країн. Можна виділити класичні праці таких авторів як Г. Брак, Д. Сінгер, В. Гадсон, Дж. Розенау. Серед сучасних українських авторів можна виділити розробки П. Войто-

вича, А. Ждамарова, Ю. Седляра, І. Погорської, Д. Лакішика. І тут слід зазначити, що праці, які присвячені теорії міжнародних відносин – за своїм обсягом значно перевищують кількість праць з теорії зовнішньої політики. Сьогодні зовнішня політика виявилася зникаючою темою у дослідженнях міжнародних відносин. На конгресах Асоціації міжнародних досліджень (ISA – International Study Association) спостерігається зменшення кількості доповідей, присвячених зовнішньополітичній проблематиці. І це незважаючи на те, що зовнішня політика – це традиційна галузь міжнародних досліджень, а перша кафедра, що спеціалізується на зовнішньополітичних дослідженнях, відкрилася ще 1919 року. І це приводить до того, що й досі існує дискусія щодо визначення самого поняття «зовнішня політика держави», методології вирішення проблем зовнішньої політики, визначенні проблем, які роблять актуальними дослідження у сфері зовнішньої політики України. Про це і піде мова в даній статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка зовнішньої політики незалежних держав характеризується конструктивними відносинами з існуючими різними державами, незалежно від своїх державних відмінностей у світі. Виступаючи єдиним цілим, вона формується з комплексу процесів, що відбуваються у внутрішній політиці держави. Результатом цього є те, що світова спільнота розглядає зміст зовнішньої політики як актора світової політики, розуміє інтереси та позиції всього суб'єкта у всій сукупності, що досить часто призводить до ототожнення політики держави з усією країною і навіть її населенням.

Прагматична зовнішня політика ґрунтується на формуванні раціонального балансу між її цілями та можливостями для їх досягнення. Серед ефективних інструментів досягнення цілей зовнішньої політики А. Керштайн називає дипломатію, допомогу іноземним країнам, військову силу та стримування [7].

У своєму прямому значенні зовнішня політика актора орієнтована виключно на суб'єктів аналогічного порядку. Відповідно, кожна держава буде свою лінію поведінки на міжнародній арені, формуючи та здійснюючи той чи інший зовнішньополітичний курс. С. Толстов правильно зазначає, що «зміни в позиціонуванні держав та міждержавних об'єднань, що спостерігалися впродовж останніх років, свідчать про суттєву корекцію політичного світогляду як на урядовому рівні, так і загалом у середовищі партій і рухів, які впливають на формування внутрішньої та зовнішньої політики країн світу» [4, с. 8].

Перший аспект, на якому слід зупинитися, – це підвищення потреби у масовій підтримці зовнішньої політики всередині держави, а також потреби у суспільному схваленні міжнародного співтовари-

ства. В даний час важним питанням є визначення залежності між зовнішньою політикою, що проводиться державою, і громадським схваленням. Наприклад, уряд України у 2013 році спробував здійснити непопулярну зовнішню політику щодо вступу до митного Союзу. Але, суспільство прямим чином вплинуло на рішення тогочасного уряду і революційним шляхом його було змінено (і Уряд, і рішення).

Наступний аспект стосується аналізу інструментальної ефективності зовнішньої політики України. Як оцінити, наскільки дієві міжнародні санкції? Як виміряти роль військової сили? Чи досить впливові міжнародні організації? Як оцінити їхню адекватність і легітимність? На підставі чого підбивати підсумки діяльності міжнародних акторів? Чи узгоджено її з діяльністю інших учасників міжнародних відносин? Відповіді ці запитання потребують пошуків критеріїв ефективності зовнішньої політики України.

Для оцінки ефективності зовнішньої політики можна застосовувати такі критерії. Перший критерій показує, наскільки зовнішня політика може забезпечити безпеку держави. Другий критерій полягає у відповідності зовнішньої політики внутрішньому та міжнародному законодавству. Третій критерій демонструє, наскільки зовнішня політика створює умови економічного розвитку. Четвертий – наскільки зовнішня політика забезпечує захист здоров'я (зокрема, як ефективно вона регулює використання нанотехнологій, досягнень біореволюції тощо). П'ятий критерій показує, як зовнішня політика сприяє розвитку освіти.

Актуальними також є проблеми зовнішньої політики, які виникли під впливом змін, що відбуваються у сучасних міжнародних відносинах. Один із них пов'язаний з межами, в яких сучасна держава може здійснювати самостійну зовнішню політику. Спостерігаються дві тенденції формування кордонів, у яких може здійснюватися зовнішня політика суверенної держави у XXI столітті. Перша тенденція полягає в прагненні зберегти однополярну систему, що склалася. Друга тенденція, що особливо помітно проявляється в останні роки, полягає у створенні умов для формування багатопольного світу. Наприклад, Китай поступово перетворюється на економічну наддержаву, ЄС продовжує орієнтуватися на однополярну модель, США не втрачає лідируючих позицій.

Інша проблема впливу трансформації міжнародних відносин на зовнішню політику держави у XXI столітті пов'язана з тим, що зовнішньополітичне проблемне поле змінюється. В останні десятиліття людство зіткнулося з глобальними проблемами, що вимагають для свого вирішення спільних зусиль усіх держав: екологічними, демографічними, енергетичними, продовольчими та ін. Особливу увагу слід приділяти енергетичним

аспектам зовнішньої політики. У першій половині XXI століття експерти прогнозують бурхливий розвиток світової енергетики та перерозподіл споживання енергії серед регіонів світу.

Актуальною проблемою також є протиріччя двох провідних принципів міжнародного права: принципу територіальної цілісності держав, недоторканності їх території та права націй на самовизначення. Тому сьогодні ефективний суверенітет мають далеко не всі. Суперечності основних принципів міжнародних відносин набувають все більшої гостроти у зв'язку з такими глобальними проблемами людства, як дефіцит природних ресурсів, енергетична безпека, продовольча проблема. Наприклад, США формулюють тези про загальнодоступність природних ресурсів незалежно від їхньої територіальної приналежності, а також необхідність їх справедливого перерозподілу. Ще приклад: «Німеччина на 2020 рік є найбільшим у світі виробником бурого вугілля, і з нього виробляється близько 19% електроенергії країни» [5], але відмовилися від подальшої його розробки. Загалом, «серед великих європейських вугільних держав Німеччина в справі згорання цієї традиційної галузі не першопроходець. У Бельгії останню шахту закрили ще в 1992 році, у Франції – в 2004-му, в Великобританії – в 2015-му. У всіх цих країнах видобуток кам'яного вугілля припиняли з економічних причин. Відмова від нього з екологічних міркувань (захист населення від смогу, а глобального клімату – від викидів парникових газів) – тенденція лише самого останнього часу» [6]. Але при цьому Німеччина бажає купувати газ і нафту у Росії. Тут слід погодитися з думкою П. Войтовича, який зазначає, що «сполучаючи і підпорядковуючи інтереси суверенних держав, інтереси всього людства і окремих його частин, зовнішня політика була і залишається вельми подвійною; у ній знаходять своє віддзеркалення і ідеалістичні уявлення про справедливий устрій світу, і жорсткий практичний розрахунок владних еліт, що відрізняють потреби своїх країн, що породжуються ситуацією, яка складається, від перспективних цілей перетворення світового порядку» [1, с. 131].

Наступна проблематика – проблема мови та мовних відносин у рамках міжнародно-політичного контексту. На думку А. Пехник, «найважливішою умовою формування свідомості та формою існування та прояву мислення є мова. Особливо це актуально зараз, коли процеси реформування суспільства та влади, війна, яка показала важливість мови для нашого українського народу» [3, с. 125]. З одного боку, це може стати предметом розгляду відповідних факторів, детермінантів, ефектів та інших характеристик міжнародних акторів через те, що використання мовних засобів є природною умовою будь-якої комунікації. З іншого боку, мова, її статусні та функціональні

параметри, режим мовних відносин можуть ставати безпосереднім елементом зовнішньополітичної активності. Тут також можливі різноманітні форми вияву. Мова виступає як важливий ресурс і можливість проектування впливу зовні у легкому варіанті, наприклад через параметри поширеності у світі. Мова в певних випадках включається до зовнішньополітичного порядку денного як предмет цілепокладання, стратегії, інтенції. Мова в тому чи іншому статусі, а також мовні ситуації – національні, субнаціональні, регіональні, транскордонні стають предметом зовнішньополітичного впливу. Мовні виміри міжнародно-політичних відносин утворюють кілька субдисциплінарних аналітичних ракурсів та просторів. У літературі пропонується кілька варіантів їхньої предметної ідентифікації: глоттополітика, геополітика (геостратегія) мови, соціолінгвістика глобалізації; політична лінгвістика міжнародних відносин. Включаючись до зовнішньополітичного порядку денного, мова передбачає відповідні дослідницькі завдання та програмні напрямки дослідницької розробки, наприклад розгляд мовних відносин та процесів у координатах викликів та загроз національній безпеці.

На сьогодні зовнішня політика вивчається у межах наступних теоретичних підходів. Реалістичний напрямок зосереджується переважно на дослідженнях зовнішньої політики держав-лідерів. Робляться також спроби подати всі держави на політичному атласі світу. Проте вони не дають цілісної картини світу, і навіть зовнішня політика як така вислизає з аналізу. Неомарксизм дотримується того погляду, що зовнішня політика детермінована економічними показниками. Альтернативний підхід фокусує увагу на змінах Вестфальської моделі світоустрою як спільноти суверенних держав. Підсумки Другої світової війни призвели до краху колоніальної системи та формування Ялтинсько-Потсдамської біполярної системи. Розпад СРСР як одного з полюсів сили викликав появу поряд з вестфальськими поствестфальськими і невестфальськими державами, які поведуться поза загальноприйнятими правилами міжнародної поведінки. Дедалі більшу роль у зовнішній політиці починають грати недержавні актори. Досягнення науково-технічної революції дозволяють невеликій групі людей завдати такої шкоди міжнародній спільноті, яка раніше була під силу лише провідним державам.

Сьогодні громадська думка є одним із факторів, які формують зовнішню політику держави. Воно є значним ресурсом зовнішньої політики та стає дедалі важливішим інструментом її реалізації. Водночас творці зовнішньої політики говорять про те, що вона не повинна йти за громадською думкою. Уряди навчилися маніпулювати громадською думкою та використовувати її у своїх цілях. У XXI ст. можливість впливу на громадську думку є над-

великими, надзвичайним є потенціал нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Одним з найбільш дієвих інструментів впливу на громадську думку та одночасно напрямом реалізації зовнішньої політики стає публічна дипломатія. Серед її акторів варто відзначити не тільки держави і дипломатів, а й окремих осіб, групи та інститути, які приймають участь в міжкомунікаційному та міжкультурному обміні, що справляє вплив на відносин держав[2, с. 14].

Сьогодні зовнішня політика жодного уряду не може бути ефективною, якщо вона не вирішує завдання формування позитивного образу своєї країни. До завдань публічної дипломатії якраз і входить формування позитивного образу держави зовні. Невідповідність образів сприйняття у представників різних країн значною мірою ускладнює та спотворює взаємодію у зовнішній політиці. Соціальні протиріччя, економічні спади і підйоми, кризи і виборчі цикли здатні змінити сприйняття однією державою іншої без жодних стимулів з боку останньої. На сприйняття впливають зовнішньополітичні установки та стереотипи. Однією з властивостей сприйняття є апперцепція – залежність образів сприйняття від минулого досвіду та особливостей особистості. Часто політики для виправдання своїх дій використовують як свій, а й історичний досвід. Для взаємного сприйняття противників на міжнародній арені характерним є дзеркальне відображення, коли власні неприйнятні риси, які держава відмовляється визнавати, несвідомо проєктуються на суперників.

Помилкове сприйняття ситуації, яке веде до реального втілення спочатку невірною припущення психологи та соціологи називають «самореалізоване пророцтво». Одна держава, сприймаючи іншу, як ворога, мобілізує військові ресурси, нагнітає військову риторику, готується до війни – і війна починається. І ми це спостерігаємо зараз в нашій країні. Людині властиво неадекватне суб'єктивне сприйняття ймовірності та цінності альтернативи при ухваленні рішення. Низькі ймовірності люди недооцінюють, а середні та високі, навпаки, переоцінюють. Функція корисності екстремальніша в області програшів, ніж вигравів. Це означає, що суб'єктивно втрата від зовнішньополітичного програшу сприймається більшою, ніж придбання такого ж за величиною виграшу. Негативно впливають на ухвалення рішення групові процеси. Групове мислення веде до зниження інтелектуальної ефективності, об'єктивного бачення реальності та моральної оцінки прийнятих рішень. У групі виникає феномен атмосфери загальноприйнятої думки, який полягає в тому, що, обравши на початку кращий для більшості членів варіант, при подальшому обговоренні група вже не повертається до розгляду деталей.

Жінки завжди відігравали важливу роль у світобудуванні, запобіганні та врегулюванні конфліктів. Відзначається зв'язок між гендерною рівністю та міжнародною безпекою. Жінки у всьому світі виступають за соціальні програми та демократію, а не за амбітні геополітичні проекти. Чисельність жінок, зайнятих державній службі, постійно зростає. Незважаючи на те, що однією з найважливіших тенденцій сучасного світового розвитку є збільшення числа лідерів-жінок, в існуючих моделях політичного лідерства й досі недостатньо враховується жіноча специфіка.

Зовнішня політика завжди реалізується шляхом не лише офіційної, а й таємної дипломатії та стратегії. Необхідність держав пізнавати таємні цілі реального чи потенційного супротивника і здійснювати свої таємні цілі або домагатися неприхованих цілей, але таємним шляхом – зумовила появу та вдосконалення спеціальних структур, призначених для такої діяльності. Таємна зовнішня політика держави обґрунтовується необхідністю реалізації національних інтересів та забезпечення національної безпеки, але при цьому виробляється у вузькообмежених колах вищої політичної та фінансової еліти суспільства і не завжди відповідає інтересам нації. Під час проведення широкомасштабних стратегічних операцій, щодо здійснення прихованого управління подіями у системі міжнародних відносин, можуть використовуватися багатоваріантні і багатоходові комбінації щодо розрізнених об'єктів. Тому виявлення та прогнозування сценаріїв таємних зовнішньополітичних акцій неможливе без ретельної систематизації та обробки великих обсягів інформації про процеси у різних сферах внутрішньодержавних та міжнародних відносин.

Висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На нашу думку, зовнішньополітична поведінка держави повинна визначається завдяки встановленню дипломатичних відносин між різними країнами. При цьому традиційно для зовнішньополітичного процесу характерним є встановлення дипломатичних відносин між державами, відкриття представництв держави при міжнародних організаціях, або членство в них, діалог та взаємодія з дружніми іноземними громадськими рухами, спілками та установами.

Можливості для проведення успішного зовнішньополітичного курсу та наявність широкої системи зв'язків різних аспектів у зовнішній політиці дають можливість державі використати безліч важелів впливу на інші країни. Але у разі недотримання рівноваги сил може виникнути реальна загроза суверенітету такої держави. Такий дисбаланс може вплинути на розвиток становища та співробітництво держави з іншими суб'єктами на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войтович П. Зовнішня політика як вибір держави і міжнародне право розвитку. Міжнародне право розвитку: сучасні тенденції та перспективи. Одеса, 2015. С. 131–140.
2. Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. *Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 69. С. 13–20.
3. Пехник А. Мова, як засіб формування свідомості та світогляду. Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри. МОН України, Нац ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 124–126.
4. Проблеми зовнішньої політики та міжнародних відносин: Тези наукових конференцій відділу трансатлантичних досліджень / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 228 с.
5. Уряд Німеччини схвалив відмову від бурого вугілля до 2038 року. *Європейська правда*. 29 січня 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/29/7105740/>.
6. У Німеччині закрилася остання вугільна шахта. *Економічна правда*. 22 грудня 2018 року. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/22/643829/>.
7. Kerstein A. Tools for Achieving Foreign Policy Goals. 2015. *The Borgen Project.html*. URL: <https://borgenproject.org/tools-achieving-foreign-policy-goals/>.
8. Wazir1 I. Wahdat R. National Goals in Foreign Policy. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*. 2022. Vol. 2. Issue 4. P. 45–50. URL: <https://www.ijrah.com/index.php/ijrah/article/view/51>.

REFERENCES:

1. Voitovych P. (2015). Zovnishnia polityka yak vybir derzhavy i mizhnarodne pravo rozvytku [Foreign policy as a state choice and international development law]. *Mizhnarodne pravo rozvytku: suchasni tendentsii ta perspektyvy* [International development law: modern trends and perspectives]. Odesa. S.131-140. [in Ukrainian].
2. Krasnopolska T. M., Myloserdna I. M. (2022). Tsyfrova dyplomatiia yak osnova novoi publichnoi dyplomatii [Digital diplomacy as the basis of new public diplomacy]. *Aktualni problemy polityky: Zbirnyk naukovykh prats* [Actual problems of politics: Collection of scientific papers]. Vyp. 69. S. 13-20
3. Pekhnyk A. (2022). Mova, yak zasib formuvannia svidomosti ta svitohliadu [Language as a means of forming consciousness and worldview]. *Suchasni politychni protsesy: hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry. MON Ukrainy, Nats un-t «Odes. yuryd. akad.»* [Modern political processes: global and national dimensions. MES of Ukraine, Odesa National University. law Acad.]. Odesa. S. 124-126. [in Ukrainian].
4. Problemy zovnishnoi polityky ta mizhnarodnykh vidnosyn: Tezy naukovykh konferentsii viddilu transatlantichnykh doslidzhen / Za zah. red. kand. ist. nauk, dots. S.V. Tolstova; DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» (2021). [Problems of foreign policy and international relations: Abstracts of scientific conferences

of the department of transatlantic studies / For general ed. Ph.D. history of Science, Assoc. S.V. Tolstov; State University «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine». K.: Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». 228 s. [in Ukrainian].

5. Uriad Nimechchyny skhvalyv vidmovu vid buroho vuhillia do 2038 roku (2020). [The German government has approved a phase-out of lignite until 2038]. Yevropeiska pravda, 29 sichnia 2020 [European Truth, January 29, 2020]. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/29/7105740/>. [in Ukrainian].

6. U Nimechchyni zakrylasia ostannia vuhilna shakhta (2018). [The last coal mine closed in Germany]. Ekonomichna pravda. 22 hrudnia 2018 roku [Economic truth, December 22, 2018.]. <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/22/643829/>. [in Ukrainian].

7. Kerstein A. (2015). Tools for Achieving Foreign Policy Goals. *The Borgen Project.html*. URL: <https://borgenproject.org/tools-achieving-foreign-policy-goals/>.

8. Wazir1 I. Wahdat R. (2022). National Goals in Foreign Policy. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*. Vol. 2. Issue 4. P. 45-50. URL: <https://www.ijrah.com/index.php/ijrah/article/view/51>.

Problems in the field of foreign policy: modern projections

Pehnyk Alevtina Valentynivna

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theories
National University «Odesa Law Academy»
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine

Krasnopolska Tetyana Mykolaivna

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theories
National University «Odesa Law Academy»
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine

The current political situation in the world speaks of the activity of international relations, of increasing the actualization of the foreign policy of most countries of the world. But at the same time, in the scientific world, we observe a situation when foreign policy problems practically disappear from the field of scientific thinking, moving to the level of international relations. It was determined that even in terms of the number of works devoted to the theory of international relations and the theory of foreign policy, the direction of international relations prevails today. Therefore, the purpose of the article is to clarify modern projections of foreign policy problems, the task is to analyze problematic aspects and define modern projections of foreign policy in the context of distinguishing between the concepts of "foreign policy" and "international relations". The achievement of the set goal was facilitated by the use of a system-analytical approach, which made it possible to separate the essential and qualitative components of modern projections of foreign policy problems as a whole construct, methods of comparative and structural-functional analysis, which provided an opportunity to determine the boundaries and structure the problematic field of foreign policy research and delimit it from the problem field of the analysis of international relations, the dialectical method, which made it possible to analyze various problems related to the formation and implementation of the state's foreign policy, as well as methods of analysis, synthesis, problematization and systematization of foreign policy problems.

It is substantiated that the main projections of modern foreign policy problems include: increasing the need for mass support of foreign policy within the state, as well as the need for public approval of the international community; analysis and evaluation of the instrumental efficiency of the state's foreign policy; change in the foreign policy problem field; the existing contradiction of two leading principles of international law: the principle of the territorial integrity of states, the inviolability of their territory, and the right of nations to self-determination; the problem of language and language relations within the international political context; the study of public opinion as one of the factors in the formation of the state's foreign policy; inclusion of gender issues in the analytical field of factors influencing foreign policy; the problem of using not only official, but also secret diplomacy and strategy to implement a foreign policy course.

It has been proven that the opportunities for conducting a successful foreign policy course and the presence of a wide system of connections of various aspects in foreign policy enable the state to use many levers of influence on other countries. But if the balance of power is not observed, a real threat to the sovereignty of such a state may arise. Such an imbalance can affect the development of the state's position and cooperation with other subjects on the world stage.

Key words: foreign policy, foreign policy projections, current political problems, modern politics, state, diplomacy.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Азізага Тофір оглу Гані-заде

Про історію окупації міста Шуша (27 квітня – 8 травня 1993 р.)

УДК 94(479.24)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.2>

Азізага Тофір оглу Гані-заде
дисертант
Військової академії ЗС Азербайджану

У статті з достовірних джерел та літератури розглядається окупація міста Шуша, одного з унікальних культурних центрів Азербайджану, вірменськими військовими частинами у квітні-травні 1992 року, та героїзм, виявлений нашою армією під час бойових дій. Для запобігання наступальній операції на Шушу, яку вірмени називали "Весіллям у горах", було залучено 704 бригади, 777 батальйон спеціального призначення, шушинський батальйон територіальної самооборони, роти територіальної самооборони Гарагафа, Косалара, Кяркіджахана, добровольчі роти з Євлаха, Мін'ячевіра, рота НФА, добровільний загін "Азербайджанський Кара-бах", автомобільна, танкова роти, артилерійський дивізіон та патруль-но-постова служба МВС. Збройні угруповання вірмен повсюди здійснювали криваві терористичні акти проти азербайджанців. За допомогою збройних сил Росії вірмени зуміли створити більш-менш організовані та забезпечені необхідними для ведення спеціальних бойових операцій військові підрозділи. До того ж у бойових операціях на боці вірменів брали участь окремими російськими військовими частинами, найбільш відомим прикладом яких був 366 полк російської армії, яка брала участь разом із вірменами у знищенні міста Ходжали та вбивстві громадян цього міста. А азербайджанці подібних можливостей не мали. Слід також зазначити, що окупація міста Шуша відбулася в день (8 травня 1992 року), коли Іран організував зустріч президентів Азербайджанської Республіки та Вірменії для «перемир'я їх та припинення бойових дій» і це невипадково, оскільки таких «послуг» є децю. Наступ на місто Шуша проводився з чотирьох сторін – Ханкенді-Шуша, Шушикенд-Шуша, Джангасан-Косалар-Шуша і Дашалти-Лісогор (перевал Турису), а також два допоміжні наступи з Дашалти-Шуша і Кяркіджахан-Хейвали, і з Шушикенд села Дашалти має бути обстріляне місто Шуша із застосуванням артилерії.

Ключові слова: Незалежність, суспільно-політична обстановка, Шушинська операція, 704 в/ч, шушинський батальйон самооборони, добровольці, героїзм.

Вступ. Агресивні сили, які прагнуть утримати Азербайджанську Республіку, що відновила історичну незалежність у 1991 році, у сфері свого впливу, зуміли провести хитру політику, використовуючи соціально-економічну та політичну кризу у перші роки незалежності, розпалили національний конфлікт. Між Азербайджаном та Вірменією в Карабаху, кровопролитна боротьба між двома народами посилилася, вірменські збройні угруповання здійснили криваві терористичні акти проти азербайджанців. Внаслідок цих кривавих подій карабахський конфлікт виріс у війну. Так, у першій карабахській війні, що тривала 28 років, 20 відсотків наших земель було захоплено вірменськими збройними угрупованнями, а в ході бойових дій героїчно загинуло понад 20 тисяч синів Азербайджану. Слід зазначити, що з кривавих діянь, скоєних збройними угрупованнями Вірменії проти азербайджанського народу, була окупація міста Шуша.

Виклад основного матеріалу. У ніч проти 8 травня 1992 року вірменські військові формування провели операцію із захоплення міста Шуша. Таємну назву операції із захоплення Шуші вірмени називали «Весілля в горах».

Повітряний коридор, досягнутий із захопленням Ходжалінського аеропорту в лютому 1992 року,

не дозволяв вірменам вести широкомасштабні та тривалі бойові дії. Тому противник з метою об'єднання Карабаху з Вірменією та одержання сухопутних комунікацій розробляє плани щодо завдання удару силами оборони Азербайджану як зсередини, так і з боку Вірменії.

У першому напрямку вірмени хотіли захопити автомобільну дорогу Агдара-Кельбаджар-Зод, що проходить через Кельбаджарський район, у другому захопити автомобільну дорогу Ханкенді-Шуша-Лачин-Горіс, що проходить через міста Шуша та Лачин.

Після Ходжалінської трагедії виникла гостра необхідність створення регулярної армії в Азербайджанській Республіці, підпорядкованій єдиному командуванню, здатної вести широкомасштабні військові операції.

У складі 704-ї бригади, виділеної для захисту міста Шуша, були 4 танки, 9 ДПМ, 2 БТР, 2 БРДМ, 2 ЯРС, шість градобійних гармат КС-19, дві 100-мм гармати, 20 82-мм мінометів БМ, 6 20-мм зенітних гармат, 1 30-мм зенітна гармата, 6 автоматичних гранатометів АГС-17, 5 ДЗРК «Стріла», також вважалися 777 батальйон спеціального призначення, шушинський батальйон територіальної самооборони, роти територіальної самооборони,

роти території Євлаха, Мінг'ячевіра, рота НФА, добровольчий загін "Азербайджанський Карабах", автомобільна, танкова роти, артилерійський дивізіон та патрульно-постова служба МВС загальною чисельністю близько 2000 осіб [10; 18].

Згідно з оперативним планом, розробленим Генштабом Збройних сил Республіки Вірменія та штабом сепаратистських сил так званого "Нагірного Карабаху" та затвердженим міністром оборони Республіки Вірменія, озброєні підрозділи повинні були зібратися з усієї території Карабаху у восьми районах зосередження у напрямі Ходжали-Лачин, атакувати, зайняти вогневі позиції артилерії у двох районах та після артилерійської підготовки у темряві ночі перейти у наступ. Відповідно до операції, були заплановані з чотирьох сторін наступу у напрямках Ханкенді-Шуша, Шушикенд-Шуша, Джангасан-Косалар-Шуша та Дашалти-Лісогор (перевал Туршсу), а також два допоміжні наступи з Дашалти-Шуша та Кяркіджахан-Хейвали після того, як із Шушикенда має бути обстріляне місто Шуша із застосуванням ЯРС, а із села Дашалти – ствольної артилерії [10, 18].

Бойове завдання вірмен, частин військ, що наступають з першого і другого флангів, – підійти до фортечних стін, замовчавши всі вогневі точки азербайджанців на дорогах до Шуші, а завдання бійців третього флангу – утримати під вогнем дорогу Шуша-Лачин, оточити Шушу, перешкодити руху бійців, які прийшли на допомогу Шуші з напрямку Лачин-Губадли, а також зміцнитися там, зайнявши село Зарисли і тим самим повністю перервати зв'язок між Лачином і Шушою [19; 6, с. 34].

Бійцям на напрямі Джангасан-Косалар було доручено вчинити велику кількість обманних маневрів, привернути увагу азербайджанських бійців до цих маневрів. І саме тоді, використовуючи штучно створену ситуацію, можна було б дедалі більше звужувати оточення Шуші та взяти місто [19; 6, с. 34].

У цьому запланованому нападі також передбачалося, що чотири ударні вертольоти Мі-24 армії Республіки Вірменія (насправді це були військові гелікоптери Російської армії, що базувалися у Вірменії – Гані-заде) завдавали б ракетно-бомбових ударів по важливих оборонних рубежах Шуші, а чотири вертольоти Мі-8 мали висадити десант на дорозі Хевсали-Шуша з метою завдання удару захисникам Шуші з тилу [22].

А з Гориського району Вірменії артилерійська група "Дніпро" вірменської армії мала обстрілювати місто Лачин і дорогу Лачин-Губадли з метою запобігання можливої допомоги Шуше [22].

А після взяття міста Шуша військові частини, що увійшли до міста, мали, просуваючись у напрямку Лачина, з'єднатися в Лачині зі збройними силами Республіки Вірменія. Фронт наступу становив 35 км, а глибина на Лачинському напрямку – до 12 км [22].

В результаті невідкладних заходів, проведених з 25 квітня 1992 року, 777 батальйон спеціального призначення, що знаходяться в Шуші, шушинський батальйон територіальної самооборони, роти територіальної самооборони Гарагафа, Косалара, Кяркіджахана, добровольчі роти з Євлаха, Мінг'ячевіра, рота НФА, добровільний загін "Азербайджанський Карабах", автомобільна, танкова рота, артилерійський дивізіон та патрульно-постова служба МВС формально підпорядковувалися єдиному командуванню. І командування розробило план оборони Шуші, розділивши сили на оборонний район, лінії оборони, опорні пункти. Фронт оборони становив 35 кілометрів, а глибина оборони – 5 кілометрів [10].

З 27 квітня вірмени почали наступ на Шушу, хоч і поступово.

По всьому фронту у напрямку Шуші вірмени мобілізували свої сили, намагаючись обманними маневрами здобути гору і звзити облогу міста Шуші.

5 травня 1992 року вірменські військові формування знову перегрупувалися і почали формувати ударні групи із шести напрямків навколо міста Шуша [14]. Однак командир 704-ї бригади, передбачивши задуми супротивника, відвів частину резерву на позиції у напрямку Джангасан-Косалар для посилення крайнього лівого флангу.

Напад було здійснено у взаємодії з Міністерством оборони РА штабом Комітету оборони сепаратистського «Нагірного Карабаху» в Ханкенді, а управління операцією здійснювалося з командного пункту на висоті 1289.0 [14].

Перша атака противника відбулася 7 травня опівночі у напрямку Джангасан-Косалар. Юра Ованісян, завдаючи нищівних ударів по азербайджанським позиціям у напрямку Джангасан, переміщує свою позицію у бік Шуші. Продовження розпочатого бою у напрямку Джангасан-Косалар покладається на 26-й підрозділ. Головною метою вірменської армії тут було повністю осадити місто Шуша, відволікаючи увагу азербайджанських підрозділів у напрямі Джангасан-Косалар [7; 19; 17]. Однак у результаті тактично правильно спланованих оборонних боїв цю атаку було відбито. Зазнавши серйозних втрат, противник не зміг закріпитися на досягнутому рубежі і був змушений відступити. До вечора того ж дня два військові гелікоптери збройних сил Азербайджану завдали ударів по лінії зіткнення вірмен навколо Шуші. А за кілька хвилин у повітря піднявся бойовий літак Су-25, який бомбив вірменські позиції у місті Ханкенді [19; 6, с. 34-35].

8 травня 1992 року о 02.30 противник вів запеклий артилерійський вогонь містом Шуша з позицій, розгорнутих у напрямі Дашкента і Шушакенда. І після цього в темряві ночі перейшов у наступ у напрямку Ханкенді-Шуша, Шушакенд-Шуша. Але

й цього разу, зіткнувшись із планомірним вогнем нечисленних захисників Шуші, ворог був змушений відступити.

Вимушений вночі відступити, противник до ранку перейшов у наступ у напрямку Дашалти-Шуші і до 12 години ціною великих втрат зумів прорвати лінію оборони у напрямку Ханкенді-Шуша, Шушакенд-Шуша [6, с. 34-35].

Азербайджанські бійці, які зуміли хоч тимчасово відстояти свої позиції в нерівному бою, збивають танк № 422, який намагається увійти до Шуші. Останні резервні частини, що залишилися у розпорядженні бригади, були введені в бій, і за ефективного контрудару втрачені позиції було відновлено. Не чекаючи цього, вірменські військові припиняють бойові дії на центральному напрямку та спрямовують усі сили у фланг. Мета була розрахована на те, щоб потрапити через фортечні мури у бік в'язниці і звідти просунутися вглиб міста. Не випадково безперервні ракетні удари противника були спрямовані саме на південь Шуші та її фортечні мури [6, с. 34-35].

Не зумівши досягти успіху у напрямку Дашалти-Шуша, противник завдав удару у напрямку Дашалти-Зарисли.

Для запобігання цьому удару сил бригади практично не залишилося, і комбриг, ухваливши тактично вірне рішення, розгорнув не атаковані сили оборони на оборонних позиціях у напрямку Набілар-Дашалти [6, с. 34-35].

Близько 14.30 противник, зазнавши тяжких втрат, знову відступив у вихідні райони у напрямку Шуша-Ханкенді та Шуша-Шушакенд.

Підрозділи у місті Шуша зазнали серйозних втрат.

О 16:00 взвод, що знаходився в Лачині, прийшов на допомогу по дорозі Лачин-Шуша і наніс фланговий удар по силах противника, що зупинилися в напрямку Дашалти-Зарисли. Противник, цього разу теж зазнавши тяжких втрат, відступив на вихідні позиції [19].

Об 11 годині були нанесені авіаудари за заданими захисниками Шуші координатами. Однак від авіаційних ударів постраждав не лише супротивник, а й наші сили [12]. А о 17:00 противник, зазнавши численних втрат на всіх напрямках, відступав, збираючи трупи з поля бою на машинах "КАМАЗ" [18].

Тяжкі бої тривали і наступного дня, і до кінця дня захисники Шуші зазнали значних втрат. Бригаді не вистачило сил відбити чергову атаку супротивника, яка очікувалася вночі. Місцеві сили самооборони залишили свої позиції та були зайняті евакуацією своїх сімей. Сили допомоги, обіцяні міністром оборони Рагімом Газієвим, не прибули [1].

О 20:00 вечора супротивник, перегрупувавшись, зайняв наступальні позиції. З настанням темряви розпочався новий наступ у напрямку

Джанхасан-Косалар. Слід зазначити, що російські військові бази в селі Каркіджахан і Ханкенді також обстрілювали безперервними ракетами населені пункти та об'єкти громадського харчування в Шуші.

Протягом дня безперервні ракетні удари по місту призводять до обвалення всіх спостережних веж на фортечних стінах та підпалу та спалення всього міста. І саме після цієї атаки, поклавши край облозі Шуші, вірмени починають входити в місто через фортечні стіни. Вірменські угруповання, захопивши контроль над певною частиною міста, поступово намагаються забезпечити вихід на дорогу Лачин-Шуша та вірменським підрозділам на іншому фланзі. Резервні сили противника, дислоковані в Ханкенді, завдають серйозних ударів по тилу лівого флангу з відкритої ділянки оборони [6 с. 34-35].

Бракувало живої сили та техніки, щоб прорвати облогу вірменських військових формувань або запобігти атакам вірмен. У цій ситуації сили оборони в напрямку Джанхасан-Косалара були змушені відступити [4].

Налякане цим мирне населення Шуші вже відчайдушно йшло через непрохідні ліси до Лачин.

Захист Шуші таким чином похитнувся. Не прибуття обіцяної допомоги до 24.00 8 травня 1992 року зробило ситуацію незворотною. О 24:00 комбриг наказав залишити Шушу. Нечисленні сили, виведені з Шуші у бік Шуша-Зарисли, були розміщені на панівних висотах дорогою Шуша-Лачин у бік Зарисли-Шуша, але це не принесло користі [4].

Вірменські сили, які взяли під контроль певну частину міста, поступово перервали зв'язок Шуші із Лачинським районом. Таким чином Шуша, Джанхасан, Косалар, Гарагая потрапляють під вірменську окупацію.

Слід зазначити, що вірменські війська, що увійшли до Шуші 8 травня, не зважилися відкрито пересуватися вулицями, побоюючись можливих вуличних боїв. Тільки після того, як вони переконалися, що місто порожнє о 4 годині ночі на 9 травня, вони почали святкувати свою перемогу над містом Шуша [19].

Під час боїв за Шушу дуже небагатьом азербайджанським солдатам та місцевим загонам самооборони протистояли 11 тисяч вірменських солдатів та 40 одиниць бронетехніки. За даними слідства, бої із противником тривали по 10 годин на добу. Лише у день окупації Шуші бої тривали понад 20 годин [3]. І під час цих боїв 1860 азербайджанців було поранено і 480 убито [2].

Висновок. Як видно, сини Азербайджану люто боролися за збереження Шуші у своїх руках і виявили небувалий героїзм. Вони послідовно відбивали атаки переважаючих сил противника у напрямках Джанхасан-Косалар, Ханкенді-Шуша, Шушакенд-Шуша, Дашалти-Шуша та Дашалти-

Зарисли. У безперервних поточних боях вони вводили у бій усі свої резервні сили. Вони перегрупувалися та контратакували у двох напрямках. Вони маневрували та організували оборону на новій території, під час бою завдавали ударів з повітря по супротивнику. Крім того, вони відбивали численні переважаючі сили противника на всіх напрямках. Проте невчасне прибуття Шушу і нездатність ефективно організувати оборону виснаженими силами призвели до окупації Шуші 9 травня 1992 року.

9 травня 1992 року на допомогу Шуші прибули підрозділи республіканської міліції спеціального призначення, Гянджинської поліції – 18 осіб, Бакинського пожежного управління – 40 осіб. А у складі діючих підрозділів, лише 125 осіб бійців, озброєних легкою зброєю, зайняли позиції на оборонному рубежі у напрямку Шуша-Лачин, гора Сарібаба, Телестудія, перехрестя дороги до села Ширлан, гора Кірс, село Галадересі [18].

У ніч з 10 на 11 травня на допомогу присіли три рейдові загони, яким були дані бойові завдання щодо зміцнення постів [18].

12.05.92 азербайджанські підрозділи перегрупувалися і контр-атакували дорогою у напрямку Зарисли-Шуша, але були змушені відступити, потрапивши в засідку, влаштовану противником, зазнавши втрат в одному танку та одному БМП.

15-16 травня перевал Туршсу, а 18 травня місто Лачин перейшли до рук вірмен в результаті ударів, завданих противником з двох сторін, у напрямку Горус-Лачин та Туршсу-Лачин [5; 9; 11].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bingöl N. Şuşa işğaldan əvvəl: “Ramiz Qəmbərov Rəhim Qaziyevə dedi ki, Şuşa əldən getsə, səni güllələyəcəm” // Modern az. 7 May 2017 // <https://modern.az/az/news/132186/susa-isgaldan-evvel-ldquoramiz-qemberov-rehim-qaziyevə-dedi-ki-susa-elden-getse-seni-guullleleyecemrdquo>

2. Bu gün Şuşanın işğalından 20 il keçir. Yeni Müsavat qəzeti, 08.05.2012 // https://musavat.com/news/bu-gun-susanin-isgalindan-20-il-kecir_123335.html

3. Eltürk E. “Şuşanı müdafiə etmək olardı”: Fəxrəddin Səfərov: “İstintaq materiallarında var ki, Şuşanın işğalında Sovet ordusunun 62 keçmiş polkovniki və polkovnik-leytenantı iştirak edib” // Şuşa özünümüdafiə batalyonunun sabiq komandiri Fəxrəddin Səfərovun “Təzadlar”a müsahibəsi // Təzadlar, 2012, 9 may, səh. 11.

4. “Həminin səhvi olur” – “Şuşanın məğlub generalı”nın 27 illik etirafları (eksklüziv), 8 May 2018 // <https://hafiztimes.com/səhidləri-yuxularında-gorurəm-susanin-məğlub-generalinin-27-illik-etirafları-ekskluziv/>

5. Heç yerdə görmədiyiniz video! 1992, 26 may! Şuşa və Laçının işğalı: İngilis jurnalist çəkirdi. Kanal 13, Nov 1, 2020 // <https://www.youtube.com/watch?v=kXA Xnjz8DtE>

6. İsmayılov F. Laçın: həqiqətlər, mülahizələr, tarixi dəyərlər. Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2012. 184 s.

7. Qəhrəmanlı G. Ermənilərin “dağlarda toy” əməliyyatı // Ədalət qəzeti, 2010, 15 may.

8. Laçın // <https://military-az.com/forum/viewtopic.php?t=1576>

9. Laçının işğalından 28 il ötür // <https://aztv.az/az/news/7078/lacinin-isgalindan-28-il-otur>

10. Məhərrəmov C. 1992-ci il aprel may aylarında Şuşa uğrunda aparılan döyüşlər. Hərbi Akademiyanın Əməliyyat və Taktika məhərəti kafedrasının müəllimi. // Ədalət qəzeti, 2009, 7 may.

11. Mustafayev Ç. Laçının işğalı // <https://www.youtube.com/watch?v=ZMhGFJvB G30>

12. Nuriyev A. Şuşanın ardınca Dağlıq Qarabağ tamamilə işğal olundu // Kaspi, 2010, 8-11 may, səh. 5.

13. Nə üçün məhz “Dağlarda toy”? – Şuşanın işğalı əməliyyatının kod adının müdhiş izahı. 19 Yanvar 2021 20:25 // <https://teleqraf.com/news/qarabagh/275855.html>

14. Rəhim Qaziyevin təqdimatında “vətən savaşı” xüsusi buraxılış // “Xural” qəzeti, 02-08 may 2010-cu il.

15. Rəhim Qaziyevin Şuşa ilə bağlı müsahibəsi, Zori Balayanın “xatirələri”. 08.05.2020 // <https://www.moderator.az/news/323828.html?fbclid=IwAR2ZajMnV E6TkO4h0dLIMEbvXmMcKxqCOG7E0GDQmLQU2N40 UxfyBDevkh0>

16. Şuşa ölüm sükutuna qərq olub. TRT Azərbaycan. // 08.05.2019 <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2019/05/08/susa-olum-sukutuna-q-rq-olub-965906>

17. Şuşanın işğalı-Karabakh, 9 May, 2011 // <https://www.youtube.com/watch?v=vwrQ97kDo0s>

18. Şuşanın işğalı (qısa hərbi təhlil). 3. Şuşa uğrunda aparılan döyüşlər. 22 dekabr 2014 // <http://military-az.com/forum/viewtopic.php?t=1574&start=30>

19. Şuşasız 28 il // Xalq Cəbhəsi, 2020, 9 may, səh. 9.

20. Ваал де Т. “Черный сад. Армения и Азербайджан между миром и войной”. // https://www.kavkaz-uzel.eu/system/uploads/attachment_data/file/0002/24358/Chernyy_sad_Armeniya_i_Azerbaydzhan_mezhdu_mirom_i_voynoy.pdf

21. Степанян К. Хроника Карабахской войны // Open Armenia, 28 May 2006, 12:09

22. Тер-Гадевосян А. “Анализ боевых действий в Арцахе (июль 1991-июль 1992 гг.)” Hayastan Armenian Forum > General discussions > Politics > Artsakh Pandukht May 8 2009, 17:34

REFERENCES:

1. Bingöl N. Shusha ishghaldan evvel: “Ramiz Qemberov Rehim Gaziyeve dedi ki, Shusha alden getse, seni güllələyəcəm” // Modern.az. 7 May 2017 // <https://modern.az/az/news/132186/susa-isgaldan-evvel-ldquoramiz-qemberov-rehim-qaziyevə-dedi-ki-susa-elden-getse-seni-guullleleyecemrdquo>

2. Bu gün Shushanın ishghalından 20 il kechir. Yeni Müsavat gazetesi, 08.05.2012 // https://musavat.com/news/bu-gun-susanin-isgalindan-20-il-kecir_123335.html

3. Eltürk E. “Shushany müdafiə etmək olardı”: Fakhreddin Seferov: “İstintaq materiallarında var ki, Shushanın ishghalında Sovet ordusunun 62 kechmiş polkovniki və polkovnik-leytenantı ishtirak edib” // Shusha özünümüdafiə batalyonunun sabiq komandiri Fakhreddin

Seferovun "Tezadlar"a müsahibesi // Tezadlar, 2012, 9 may, p. 11.

4. "Haminin sehvi olur" – "Shushanin meghlub generali"nin 27 illik etiraflari (eksklüziv), 8 May 2018 // <https://hafiztimes.com/səhidləri-yuxularımda-gorurəm-susanin-məglub-generalinin-27-illik-etiraflari-eksklüziv/>

5. Hech yerde görmediyiniz video! 1992, 26 may! Shusha və Lachinin ishghaly: İngilis zhurnalist çekirdi. Kanal 13, Nov 1, 2020 // <https://www.youtube.com/watch?v=kXA Xnjz8DtE>

6. Ismayilov F. Lachin: hegigetler, mülahizeler, tarixi deyerler. Baku: "Nurlar" Neshriyyat-Poligrafiya Merkezi, 2012. 184 s.

7. Gəhrəmanly G. Ermenilerin "daghlarda toy" emeliyyaty // Adalet gazetesi, 2010, 15 may.

8. Lachin // <https://military-az.com/forum/viewtopic.php?t=1576>

9. Lachinin ishghalından 28 il ötür // <https://aztv.az/az/news/7078/lacinin-ısgalından-28-il-otur>

10. Maharramov C. 1992-ci il aprel may aylarında Shusha ughrunda aparılan döyüşler. Herbi Akademianın Ameliyyat ve Taktika mehareti kafedrasinin müellimi // Adalet gazetesi, 2009, 7 may.

11. Mustafayev Ch. Lachinin ishghaly // <https://www.youtube.com/watch?v=ZMhGFJvB G30>

12. Nuriyev A. Shushanin ardinja Daghliq Garabagh tamamile ishghal olundu // Kaspi, 2010, 8-11 may, p. 5.

13. Ne üçhün mehz "Daghlarda toy"? – Shushanin ishghaly emeliyyatinin kod adinin müdhish izahy.

19 Yanvar 2021 20:25 // <https://teleqraf.com/news/qarabagh/275855.html>

14. Rehim Gaziyevin tegdimatında "veten savashi" khüsusi burakhilish // "Khural" gazetesi, 02-08 may 2010-cu il.

15. Rehim Gaziyevin Shusha ile baghlı müsahibesi, Zori Balayanın "hatireleri". 08.05.2020 // <https://www.moderator.az/news/323828.html?fbclid=IwAR2ZajMnV E6TkO4h0dLIMEbvXmMcKxqCOG7E0GDQmLQU2N40 UxfyBDevkh0>

16. Shusha ölüm sükutuna gerg olub. TRT Azerbaijan. // 08.05.2019 <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2019/05/08/susa-olum-sukutuna-q-rq-olub-965906>

17. Shushanin ishghali-Karabakh, 9 May, 2011// <https://www.youtube.com/watch?v=vwrQ97kDo0s>

18. Shushanin ishghaly (gisa herbi tehlil). 3. Shusha ughrunda aparılan döyüşler. 22 dekabr 2014 // <http://military-az.com/forum/viewtopic.php?t=1574&start=30>

19. Shushasiz 28 il // Khalg Jabhesi, 2020, 9 may, p. 9.

20. Vaal de T. "Cherniy sad. Armenia i Azerbaijan mezhdü mirom i voynoy" // https://www.kavkaz-uzel.eu/system/uploads/attachment_data/file/2/24358/Chernyy_sad_Armeniya_i_Azerbaydzhan_mezhdü_mirom_i_voynoy.pdf

21. Stepanyan K. Khronika Karabakhskey voyny // Open Armenia, 28 May 2006, 12:09

22. Ter-Tadevosyan A. "Analiz boevykh deystviy v Artsakhe (iyul 1991-iyul 1992 gg.)" Hayastan Armenian Forum > General discussions > Politics > Artsakh Pandukht May 8 2009, 17:34

On the history of the occupation of the city of Shusha (April 27 – May 8, 1993)

Azizaga Tofiq oglu Gani-zade

Dissertation Student
Military Academy of the Armed Forces
of Azerbaijan

Based on reliable sources and literature, the article examines the occupation of the city of Shusha, one of the unique cultural centers of Azerbaijan, by Armenian military units in April-May 1992, and the heroism shown by our army during the hostilities. To prevent the offensive operation on Shusha, which the Armenians called the "Wedding in the Mountains", the 704th brigade, 777th special-purpose battalion, the Shusha territorial self-defense battalion, the territorial self-defense companies of Garagaf, Kosalar, Karkijahan, volunteer companies from Yevlakh, Mingachevir, the PFA company, volunteer detachment "Azerbaijani Karabakh", automobile, tank companies, artillery battalion and patrol service of the Ministry of Internal Affairs.

With the help of the armed forces of Russia, the Armenians managed to create more or less organized and provided military units necessary for conducting special combat operations. In addition, individual Russian military units took part in military operations on the side of the Armenians, the most famous example of which was the 366th regiment of the Russian army, which took part together with the Armenians in the destruction of the city of Khojaly and the killing of citizens of this city. But the Azerbaijanis did not have such opportunities. It should also be noted that the occupation of the city of Shusha took place on the day (May 8, 1992) when Iran organized a meeting between the presidents of the Republic of Azerbaijan and Armenia for "their truce and cessation of hostilities" and this is no coincidence, since there are several such "services". The attack on the city of Shusha was carried out from four sides – Khankendi-Shusha, Shushikend-Shusha, Janhasan-Kosalar-Shusha and Dashaly-Lisogor (Turshsu pass), as well as two auxiliary offensives from Dashaly-Shusha and Karkijahan-Kheyvali, and from Shushikend and from the village of Dashaly, the city of Shusha should be fired upon with the use of artillery.

Key words: Independence, socio-political situation, Shusha operation, 704th military unit, Shusha self-defense battalion, volunteers, heroism.

Герасимчук Таміла Федорівна

Національна стійкість як детермінанта європейської інтеграції України

УДК 323.1(477):327(4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.3>

Герасимчук Таміла Федорівна
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук
Рівненського державного гуманітарного
університету
вул. Пластова, 29, Рівне, Україна

Особливої актуальності проблема стійкості набуває з початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України, яка стала головним викликом для всього демократичного світу. Протидія військовій агресії Росії показала мужність і героїзм, національну єдність і стійкість української нації. Україна зробила свій цивілізаційний вибір і в умовах війни, виборюючи свою незалежність та відстоюючи державність, продовжує євроінтеграційні перетворення. 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Без зміцнення національної стійкості неможлива протидія російській агресії та реалізація стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС, що в свою чергу вимагає стійкості державних інституцій та громадянського суспільства, відновлення економіки та всієї інфраструктури держави.

***Метою** даної статті є аналіз стійкості як необхідної умови протидії російській збройній агресії та як єдиного компонента системи відносин Україна-ЄС. **Методологія** дослідження базується на системному та синергетичному підходах, що поглиблює концептуальне осмислення категорій «стійкість» і «національна стійкість» та у поєднанні з компаративним методом і контент-аналізом сприяє узагальненню досвіду ЄС та України у розбудові систем стійкості та солідарності держав-членів ЄС щодо підтримки України.*

Національна стійкість України аналізується у двох вимірах, по-перше, як важлива складова протидії російській військовій агресії та захисту суверенітету України, по-друге, як необхідна умова реалізації Україною політики європейської інтеграції. Стійкість України – це здатність до протистояння, адаптації та до відновлення задля збереження суверенітету та територіальної цілісності, здатність до реалізації європейського вибору. Партнерські відносини Україна-ЄС, що побудовані на довірі, співпраці і діалозі, відіграють важливу роль у посиленні стійкості як України, так і ЄС. Для ЄС стійкість важлива у створенні більш гнучких систем безпекової взаємодії, здатних швидко й ефективно реагувати на нові виклики і загрози та забезпечувати стійкість в самому ЄС, державах-членах і на його кордонах. Стійкість ЄС визначає його готовність до розширення і здатність приймати нових членів. Солідарність ЄС з Україною – це наша стійкість, безпека і наша спільна боротьба за європейські цінності, свободу та демократію.

***Ключові слова:** стійкість, національна стійкість, європейська інтеграція, Україна, Європейський Союз, національна безпека, європейська безпека.*

Вступ. В умовах турбулентності міжнародних відносин та кризи системи міжнародної безпеки стійкість є предметом наукового аналізу та пошуку системних відповідей на проблему забезпечення стійкості як держав, так і міжнародних інституцій. Загострення і масштаб глобальних проблем спонукають вчених до дослідження загроз і викликів, що підривають національну стійкість, а також пошуку механізмів протидії і подолання їх. Протягом останніх десятиліть стрімко зростає інтерес вчених, політиків та урядовців до стійкості – як відповіді на потрясіння, що випробовують межі спротиву суспільств і держав.

Для України важливим і актуальним є концептуальне розуміння стійкості та побудова національної системи стійкості, позаяк Україна переживає один з найскладніших періодів своєї державності – боротьби за незалежність, важливих соціальних, культурних, економічних і політичних трансформацій. Посилення стійкості України перебуває у фокусі довгострокової протидії військовій і гуманітарній агресії Росії. Україна була і допоки залишається атакованою Росією не лише на фронті, а й в інформаційному та кіберпросторі. З одного

боку, Україна має протистояти безпековим загрозам і викликам на рівні держави і суспільства, здобути перемогу в екзистенційній для України війні, а з іншого – подолати внутрішні проблеми, що пронизують різні сфери суспільного життя та потребують зміцнення стійкості органів державної влади, місцевого самоврядування та суспільства. Отже, стійкість – це не лише про війну чи безпеку, хоча це основне. Стійкість є основою та невід'ємною складовою розвитку держави і суспільства, реалізації державної політики.

В основі зовнішньополітичної діяльності України – стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (ЄС) та Північноатлантичному альянсі (НАТО) [16]. Війна не стала на заваді реалізації стратегічного курсу держави та отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС (23.06.2022 р.) і подання заявки на вступ до НАТО (30.09.2022 р.). Реалізація європейського вибору України визначається стійкістю у протистоянні російській військовій агресії, але також неможлива без стійкості державних інституцій та громадянського суспільства, економіки та інших сфер суспільного життя.

Розв'язана Росією війна проти України – це і енергетична війна проти Європи, проти європейських цінностей та єдності, економіки, війна проти всього цивілізованого світу. По суті гібридною війною охоплений і європейський інформаційний простір. Збройна агресія Росії спричинила глобальний зсув у європейській безпеці і поставила ЄС перед необхідністю пошуку нових можливостей у сфері безпеки та оборони, впровадження заходів для підвищення стійкості як в самому ЄС і в державах-членах, так і на його східних і південних кордонах. Стійкість потрібна ЄС і Україні, щоб разом з НАТО взяти на себе лідируючу роль у трансформації європейської та міжнародної систем безпеки, своєчасно й ефективно протистояти будь-яким загрозам і викликам та адаптуватися до змін глобального середовища.

Мета та завдання. Аналіз стійкості як необхідної умови протидії російській збройній агресії та як єдиного компонента системи відносин Україна-ЄС. Для досягнення поставленої мети потрібно проаналізувати стратегічні документи України, що є правовою основою посилення стійкості та формування національної системи стійкості, як необхідної умови збереження суверенітету та відновлення територіальної цілісності; зосередити увагу на основних кроках ЄС щодо посилення стійкості; узагальнити роль міжнародної солідарності держав-членів ЄС у посиленні стійкості України та формуванні порядку денного приєднання України до ЄС.

Методологія дослідження базується на системному та синергетичному підходах, що поглиблює концептуальне осмислення категорій «стійкість» і «національна стійкість» та у поєднанні з компаративним методом і контент-аналізом сприяє узагальненню досвіду ЄС та України у розбудові систем стійкості та солідарності держав-членів ЄС щодо підтримки України. Теоретичною основою та інформаційною базою дослідження є наукові праці українських та зарубіжних вчених, практичні напрацювання органів державної влади України та інституцій ЄС, аналітичні доповіді та звіти.

Результати. Категорія «стійкість» (англ. *resilience*) має міждисциплінарний характер, є предметом дослідження гуманітарних, природничих, соціальних та інших наук. У політичних науках в основному стосувалася проблем безпеки та викликів і загроз у гуманітарній сфері. Позаяк стійкість характеризує систему, то тісний зв'язок вона має із загальною теорією систем Л. фон Берталанфі, Т. Парсонса, Д. Істона; синергетичним підходом І. Пригожина, І. Стенгерса, К. Майнцера. Проблему стійкості у своїх працях започатковують такі західні вчені як С. Карпентер, М. Мітчел, Дж. Розенау, Х. Росс, С. Стівенс, Дж. Уолкер, К. Уолтц, та багато інших. Важлива роль надається стійкості дослідниками з проблем безпеки Дж. Дзозефом, М. Кауфманом, Дж. Уолкером та ін.

У рамках академічного дискурсу проблема стійкості актуалізувалася з посиленням турбулентності у міжнародних відносинах та загостренням протистояння між основними геополітичними гравцями. Повномасштабна збройна агресія Росії проти України загострила проблему стійкості, що потребує не лише концептуальної дискусії, а і визначення механізмів її практичної реалізації. Фундаментальними науковими доробками є праці найавторитетнішого українського вченого і практика у галузі безпеки і оборони В. Горбуліна. Концептуально-прикладний інтерес представляють наукові праці українських вчених Є. Головахи, С. Дембіцького, Д. Дубова, Г. Зеленько, Т. Петрушиної, С. Пирожкова, О. Резнікової, Н. Хамітова, В. Явір та ін.

Спробою в сучасних геополітичних умовах обґрунтувати концепцію національної стійкості (резильєнтності) є національна доповідь «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», підготовлена колективом фахівців Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України [8]. Автори досліджують взаємодію національної резильєнтності й національної безпеки держави та піднімають проблему інституційного забезпечення стратегії національної резильєнтності. Українські вчені С. Пирожков, Н. Хамітов розглядають національну стійкість як «стратегію і тактику випередження загроз» і вводять поняття «резильєнтність (стійкість) цивілізаційної суб'єктності країни», під яким розуміють «стратегію існування країни», яка «здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам та загрозам» [9, с. 75; 8, с. 18]. Українська політолог В. Явір вводить у науковий обіг поняття етнонаціональної стійкості, як «стратегії відповіді на етнополітичні виклики» [20, с. 202] та аналізує її потенціал, що безперечно є актуальним для України.

Комплексним науковим дослідженням проблеми стійкості з практичними рекомендаціями є монографія О. Резнікової «Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища» [11]. Вчена ґрунтовно досліджує теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної стійкості в умовах мінливості й невизначеності безпекового середовища, аналізуючи світові практики національної стійкості, надає рекомендації щодо формування системи забезпечення національної стійкості України, формування й реалізації державної політики у сфері національної безпеки й стійкості. О. Резнікова на основі системного підходу визначає національну стійкість як «здатність держави та суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватись до змін безпекового середовища, підтримувати стає функціонування, у т. ч. під час криз, швидко відновлюватись після криз до оптимального за визначених умов рівня рівноваги» [11, с. 398].

Для України проблема стійкості може розглядатися як новий етап державотворення. Правовою основою посилення стійкості та формування національної системи стійкості є: Стратегія національної безпеки України (2020 р.) [17], Стратегія воєнної безпеки України (2021 р.) [13], Стратегія зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.) [16], Концепція забезпечення національної системи стійкості (2021 р.) [5], Стратегія інформаційної безпеки (2021 р.) [14], Стратегія забезпечення державної безпеки (2022 р.) [15].

Стійкість, як ключова концепція в міжнародних об'єднаних і державотворчих процесах, знайшла вираження в європейському державотворчому дискурсі. Термін «стійкість» використовувався щодо розвитку європейських інтеграційних процесів у «Європейському звіті про сталий розвиток 2009» [38]. Як результат – все більше політичних акторів почали говорити про стійкість та планувати її посилення. У 2013 р. було затверджено Висновки Ради ЄС щодо підходу до стійкості [23].

Наукові дискусії про «стійкість», як категорію політичного аналізу, суттєво актуалізувались з початком гібридної війни Росії в Україні з 2014 р. Зміни у безпековому середовищі, що пов'язані з російсько-українською війною, стали «каталізатором для НАТО і ЄС у справі наближення підходів до забезпечення стійкості і пошуку спільної платформи для протистояння гібридним загрозам» [7, с. 14]. Європейські вчені досліджують потенціал стійкості як наднаціонального управлінського механізму Європейського Союзу. Стійкість важлива з трьох причин. По-перше, стійкість виступає не лише як якість системи, але й як спосіб мислення та процес, притаманний місцевому рівню, що не може бути спроектований ззовні. По-друге, як аналітика управління, стійкість кидає виклик існуючим правилам глобального управління зверху вниз і переорієнтовує його на роль «регіональних структур» і «людини», щоб зробити його більш чутливим до потреб суспільства. По-третє, стійкість неможливо зрозуміти, не досліджуючи де і як вона виникає, тобто «не розпаковуючи «локальний домен порядку», щоб побачити, як онтологічна незахищеність і відчуття безпечного та якісного життя можуть сприяти появі більш адаптивних систем управління» [33].

Зміни в безпековому середовищі поставили ЄС перед необхідністю перегляду підходів у формуванні політики ЄС та посилення стійкості. Протягом останніх років, беручи до уваги посилення турбулентності в міжнародних відносинах, дедалі частіше йдеться про стійкість держав у протидії загрозам і викликам як у безпековій сфері, так і тим, що пов'язані з глобальними проблемами, зокрема, нелегальною міграцією, екологічними загрозами, пандемією Covid-19 тощо. Британський вчений Е. Холлнейгл розглядає стійкість «як

виклик нестабільності» [30]. Стійкість ґрунтується на «здатності, наборі правил переходу та готовності або спроможності виконувати поставлені завдання після того, як відбудеться повернення до стану нормального функціонування» [30]. Реальна проблема для безпеки системи, а отже, і для побудови стійкості, на думку вченого, полягає у тому, що «складні системи є динамічними і що стан динамічної стабільності може змінитися на стан динамічної нестабільності» [30]. Такий підхід актуальний як з точки зору безпекових загроз і викликів, так й інших глобальних і регіональних проблем, що визначають сучасні геополітичні реалії. Отже, стійкість стає ще важливішою в новому порядку денному глобального управління, є невід'ємною складовою міжнародної політики безпеки.

З 2016 р. в ЄС використовується поняття стійкості щодо сприяння підвищенню власної стійкості та його громадян, інституційної спроможності, прав людини та сталого розвитку, синергії та забезпечення узгодженості між політичними реакціями на виклики, що охоплюють внутрішню та зовнішню політику ЄС [24]. Стратегічною основою зовнішньої політики та політики безпеки ЄС стала «Глобальна стратегія Європейського Союзу щодо зовнішньої політики та політики безпеки» (2016 р.) [21], що замінила Європейську стратегію безпеки 2003 р. Усі нормативні документи Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) та Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ), починаючи з 2016 р., включно з Цивільним договором про СПБО, що спрямований на посилення цивільного виміру СПБО, спираються на Глобальну стратегію ЄС та п'ять пріоритетів, які вона окреслює у зовнішньополітичній діяльності ЄС: безпека ЄС; стійкість держав та суспільств країн-партнерів на сході та півдні ЄС; комплексний підхід до конфліктів і криз; посилення регіональної співпраці; зміцнення глобального управління у ХХІ ст. [21]. У Глобальній стратегії ЄС стійкість стосується всього суспільства, позаяк «стійке демократичне суспільство, яке характеризується довірою до інституцій, і сталий розвиток є основою стійкої держави» [11, с. 183]. Глобальну стратегію доповнює прийнятий Радою ЄС у грудні 2016 р. «План імплементації заходів з безпеки та оборони», що визначає стратегічні пріоритети ЄС, а саме: реагування на зовнішні конфлікти та кризи, розвиток спроможностей партнерів, захист ЄС та його громадян за допомогою зовнішніх дій [32].

Стійкість стала «ключовою концепцією зовнішньої політики ЄС» [34]. Підхід до стійкості, як нової парадигми ЄС, ставить суспільства та спільноти в центрі його взаємодії із зовнішніми партнерами, і особливо зі своїми безпосередніми сусідами. ЄС для посилення своєї стійкості та країн-сусідів, «звертає увагу з держави на суспільство, з загального підходу «зверху вниз» до підходу «знизу

вгору». Успіх цього підходу значною мірою залежить від довіри до діяльності ЄС як гравця, що здійснює трансформації» [35].

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України з 24 лютого 2022 р. спричинила кардинальні зміни у європейській та міжнародній безпеці. Для ЄС нагальною потребою стало створення більш гнучких систем безпекової взаємодії, здатних швидко й ефективно реагувати на нові виклики і загрози та забезпечувати стійкість у самому ЄС та на його східних і південних кордонах. На основі Версальської декларації за підсумками неформальної зустрічі глав держав і урядів ЄС 10-11 березня 2022 р. [39] та висновків Європейської Ради від 24-25 березня 2022 р. [28] ЄС впровадив «Стратегічний компас для зміцнення безпеки та оборони ЄС у наступному десятилітті» [22], що зміцнює партнерства та підвищує його стійкість, посилює його безпеку і обороноздатність, зосереджуючись на виявлених стратегічних недоліках.

Задля власної безпеки ЄС готовий брати більше відповідальності на себе, а у сфері оборони – дотримуватися стратегічного курсу дій щодо посилення його здатності діяти автономно. Трансатлантичні відносини та співробітництво ЄС-НАТО повною мірою сприяють дотриманню принципів, викладених в установчих Договорах ЄС. Більш сильний і більш спроможний ЄС у сфері безпеки та оборони зробить позитивний внесок у глобальну і трансатлантичну безпеку, доповнить НАТО, що залишається гарантом колективної оборони його учасників. Україна може стати важливою складовою європейської безпеки. Відтак важливою є протидія російській агресії, та інтеграція в європейські, євроатлантичні структури як на рівні нормативно-правового забезпечення, так і практичної реалізації.

Національна система стійкості невіддільна від системи національної безпеки. Багато держав розглядають формування системи забезпечення національної стійкості у взаємодії з системою забезпечення національної безпеки, що безперечно дає синергетичний ефект. В Україні першим стратегічним документом, що містить системне розуміння стійкості, є Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України 27 вересня 2021 р. (далі Концепція) [5]. У Концепції національна стійкість визначається як «здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій» [5]. Таке визначення корелює з дефініцією стійкості як «здатності суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування» у Стратегії національної безпеки України [17, ст. 4].

Стійкість визначає реакцію держави на внутрішні та зовнішні впливи, зберігаючи функціональність на державному, регіональному та місцевому рівнях. Досягається стійкість «здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі» [13]. Слушною є думка вченої В. Явір про те, що з початком гібридної війни «система національної безпеки України недостатню ефективно реагувала на гібридні загрози у протидії російській військовій агресії» [20, с. 202]. У ході повномасштабної збройної агресії РФ «формування стійкості як здатності ефективно протидіяти військовому вторгненню» [20, с. 202] актуалізувалося ще більше. Своєчасна і релевантна «відповідь на деструктивні виклики та випередження загроз є найбільш успішною стратегією резильєнтності» [9, с. 77] держави та її міжнародної суб'єктності.

Для України, як і для будь-якої соціальної системи, стійкість «зумовлена дією двох тенденцій: одна з яких зберігає і відтворює «старі» системні якості, а друга забезпечує пошук нового прогресивного, щоб адаптувати соціальні структури до нових історичних умов» [6, с. 21]. Війна є водорозділом відмови від «старих» та прийняття нових якостей. Національна система стійкості передбачає забезпечення інституційної стійкості державних органів; стійке функціонування транспортних систем та безпеку і захищеність об'єктів критичної інфраструктури; кібербезпеку та безперерйне функціонування системи інформаційних та комунікаційних послуг; забезпечення оборони та правопорядку; здатність системи охорони здоров'я функціонувати в умовах посиленних навантажень; спроможність державної системи цивільного захисту до дій в умовах загрози чи виникнення надзвичайних ситуацій; здатність ефективно реагувати на неконтрольоване масове переміщення людей; суспільну стійкість, зокрема, до інформаційних впливів; фінансово-економічну стійкість [5]. Про запровадження національної системи стійкості; удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення державної безпеки, у тому числі з урахуванням досвіду держав – членів ЄС і НАТО, йдеться у Стратегії забезпечення державної безпеки (2022 р.) [15, ст. 25]. У липні 2022 р. утворено Державну службу захисту критичної інфраструктури та забезпечення національної системи стійкості України, одним з основних завдань якої є забезпечення взаємодії національної системи захисту критичної інфраструктури з відповідними міжнародними системами, насамперед європейськими та євроатлантичними [10].

Війна показала, що основою забезпечення фундаментальних національних інтересів України та національної безпеки є стійкість, яка ґрунтується на здатності до протистояння, здатності до адап-

тації, здатності до відновлення. В умовах воєнного стану в Україні по суті протестовані всі елементи функціонування національної стійкості, як «комплексу цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства» [5].

Як на рівні держави, так і суспільства є усвідомлення важливості стійкості для забезпечення національної безпеки України та реалізації державної політики у сфері євроінтеграції. За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг»¹ 1-2 жовтня 2022 р., 86% опитаних підтримують вступ України до Євросоюзу. Підтримка вступу до ЄС однакова серед представників усіх макрорегіонів та вікових груп [4]. Ці дані практично незмінні з початку повномасштабної війни. Попри те, що абсолютна більшість громадян України підтримують європейську інтеграцію, з боку РФ безупинно здійснюються спроби маніпуляції свідомістю громадян через поширення міфів та дезінформації щодо ЄС, НАТО, що є складовими інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) ворога з метою впливу на відносини Україна – ЄС та послаблення консолідації суспільства. Збройна агресія РФ супроводжується гуманітарною інтервенцією в інформаційному просторі. Відтак інформаційна стійкість, що є складовою національної безпеки, є важливою у забезпеченні інформаційної безпеки України, що визначається Стратегією інформаційної безпеки (2021 р.) [14].

За роки незалежності, на основі багатовікового історичного досвіду та двох Майданів, в українців сформувалась політична культура і здатність до самоорганізації, культура самооборони та захисту, культура соціальної згуртованості. Не зважаючи на мозаїчну ідентичність, в умовах екзистенційної загрози Українська нація як ніколи єдина у спротиві ворогові. Як влучно зауважив відомий стратег В. Горбулін: «Потенціал України дозволяє викувати ланцюга стримування для самого завзятого агресора» [3, с. 11]. Українці захищають державу на всіх рівнях: Збройні Сили України (ЗСУ) та інші сили оборони, органи державної влади та місцевого самоврядування, територіальні громади, бізнес, громадські організації та пересічні громадяни. В Україні сформувався потужний волонтерський рух, який відіграє колосальну роль у підтримці ЗСУ та населення деокупованих територій, демонструє активістську (громадянську) політичну культуру та суспільну стійкість.

Ми вже можемо констатувати, що в умовах загрози екзистенційним цінностям – демократії, свободі, волі, гідності, правам людини – в Україні сформувалась солідарна модель захисту держави. На думку авторки, війна практично завершила формування політичної нації в Україні, яка, усвідомлюючи свою ідентичність і будучи носієм європейських цінностей, стала суб'єктом політики, і не лише внутрішньої, а й міжнародної. Війна показала різницю відмінності між українцями і росіянами, глибокий ціннісний розрив, розвіяла міфи про «братні народи» і «другу армію світу». У формуванні стійкості важливу роль відіграють європейські цінності, за які борються і які захищають українці. Відтак можемо висновувати, що стійка демократія неможлива без готовності громадянського суспільства до її захисту. Існує кореляційний зв'язок між стійкістю, демократією та готовністю захищатися й адаптуватися до складних безпекових і гуманітарних викликів та загроз. Це і є формула стійкості для України.

Суспільна стійкість вимірюється єдністю, конкретними діями, гордістю українців за свою державу та непохитною вірою у перемогу України. За результатами загальнонаціонального опитування в умовах війни, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг»², абсолютна більшість (93%) впевнені, що Україна зможе відбити напад Росії. Близько 60% зазначили, що для перемоги у війні необхідний більш тривалий час: 20% вважають, що необхідно більше року, 40% – півроку-рік. Водночас, майже чверть оцінюють необхідний для перемоги час до кількох місяців. Головна емоція, яку відчувають респонденти, думаючи про Україну – гордість (75%) [12].

Серед українців суттєво зросла кількість тих, хто пишається своїм громадянством, що підтверджується даними соціологічних досліджень, як міжнародних, так і українських соціологічних служб. За даними Соціологічної групи «Рейтинг», абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадяни України (94%); майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе європейцями (близько 30% – ні) [12]. За результатами сьомої хвилі «Світового Дослідження Цінностей» (World Values Survey) у 2020 р. – 82,2% пишалися українським громадянством (з них 34,7% – дуже пишаються, 47,5% – скоріше пишаються), в той час як у 2011 р. (шоста хвиля) 67% респондентів пишалися українським громадянством [40]. За результатами моніторингового дослідження Дослідницької аген-

¹ Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Вибіркова сукупність: 2000 респондентів. Метод опитування: CATI. Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 2,2%. Терміни проведення: 1-2 жовтня 2022 р.

² Соціологічною групою «Рейтинг» проведено комплексне дослідження різноманітних маркерів патріотизму українців. Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Вибіркова сукупність: 1000 респондентів. Метод опитування: CATI на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів. Терміни проведення: 17-18 серпня 2022 р.

ції «Info Sapiens» за 20-річну історію спостережень, відсоток тих, хто пишається громадянством України, зріс із 41% у 2002 р. до 98% у серпні 2022 р., через півроку після широкомасштабного вторгнення [1]. Такі дані підтверджують зміцнення Української державності та зростання солідарності в умовах війни. Але варто зауважити, що в умовах війни генеральна сукупність, а відтак і вибірка, не включає респондентів, що залишилися на окупованих територіях і не брали участі в опитуванні, а також тих, хто знайшов тимчасовий притулок за межами України.

Стійкість визначає силу спротиву України російській агресії, тероризму і геноциду, додає віри в перемогу. Мужність, героїзм, стійкість, незламність і єдність Української нації сколихнули весь світ. «Мужність має ім'я, і це ім'я – Україна; у мужності є обличчя – це українці і українки, які протистоять російській агресії», – наголосила Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн у зверненні «Про становище Союзу у 2022 р.» до Європейського парламенту 14 вересня 2022 р. [37].

Стійкість і спротив Збройних Сил України та всього українського суспільства розвіяли не лише міф про «другу армію світу», а й сумніви західних політиків та експертів щодо перемоги України. З високою ймовірністю можна констатувати, що стійкість Української нації спонукала держави-члени ЄС і НАТО переглянути договірні відносини та підтримати Україну, яка є форпостом у системі європейської безпеки та глобального протистояння між цивілізованим демократичним та авторитарним світом. Задля підвищення обороноздатності та національної стійкості України важливим є «посилення взаємодії України з ЄС, НАТО та їхніми державами-членами» [16, ст. 15], у яких запроваджена практика стійкості та протидії безпековим ризикам і загрозам.

Важливим політичним кроком ЄС, що посилює стійкість України, є прийняття рішення про надання Україні статусу кандидата на вступ на саміті Європейської Ради³ 23-24 червня 2022 р. [27]. Це історичне рішення додало Українській нації стійкості у боротьбі з ворогом та було позитивно сприйняте не лише українцями, а й громадянами держав-членів ЄС. Це підтверджується результатами останнього опитування «Євробарометра»⁴.

³ Європейська Рада надала статус країни-кандидата Республіці Молдова, готова надати Грузії статус країни-кандидата після того, як будуть розглянуті пріоритети, зазначені у висновку Комісії щодо заявки Грузії на членство.

⁴ Дослідження «Літо 2022 – стандартний Євробарометр» (ЕВ 97) проводилося шляхом особистих та онлайн-інтерв'ю з 17 червня по 17 липня 2022 року. Було опитано 26 468 громадян ЄС у 27 державах-членах. Дослідження Standard Eurobarometer влітку 2022 року показує зростання довіри громадян до ЄС і постійну підтримку відповіді ЄС на російську агресію проти України. Переважна більшість громадян ЄС підтримує інвестиції у відновлювані джерела енергії та дії щодо зменшення залежності ЄС від російських джерел енергії. Рівень схвалення євро досяг найвищого рівня за всю історію. Однак європейців дедалі більше хвилює економічна ситуація в ЄС і у власній країні.

Громадяни держав-членів ЄС рішуче підтримують заходи Європейського Союзу у відповідь на агресію Росії проти України. Найбільше схвалення має гуманітарна підтримка України (92%) та прийом у ЄС українців, які рятуються від війни (90%). Крім того, 78% європейців підтримують економічні санкції, запроваджені ЄС проти російського уряду, підприємств та фізичних осіб. Майже сім з десяти опитаних (68%) висловилися на користь фінансування постачання військової техніки в Україну [36].

Партнерські відносини Україна – ЄС побудовані на довірі, співпраці та діалозі. ЄС, підтримуючи Україну, посилює свою стійкість як глобальний гравець. Геополітичне положення України, висока боєздатність ЗСУ, потужний волонтерський рух, стійкість громадянського суспільства роблять Україну важливою складовою європейської та євроатлантичної систем безпеки. 30 вересня 2022 р. Україна подала заявку на вступ до Північноатлантичного альянсу. Нові статуси покладають на Українську державу велику відповідальність перед західними партнерами і громадянами. Відтак надзвичайно важлива стійкість державних інституцій та громадянського суспільства, відновлення економіки та всієї інфраструктури держави, реалізація зовнішньополітичного курсу та інтеграція з ЄС.

Для розбудови національної системи стійкості України важливим є міжнародний досвід управління ризиками та бенчмаркінг, як обмін кращими практиками побудови національних систем стійкості. Спершу як співпрацювати з партнерами для підвищення стійкості, потрібно бути переконаним, що є взаєморозуміння стійкості та співпадають нормативні очікування відповідної поведінки і рішень. Для України важливим є співробітництво у сфері СПБО та СЗППБ з ЄС, що реалізується через спільні зобов'язання, закріплені в Угоді про асоціацію України з Європейським Союзом [19] та сприяє підвищенню стійкості. З іншого боку, досвід України, набутий за роки протидії російській агресії та протистояння гібридним загрозам, може бути корисним у розвитку безпекового та політичного співробітництва з іншими державами, про що йдеться в Стратегії зовнішньополітичної діяльності України [16, ст. 6].

Стійкість ЄС проявляється у єдності держав-членів щодо політичної, гуманітарної, економічної, фінансової, військової підтримки України та участі у програмах відновлення України. ЄС непохитний у підтримці незалежності, територіальної цілісності та суверенітету України та системно запроваджує безпрецедентні санкції проти Кремля. 6 жовтня 2022 р. ЄС погоджено восьмий пакет санкцій проти Росії, щоб через економічні важелі знизити потенціал виробництва та закупівлі зброї і комплектуючих у інших країн.

Підтримка ЄС України під час війни стосується конкретних потреб людей, держави, ЗСУ та еконо-

міки. 4 березня 2022 р. держави ЄС ввели в дію «Директиву тимчасового захисту для надання швидкої та ефективної допомоги громадянам України, які рятуються від війни», а 28 березня 2022 р. ЄК подала План з 10 пунктів для підтримки держав-членів у активізації їхніх зусиль щодо прийому таких громадян України [31]. 7,5 млн громадян України отримали прихисток у державах ЄС, 1 млрд євро пожертвувала Європейська Комісія під час донорської конференції «Stand with Ukraine», 3,5 млрд євро надано Єврокомісією державам-членам ЄС для прийому українців [2]. Попри те, що велика кількість громадян повертається в Україну, в ЄС все ще залишається значна частина українців, які отримують допомогу і підтримку держав-членів ЄС.

ЄС підтримує Уряд України у його невідкладних питаннях разом зі своїми партнерами з G 7. Від початку повномасштабної російської агресії ЄС мобілізував понад 7 млрд євро грантів і позик для макрофінансової, бюджетної, гуманітарної, надзвичайної та кризової допомоги Україні (заплановано 9 млрд євро у 2022 р.). Ухвалено рішення про призупинення імпорتنих мит на весь український експорт до ЄС протягом одного року. Близько 2,5 млрд військової допомоги виділено на підтримку ЗСУ в рамках Європейського фонду миру. Важливою є екстрена допомога через Механізм цивільного захисту ЄС. Підтримку надають всі 27 держав ЄС, а також Норвегія, Туреччина, Північна Македонія та з резервів Європейської Комісії. Вже надіслано понад 66 тис. тон гуманітарної допомоги [2]. Власне завдяки єдності Заходу та потужній підтримці держав-членів ЄС, а також США, Великої Британії та інших держав НАТО, Україні вдається протистояти ворогові та в певних межах забезпечити економічну стійкість, вберігши економіку від глибокої рецесії (падіння ВВП України близько 33%) [18].

Для підтримки плану відбудови України створено міжнародну координаційну платформу – «Платформу відбудови України», що об'єднує Уряд України, ЄС та його держав-членів, Європейський інвестиційний банк, а також міжнародних партнерів, установи, організації, експертів та усі зацікавлені сторони. **Фонд «RebuildUkraine» створено** як основний правовий інструмент підтримки з боку ЄС шляхом поєднання грантів і кредитів [2]. Важливо, що підтримка реконструкції України буде пов'язана з впровадженням реформ та послідовними антикорупційними заходами за європейськими стандартами. Європейський Союз «продовжуватиме підтримувати Україну, яку б загрозу, який би шантаж не чинила європейцям Росія. ЄС надаватиме підтримку політично, фінансово, у гуманітарній та військовій сферах стільки, скільки буде потрібно» [29]. Це головний меседж всьому світу, що вкотре повторив Верховний представник із закордон-

них справ і політики безпеки ЄС Жозеп Боррель 5 вересня 2022 р. на 8-му засіданні Ради асоціації Україна-ЄС. Це позиція ЄС, що демонструє його стійкість і посилює стійкість України у боротьбі за незалежність, демократичні цінності, свободу та безпеку. Перемога України – це маркер, що визначає майбутнє європейської безпеки та новий міжнародний порядок.

Висновки. Стійкість України – це здатність до протистояння, адаптації та до відновлення задля збереження суверенітету та територіальної цілісності, перемоги над ворогом, здатність до реалізації європейського вибору. Стійкість є необхідною умовою протидії російській збройній агресії та єднальним компонентом системи відносин Україна-ЄС. Для України – це екзистенційна війна, перемога у якій визначається національною стійкістю та міжнародною підтримкою, здатністю держави і суспільства чинити опір і швидко відновлюватися. В умовах загрози екзистенційним цінностям – незалежності, демократії, свободі, волі, гідності, правам людини – в Україні консолідувалася політична нація та сформувалася солідарна модель захисту держави. Стійкість є основою для відбудови та відновлення України, а відбудова забезпечує стійкість.

Концептуально національна стійкість України визначається правовими нормами, що визначають стратегію протистояння безпековим загрозам і викликам. Стійкість досягається через систему управління державою, сили оборони, розвиток національної економіки, інфраструктури та громадянське суспільство, проявом якого є потужний волонтерський рух. Важливим є налагодження ефективної взаємодії державних і недержавних інституцій за ключовими напрямками забезпечення національної стійкості під час війни, в процесі відбудови та відновлення. Забезпечення стійкості відбувається через взаємодію в різних сферах і координацію такої діяльності на різних рівнях: стратегічному, тактичному, оперативному та територіальному.

Для України важливою складовою у розбудові національної системи стійкості є підтримка ЄС та всіх демократичних держав у протистоянні російській збройній агресії. З огляду на стратегічний напрям зовнішньої політики України – важливим є бенчмаркінг кращих практик стійкості в ЄС та його державах-членах. Важливу роль у посиленні стійкості як України, так і ЄС, відіграють партнерські відносини Україна – ЄС, що побудовані на довірі, співпраці і діалозі; політичне рішення ЄС щодо надання статусу кандидата на вступ; гуманітарна, економічна, військова, фінансова підтримка та участь ЄС у програмах відновлення України.

Стійкість ЄС заснована на здатності його національних інститутів і держав-членів реагу-

вати на зовнішні виклики та протистояти загрозам, адаптуватися до їх впливу та швидких змін безпекового середовища, безперервно функціонувати за змінених умов і швидко відновлюватися до необхідної рівноваги. Стійкість України, високий професіоналізм Збройних Сил України, розвинене громадянське суспільство роблять Україну важливою складовою європейської системи безпеки.

Підтримка України Європейським Союзом від початку російської збройної агресії – важливий політичний крок, що додає стійкості як самому ЄС, так і Україні. Стійкість ЄС визначає його готовність до розширення і здатність приймати нових членів. Солідарність ЄС з Україною – це наша спільна стійкість, безпека і наша спільна боротьба за європейські цінності, свободу та демократію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всеукраїнське національне опитування Омнібус. Дослідницька агенція «Info Sapiens». 12–18 серпня 2022 р. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=241>
2. Відповідь ЄС на повномасштабне російське вторгнення. URL: <https://eu4ukraine.eu/>
3. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. К.: Брайт Букс, 2021. 248 с.
4. Загальнонаціональне соціологічне опитування «Динаміка зовнішньополітичних настроїв населення. Соціологічна група «Рейтинг». 1-2 жовтня. 2022 р. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_2000_102022_press.pdf
5. Концепція забезпечення національної системи стійкості. затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>
6. Лепіхов А. В., Храпач З. С. Проекна діяльність у сфері забезпечення національної стійкості: сутність, зміст, структура. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського No 1(71), 2021. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-1-71/18-26>
7. Місюра А.О., Паливода В.О. Концептуальні підходи НАТО та ЄС до забезпечення стійкості держави і суспільства у сфері національної безпеки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/NATO-ES-stiykist-59383.pdf?__cf_chl_tk=br8jW_rX6NqopTPI0s2qfquoxd1JfF2ztm3QD.3Zp8k-1662045303-0-gaNycGzNCSU
8. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: Національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovydy.pdf
9. Пирожков, С. І., Божок, Є. В., Хамітов, Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. (8). С. 74-82. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074>
10. Положення про Державну службу захисту критичної інфраструктури та забезпечення національної системи стійкості України. Затверджено Постановою № 787 Кабінету Міністрів України від 12.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2022-%D0%BF#Text>
11. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2022-04/Reznikova_Resilience_UKR.pdf
12. Сімнадцяте загальнонаціональне соціологічне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. Соціологічна група «Рейтинг». 17-18 серпня 2022 р. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
13. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
14. Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5203.html>
15. Стратегія забезпечення державної безпеки, введено в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
16. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, введено в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
17. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
18. Темпи падіння ВВП сповільнюються – статистика Держстату і Мінекономіки. 08.09 2022 р. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cd57914a-80ec-4b75-a34b-787296908da7&title=V2022-RotsiTempiPadinniaVvpSpovilniatsiaDo33->
19. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
20. Явір В. А. Формування етнонаціональної стійкості в умовах російсько-української війни. *Політикус. Науковий журнал*. Випуск 1. 2022. С. 201-205. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.32>
21. A Global Strategy for the European Union. Foreign and Security Policy. 2016. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/council-conclusions-on-the-global-strategy-on-the-european-unions-foreign-and-security-policy>
22. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the EU, 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>

23. Council Conclusions on EU Approach to Resilience, 2013. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf

24. Council conclusions on the Global Strategy on the European Union's Foreign and Security Policy. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/council-conclusions-on-the-global-strategy-on-the-european-unions-foreign-and-security-policy>

25. Countries. From Theoretical Concepts to a Normative Agenda. 2019. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/implementation-plan-on-security-and-defence>

26. European Commission proposes second €5 billion tranche of macro-financial assistance to Ukraine. 7 September 2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/european-commission-proposes-second-eu5-billion-tranche-macro-financial-assistance-ukraine-2022-09-07_en

27. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>

28. European Council meeting (24 and 25 March 2022) – Conclusions. Brussels, 25 March 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2022-INIT/en/pdf>

29. EU-Ukraine Association Council, 5 September 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/09/05/>

30. Hollnagel Erik., Woods David D. Resilience Engineering. London. CRC Press. 2017. 406 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.1201/9781315605685-2/resilience-challenge-unstable-erik-hollnagel?context=ubx>

31. Home Affairs Council: 10-Point Plan on stronger European coordination on welcoming people fleeing the war against Ukraine. 28 March 2022/ URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2152

32. Implementation Plan on Security and Defence. Council of EU. 2016. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/implementation-plan-on-security-and-defence>

33. Korosteleva Elena A., Flockhart Trine. Resilience in EU and international institutions: Redefining local ownership in a new global governance agenda, Contemporary Security Policy, (2020). 41:2, p. 153-175. DOI <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1723973>

34. Rouet Gilles, Pascariu Gabriela Carmen. Resilience and the EU's Eastern Neighbourhood Countries. From Theoretical Concepts to a Normative Agenda. 2019. DOI: https://eui.idm.oclc.org/login?url=https://doi.org/10.1007/978-3-030-25606-7_10.1007/978-3-030-25606-7

35. Simonov L. M., Pascariu C. G., Bureiko N. Building resilience beyond the EU's eastern borders. EU actorness and societal perceptions in Ukraine and Republic of Moldova. Eastern Journal of European Studies. Volume 12, August 2021. P. 250-272. URL: https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2021_12SI_SIM.pdf

36. Standart Eurobarometer 97 – Summer 2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2693>

37. State of the Union 2022 by President von der Leyen. 2022.14.09. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493

38. Sustainable development in the European Union – 2009 monitoring report on the EU sustainable development strategy. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-78-09-865>

39. Versailles Declaration. Informal meeting of the Heads of State or Government. (10 and 11 March 2022). Versailles, 11 March 2022 URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

40. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp?CMSID=Findings>

REFERENCES:

1. Vseukrainske natsionalne opytuvannia Omnibus. 12–18 serpnia 2022 r. [All-Ukrainian national survey Omnibus]. Doslidnytska ahentsiia «Info Sapiens». URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=241> [In Ukrainian].

2. Vidpovid YeS na povnomashtabne rosiiske vtorhnennia [The EU's response to a full-scale Russian invasion]. URL: <https://eu4ukraine.eu/>

3. Horbulin, V. (2021) Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho [How to defeat Russia in the war of the future]. Kyiv: Brait Buks. 248 s. [In Ukrainian].

4. Zahalnonatsionalne sotsiolohichne opytuvannia «Dynamika zovnishnopolitychnykh nastroiv naseleattia. 1-2 zhovtnia. 2022 r. [National sociological survey "Dynamics of foreign policy attitudes of the population]. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_2000_102022_press.pdf [In Ukrainian].

5. Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiiikosti, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 roku № 479/2021 [Concept ensuring the national system of resilience] (27.09.2021 r.). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> [In Ukrainian].

6. Lepikhov A. V., Khrapach Z. S. (2021). Proiekna diialnist u sferi zabezpechennia natsionalnoi stiiikosti: sutnist, zmist, struktura. [Project activities in the sphere of ensuring national resilience: essence, content, structure]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho No 1(71). S. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-1-71/18-26> [In Ukrainian].

7. Misiura A.O., Palyvoda V.O. (2018). Kontseptualni pidkhody NATO ta YeS do zabezpechennia stiiikosti derzhavy i suspilstva u sferi natsionalnoi bezpeky [Conceptual approaches of NATO and the EU to ensuring the stability of the state and society in the field of national security]. Analitichna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/NATO-ES-stiykist-59383.pdf?_cf_chl_tk=br8jW_rX6NqopTPIOs2qfquoxd1JFf2ztm3QD.3Zp8k-1662045303-0-gaNycGzNCSU [In Ukrainian].

8. Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovid na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: Natsionalna dopovid [National resilience of Ukraine: hybrid threats challenge response and prevention strategy: national report] red. kol. S. I. Pyrozhkov, O. M. Maiboroda, N. V. Khamitov, Ye. I. Holovakha, S. S. Dembitskyi, V. A. Smolii, O. V. Skrypniuk, S. V. Stoietskyi (2022). Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv 552 s. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf [In Ukrainian].
9. Pyrozhkov, S. I., Bozhok, Ye. V., Khamitov, N. V. (2021). Natsionalna stiikist (rezylientnist) krainy: stratehiia i taktika vyperedzhennia hibrydnykh zahroz [National Resilience of the country: strategy and tactics of anticipation of hybrid threats]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. (8). S. 74-82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074> [In Ukrainian].
10. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu zakhystu krytychnoi infrastruktury ta zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti Ukrainy [Regulations on the State Service for the Protection of Critical Infrastructure and Ensuring the National Resilience System of Ukraine]. *Zatverdzheno Postanovoiu № 787 Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.07.2022 r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
11. Reznikova O. O. Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha: monohrafiia [National resilience in the conditions of a changing security environment: monograph]. Kyiv: NISD. 456 s. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2022-04/Reznikova_Resilience_UKR.pdf [In Ukrainian].
12. Simnadsiate zahalnonatsionalne sotsiologichne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti 17-18 serpnia 2022 r. [Seventeenth nation sociological survey: Identity. Patriotism. Values.]. *Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf [In Ukrainian].
13. Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy «Voienna bezpeka – vseokhopliiucha oborona», zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku № 121/2021 [Military security strategy of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> [In Ukrainian].
14. Stratehiia informatsiinoi bezpeky, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685/2021 [Information security strategy of Ukraine]. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5203.html> [In Ukrainian].
15. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky, vvedeno v diiu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022 [Strategy for ensuring state security]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> [In Ukrainian].
16. Stratehiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy, vvedeno v diiu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022 [Strategy of foreign policy activity of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> [In Ukrainian].
17. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy», zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine “Human Security – Country Security”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [In Ukrainian].
18. Tempy padinnia VVP spovilniuiutsia – statystyka Derzhstatu i Minekonomiky 08.09.2022 r. [The pace of GDP decline is slowing down – statistics of the State Statistics Service and the Ministry of Economy]. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cd57914a-80ec-4b75-a34b-787296908da7&title=V2022-RotsiTempiPadinniaVvpSpovilniatsiaDo33-> [In Ukrainian].
19. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page [In Ukrainian].
20. Iavir V. A. (2022). Formuvannia etnonatsionalnoi stiikosti v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [The Formation of Ethnonational Resilience under Conditions of the Russian-Ukrainian War]. *Politykus. Naukovyi zhurnal. Vypusk 1*. S. 201-205. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.32> [In Ukrainian].
21. A Global Strategy for the European Union. Foreign and Security Policy, 2016. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/council-conclusions-on-the-global-strategy-on-the-european-unions-foreign-and-security-policy>
22. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the EU, 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>
23. Council Conclusions on EU Approach to Resilience, 2013. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf
24. Council conclusions on the Global Strategy on the European Union’s Foreign and Security Policy. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/council-conclusions-on-the-global-strategy-on-the-european-unions-foreign-and-security-policy>
25. Countries. From Theoretical Concepts to a Normative Agenda. 2019. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/implementation-plan-on-security-and-defence>
26. European Commission proposes second €5 billion tranche of macro-financial assistance to Ukraine. 7 September 2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/european-commission-proposes-second-eu5-billion-tranche-macro-financial-assistance-ukraine-2022-09-07_en
27. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
28. European Council meeting (24 and 25 March 2022) – Conclusions. Brussels, 25 March 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2022-INIT/en/pdf>
29. EU-Ukraine Association Council, 5 September 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/09/05/>

30. Hollnagel Erik., Woods David D. Resilience Engineering. London. CRC Press. 2017. 406 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.1201/9781315605685-2/resilience-challenge-unstable-erik-hollnagel?context=ubx>

31. Home Affairs Council: 10-Point Plan on stronger European coordination on welcoming people fleeing the war against Ukraine. 28 March 2022/ URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2152

32. Implementation Plan on Security and Defence. Council of EU. 2016. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/implementation-plan-on-security-and-defence>

33. Korosteleva Elena A., Flockhart Trine. Resilience in EU and international institutions: Redefining local ownership in a new global governance agenda, Contemporary Security Policy, (2020). 41:2, p. 153-175. DOI <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1723973>

34. Rouet Gilles, Pascariu Gabriela Carmen. Resilience and the EU's Eastern Neighbourhood Countries. From Theoretical Concepts to a Normative Agenda.2019. DOI: https://eui.idm.oclc.org/login?url=https://doi.org/10.1007/978-3-030-25606-7_10.1007/978-3-030-25606-7

35. Simonov L. M., Pascariu C. G., Bureiko N. Building resilience beyond the EU's eastern borders. EU actorness and societal perceptions in Ukraine and Republic of Moldova. Eastern Journal of European Studies. Volume 12, August 2021. P. 250-272. URL: https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2021_12SI_SIM.pdf

36. Standart Eurobarometer 97 – Summer 2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2693>

37. State of the Union 2022 by President von der Leyen. 2022.14.09. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493

38. Sustainable development in the European Union – 2009 monitoring report on the EU sustainable development strategy. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-78-09-865>

39. Versailles Declaration. Informal meeting of the Heads of State or Government. (10 and 11 March 2022). Versailles, 11 March 2022 URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

40. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSCcontents.jsp?CMSID=Findings>

National resilience as a determinant of European integration of Ukraine

Gerasymchuk Tamila Fedorivna

Ph.D. in Historical Science, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Sciences
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 29, Rivne, Ukraine

The problem of resilience becomes especially relevant with the beginning of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine, which has become the main challenge for the entire democratic world. Countering Russia's military aggression showed the courage and heroism, national unity and resilience of the Ukrainian nation. Ukraine has made its civilizational choice even in the war conditions, fighting for its independence and defending statehood, continues European integration transformations. On June 23, 2022, Ukraine received the status of a candidate to join the European Union. Without strengthening national resilience, it is impossible to counter Russian aggression and implement Ukraine's strategic course to acquire full membership in the EU, which in turn requires the resilience of state institutions and civil society, economic recovery and the entire infrastructure of the state.

The purpose of this article is to analyze resilience as a necessary condition for countering Russian military aggression as well as a connecting component of the system of relations between Ukraine and the EU. The research methodology is based on systematic and synergistic approaches, which deepens the conceptual understanding of the categories "resilience" and "national resilience" and, in combination with the comparative method and content analysis, promotes to the generalization of the experience of the EU and Ukraine in the development of systems of resilience and solidarity of the EU member states in terms of support of Ukraine.

The national resilience of Ukraine is analyzed in two dimensions, firstly, as an important component of countering Russian military aggression and protecting the sovereignty of Ukraine, and secondly, as a necessary condition for Ukraine's implementation of the European integration policy. The resilience of Ukraine is the ability to resist, adapt and recover in order to preserve sovereignty and territorial integrity, the ability to implement the European choice. Partnership relations between Ukraine and the EU, built on trust, cooperation and dialogue, play an important role in strengthening the resilience of both Ukraine and the EU. For the EU, resilience is important in creating more flexible systems of security cooperation, which would be able to respond quickly and effectively to new challenges and threats and ensure resilience within the EU itself, its member states and at its borders. The resilience of the EU determines its readiness for expansion and its ability to accept new members. The EU's solidarity with Ukraine is our resilience, security and our joint struggle for European values, freedom and democracy.

Key words: resilience, national resilience, European integration, Ukraine, European Union, National security, European security.

Завгородня Юлія Володимирівна

Особливості поведінки учасників політичного процесу під час конфронтації в інформаційному просторі

УДК 32.019.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.4>

Завгородня Юлія Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Україна

Дана стаття є актуальною та практично сконцентрованою в умовах повномасштабного вторгнення агресора на територію України. Досить часто, політичні лідери та особи уповноважені органами влади публічно висловлюються та формують оцінку окремих політичних подій, військових процесів, та окремих видів військово-політичної діяльності. Тим, самим формують базову оцінку подій та реальної політичної дійсності, ґрунтовну ситуацію на фронті та ефективність процесу реалізації поставлених завдань.

Однак, окремі публічні форми інформування є офіційними методами спілкування з протилежною стороною, з метою формування об'єктивності власної позиції, її доцільності та затребуваності у сучасних геополітичних процесах. А разом з тим, і відкритості до перемовин в умовах ескалації у крайньому прояві.

У зв'язку з цим, виникає необхідність дослідження поведінки учасників політичного процесу на стадії активної фази протиборства, яка відбувається в інформаційному просторі, оскільки усі публічні процеси демонструють міру конфронтації та рівень загострення протидії, або навпаки зниження напруги. Метою дослідження є аналіз протиборства в інформаційному просторі суб'єктами політики. Бо саме інформаційний простір є ще одним полем бою, в якому залучені не лише окремі лідери, а й суспільство загалом, яке може формувати індивідуальну позицію.

Для цього під час дослідження було використано, статистичні дані щодо атак на урядові сайти, використання ботів у створенні дезінформації, і як наслідок, деструкція в поведінці населення, також використано компаративістський метод, метод політичного прогнозування та метод спостереження.

Комплекс використаних методів сприяв моделюванню поведінки учасників протиборства в інформаційному просторі в умовах військової агресії на території України. Перемога на фронті може бути основою, для перемоги у кіберпросторі, бо інформаційна пропаганда агресора до звільнення останнього селища буде стверджувати про правильність своїх дій та плановість відступу військ, а не їх поразка. Саме для суспільної психо-емоційної стабільності в умовах війни, з метою зменшення деструктивних новин та їхнього впливу, виникає нагальна потреба у поглибленні політичної грамотності суспільства.

Ключові слова: конфронтація, політична інформація, поведінка суб'єктів політики, кіберконфлікт, політичне суперництво.

Вступ. Сучасні наративи про об'єднання суспільства в умовах війни є основою інформаційної політики держави, щодо боротьби проти агресора. Проте, політичній спільноті варто прийняти факт постійної конфронтації, яка залишається у суспільних обговореннях, діях та закликах. Однак, щодо питання перемоги у війні, то дійсно сучасне суспільство у своїй більшості в даному питанні консолідоване. Тому, власне деякі форми конфронтації можуть ставати приводом до консолідації, що власне демонструє демократичну площину, яка відкрита до нових викликів та загроз, які активно розвиваються в інформаційному середовищі паралельно з усталеними політичними процесами.

Сучасні учасники політичного процесу в умовах інформаційної форми взаємодії активно використовують соціальний простір, з метою особистого самоствердження, публічної діяльності в кіберпросторі та комунікації з власною аудиторією, яка розділяє обраний вектор розвитку. Проте, умови міжнародного управління та національної політики в напрямку кібербезпеки в умовах активного використання кіберпростору потребують активного постійного удосконалення та професійного диску-

тування. А злочини, в кіберпросторі повинні мати окремі санкції статей у національному законодавстві, як галузева злочинна діяльність, яка містить небезпеку, що виникає у кіберпросторі з метою підвищення рівня відповідальності користувачів кібермереж.

Останні пів року повномасштабного вторгнення агресора на територію України продемонстрували серйозні виклики для політичної системи та суспільства. Відбулася криза політичного управління в умовах війни, як отримала прояв у розпаді опозиційних осередків, виїзді політиків за кордон, відсутності відповідальності для політиків за колабораціонізм. Всі ці процеси, в умовах війни консолідували стійке суспільство і політичних суб'єктів, які залишилися підтримувати країну в умовах війни. В свою чергу, політична риторика в кіберпросторі та демонстрація діяльності політичних лідерів на досягнення цілі у перемозі ворога та публічної підтримки суспільства зміцнюють дух та стійкість суспільства загалом.

Тому, виникає потреба у деталізації діяльності суб'єктів політики у кіберпросторі в період конфронтації політико-правових процесів, які розви-

ваються у суспільстві та активно проявляються у кіберпросторі.

Мета та завдання. Запропоноване дослідження в сучасному українському суспільстві в умовах військового розвитку політичних процесів зумовлене метою, що акумулює увагу на поведінці суб'єктів політики під час конфронтації в кіберпросторі. Під час аналізу обраної проблематики виділено такі завдання: проаналізувати загрози, які виникали у кіберпросторі між учасниками політичного процесу у зв'язку з низьким рівнем політичної грамотності; розглянути інформаційний вплив на різноманітність політичних поглядів; визначити позитивні та негативні аспекти інформаційної боротьби; спрогнозувати поведінку суспільства під час інформаційних атак політичної спрямованості.

Методи дослідження. Методологічна основа наукового дослідження містить сукупність методів, що сприяють акумулюванню уваги на важливих питаннях та створюють умови для змістовних узагальнень. Для цього, під час аналізу використано статистичний метод, який допоміг побачити сучасний стан кіберактивності та кіберзагроз в умовах війни, що допомагає зрозуміти, які напрямки протидії популярні у сучасних кібервійнах. В свою чергу метод моделювання, сприяв продемонструвати різні варіанти розвитку політичних подій, з метою зменшення напруги у суспільстві та демонстрації глобалізації проблематики, яка назривала в політико-військовій площині. Також, використано компаративістський метод, що допомагає порівняти різні події, які уже стали центром обговорення та знайшли конструктивний шлях для вирішення, а метод спостереження допоміг показати, що у зв'язку з війною українське суспільство все більше використовує кіберпростір для комунікації для усвідомлення ситуації у країні, тому виникає необхідність в формуванні політичної грамотності.

Результати. Інформаційний простір пронизаний різними новинами, які мають своє завдання для аудиторії споживачів. Існують джерела найбільшого достовірного інформування, які констатують факти без прив'язки до суб'єктивної думки, що допомагають громадянам у формуванні персональних узагальнень про політичні процеси. Однак, є ряд інформації, яка насаджує встановлену думку, що обмежує споживачів у індивідуальних поглядах, або дезорієнтує та вводить в оману.

Усі ці процеси спеціально сформовані та предметно орієнтовані. Так, компанія Meta, яка є власником соціальних мереж Facebook та Instagram офіційно оприлюднила відомості, щодо видалених фальшивих акаунтів, які писали численні коментарі на підтримку російського вторгнення в Україну [1].

Представники компанії зазначають, що «було відключено 45 акаунтів «тролів» у соціальній мережі Facebook і 1 037 – у Instagram. Meta блокує

їхні спроби відновити сторінки. «Тролі» працювали щодня «з невеликою перервою на обід», а деякі публікували і проросійські, і проукраїнські коментарі з різницею в кілька хвилин» [1]. Основними цілями такої негативної діяльності ставали офіційні сторінки політиків, журналістів, акторів та комерційних брендів по усьому світі. Тобто, усі, ті хто мав велику популярність в мережах та публічно засуджував російське вторгнення на територію України та висловлював підтримку українській державі та українському народові.

Така діяльність дезорганізує суспільство і після коментарів під постами публічних діячів з критикою створює недовіру та дисбаланс до політичних процесів в цілому. Основним доцільно мудрим рішенням на такі дії є відсутність будь-якої реакції на такі коментарі та суспільно погрозові пости, як байдужість до такої думки, а найголовніше не розповсюдження її далі у соціальних мережах.

Активно процеси кіберзахисту та кібербезпеки можливо розвивати під час навчання з метою отримання спеціальних знань у сфері кібертехнологій. Так, варто звернути увагу на направленість праць Майкла Деніеля та Джошуа Кенуя, які досліджують особливості обміну інформацією, розвідувальними даними, а найголовніше реагуванням на негативний вплив, який можливий від інформації на окремі країни та суспільство в цілому. Також важливу увагу кіберконфліктам приділили Андреас Хагманробіт, Сінді Вонг, Лорін Б. Вайсінгер, які говорять про небезпеку конфліктного майбутнього і його вплив на соціальному, політичному і технічному рівнях.

Звичайно, сучасна суспільно-політична криза набуває глобального масштабу, а загрози регіонального значення розвивають вплив на глобальні політичні процеси. В українському суспільстві в умовах війни кіберпростір максимально політизований, кожен користувач сучасних гаджетів зайнятий у пошуку інформації, яка містить цікавий факт про ситуацію у розвитку військово-політичних процесів. В умовах історичних, регіональних, політичних, культурних та інших особливостей маніпуляторами використовуються такі кризові аспекти, як: питання мови, питання корупції у лавах ЗСУ та політичних суб'єктів, які використовують ситуацію для збагачення, питання бездіяльності політичних лідерів в окремих військових напрямках, релігійне питання, обговорення політичної освіченості політичних лідерів та інші питання, що суттєво дестабілізують суспільну стійкість до реальності військового стану.

Один із дописів, або відео політичного спрямування може стати основою для подальшого загострення та вчинення актів протидії. В українському законодавстві таку дію визначають, як кіберінцидент. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки Укра-

їни» під кіберінцидентом розуміють «подію або ряд несприятливих подій ненавмисного характеру (природного, технічного, технологічного, помилкового, у тому числі внаслідок дії людського фактора) та/або таких, що мають ознаки можливої (потенційної) кібератаки, які становлять загрозу безпеці систем електронних комунікацій, систем управління технологічними процесами, створюють імовірність порушення штатного режиму функціонування таких систем (у тому числі зриву та/або блокування роботи системи, та/або несанкціонованого управління її ресурсами), ставлять під загрозу безпеку (захищеність) електронних інформаційних ресурсів» [2].

Яскравим прикладом кіберінциденту є відео записане президентом рф, щодо початку «спеціальної військової операції» на території України, що слугувало оголошенням кібервійни хакерами Anonymous росії [3]. Таким самим інцидентом до дій може бути публічне звернення того самого президента рф до громадян щодо оголошення часткової мобілізації. Критика та невдоволення уже стають в основі коментарів соціальних мереж, окрім того люди з кіберплощини переходять до фактичних дій у формі мітингів та страйків з метою протистояти рішенням військово-політичного характеру, які не підтримує суспільство [4].

Однак перші прояви невдоволення стають зрозумілі в інформаційній площині, а публічні дії протистояння стають паралельною формою впливу. Боротьба за ідейний шлях розвитку досить просто розтлумачується, однак важко завуальована в політичних посланнях. Тому, для політичних рішень, дій, трактувань важлива об'єктивність та підтримка суспільства. Оскільки від цього залежить шлях розвитку подій від негативних до позитивних.

На думку Пирожкова С. І. та Богуцького Ю.П. «кризовий стан, або біфуркаційний момент суспільства, є одночасно і загрозою, і перспективою для нього. При цьому консолідація суспільства у цей момент передбачає насамперед подолання наявної роз'єднаності людей» [5].

Тобто, криза у спільних поглядах на політичний розвиток між суспільством та діючою політичною елітою формує елемент невідомого, однак саме протистояння шлях до позитивних змін та вдосконалення політичної системи, а найважливіше політичних інститутів.

В умовах виникнення кіберінциденту щодо політичних подій формується загроза до негативних наслідків діяльності сторони протистояння у кіберпросторі. Негативними наслідками можуть бути: економічні втрати держави через атаки в кіберпросторі; конфронтація дій сторін до форми кібервійни та переструктурування у площину змін політичної системи, або її повалення. Позитивними наслідками дій політичного загострення

у кіберпросторі є: політичні рішення для зменшення напруги та вичерпання конфронтації по окремих питаннях; удосконалення системи політичної діяльності демократичного режиму.

Однак, наскільки процес протистояння буде розвиватись у позитивному чи негативному напрямку буде залежати бажання сторін до деескалації суспільної напруги. Завдання сторін політичного кіберпротистояння це вчасно відреагувати на політично-суспільну ситуацію, здійснити заходи щодо узгодженої позиції сторін, локалізувати та мінімізувати можливі наслідки кібердіяльності, вчинити попереджувальні заходи на майбутнє щодо інформаційної атаки.

Окрім того, варто розуміти, що отримана інформація стаючи інцидентом до розвитку кіберконфлікту розповсюджується досить швидко та об'єднує велику кількість людей. Якщо звернути увагу на політичний конфлікт, який розвивається у межах парламенту чи окремої політичної партії, його можливо завчасно локалізувати, притягнути окремого політика до політичної відповідальності, або навіть юридичної відповідальності у разі наявності складу злочину.

Проте, в кіберпросторі виконувати дії щодо впливу на сторону протистояння можливо здійснювати неофіційно з новостворених сторінок та з відсутністю будь якої ідентифікації політичної особи. Здійснити будь-яку діяльність щодо притягнення до різних видів відповідальності складно, або взагалі не можливо. Єдиною ключовою основою сучасної кібербезпеки є формування ефективної системи захисту, однак не протидії (нападу). Усі дії щодо нападу відбуваються однак не регламентуються в українському законодавстві, акцент створюють лише на захисті.

Оскільки використання кібервпливу на політиків, на політичну систему стають системними заходами щодо політичної реальності, тому важливу увагу варто приділити реакції суспільства на кіберконфлікті, адже вона може бути зовсім різною. Для покоління похилого віку такі дії взагалі не будуть вважатись чимось серйозним, бо не висвітлені у газетах чи не проговорені на радіо, як основних джерелах інформації. Проте, усі громадяни України, які користуються гаджетами та слідкують за суспільно-політичними подіями на державному та світовому рівні питання конфронтації політичної ситуації дуже хвилює, а кіберконфлікти сприймають як складову політичного процесу.

Висновки. Кіберплощина перенасичена кіберзагрозами політичного спрямування. Основним завданням суспільства та політичної еліти є консолідація дій щодо питань, які стають об'єктом суспільно-політичної кризи та переростають в конфліктну активність та утворюють деструктивні процеси.

Серйозною помилкою стає недооцінювання кіберситуації відносно політичних процесів. Конфронтація у кіберпросторі у сучасному суспільстві є великою силою для суспільного супротиву у реальних діях населення. Лише великі маси здатні вплинути на зміну вектору політичного розвитку. Основні процеси розвитку можуть розпочинатись у кіберпросторі. Тому, для демократичного суспільства важливим завданням є дослухатись до поглядів та коментарів населення, виявляти ботів, які підбурюють суспільство та дискредитують владу та постійно реагувати на суспільні обурення по різних питаннях. Адже, українське суспільство дійсно відмінне від населення країни агресора своєю рішучістю та швидкістю реакції на політичні процеси, які виходять за межі суспільного сприйняття та законного процесу, що суперечить загальнолюдським принципам існування.

Тому, конфронтація в інформаційному просторі є частиною політичної комунікації в демократичному суспільстві, з метою досягнення консенсусу у прийнятті політичних рішень з урахуванням думки населення. Проте, більшість маніпулятивних питань, які у суспільстві викликали загострені протиріччя з урахуванням військової агресії мають втратити свою актуальність, оскільки стають причиною дій агресора (питання регіональних мов, економічне переформатування бізнесу на європейський ринок, створення системи заходів по боротьбі із диверсійними групами, які спонукають до повалення державності, зміна партійної системи щодо вектору розвитку та ін.).

Отже, системне публічне тлумачення політичних процесів, відкрита взаємодія суб'єктів політики з суспільством, ціннісні демократичні орієнтири – це сучасні першочергові завдання післявоєнної спрямованості українського суспільства та суб'єктів управління для стабілізаційного розвитку політичної системи в оновленій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Meta видалила більше 1 000 ботів, які підтримали війну Росії проти України. *LB.ua. дорослий погляд на світ*. 05.08.2022. URL: https://lb.ua/tech/2022/08/05/525424_meta_vidalila_bilshe_1_000_botiv_yaki.html
2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. № 45. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
3. Хакери Anonymous оголосили «кібервійну» Росії. Сайти Кремля та Міноборони РФ «лягли». *Суспільне новини*. 2022. URL: <https://suspijne.media/210658-grupa-anonymous-ogolosila-kibervijnu-rosii/>
4. У Росії люди вийшли на протести проти мобілізації. *Суспільне новини*. 2022. URL: <https://suspijne.media/284222-u-rosii-ludi-vijsli-na-protesti-proti-mobilizacii-suspijne-videonovini/>

5. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю.П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. – К. : НАН України, 2017. – 336 с.

6. Живилю Є., Черноног О. Міжнародні кібернавчання LOCKED SHIELDS – 2022. Проблемні питання в підготовці складових сил оборони та безпеки України. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. Том 43 № 1 (2022). URL: <file:///C:/Users/38096/Downloads/252774-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-597439-1-10-20220621.pdf>

7. A. Ertan (Eds.) *Cyber Threats and NATO 2030: Horizon Scanning and Analysis*: URL: https://ccdcoe.org/uploads/2020/12/Cyber-Threats-and-NATO-2030_Horizon-Scanning-and-Analysis.pdf.

8. Locked Shields is a unique international cyber defence exercise offering the most complex technical live-fire challenge in the world: URL: <https://ccdcoe.org/exercises/locked-shields/>

REFERENCES:

1. Meta vydalyla bilshе 1 000 botiv, yaki pidtrymaly viinu Rosii proty Ukrainy. [Meta removed more than 1,000 bots that supported Russia's war against Ukraine] *LB.ua. doroslyi pohliad na svit*. 05.08.2022. URL: https://lb.ua/tech/2022/08/05/525424_meta_vidalila_bilshe_1_000_botiv_yaki.html [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy» [About the main principles of ensuring cyber security of Ukraine] № 2163-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 45. 2017. *Rezhym dostupu*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian]
3. Khakery Anonymous oholosyly «kiberviinu» Rosii. Saity Kremliа ta Minoborony RF «liahly». [Hackers Anonymous declared a “cyber war” on Russia. The websites of the Kremlin and the Ministry of Defense of the Russian Federation “went down”] *Suspijne novyny*. (2022) URL: <https://suspijne.media/210658-grupa-anonymous-ogolosila-kibervijnu-rosii/> [in Ukrainian]
4. U Rosii liudy vyishly na protesty proty mobilizatsii. [In Russia, people protested against mobilization] *Suspijne novyny*. 2022. *Rezhym dostupu* : <https://suspijne.media/284222-u-rosii-ludi-vijsli-na-protesti-proti-mobilizacii-suspijne-videonovini/> [in Ukrainian]
5. Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspiilstva: natsionalna dopovid [Ukraine: the path to the consolidation of society: a national report]/ red. kol.: S. I. Pyrozhkov, Yu.P. Bohutskyi, E. M. Libanova, O. M. Maiboroda ta in.; *Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. – K. : NAN Ukrainy, 2017. – 336 s. [in Ukrainian]
6. Zhyvylo Ye., Chernonoh O. Mizhnarodni kibernavchannia LOCKED SHIELDS – 2022. Problemni pytannia v pidhotovtsi skladovykh syl oborony ta bezpeky Ukrainy. [International cyber training LOCKED SHIELDS – 2022. Problematic issues in the training of the components of the defense and security forces of Ukraine.] *Suchasni informatsiini*

tekhnohii u sferi bezpeky ta oborony. Tom 43 № 1 (2022). URL: file:///C:/Users/38096/Downloads/252774-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-597439-1-10-20220621.pdf [in Ukrainian]

7. A. Ertan (Eds.) 2022. Cyber Threats and NATO 2030: Horizon Scanning and Analysis: URL://

https://ccdcoc.org/uploads/2020/12/Cyber-Threats-and-NATO-2030_Horizon-Scanning-and-Analysis.pdf. [in English]

8. Locked Shields is a unique international cyber defence exercise offering the most complex technical live-fire challenge in the world. 2022. URL://<https://ccdcoc.org/exercises/locked-shields/> [in English]

Features of the behavior of participants in the political process during the confrontation in the information space

Zavgorodnya Yuliia Volodymyrivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theory
National University «Odesa Law Academy»
Fontanska doroha str., 23, Odesa, Ukraine

This article is relevant and practically concentrated in the conditions of a full-scale invasion of the aggressor on the territory of Ukraine. Quite often, political leaders and persons authorized by the authorities publicly express themselves and form an assessment of certain political events, military processes, and other types of military-political activity. Thus, they form a basic assessment of events and real political reality, a thorough situation at the front and the effectiveness of the process of implementing the set tasks.

However, certain public forms of information are official methods of communication with the opposite party, with the aim of forming the objectivity of one's own position, its expediency and demand in modern geopolitical processes. And at the same time, openness to negotiations in conditions of escalation in extreme manifestation.

In this regard, there is a need to study the behavior of participants in the political process at the stage of the active phase of confrontation, which takes place in the information space, since all public processes demonstrate the degree of confrontation and the level of exacerbation of opposition, or on the contrary, a reduction of tension. The purpose of the study is to analyze the struggle in the information space by political subjects. Because the information space is another battlefield, in which not only individual leaders are involved, but also society in general, which needs to form its position and bear responsibility for it.

For this, statistical data on attacks on government websites, the use of bots in the creation of disinformation, and as a result, destruction in the behavior of the population, the comparativist method, the method of political forecasting and the method of observation were used.

The set of methods used contributed to the modeling of the behavior of the participants in the confrontation in the information space in the conditions of military aggression on the territory of Ukraine. Victory on the front can be the basis for victory in cyberspace, because the information propaganda of the aggressor before the liberation of the last village will assert the correctness of his actions and the planned retreat of the troops, and not their defeat. It is for social psycho-emotional stability in the conditions of war, with the aim of reducing destructive news and their influence, that there is an urgent need for in-depth political literacy of society.

Key words: confrontation, political information, behavior of political subjects, cyber conflict, political rivalry.

Климончук Василь Йосифович
Дерев'янку Сергій Миронович

Зовнішньополітичні інтереси України в Катарі, Кувейті та ОАЕ

УДК 94:330.34(430)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.5>

Климончук Василь Йосифович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна

Дерев'янку Сергій Миронович
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних
інститутів та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна

Окреслено основні характерні риси зовнішньої політики Катару, Кувейту, ОАЕ. Визначено історичні передумови співпраці цих країн з Україною та з'ясовано їхню пріоритетність у зовнішньополітичній стратегії України. Проаналізовано економічний потенціал країн, що досліджуються, та їхню активність у глобальному просторі. Акцентовано увагу на реалізації економічних інтересів України у співробітництві з країнами Затоки. Обґрунтовано зростаючу роль публічної дипломатії у реалізації зовнішньополітичних інтересів України в Катарі, Кувейті, ОАЕ.

Свої економічні та політичні переваги розвитку Україна, безперечно, пов'язує з регіоном Близького Сходу, країни якого стають міжнародними партнерами для його створення. Взаємовідносини України з арабськими країнами Перської затоки – це багатофакторний історичний та економіко-політичний процес, який включає економічні, соціально-політичні, військово-стратегічні аспекти. Актуальність теми дослідження посилює об'єктивну потребу наукового осмислення формування стратегічного політичного та економічного співробітництва України з країнами Перської затоки, зокрема Катаром, Кувейтом та ОАЕ. Дослідження процесу розробки та реалізації зовнішньополітичної стратегії України дає можливість з позицій сучасної науки з'ясувати, які передумови співробітництва України з цими країнами, як формуються пріоритети її зовнішньої політики в цьому субрегіоні з огляду на геополітичну ситуацію.

Вивченню різноманітних форм співробітництва України з країнами Перської затоки присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені. Економічні, політичні, культурні, інформаційні та інші напрямки співробітництва України з країнами Близького Сходу, геополітичні трансформації в цьому регіоні, в тому числі в країнах Перської затоки, розглядали у своїх працях такі українські дослідники: О. Балануца, Е. Хаббер, І. Іващук, О. Коппель, В. Назарков, О. Сегеда, В. Ціватий, Г. Яворська та ін.

Ключові слова: Україна, Катар, Кувейт, ОАЕ, дипломатія, зовнішньополітичні інтереси, співробітництво.

Вступ. Україна безперечно пов'язує свої економічні та політичні пріоритети розвитку з близькосхідним регіоном, країни якого стають для неї важливими міжнародними партнерами. Зв'язок України з арабськими країнами Перської затоки – багатофакторний історичний та економіко-політичний процес, що включає господарські, суспільно-політичні, військово-стратегічні аспекти. Актуальність теми дослідження визначається об'єктивною потребою наукового осмислення формування стратегічного політичного та економічного співробітництва України з країнами Затоки, зокрема Катаром, Кувейтом та ОАЕ. Дослідження процесу вироблення та реалізації зовнішньополітичної стратегії України дає можливість з позицій сучасної науки з'ясувати, які є передумови співробітництва України з цими країнами, і як формуються пріоритети її зовнішньої політики в цьому субрегіоні з огляду на геополітичну ситуацію.

Дослідженню різноманітних форм співробітництва України з країнами Затоки присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні вчені. Економічні, політичні, культурні, інформаційні та інші напрямки співробітництва України з країнами Близького Сходу, геополітичні трансформації в цьому регіоні, в тому числі в країнах Затоки, у своїх працях розглядали такі українські дослідники: О. Балануца,

Є. Хаббер, І. Іващук, О. Коппель, В. Назарков, О. Сегеда, В. Ціватий, Г. Яворська та ін.

Метою статті є аналіз характеристик та довгострокових стратегій зовнішніх політик Катару, Кувейту, ОАЕ й визначення стратегічних пріоритетів реалізації зовнішньополітичних інтересів України в цих країнах Затоки.

Результати дослідження. Країни Близького Сходу історично завжди представляли величезний інтерес для України, оскільки за часів СРСР було встановлено дипломатичні відносини з більшістю країн цього регіону та зроблено перші важливі кроки на шляху політичного та економічного співробітництва. Радянський Союз став ініціатором встановлення якісно нових відносин у близькосхідному регіоні, який набував поживлення через політичну та економічну підтримку.

У роки Другої світової війни через так званий Перський коридор, що проходив через Затоку далі територією Ірану, союзники підтримували Радянський Союз важливими поставками військових та промислових товарів. Однак, надалі ситуація на Близькому Сході набувала ознак нестабільності, через те, що він став об'єктом інтересів не лише країн соціалістичного табору, а й західних країн. Таке суперництво за сфери впливу негативно позначилося на країнах регіону, адже йшла почергова зміна гегемонів у країнах, відбувалася

боротьба за владу, а відтак зовнішня політика була дуже нестабільною.

Після розпаду СРСР настав період ослаблення відносин України з цим регіоном. У 1991 р. Затока стала місцем проведення міжнародних військових дій за відновлення незалежності Кувейту. Екологічні наслідки цієї війни виявилися катастрофічними: у затоку вилилося близько 8 млн. барелів нафти. Загалом криза в Перській затоці 1990-1991 рр. стала останнім великомасштабним збройним конфліктом епохи холодної війни і водночас першим широкомасштабним конфліктом нової епохи.

Україна за перше десятиліття XXI ст. зуміла сформулювати свої зовнішньополітичні пріоритети з урахуванням історичних традицій, геополітичних та гео економічних реалій, реальних подій міжнародного життя та, звичайно, своїх національних інтересів. В останні роки країна проводить все більш наполегливу та виважену зовнішню політику у регіоні Близького Сходу. Витоки цієї зовнішньополітичної стратегії України вже було визначено у ключовому документі у сфері зовнішньої політики України – «Концепції зовнішньої політики України». У концепції наголошується, що «реалізація економічних та торговельних інтересів України вимагає їх політичної підтримки та дипломатичного супроводу. Важливим є пошук нових партнерів та розширення представництва України у країнах Азії, Африки та Латинської Америки» [1]. Після розпаду Радянського Союзу Україна могла відігравати помітну роль реалізації своїх стратегічних інтересів у регіоні Близького Сходу, проте тоді їй не вистачило політичної волі та чітко зовнішньополітичної стратегії для просування своїх інтересів. Тому на сучасному етапі її зовнішньополітична стратегія повинна враховувати особливості зовнішньої політики кожної з країн, знання яких полегшить комунікацію та сприятиме результативному діалогу.

Досліджувані країни по різному залучені у глобальний простір, демонструючи відмінні позиції за загальним індексом глобалізації (табл. 1) та характеризуються низьким рівнем демократії. Особли-

вий інтерес з позицій аналізу зовнішньої політики країн представляє індекс політичної глобалізації, як складовий загального індексу. Цей індекс враховує кількість посольств країни за кордоном, участь у миротворчих місіях ООН та у діяльності міжнародних організацій, кількість міжнародних неурядових організацій в країні, кількість ратифікованих міжнародних договорів, різноманітність партнерів за договорами [2].

Аналіз даних дозволяє стверджувати про закритість зовнішньої політики країн, обраних для порівняння, але їхня економічна активність дає можливість лідирувати за індексом економічної глобалізації: ОАЕ – сьома позиція (3 позиція за індексом де факто і 20 позиція за індексом де юре), Катар – 32, Кувейт – 44 позиція. Україна за індексом економічної глобалізації посідає 44 місце, тоді як за індексом політичної глобалізації – 32.

Політичний ландшафт на Близькому Сході змушує країни, які не є гегемонами, обирати такі довгострокові стратегії, які б дозволили реалізувати національні інтереси, утримуватися від конфліктів та враховувати локальні ризики, балансувати між великими державами регіону. Як зазначають дослідники, наприклад, Катар виробив власну стратегію «виживання» та зумів поєднати наступні напрями зовнішньої політики: він «сформував мережу регіональних відносин, які допомогли пом'якшити безпекову дилему, спричинену відмовою Саудівської Аравії надати йому політичну незалежність, та розвинув інструменти м'якої сили, яка відіграла важливу роль у досягненні цілей його зовнішньої політики» [3]. Водночас Катар зумів стати важливим посередником при вирішенні багатьох конфліктів в регіоні, позиціонує себе «нейтральним миротворцем», досвідченим посередником із хорошою репутацією, дипломатичним центром у регіоні, який зацікавлений у мирі та стабільності [4].

Так, зовнішня політика Катару ґрунтується на повазі до суверенності інших країн, виконанні прийнятих зобов'язань за міжнародними договорами та конвенціями. Усе це задекларовано в Конститу-

Таблиця 1

Характеристики розвитку та залучення країн у глобальний простір

	Індекс глобалізації, KOF/ 2021	Індекс політичної глобалізації, KOF/2021	Індекс демократії/ 2021	Індекс економічної свободи, Heritage Foundation/ 2022	Індекс людського розвитку/2021
Україна	73,93 (45 місце в рейтингу)	88,35 (32 місце)	5,57 (86 місце)	54,1 (130 місце)	0,733 (77 місце)
Катар	75,73 (43 місце)	69,95 (92 місце)	3,65 (114 місце)	67,7 (44 місце)	0,855 (42 місце)
Кувейт	69,74 (64 місце)	66,48 (102 місце)	3,91 (110 місце)	58,3 (101 місце)	0,831 (50 місце)
Об'єднані Арабські Емірати	75,78 (42 місце)	65,04 (107 місце)	2,9 (134 місце)	70,2 (33 місце)	0,911 (46 місце)

ції, зокрема у статтях 6 та 7. Стаття 6 Конституції декларує повагу до міжнародних договорів і конвенцій, та прагнення виконувати всі міжнародні угоди, хартії та конвенції, стороною яких вона є. Стаття 7 визначає, що «зовнішня політика держави ґрунтується на принципі зміцнення міжнародного миру та безпеки шляхом сприяння мирному вирішенню міжнародних суперечок; підтримує право народів на самовизначення; не втручатися у внутрішні справи держав; і буде співпрацювати з миролюбними державами» [5].

Основні пріоритети зовнішньої політики Катару є наступні: «посередництво у мирному вирішенні суперечок між конфліктуєчими сторонами, забезпечення сталого розвитку, пом'якшення дискримінації жінок і релігійних меншин, посилення гуманітарної допомоги в регіонах конфліктів і війни, підтримка та розвиток людського потенціалу та гуманітарна підтримка у складних надзвичайних ситуаціях» [6].

Зовнішня політика Кувейту є більш стриманою та поміркованою, хоча вона зберігає миролюбний характер, що пов'язано з потенційними загрозами та локальними викликами, тому країна змушена через багатовекторну зовнішню політику диверсифікувати ризики для національної безпеки. На офіційному сайті Міністерства закордонних справ Держави Кувейт основними принципами її зовнішньої політики визначено: «поважати суверенітет націй, проводити політику невтручання у внутрішні справи інших держав, підтримувати добросусідські відносини; підтримувати міжнародну легітимність і верховенство міжнародного права, міжнародний мир і безпеку; закликати до мирного вирішення міжнародних суперечок шляхом діалогу та мирними засобами, працювати над досягненням цілей і принципів Статуту ООН» [7]. Дослідники вказують на багатовекторне спрямування зовнішньої політики Кувейту, а також «високий рівень дипломатії та виняткове надання їй переваги у вирішенні міжнародних конфліктів, а також надання посередницьких послуг та активна участь у гуманітарних ініціативах» [8].

Аналогічну стратегію миролюбної держави сповідують і Об'єднані Арабські Емірати, зовнішньо-

політична стратегія яких охоплює три вектори – країни Затоки, країни арабо-мусульманського світу та міжнародна спільнота [9]. З 2017 р. ОАЕ впроваджують Стратегію м'якої сили, яка спрямована на розвиток публічної дипломатії, основу якої сформуvalи: «гуманітарна дипломатія, наукова та академічна дипломатія, дипломатія національного представлення, народна дипломатія, культурна та медіа дипломатія, економічна дипломатія» [10].

Країни Затоки в останні роки традиційно входять до зони стратегічних інтересів України, адже їхня значимість визначається як вигідним географічним становищем, так і значним економічним потенціалом, що характеризується наявністю найбільших у світі запасів вуглеводневої сировини та значних фінансових ресурсів. Тому поділяємо думку науковців, що ці країни стають «важливими гравцями, які визначають стан світової економіки, кон'юнктуру світових ринків» [11]. У країнах Перської затоки структура ВВП приблизно схожа, проте є свої особливості – промисловість займає більшу частину в Катарі та Кувейті, частка сільського господарства не перевищує одного відсотка. У цілому нині сільське господарство країнах Перської затоки розвинене досить слабо, насамперед з природно-кліматичних умов (табл. 2). Гостро відчувається нестача придатних для сільгоспвиробництва земель. На придатних для сільського господарства територіях вирощуються фініки, банани, овочі, розводять верблюдів.

Найбільш розвиненим сільським господарством серед країн Затоки є ОАЕ, другим за величиною продовольчим ринком після Саудівської Аравії. Найбільш поширеним продуктом є виробництво фініків, причому 90% продукції йде на експорт. ОАЕ є одним із провідних виробників продукції птахівництва у регіоні. В ОАЕ стимулюються і широко використовуються сучасні технології в сільському господарстві, включаючи сучасну іригацію та гідропоніку з метою економії води, а також надаються послуги з поширення знань серед фермерів з метою підвищення продуктивності. Організаційне сільське господарство також заохочується для підвищення екологічної та економічної стійкості та скорочення використання хімічних ресурсів [12].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика країн у 2021 р.

Показник	Україна	Кувейт	Катар	ОАЕ
Площа тис. км ²	603 700	17,818	11,653	83,600
Населення (млн. осіб)	45,450,000	2,740,000	1,760,000	7,510,000
ВВП на душу населення	3 726,93	32 373,25	50 805,46	43 103,34
Структура ВВП				
сільське господарство	12,2	0,4	0,1	0,7
промисловість	28,6	58,7	7,9	44,6
послуги	60	40,9	20,9	54,7

Джерело: побудовано автором за даними The World Bank

У Кувейті також складні умови для сільськогосподарського виробництва, головним чином через брак водних ресурсів та несприятливі кліматичні умови. Тільки 11% загальної площі землі вважається потенційно придатною для обробітки, і лише близько 100 тис. га придатні для розвитку іригації. Засолення ґрунтів у результаті погіршення якості ґрунтових вод, що використовуються для зрошення, також призводить до загального скорочення посівних площ. Основними вирощуваними овочами в Кувейті є баклажани, помідори, картопля і цибуля, а зернові та кормові культури включають пшеницю, ячмінь, сояшник та люцерну. Власне виробництво задовольняє менше 20% внутрішнього споживання, тому Кувейт також залежить від імпорту продовольства.

Кувейт, Катар та ОАЕ відносять до економік із експортною орієнтацією, зокрема роль наведених країн є важливою для реалізації зовнішньополітичних інтересів України в даному регіоні, оскільки середні темпи економічного зростання цих країн останні два десятиліття – 3–6,4 %, кожна з них є своєрідною та привабливою, оскільки на регіональному ринку спостерігаються дедалі чіткіші зміни. Окрім того, нафтова сфера залишається поки що головним полем для співпраці (як, втім, і джерелом політичної напруги). У регіоні швидко формується ринок капіталу та з'являються потужні фінансові центри. Останнім часом особливу активність у цьому напрямі виявляє ОАЕ, правлячі кола якого мають намір перетворити країну на найбільший торговий та фінансовий центр не лише регіонального, а й міжнародного значення [13].

Кувейт є одним із найбільших центрів інвестиційної діяльності, для якого характерним є розвиток місцевого ринку капіталів. Кувейт залишається і одним із найбільших інвесторів довгострокових капіталів за кордоном, проте суб'єктом є не приватний капітал, а уряд [14].

Разом з тим, на нашу думку, акцент у активізації України з цими країнами слід робити на сфері сільськогосподарства. Обмеженість земель, придатних для ведення сільськогосподарського виробництва, у поєднанні з природними та кліматичними

особливостями місцевості, насамперед відсутність достатньої кількості ґрунтів і води, роблять сільське господарство країн Затоки малопродуктивним і, як уже зазначалося, не здатним задовольнити потреби власного населення. Наявність фінансових можливостей країн регіону дозволяє розглянути дороги джерела модернізації технологій для вирощування врожаю, проте ці країни, як і раніше, матимуть високу імпорту залежність від постачання продовольства. А це дає можливість для України налагодження партнерства у цій сфері та просування своєї продукції на дані ринки.

Достатньо очікувано, що інвестори з країн Катару, Кувейту та ОАЕ проявляють інтерес до налагодження співпраці, насамперед у сфері сільськогосподарства, інформаційних технологій, будівництва та торгівлі. Серед найактуальніших питань також є реалізація інфраструктурних проєктів у Кувейті та інших країнах регіону. Крім цього, слід зазначити інші галузі з високим інвестиційним потенціалом, серед яких туризм, медицина, освіта та інші. Окремо варто виділити інтерес до продуктів харчування, зокрема йдеться про експорт курятини, телятини, а також молочних продуктів, фруктів та ягід, меду, горіхів тощо.

Тенденція до лібералізації економіки та процеси глобалізації світових економічних відносин призвели до того, що в країнах Затоки все більшої популярності набуває ідея створення вільних економічних зон. Водночас країнам регіону доводиться стикатися із низкою серйозних проблем. Економіка багатьох арабських країн зазнає серйозної залежності від кон'юнктури нафтового ринку. Фактично, арабським країнам доводиться вирішувати проблеми пов'язані із наявністю дефіциту зовнішніх інвестицій і необхідність пошуку нових ринків збуту своїх товарів.

Свій негативний вплив у гуманітарній площині має війна в Україні, яка позначилася і на структурі торговельних потоків з досліджуваними країнами, які були значними торговельними партнерами (табл. 3). Слід зазначити, що заможний субрегіон Затоки традиційно сприймається як легкодоступне джерело грошей, інвестицій. Однак тут багато

Таблиця 3

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України у 2021 р.¹

	Експорт		Імпорт		Сальдо ¹
	тис. дол. США	у % до 2020	тис. дол. США	у % до 2020	
Усього	68072328,8	138,4	72843126,6	134,1	-4770797,8
у тому числі					
Катар	148030,4	112,5	18722,0	248,2	129308,4
Кувейт	42464,1	117,1	2052,8	261,4	40411,2
Об'єднані Арабські Емірати	530808,1	120,9	85490,5	140,2	445317,6

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

потужних гравців (США, КНР, поки що РФ), тому за ці ресурси йде велика конкуренція. Проте, вважаємо, що інші сфери співробітництва є не менш важливими. Перспективними можуть бути розширення співробітництва в освітньо-науковій сфері, розробка новітніх технологічних проектів, реалізація інфраструктурних проектів, військово-технічне співробітництво.

Наслідки кризи суттєво, хоча й неоднорідно, вплинуть на економіку країн і, на жаль, можуть мати комплексний негативний вплив на продовольчу безпеку та добробут у всьому регіоні Близького Сходу. Це стане ще одним негативним фактором на доповнення до COVID-19, який спричинив збій в ланцюгах постачання і посилення внутрішніх проблем, характерних для окремих країн Затоки, що також призведе до різких змін цін на продукти харчування (особливо на пшеницю), підвищення цін на нафту та газ, глобальне уникнення ризиків у сфері безпеки, що може вплинути на потоки приватного капіталу на ринки, що розвиваються в цілому, а також на грошові перекази та туризм [15].

Війна в Україні може призвести і до зростання торговельної активності країн-експортерів вуглеводнів, тому Катар, Кувейт, ОАЕ можуть відчувати покращення як фіскального, так і зовнішнього балансу. Особливо ті країни, які експортують газ, ймовірно, побачать структурне збільшення попиту з боку країн Європи, оскільки влада ЄС оголосила про зацікавленість у диверсифікації своїх джерел постачання енергії. Водночас, деякі виробники нафти зазнають негативних наслідків, що призведе до додаткового соціального стресу, через грошові перекази лише частково компенсують вуглеводневий шок (наприклад, для Йорданії та Єгипту), тоді як країни, для яких характерним є розвиток туризму, наприклад Єгипет (українці становлять принаймні одну третину туристичних потоків), за прогнозами, відчують сповільнення активності у цьому секторі з певними негативними наслідками для зайнятості та платіжного балансу.

Аналізуючи наведені країни регіону, бачимо, що темпи зміни реального ВВП, починаючи із 2005 р., зазнали негативного значення, проте ВВП країн регіону у 2018 році становить 2,17% світового ВВП (рис. 1). Рівень доходів на одну особу є високим – мінімальне значення становить понад 15 тис. дол., при цьому за даним показником Катар (61,276 тис. дол.) у 2021 році посів 9-е місце у світі. У країнах Затоки структура ВВП приблизно схожа, проте є свої особливості – у ОАЕ більшість припадає на сектор послуг, тоді як промисловість займає більшу частину в Катарі та Кувейті. Максимальна частка сільського господарства не перевищує одного відсотка.

За даними Світового банку, у 2021 р. позитивне зростання економіки було зафіксовано лише у Катарі – 1,5%, негативні показники були відзна-

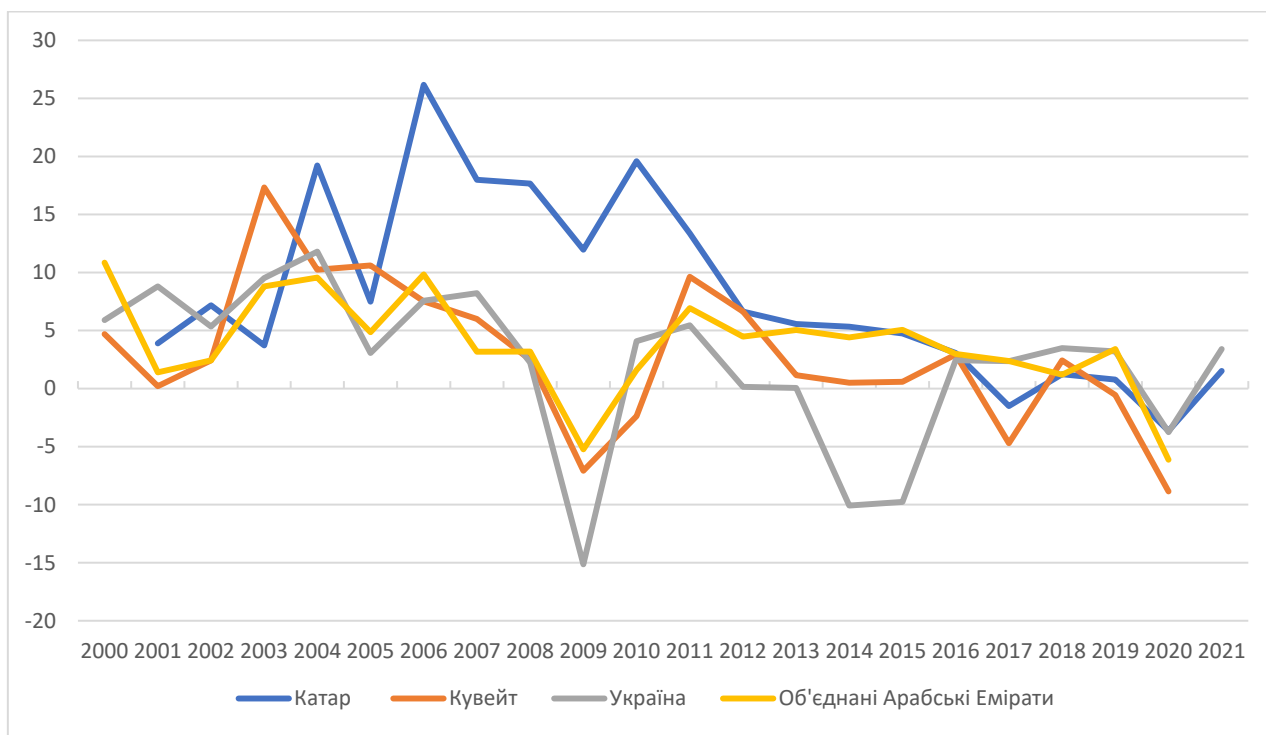
чені в ОАЕ – -6,1%, Кувейті – -8,9%. У 2020 році у розпал пандемії ці показники були негативними у всіх країн. Прогнозується, що найшвидшими темпами у 2022 р. зростатиме економіка Кувейту – 7%, ОАЕ – 5,7% та Катар – 4,5%, що є найвищим рівнем за останні півстоліття для цих країн. Відбутися це може за рахунок збільшення обсягів видобутку нафти, оскільки ціни на сиру нафту, яка є основним каталізатором розвитку економік країн Затоки, зросли більш ніж на 35%. При цьому очікується, що в 2023 році ціни на нафту, ймовірно, опустяться в середньому нижче за 100 дол. за барель. Незважаючи на позитивні прогнози, ймовірно у 2023 році зростання швидко сповільниться і становитиме в середньому 3,8%. Загострення української кризи може спровокувати рецесію світової економіки, що, своєю чергою, призведе до різкого зниження цін на нафту та загальмує економічне зростання в регіоні.

Україна у своїй зовнішній політиці з Катаром, Кувейтом і ОАЕ тривалий період часу робила акцент на економічній складовій. Зважаючи на характер зовнішньої політики досліджуваних країн та використання ними інструментів «м'якої сили» у дипломатії, Україна також повинна врахувати цей аспект при розробці стратегічних векторів співробітництва.

Публічна дипломатія з усім арсеналом допустимих інструментів наближує країни одна до одної і велику роль у цих процесах відіграють Посольства України за кордоном. Погоджуємося із думкою, що «Посольства – це медіатори між національною та закордонною аудиторією, оскільки саме за посередництва дипломатів ... формується підґрунтя для просування національних інтересів» [16]. Так, значна частина заходів, організованих Посольствами, наприклад, у Кувейті мала культурний характер, включаючи проведення днів України в Кувейті, використовуються віртуальні інформаційні площадки, промоція України у засобах масової інформації, що суттєво покращили імідж нашої країни [17].

Основним викликом для зовнішньої політики України у Катарі, Кувейті та ОАЕ є відсутність системності та продуманості у прийнятті стратегічних рішень щодо співпраці із країнами Затоки. Вважаємо, що зовнішньополітичні цілі України повинні поєднувати як економічне, так і культурне, інформаційне, науково-технічне співробітництво. Тому що успішна модель публічної дипломатії передбачає створення іміджу, «м'яке» переконання, які на основі діалогу призводять до трансформацій відповідно до зовнішньополітичних цілей країни [18].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало підстави для висновку, що країни Затоки відіграють важливу роль у міжнародних торговельних відносинах, особливо на Близькому Сході, відтак відкривають широкий спектр можли-

Рис. 1. Економічне зростання: темпи зміни реального ВВП 2000-2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними The World Bank

востей щодо реалізації зовнішньополітичних інтересів України. Великою перевагою для цих країн є інтеграція одна з одною, а також безмитна торгівля з багатьма країнами-партнерами, усталені зв'язки, а також спільні культурно-історичні цінності. Щодо продовольства, то існуюча ситуація дозволяє розглядати країни Перської затоки як перспективний ринок для нарощування постачання продукції агропромислового комплексу України. Необхідно враховувати культурно-історичні зв'язки, що склалися, а також особливості харчування населення країн Затоки, відповідність місцевим стандартам, насамперед, «халяль», що вимагатиме додаткового отримання відповідного сертифікату. Потребує розширення структура експорту товарів з України та номенклатура експорту послуг.

Серед пріоритетних векторів у зовнішній політиці України в країнах Затоки вважаємо підтримання різних форматів співробітництва в рамках функціонування міжурядових комісій, що потребують активізації діяльності, проведення економічних та інвестиційних форумів, які повинні мати системний, а не разовий характер. Тому, нове завдання української дипломатії в Катарі, Кувейті, ОАЕ – формування спільних майданчиків для реалізації основних елементів публічної дипломатії, формування конструктивного діалогу, донесення інформації про Україну та здобуття прихильності інструментами м'якої сили, тим більше вона є в основі зовнішньої політики цих країн Затоки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації. Під ред. Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. Жовтень 2020. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта, 2020. С. 78.
2. Marwan Kabalan. Actors, Structures and Qatari Foreign Policy. 2020. URL : <https://arabcenterdc.org/resource/actors-structures-and-qatari-foreign-policy/>
3. Mehran Kamrava. Mediation and Qatari Foreign policy. The Middle East Journal. September 2011. URL : https://www.researchgate.net/publication/233600586_Mediation_and_Qatari_Foreign_policy
4. Mehran Kamrava. Mediation and Qatari Foreign policy. The Middle East Journal. September 2011. URL : https://www.researchgate.net/publication/233600586_Mediation_and_Qatari_Foreign_policy
5. The Constitution – Government Communications Office. URL : <https://www.gco.gov.qa/wp-content/uploads/2016/09/GCO-Constitution-English.pdf>
6. Foreign Policy. Qatar. The Government Communications Office. URL : <https://www.gco.gov.qa/en/focus/foreign-policy-en/>
7. Kuwait Foreign Policy. URL : <https://www.mofa.gov.kw/en/kuwait-state/kuwait-foreign-policy/>
8. Горб А. Медіатор, партнер, філантроп. Роль Кувейту на Близькому Сході. 2021. URL : <https://adastra.org.ua/blog/mediator-partner-filantrop-rol-kuvejtu-na-blizkomu-shodi>
9. Назарков В. К. Становлення та сучасний стан зовнішньополітичного вектору ОАЕ. Politicus: науковий журнал. 2019. Вип.5. С. 60-62.

10. The UAE Soft Power Strategy. URL : <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/the-uae-soft-power-strategy>

11. Івашук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 2. С. 136-147.

12. Trade Policy Review. Report by the secretariat WTO. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s423_e.pdf

13. Trade Policy Review. Report by the secretariat WTO. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s408_e.pdf

14. Trade Policy Review. Report by the secretariat WTO. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s258_sum_e.pdf

15. Gulf region. EU trade relations with Gulf region. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/gulf-region_en

16. Сегеда О. Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. Політикус. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2020. Випуск 3. С. 139–147.

17. Balanutsa Oleksandr, Sehed Olha. Public diplomacy of Ukraine in Kuwait: thinking out of the box. URL : <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/27.pdf>

18. Сегеда О. Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. Політикус. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2020. Випуск 3. С. 139–147.

REFERENCES:

1. Haber, E., Korsunskyi, S., Shelest, G., (2020). Concept of foreign policy of Ukraine. Expert recommendations. Under the editorship. October 2020. Kyiv: Friedrich Ebert Foundation, P. 78.

2. Kabalan, Marwan (2020). Actors, Structures and Qatari Foreign Policy. URL : <https://arabcenterdc.org/resource/actors-structures-and-qatari-foreign-policy/>

3. Kamrava, Mehran (2011). Mediation and Qatari foreign policy. The Middle East Journal. URL: https://www.researchgate.net/publication/233600586_Mediation_and_Qatari_Foreign_policy

5. The Constitution – Government Communications Office. URL: <https://www.gco.gov.qa/wp-content/uploads/2016/09/GCO-Constitution-English.pdf>

6. Foreign Policy. Qatar. The Government Communications Office. URL : <https://www.gco.gov.qa/en/focus/foreign-policy-en/>

7. Kuwait Foreign Policy. URL : <https://www.mofa.gov.kw/en/kuwait-state/kuwait-foreign-policy/>

8. Horb, A. (2021). Mediator, partner, philanthropist. The role of Kuwait in the Middle East. URL: <https://adastra.org.ua/blog/mediator-partner-filantrop-rol-kuvejtu-na-blizkomu-shodi>

9. Nazarkov, V. K. (2019). Formation and current state of the foreign policy vector of the UAE. Politicus: a scientific journal. Issue 5. P. 60-62.

10. The UAE Soft Power Strategy. URL : <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/the-uae-soft-power-strategy>

11. Ivashchuk, I., Zastavnyi, A. (2021). Middle Eastern countries in the global economy: modern development trends and security issues. Economic analysis. Volume 31. No. 2. P. 136-147.

12. Trade Policy Review. Report by the WTO secretariat. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s423_e.pdf

13. Trade Policy Review. Report by the WTO secretariat. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s408_e.pdf

14. Trade Policy Review. Report by the WTO secretariat. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s258_sum_e.pdf

15. Gulf region. EU trade relations with the Gulf region. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/gulf-region_en

16. Szeged, O. (2020). Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy. Politicus South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi. Issue 3. P. 139–147.

17. Balanutsa, Oleksandr, Sehed, Olha. Public diplomacy of Ukraine in Kuwait: thinking out of the box. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/27.pdf>

18. Szeged, O. (2020). Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy. Politicus South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi. Issue 3. P. 139–147.

Foreign policy interests of Ukraine in Qatar, Kuwait and UAE

Klymonchuk Vasyl Yosifovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political
Science
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

Derevyanko Serhii Myronovych

Doctor of Political Sciences,
Professor at the Department of Political
Institutes and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

The main characteristic features of the foreign policy of Qatar, Kuwait, and the UAE are outlined. The historical prerequisites for the cooperation of these countries with Ukraine are determined and their priority in Ukraine's foreign policy strategy is clarified. The economic potential of the countries under study and their activity in the global space are analyzed. Emphasis is placed on realizing Ukraine's economic interests in cooperation with the Gulf countries. The growing role of public diplomacy in the implementation of Ukraine's foreign policy interests in Qatar, Kuwait, and the UAE is substantiated.

Ukraine undoubtedly links its economic and political advantages of development with the Middle Eastern region, whose countries become international partners for its creation. Ukraine's relationship with the Arab countries of the Persian Gulf is a multifactorial historical and economic-political process that includes economic, social-political, military-strategic aspects. The relevance of the research topic is increasing the objective need for scientific understanding of the formation of strategic political and economic cooperation of Ukraine with the Gulf countries, in particular Qatar, Kuwait and the UAE. The study of the process of development and implementation of Ukraine's foreign policy strategy provides an opportunity from the standpoint of modern science to find out what are the prerequisites for Ukraine's cooperation with these countries, and how the priorities of its foreign policy in this subregion are formed in view of the geopolitical situation.

Domestic and foreign scientists devoted their works to the study of various forms of cooperation between Ukraine and the Gulf countries. Economic, political, cultural, informational and other directions of Ukraine's cooperation with the countries of the Middle East, geopolitical transformations in this region, including in the Gulf countries, were considered in their works by the following Ukrainian researchers: O. Balanutsa, E. Haber, I. Ivashchuk, O. Koppel, V. Nazarkov, O. Szegeda, V. Tsivaty, G. Yavorska, and others.

Key words: *Ukraine, Qatar, Kuwait, UAE, diplomacy, foreign policy interests, cooperation.*

Кобетяк Андрій Романович

Вплив президентів України на формування ідеї Єдиної Помісної православної церкви

УДК 322:2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.6>

Кобетяк Андрій Романович
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософсько-
історичних студій та масових
комунікацій
Державного університету
«Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна

Актуальність теми полягає у необхідності дослідження державно-церковних відносин в Україні за період незалежності, що підкріплено багатьма факторами та причинами. Проаналізовано сучасні вектори політики державної влади у релігійній сфері. Встановлено, що у політичній системі України, одним із видів політичних інститутів, який впливає на сферу державно-релігійних відносин є інститут Президента України. Вказано, що сучасна політична ситуація в Україні свідчить про глибоку кризу у відносинах у багатьох сферах суспільного життя, в тому числі і в міжконфесійних відносинах. **Мета статті** – висвітлити проблеми політичного впливу інституту Президента у період становлення Української державності та імплікувати це знання на реалії сучасного суспільства. **Методологічними засадами** дослідження стали історичний та порівняльний методи, компаративний підхід, традиціоналізм, герменевтика, релігійна антропологія, філософський символізм, методи аналізу та синтезу. **Результати дослідження.** Православна церква є домінуючою конфесією в Україні, однак сьогодні перебуває у стадії розділення на різні юрисдикції. Доведено, що об'єднання розділених гілок українського православ'я сприятиме консолідації українського суспільства, особливо в умовах наявності відкритої зовнішньої агресії. Встановлено, що саме інститут президентства відіграє винятково важливу роль у державній політиці в релігійній сфері. У статті проаналізовано, що українські Президенти активно брали участь у релігійній політиці держави та сприяли формуванню Єдиної Помісної церкви. Саме Президент є гарантом додержання Конституції України, в тому числі і забезпечення права на свободу совісті і віросповідання та їх дотримання. Проаналізовано, що Президент може вносити на розгляд Верховної Ради України законопроекти, які регулюють суспільні відносини у релігійній сфері; наділений правом підготовки і внесення проектів указів і розпоряджень, які визначають вектор релігійної політики; створення консультативно-дорадчих органів у сфері релігійних питань. Тому формування Єдиної церкви має відбуватися на базі конструктивного діалогу між владою, конфесіями та суспільством.

У дослідженні стверджується, що проблема формування Єдиної православної церкви в Україні сьогодні є нагальною та стоїть надзвичайно гостро. Встановлено, що статус Єдиної незалежної церкви впливає на питання національної безпеки, міжнародного визнання, геополітичного впливу, консолідації українського суспільства, уніфікації самоідентифікації українських громадян та важливий конфліктогенний чинник. Отже, важливим фактором консолідації розділеного українського суспільства є церква, тому державна політика у цій сфері повинна бути направлена на підтримку проєкту Помісної церкви. Самостійно церквам не вдалося об'єднатися за тридцять років незалежності. Відтак необхідне жорстке державне регулювання процесу налагодження міжконфесійного діалогу та взаємодії на шляху до повного об'єднання.

Ключові слова. Політичний інститут, церква, Президент, закон, політичний вплив, міжнародні відносини.

Вступ. Політична сфера є соціальним простором, який утворюється шляхом впорядкування організованих взаємовідносин між людьми. Забезпечувати стабільність такої організації покладено на політичні інститути, які формувалися впродовж тривалого історичного розвитку і виражали політичні інтереси певних соціальних груп. Особливістю політичних інститутів є їх легітимність. Як інститути державної влади вони є легітимними за походженням діяльність яких регламентується законодавством яке визначає їхні повноваження та функції.

У політичній системі України, одним із видів політичних інститутів, який впливає на сферу державно-релігійних відносин є інститут Президента України. Президент є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина в Україні, забезпечує національну безпеку держави діючи на захист її національних інтересів. Водночас як Глава держави він має мож-

ливість формувати напрямки державної релігійної політики та її реалізації. Зокрема, Президент України зобов'язаний забезпечувати право на свободу совісті і віросповідання та їх дотримання; вносити на розгляд Верховної Ради України законопроекти, які регулюють суспільні відносини у релігійній сфері; наділений правом підготовки і внесення проектів указів і розпоряджень, які визначають вектор релігійної політики; створення консультативно-дорадчих органів у сфері релігійних питань; Президент України встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними видатних релігійні діячів.

Мета статті полягає у висвітленні трансформаційних процесів інституту президентства та його значенні у сучасній державній політиці у сфері релігії. Всі президенти за історію незалежності України вносили власні законопроекти та провадили оригінальну політику щодо православних церков. Тому, увагу дослідження зосереджено саме на спробах державного регулювання та спроби налагодження міжкон-

фесійних та державно-церковних відносин. Завданням дослідження є спроба напрацювання нового, альтернативного підходу до проблеми впливу та державного регулювання інститутом президенства в Україні державної політики у релігійній сфері.

Методи дослідження. Відсутність розробленої методології та значний політичний інтерес призводить до появи нових теорій і систем державно-церковної взаємодії. Напрацювання нових підходів у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі щодо можливих напрямків гармонізації та синхронізації взаємовідносин між державними і релігійними інститутами, стимулюють необхідність систематизації наявних та нових методологічних напрацювань. Прикметним, на наш погляд, є розмежування методів з досліджуваної тематики на групи які дозволять скласти цілісне розуміння предмету державної релігійної політики та автокефальної проблематики: загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. Тисячі виступів, публічних заяв та офіційних листів самих українських Президентів та державних чиновників вищого рангу. Важливо відзначити, що окремі державні лідери, наприклад В. Ющенко та П. Порошенко не приховували приналежності до УПЦ Київського патріархату (ПЦУ). В той час В. Янукович відверто підтримував Московський патріархат. Значною мірою це впливало на державну політику щодо «привілейованої» та «ворогуючих» церков. Звідси констатуємо наявність конфесійно ангажованої літератури та відповідних законопроектів. Дзеркальними до політики держави є позиція провідних українських ієрархів різних конфесій. Полеміка та дебати між ієрархами різних конфесій призводить до перекручування та викривленого трактування давніх канонів та історичної церковної практики. Маємо констатувати, що підписання Томосу для України в черговий раз привернуло увагу ієрархії та світських вчених зі всього світу.

Класична наукова база для обґрунтування проблеми автокефального устрою, канонічної території та державно-церковних взаємин в цілому розкривається у працях відомих вітчизняних дослідників та каноністів І. Власовського, О. Киридона, П. Кралука, О. Лотоцького, Ю. Мулика-Луцика, О. Сагана, Л. Филипович, Ю. Чорноморця та інших, які неодноразово звертали увагу на проблематику державної влади та її впливу на церковну парадигму. Сюди ж варто віднести вчених зі світовим іменем: В. Асмуса, Д. Бінгема, А. фон Гарнака, Й. Гофманна, Й. Зізіуласа, І. Ісиченко, Дж. Робертсона, А. Карташева, Є. Кесарійського, Н. Мілаша, Є. Смірнова, С. Смірнова, К. Скурата, К. Уера, Ф. Успенського та інших.

Про важливість та актуальність обраної теми свідчить низка сучасних дисертаційних дослі-

джень, наприклад, В. Бутинського, М. Гергелюка, А. Дідківського, Є. Заремби. Особливо важливими та ґрунтовними є праці вітчизняного науковця, який є одним із найвідоміших ідеологів української автокефалії у сучасному православ'ї, архімандрита Кирила (Говоруна) [3].

Необхідно засвідчити вагомий науковий, політичний та теологічний аспект актуальності обраної проблеми, а також наявність низки ґрунтовних праць з теми. Однак, сьогодні проблема взаємозв'язку держави і церкви в Україні, можливі моделі їх співпраці та місце у цьому діалозі саме інституту Президентства залишається маловисвітленим та фрагментарними. Відтак, наявність ряду малодосліджених наукових проблем, зокрема обраної, щодо структури і моделей державно-церковної взаємодії та ролі українських президентів у релігійній політиці держави значно актуалізує навколо-автокефальну тематику.

Результати. Діяльність першого Президента України Л. Кравчука торкалася питання реалізації політики у сфері релігійних відносин державної влади та церковних інституцій. Перебуваючи в ЦК Компартії України Л. Кравчук керував ідеологічним напрямком, який поширював атеїстичну пропаганду і всіляко вів боротьбу з релігією. Натомість, політичні події 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. зумовили трансформацію підходів у ставленні до релігії – від боротьби до сприйняття і відродження. За каденцією Л. Кравчука 23 квітня 1991 р. був підписаний Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», який був спрямований на забезпечення права свободи совісті і віросповідання. Політика першого президента у сфері державно-церковних відносин сприяла формуванню нового підходу у виборчій технології за яким релігія розглядалася як інструмент досягнення політичних цілей.

Вперше питання Помісної Православної Церкви пролунало під час президентської компанії 1991 р. на Всеукраїнському міжрелігійному форумі, який проходив з ініціативи Л. Кравчука. Кандидат на президентський пост звернувся до представників релігійних організацій з необхідністю побудови незалежної церкви, яка функціонувала у незалежній Україні. Однак у президентській програмі Л. Кравчука це питання не підіймалося зумовлюючи формування спекулятивних тенденцій політиків у сфері релігії. У результаті Президент України опинився в умовах існування двох паралельних православних церковних структур, які відроджувалися та наявним конфліктом між православними і греко-католиками, спричинений політизацією релігії.

Ідея створення незалежної Української православної церкви, яка була б наближеною до влади не полишала Л. Кравчука впродовж тривалого часу. Він особисто звертався до Московського патріарха Алексія II з проханням надання автокефалії Українській православної церкві, однак Росія всіляко

намагалася втримати у власному силовому полі церковний Київ [5, с. 201].

Релігійну політику Президента України Л. Кравчука оцінюють недвозначно. З одного боку він сприяв процесам релігійного відродження, побудові відносин держави і церкви, прагненням створення єдиної Помісної православної церкви. Багато цих процесів містило політичну складову і було спрямовано як на розв'язання релігійних проблем, так і на підвищення його власного авторитету в релігійних колах. Натомість безпринципність Кравчука призвела до фіаско у становленні Української помісної православної Церкви, припиненню міжцерковного протистояння, повноцінному забезпеченню право на свободу совісті і віросповідання.

Релігійній політиці в Україні за президентства Л. Кучми приділялася значна увага. У передвиборчих програмах на посаду Президента України 1994 р. Л. Кучма декларував «рівне відношення держави до усіх релігій і конфесій та невторчання органів влади у їх справи» [12]. Зауважимо, що на відмінну від свого попередника Л. Кравчука, Кучма надав електорату детальний план розбудови державно-церковних відносин, засвідчивши розуміння ролі релігії у політичній сфері. Однак спрямованість політики Президента на гармонізацію відносин з Росією відобразилася на питанні незалежності української церкви. Якщо Л. Кравчук у релігійній політиці орієнтувався на УПЦ КП, натомість Л. Кучма відкрито підтримував УПЦ МП. Президент відкрито демонстрував прихильність до митрополита Володимира (Сабодана), систематично відвідував храми та був присутнім на богослужіннях церкви. Більше того, Л. Кучма нагороджував священнослужителів УПЦ МП державними нагородами та сприяв поверненню культових будівель і майна під юрисдикцію цієї церкви. Подібної політики дотримувалося й найближче оточення Президента, зумовлюючи тенденцію політикуму демонструвати свою релігійну приналежність для дивідендів на наступних виборах.

Публічно підтримка УПЦ МП не завадила Л. Кучмі реалізовувати принцип рівності релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом. Він уперше започаткував традицію участі релігійних діячів в інавгураційних заходах Президента України.

Значну увагу Л. Кучма приділяв питанню єдності та незалежності українського православ'я усвідомлюючи політичну необхідність держави у наявності незалежної церкви: «Існує здається 15 православних держав. І лише Україна та Білорусь немає автокефальної Церкви. Білорусь, зрозуміло. Вона входить до союзу з Росією. А Україні сам Бог велів мати свою Помісну Церкву» [10, с. 109]. Підтримуючи тісні відносини з ієрархами УПЦ МП Л. Кучма сподівався, що це дозволить отримати автокефалію від РПЦ.

Пріоритетним напрямком релігійної політики Президента України В. Ющенка було створення єдиної Помісної Церкви. У своїй передвиборній програмі він особливо увагу акцентував «сприяти єдності народу України, орієнтації суспільства і держави на загальнолюдські цінності, який житиме по Божому і людському закону» [7, с. 204]. У сфері державно-церковних відносин він продовжував розвивати політику Л. Кравчука та Л. Кучми побудовану на партнерських засадах.

Як і попередні президенти В. Ющенко відкрито декларував приналежність і прихильність до УПЦ КП, беручи участь у богослужіннях цієї церкви сприяючи побудові стосунків з патріархом Філаретом, якого називав «духовним провідником». Проте особистісна конфесійна приналежність не завадила президенту вести продуктивний діалог з УПЦ: «ця співпраця в меншій мірі, ніж раніше, залежать від персональних симпатій чи антипатій того чи іншого політика» [12].

Релігійна політика була важливою складовою діяльності Президента України В. Януковича. Незважаючи на декларування рівних прав і можливостей для усіх релігійних організацій та конфесій, він створив сприятливі умови функціонування УПЦ. Пізніше, вже неприховано, В. Янукович демонструє свою конфесійну приналежність і прихильність до УПЦ, яка підтримувала його президентських виборчих кампаніях. Відкрите лобювання інтересів ієрархів Московського патріархату було зумовлено політичними мотивами: «завжди православна церква розглядалась як електорат для влади. Вона любить опиратися на священнослужителів для того, щоб досягати свої політичні цілі» [2, с. 152].

Питанням утворення єдиної української помісної церкви В. Янукович особливо не переймався. На відміну від своїх попередників питання про автокефалію президент не порушував перед російським патріархом Кирилом та Вселенським патріархом Варфоломієм. Релігійна політика В. Януковича піддавалася жорсткій критиці з боку представників різних конфесій та релігійних організацій.

До процесу автокефалізації активно долучився Президент України П. Порошенко, який надіслав Варфоломію особистого листа й підтвердив прагнення політичної еліти якнайшвидше врегулювати релігійні проблеми української церкви. У своєму повторному зверненні від 17 квітня 2018 р. Президент України висловив прохання надати православної церкві в Україні Томос про автокефалію. Очільник держави був переконаний, що саме такий крок зміцнить релігійну свободу та міжконфесійний мир в Україні, посилить права й свободи громадян, довершить утвердження незалежності й самостійності України в духовному вимірі, піднесе на нові висоти авторитет Вселенського патріарха серед українців [4].

Ініціативу П. Порошенка до Вселенського патріарха Варфоломія щодо надання автокефалії українській церкві було підтримано спеціальною постановою Верховної Ради України від 19 квітня 2018 р. До того ж постанова містила підписи усіх ієрархів УПЦ КП, УАПЦ, а також двох представників УПЦ МП.

Активна позиція політичних сторін України не залишилася без відповіді з боку Вселенського патріарха. Зважаючи на численні звернення Президента України, Верховної Ради України та ієрархів українських церков, Варфоломій взяв на себе ініціативу розв'язання церковного питання [3, с. 341]. Він розпочав комплекс процедур, спрямованих на надання автокефалії православної церкви в Україні.

15 грудня 2018 р. Собор ухвалив історичне рішення про об'єднання українських православних церков в єдину релігійну організацію – Православну церкву України. Одночасно було затверджено Статут ПЦУ й обрано її Предстоятеля – «Митрополита Київського і всієї України» Епіфанія. Вселенський патріарх Варфоломій запросив очільника новоутвореної церкви до Стамбула для вручення йому Томосу про автокефалію (на врученні Томосу також були присутні Президент України П. Порошенко та Голова Верховної Ради України А. Парубій). Нарешті 5 січня 2019 р. у Стамбулі Вселенський патріарх Варфоломій підписав історичний документ, а наступного дня урочисто вручив його митрополиту Київському і всієї України Епіфанію. Отже, тривала боротьба українського православ'я за автокефалію завершилася підписанням і врученням Томосу.

Висновки. Отже, інститут президентства в цілому є ключовим елементом української політики як всередині країни, так і на міжнародній арені. Перші українські президенти брали вагому участь у формуванні самої ідеї щодо створення Єдиної національної незалежної православної церкви. Тотальний вплив Московського патріархату призвів до негативних проросійських наративів, особливо на Півдні та Сході країни. Розділеність українського православ'я на різні юрисдикції є вагомим конфліктогенним фактором що роз'єднує молоде несформоване українське суспільство. Маємо констатувати певну непослідовність дії українських державних лідерів. Л. Кучма хоча і говорив про необхідність власної православної церкви, однак не прикладав для цього жодних зусиль. Новий етап боротьби за Вселенське визнання українського православ'я у незалежному статусі розпочав В. Ющенко, однак на той час бажаної мети не було досягнути, а його наступник кардинально змінив вектор державної політики, в тому числі і у релігійній сфері. Таким чином, єдина Помісна церква – це вірний крок на шляху формування нового вітчизняного громадянського суспільства за європейським зразком. Інститут президентства в Україні намагається формувати партнерські відносини з різними

конфесіями відповідно до Конституції України й не надаючи переваг та преференцій жодній із релігійних організацій. Такий підхід може стати запорукою успіху у реалізації ефективної державної релігійної політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варфоломій, патріарх. «Я – не «Східний Папа». Інтерв'ю із Константинопольським патріархом Варфоломієм. РІСУ, 28.02.2019. URL : https://risu.ua/ya-ne-shidniy-papa_n96699.
2. Гергелюк М. Канонічні та еклезіологічні засади автокефального устрою церков у структурі Вселенського православ'я: історичний контекст. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство. Чернівці, 2014. 199 с.
3. Говорун С. Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук. Спеціальність 09.00.14 – богослов'я. К., 2019. 623 с.
4. Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Крит, 2016. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2016. 112 с.
5. Кирило (Говорун), архімандрит. Риштовання Церкви: вбік постструктуральної еклезіології. Переклад з англ. О. Паканич. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 312 с.
6. Олександр (Драбинко), митрополит. Українська Церква: шлях до автокефалії. До дискусії навколо канонічного статусу, богослужбової мови та історії Української Церкви. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 684 с.
7. Рудич Ф., Балабан Р., Дергачов О. Україна у сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: монографія. Міжрегіональна академія управління персоналом, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Київ : МАУП, 2002. 487с.
8. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 912 с.
9. Саган О. Національні прояви православ'я: український аспект. Київ: Світ Знань, 2001. 256 с.
10. Papkova I. The Orthodox Church and Russian Politics. New York : Oxford University Press, 2011. 265 p.
11. Philip (Saliba), metropolitan. Canon 28 of the 4th Ecumenical Council – Relevant Or Irrelevant Today? : *Talk given at the Conference of the Fellowship of St. Alban and St. Sergius held at St. Vladimir's Seminary, June 4-8, 2008.* URL: <http://www.aoiusa.org/2009/09/canon-28-of-the-4th-ecumenical-council-relevantorirrelevant-today-met-philip-saliba>.
12. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.

REFERENCES:

1. Varfolomiy, patriarch. (2019) «YA – ne« Skhidnyy Papa» [“I am not the Eastern Pope.”]. *Interv'yu iz Konstantynopol's'kym patriarkhom Varfolomiyem*. RISU. Retrieved from: https://risu.ua/ya-ne-shidniy-papa_n96699. (accessed 15 January 2021).

2. Herheliuk M. (2014). Kanonichni ta ekleziolohichni zasady avtokefal'noho ustroyu tserkvy u strukturi Vselens'koho pravoslav'ya: istorychnyy kontekst. [Canonical and ecclesiological foundations of the autocephalous organization of churches in the structure of Universal Orthodoxy: historical context]. (PhD dissertation). Chernivtsi. 199 s.

3. Hovorun, S. (2019). Teoretychni zasady pravoslavnoyi ekleziolohiyi u yiyi istorychnomu rozvytku [Theoretical foundations of Orthodox ecclesiology in its historical development]. (Doctor dissertation). Kiev, 623 s.

4. Dokumenty Svyatoho i Velykoho Soboru Pravoslavnoyi Tserkvy. Kryt. (2016). Kiev. 112 s.

5. Kyrylo (Hovorun), arkhimandryt. (2019). Ryshtovannya Tserkvy: vbik post-struktural'noyi ekleziolohiyi [Church scaffolding: towards poststructural ecclesiology]. Kiev, DUKH I LITERA. 312 s.

6. Oleksandr (Drabynko), mytropolyt. (2018). Ukrayins'ka Tserkva: shlyakh do avtokefaliyi. *Do dyskusiyi navkolo kanonichnoho statusu, bohosluzhbovoyi movy ta istoriyi Ukrayins'koyi Tserkvy* [Ukrainian Church: the path to autocephaly]. – Kiev. DUKH I LITERA. 684 s.

7. Rudych F., Balaban R., Derhachov O. (2002). Ukrayina u suchasnomu heopolitychnomu prostori:

teoretychnyy i prykladnyy aspekty: monohrafiya [Ukraine in the modern geopolitical space: theoretical and applied aspects: monograph. Interregional Academy of Personnel Management]. Kiev: MAUP. 487s.

8. Sahan O. (2004). Vselens'ke pravoslav'ya: sut', istoriya, suchasnyy stan [Ecumenical Orthodoxy: essence, history, current state]. Kyiv. 912 s.

9. Sahan O. (2001). Natsional'ni proyavy pravoslav'ya: ukrayins'kyy aspekt [National manifestations of Orthodoxy: the Ukrainian aspect]. Kyiv. 256 s.

10. Papkova I. (2011) The Orthodox Church and Russian Politics. New York: Oxford University Press. 265 s.

11. Filip (Saliba), mytropolyt. (2008). 28-y kanon IV Vselens'koho soboru – aktual'nyy chy neaktual'nyy s'ohodni? : Vystup na konferentsiyi Brat-stva sv. Olbana i Serhiya, shcho vidbulas' u seminariyi sv. Volodymyra. Retrieved from: <http://www.aoiusa.org/2009/09/canon-28-ho-4-ho-ekumenichnoho-soboru-relevantnohorelevantnoho-s'ohodni-met-filip-saliba>. (accessed 15 January 2021).

12. Sanderson S. W. (2005). Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park. 196 p.

The influence of the presidents of Ukraine on the formation of the idea of the united local Orthodox church

Kobetiak Andrii Romanovych

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophical and Historical Studies
and Mass Communications
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine

*The **relevance of the topic** lies in the need for research state-church relations in Ukraine during the period of independence, which has been updated by many factors and reasons. Modern vectors of the state government's policy in the religious sphere are analyzed. It has been established that in the political system of Ukraine, one of the types of political institutions that affects the sphere of state-religious relations is the institution of the President of Ukraine. It is indicated that the current political situation in Ukraine shows a deep crisis in relations in many spheres of social life, including inter-religious relations. **The purpose of the article** is to highlight the problems of the political influence of the institution of the Presidency during the formation of Ukrainian statehood and to apply this knowledge to the realities of modern society. **The methodological bases** of the research were historical and comparative methods, comparative approach, traditionalism, hermeneutics, religious anthropology, philosophical symbolism, methods of analysis and synthesis. **Results of the research.** The Orthodox Church is the dominant denomination in Ukraine, but today it is in the stage of division into different jurisdictions. It has been proven that the unification of the divided branches of Ukrainian Orthodoxy will contribute to the consolidation of Ukrainian society, especially in the presence of open external aggression. It was established that the institution of the presidency itself plays an extremely important role in state policy in the religious sphere. The article analyzes that Ukrainian Presidents actively participated in the religious policy of the state and contributed to the formation of the United Local Church. It is the President who is the guarantor of compliance with the Constitution of Ukraine, including ensuring the right to freedom of conscience and religion and their observance. It has been analyzed that the President can introduce draft laws that regulate public relations in the religious sphere for consideration by the Verkhovna Rada of Ukraine; endowed with the right to prepare and introduce draft decrees and orders that determine the vector of religious policy; creation of consultative and advisory bodies in the field of religious issues. Therefore, the formation of the United Church should take place on the basis of a constructive dialogue between the authorities, denominations and society.*

The study claims that the problem of the formation of the United Orthodox Church in Ukraine today is urgent and extremely acute. It was established that the status of the United Independent Church affects issues of national security, international recognition, geopolitical influence, consolidation of Ukrainian society, unification of self-identification of Ukrainian citizens and is an important conflict-causing factor.

Therefore, the church is an important factor in the consolidation of the divided Ukrainian society, therefore the state policy in this area should be directed to support the project of the Local Church. Independently, the churches failed to unite during thirty years of independence. Therefore, strict state regulation of the process of interfaith dialogue and interaction on the way to full unification is necessary.

Key words: Political institution, Church, President, law, political influence, international relations.

Ліпкан Володимир Анатолійович

Наративний аналіз деструктивних геополітичних концепцій

УДК [316.758:321.64]:355.01((470+571):477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.7>

Ліпкан Володимир Анатолійович
доктор юридичних наук, професор,
докторант відділу правових проблем
політології
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ,
Україна

Варварська війна путінського режиму проти Української держави є наслідком тривалого протистояння державної української нації імперським амбіціям різних очільників політичної системи північної країни у різні часи. У рамках геостратегії сучасної Української держави постало актуальне завдання щодо чіткого теоретичного механізму ідентифікації антиукраїнських геополітичних доктрин і виявлення деструктивних геополітичних концепцій різного ґатунку, заснованих на фундаменталізмі, богобратності, месіанстві.

На підставі авторської концепції геостратегії застосовано наративний аналіз для дослідження сучасних прикладних політичних проблем в міждержавній комунікації, на прикладі війни путінського режиму проти Української держави.

Методологія дослідження складається з: наративного аналізу, ретроспективного аналізу, а також дедуктивного підходу та методів моделювання, які в цілому відповідають базовій моделі теорії геостратегії.

У статті продовжується ключова авторська ідея щодо чіткого порізнення геополітики і геостратегії. Через це на конкретних прикладах за допомогою описової моделі сформовано компоненти моделі опису путінського режиму щодо власних громадян та відповідні ним зразки моделей оповідей путінського режиму щодо своїх співгромадян, які можуть відхилитися, залежно від таргетованих аудиторій.

Висновується, що в Росії, за умов збереження вектору руху політичної системи, а також тенденції деградації еліти, дифузії пасіонарності титульного етносу, практично не існує потенційних внутрішніх рушійних сил і взагалі причин та умов, інших детермінант до революції, тобто внутрішніх змін у найближчі 20 років.

Таким чином, сформовано комплекс теоретичних підвалин для наукового розроблення геостратегії сучасної Української держави поза контекстом популізму і та примітивних кліше, що тиражуються в комунікаційному просторі.

Окрема увага приділена фактам наукового блюзнірства і малоросійства в наукових публікаціях, які негативно впливають на формування конструктивного геостратегічного дискурсу і творення геостратегії.

Ключові слова: геостратегія, Українська держава, українство, стратегічна культура, еліта нації, пасіонарність титульного етносу, малокультурна більшість, деструктивні геополітичні концепції, концепція „де”, антиукраїнські доктрини, ідеологія деструктивізму.

Загальна постановка проблеми. Формування сучасної Української Держави ґрунтується на сучасних методологічних концепціях, теоріях, водночас і нових реаліях світової архітектури. Однією з таких теорій виступає теорія геостратегії, одним із складових методологічних компонентів якої виступає наративний аналіз.

Наративний аналіз, з-поміж багатьох завдань, в контексті геостратегії уможливорює ідентифікацію антиукраїнських доктрин, а деструктивних геополітичних концепцій.

Відтак у даній статті мною обґрунтовано засадничу користь необхідності застосування наративного аналізу як ефективного методологічного інструментарію ідентифікації деструктивних геополітичних концепцій та доктрин.

Аналіз публікацій. Багатоплановість обраної для дослідження теми зумовлює звернення до ряду аспектів. *По-перше*, політологічні дослідження науковців з Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України таких вчених, як: О. Скрипнюк, В. Горбатенко, О. Костенко, І. Кресіна, Н. Оніщенко, Ю. Римаренко, В. Сіренко, О. Стойко, Ю. Шемшученко, В. Явір.

По-друге, це наукові історичні витоки формування геостратегічного дискурсу і геостратегії як теорії, які я надбибував, дотично опрацьовуючи розвідки таких постатей, як: В. Габсбург, М. Грушевський, Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський, Є. Маланюк, В. Мартинець, М. Міхновський, С. Петлюра, Я. Стецько, О. Теліга, П. Штепа та ін.

По-третє, дослідження з наративної політології, які представлені в публікаціях: Р. Барта, Д. Дубова, О. Мандзюка, М. Ожевана, П. Рикера, Т. Сивак, В. Тюпи, В. Шміда, А. Яковця та ін.

Однак застосування *наративного аналізу* для формування системи ідентифікації деструктивних геополітичних концепцій (антиукраїнських геополітичних доктрин) поки не стало предметом окремих досліджень політичних дослідників та практичних політологів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

У сучасних наукових політологічних дослідженнях замало уваги приділено використанню *наративного аналізу* для ідентифікації деструктивних геополітичних концепцій. Що зумовлює актуальність теми статті.

У зв'язку з цим мета статті полягає у формуванні наукових аргументів щодо необхідності застосування нарративного аналізу для ідентифікації деструктивних геополітичних концепцій як елемента системи творення геостратегії сучасної Української держави.

При аналізові сучасної неонацистської доктрини під назвою „денацифікація України” доцільно звернутись до нарративного аналізу, який становить методологічну складову геостратегічного дискурсу, про який мною підготовлено окрему наукову статтю [1].

Окремим елементом дослідження в рамках геостратегічного дискурсу як елемента теорії геостратегії мають стати відповідне вивчення: міфології / сказань; легенд / саг; билин / байок / притч; казок / переказів / оповідей; поем; романів; новел; драм; народних пісень; опер, а головне: **лібрето** розвитку і метаморфози якого нерозривно пов'язані із історією опери в усіх її жанрових і національних різновидах.

Важливим є також чітко зважати на факт адаптивності **методології теорії геостратегії** в контексті формування теоретичних підвалин для практичного досягнення стратегічного балансу соціальних систем. У цьому ракурсі раціонально чітко говорити і про такі **специфічні методи**, які доцільні для використання і послуговування:

- 1) структуралізм;
- 2) постструктуралізм;
- 3) деконструктивізм;
- 4) наратологія.

В. Пропп виявив тридцять одну функцію при аналізі російських казок і регулярну повторюваність трьох випробувань героїв:

- підготовчого;
- вирішального;
- звеличувального.

Така схема стала канонічною і отримала назву *нарративної схеми*. Вона уможливила поглиблення знань про внутрішні механізми функціонування казок у різних культурах. Згодом ці випробування стали розглядати лише як поверхневі фігури дискурсу, за якими стоять більш глибокі логічні операції [2, с. 489].

Зокрема, в моїх статтях за допомогою *ретроспективного аналізу* мною досліджується зміст та еволюція концепта „мертва вода” у російських казках, окремих лібрето опер, інших фольклорних витворах мистецтва. Визначено бінарну інтерпретацію ключового концепта. Наведені чисельні конкретні приклади крадіжки українського фольклору з подальшим уживанням тих чи інших казкових героїв в російських казках. За допомогою методу геостратегічного дискурсу подано авторську модель інтерпретації концепції „мертвої води” до війни путінського режиму проти України через послідовну характеристику: демілітаризації

і денацифікації, безпосередньо скраплення мертвою водою і формування антинаціонального і проросійського уряду в підросійській Україні [3].

Відтак, звернення до нарративного аналізу не є примхою і даниною моді, а становить пряму методологічну потребу у розумінні засад творення стратегії в сучасних умовах.

Слід зважати на той факт, що одним із ключових моментів нарративного аналізу виступає, на думку Р. Барта, його приреченість до *дедуктивних методів*: спершу дослідник створює гіпотетичну модель опису, а потім поступово переходить від моделі до різних зразків оповідей, які одночасно відповідають моделі й відхиляються від неї [4, с. 489].

Здійснений аналіз російськомовних наукових джерел, з урахуванням викладеного, в межах нарративної схеми і відповідного авторського аналізу, уможливив виділити наступні компоненти описової моделі, в рамках якої формується образ території біля Росії (гіпотетична модель неворожого середовища в рамках геополітичного простору, в який входить територія сучасної України):

- Україна – є плацдармом Росії проти колективного заходу;
- денацифікована;
- створені воєнно-цивільні адміністрації з антинаціоналістичною, водночас проросійською позицією;
- державний устрій – невідомий, можливо дане утворення може існувати у формі держави – підросійської України;
- моделювання образу зовнішньої загрози з боку „західних країн”, шляхом розчленування і дестабілізації ЄС, знищення єдності та спільного бачення реалізації загальних цінностей;
- передбачувана і повністю контрольована;
- антинаціональне щодо власного населення і водночас проросійське керівництво інституційною системою;
- демілітаризована держава;
- нейтральний статус;
- територія вільна від нацизму.

Після формулювання кожного компонента, наступним етапом виступає розроблення оповіді по кожному з цих пунктів, причому чим страшніші, тим кращі.

Нижче в таблиці, на підставі опрацювання значної кількості наукових джерел, в тому числі російськомовних, в яких чітко викладаються концепції демілітаризації, денацифікації, нейтрального статусу тощо, мною складено модель оповідей, якими послуговуються на території, що контролюється путінським режимом, для маніпуляції суспільною свідомістю і пояснення власному народу (різним прошаркам – різні нарративи: ватники / симпатики, ліберали, ті, що не визначилися) правильності та необхідності проведення війни (для контрольова-

№ з/п	Компоненти моделі опису путінського режиму щодо власних громадян	Зразки моделей оповідей путінського режиму щодо своїх співгромадян, які можуть відхилитися, залежно від таргетованих аудиторій
1.	Денацифікація – територія вільна від нацизму	Нацизм це зло, тому всіх нацистів, тобто хто сповідує українську ідеологію слід винищити: в тому числі культуру, мистецтво, науку, мову, історію, традиції тощо. Всі українськомовні мають бути знищені також як нацисти разом із їхніми дітьми. Немає нацистів, немає загрози для Росії. Мета: відшукати емоційний відгук і отримати підтримку і схвалення у власного населення
2.	Функціонуючі воєнно-цивільні адміністрації	Дані адміністрації мають очолювати антиукраїнці з проросійською спрямованістю, що унеможливить використовувати Україну (її народ, ресурси, територію, інфраструктуру тощо) проти Росії
3.	Державний устрій	Україна має стати або нейтральною державою або одним із суб'єктів РФ, утворивши та реалізувавши ідею Путіна щодо реінкарнації СРСР шляхом об'єднання колишніх захоплених та анексованих у різні часи земель в рамках радянської імперії
4.	Моделювання образу зовнішньої загрози з боку „західних країн”, шляхом розчленування	Яскравий приклад, маніпуляція одного з дикторів російського Кісельова на телеканалі „Россия 1” щодо статті про деколонізацію Росії [5], де начебто, Європейські безпекові структури вже поділили Росію на 17 суверенних держав. Тому Захід – це зло, він спрямований лише проти Росії. Також слід процитувати виступ і самого Путіна 9 травня 2022 року: „ Країни НАТО не захотіли нас почути, у них були зовсім інші плани. У відкриту йшла підготовка до чергової каральної операції на Донбасі, до вторгнення на наші історичні землі, враховуючи Крим. У Києві заявляли про можливе отримання ядерної зброї. Блок НАТО розпочав активне воєнне освоєння прилеглих до нас територій. Так створювалася абсолютно неприйнятна для нас загроза, безпосередньо біля наших кордонів” [6]
5.	передбачувана і повністю контрольована російськими силовими структурами	Для забезпечення охорони ближніх просторів та убезпечення від впливу західних силових структур, правоохоронні органи мають бути повністю підконтрольні Росії, а армія бути демілітаризованою
6.	антинаціональне щодо власного населення і водночас проросійське керівництво	Оскільки націоналізм український є зло, а саме українство слід знищити назавжди, то потрібно на керівні посади в новому утворенні ставити антинаціональне ядро, яке буде винятково проросійське. Цим також вирішується і завдання щодо деєвропеїзації – знищення стратегічного потенціалу України щодо інтеграції до Європи
7.	демілітаризована держава	Кількість зброї в Україні була такою, що якщо ми б не напали першими, то вони напали б на нас. Саме тому було потрібно знищити всі арсенали і всі об'єкти стратегічної воєнної інфраструктури
8.	Україна стала заручницею політики колективного заходу, який зробив її плацдармом проти Росії	Росія за допомогою спеціальної військової операції змушена відстоювати свій власний суверенітет, своє право існувати, врешті-решт: залишатися на політичній мапі світу
9.	Україна – проект США	– трикратне розширення країн ЄС передусім за рахунок країн Східної Європи і Прибалтійських країн; – кольорові революції; – розширення НАТО: оточення кільцем військових баз, біолабораторій, систем ПРО наступального характеру, зон нестабільності; – реалізації стратегії анаконди – загроза застосування ядерної зброї Україною проти Росії
10.	нейтральний статус	Оскільки Україна не є самостійною державою і суб'єктом міжнародних відносин, то і статус новому утворенню не потрібен. Найліпший це – нейтральний. Ми самі за допомогою власного керівництва будемо вирішувати всі питання політики нового утворення, що залишиться від західного проекту під назвою „Україна”

ного населення вони називають це спеціальною воєнною операцією) проти Української Держави та її нації в цілому.

Ідеологічний антагонізм цінностей західного суспільства із проголошеними цілями російського фундаменталізму відбивається в наукових публікаціях українських авторів. Зокрема у колективній монографії НІСД відзначається, що Росія просуває

наратив цивілізаційного протистояння Заходу та слов'ян [7, с. 207].

Причому руські дослідники і самі починають впроваджувати думки щодо необхідності повороту до Сходу, тобто фактично розвороту від Заходу. Зокрема, колишній радник президента Путіна, А. Іларіонов, констатує, що з боку Путіна та Лукашенка нинішня війна є ідеологічною війною проти

Заходу, для них – це антизахідна війна [8].

Так *Огнєва В.* (зауважу: доктор політичних наук) відмічає, що у глобальному масштабі стратегічним інтересом Росії виступає східний напрям зовнішньої політики. Сьогодні Росія не зосереджується, вона самовизначається і самостверджується у власному геополітичному просторі [9, с. 59].

Дуже цікава думка, яка суперечить іншій тезі цієї ж дослідниці: „Абсолютно очевидно, що тут, в Україні, вирішується доля майбутнього світового порядку” [10, с. 53].

Тож не зрозуміло, власно: якщо для Росії схід виступає стратегічним напрямом, то яка мета воювати із Українською державою, яка перебуває на західних кордонах Росії? За таких умов, якщо доля світу вирішується в Україні, а Росія вважає за доцільне поставити в пріоритет східний напрям, то участі в процесі вирішення долі світу Росія брати апіорі не хоче.

Відтак, формально-логічний і догматичний аналіз уможливають дійти висновків про логічні суперечності у думках російського доктора наук, неточності, тривіальні помилки, а відсутність наукового аналізу напевно замінено на міфологеми та ідеологічні штампи та кліше, які наперед не мають нічого спільного із політичною наукою, а тим більше із геостратегією.

Отже, замість того, щоб сідати за стіл перемовин, навіть на науковому рівні, впливові дослідники замість наукового, об'єктивного та всебічного аналізу ситуації, лише продовжують на науковому рівні обґрунтовувати політичний курс вищого керівництва власної держави, навіть наводячи цитати президента у першому абзаці наукової статті (тиражуючи практику цитування „політичних лідерів”, яка була імперативною за часів існування радянської імперії).

Дуже примітним є той факт, що, говорячи про війну, вживається термін „українська криза”, а головне – розглядаються національні інтереси Росії, ЄС та США. Жодного слова про національні інтереси України в статті немає. А трикутник лідерів *Огнєва В.* визначає як „Росія-США-Китай”, ставлячи Росію на перше місце [11, с. 53]. Тож денотат „український” прив'язується лише до термінів із негативною конотацією, таким чином формуючи і реципієнтів інформації наперед негативне ставлення, яке закладається на підсвідомому рівні.

Причому дана авторкиня дуже простодушно звертається до концепта „**геополітичний дискурс**”, маскуючи в ньому думку про те, що наразі відбувається боротьба за політичний вплив на великих географічних просторах, оскільки геополітичний дискурс будь-якої держави інтерпретується через територіальний імператив, охорону і збереження не лише його, а й ближніх просторів для ефективної реалізації зовнішньої політики [12, с. 53].

По-перше, дослідниця аксіоматично стверджує про існування *боротьби*. З одного боку, це логічно, адже теорія геополітики, на що я постійно акцентую у своїх наукових публікаціях [13], – це завуальована теорія боротьби і насильства, в тому числі несилового. З іншого, авторкиня навіть не намагається відійти від імперативних постановочних тверджень щодо *боротьби за географічні простори*, історія яких сягає коріннями до батьків-засновників цієї геополітики, зміст вчень яких виявився дуже до сподоби всім тим, хто не може жити в збалансованому і мирному світі. Насправді сучасний дискурс вже давно зміщено в бік політичного впливу без контексту боротьби. Саме тому на європейському континенті після війни в Югославії впродовж майже 30 років не було війни.

По-друге, дуже сумнівною є інтерпретація геополітичного дискурсу в якості територіальних імперативів. Так, зокрема в цікавій, до речі також російській дисертації, відзначається, що базові основи геополітичного дискурсу полягають в усвідомленні локального простору як частини світового, і світового простору як системи локальних, що потребує узгодження національних інтересів з інтересами міжнародної спільноти, поваги гідності людини із її політичними та економічними інтересами, етнонаціональними цивілізаційними та іншими правами та інтересами, для чого є необхідним конструктивний діалог зі ЗМІ з метою досягнення взаємопорозуміння між державами і народами [14]. Тобто *Огнєва В.* свідомо підмінює поняття і власні неаргументовані думки видає за аксіоматичні позиції.

По-третьє, збереження ближніх просторів не є завданням ані геополітики, ані геополітичного дискурсу. Це є завданням концепції *руського світу*. В жодній із розвинених держав не існує навіть теоретичних концепцій і практичних стратегій щодо охорони ближніх просторів – фактично просторів інших суверенних держав. Отже відбувається відверта фальсифікація і міфологізація. Адже власну позицію концепції розвитку власної держави, авторкиня пропонує екстраполювати на загальні засади як геополітики, так і штучно вплести в геополітичний дискурс, приписуючи не властиві йому компоненти.

Таким чином, можна дійти виразистих **висновків** про існування чіткої політики щодо висвітлення і визначення наративів у наукових дослідженнях фахівців в рамках російської науки. Тож говорити про формування інтелектуальної еліти за таких умов як авангарду зміни політичної сутності російської держави підстав наразі немає.

Навіть вбивство доньки одного із ідеологів *руського світу* *О. Дугіна* 20 серпня 2022 року під Москвою не стане поштовхом до рефлексії інтелектуальної еліти свого місця, а головне – усвідомлення своєї незахищеності і вразливості як з боку путінської влади, так і націоналістичних елементів

зсередини території, що контролюється путінським режимом. На цьому тлі націоналістичні гасла зсередини будуть лише посилюватися, водночас це не стане чинником зміни влади і у виразненні формування нового вектору руху окремих суб'єктів політичної системи.

Адже, якщо:

1) **не існує еліти** (група найбільш видатних осіб, котрі за своїм характером, енергією, знаннями, освітою, рівнем культури, творчими здібностями і здатністю генерувати смисли розвитку соціальної системи в цілому, що впливають на її еволюції, володіють ресурсним потенціалом для їх реалізації), як провідної верстви і касти ідейних борців за свободу і розвиток держави;

2) **пасіонарність титульного етносу** зводиться до рамок некрофілії та деструктивізму і фактично імплементовано в розробленій і науково аргументованій авторській „концепції де-“ [15];

3) то безпосередньо **населення території** (за академіком Ю. Пивоваровим: малоосвічена і малокультурна більшість [16, с. 8], **що контролюється путінським режимом**, також апріорі інтелектуально та енергетично, морально, культурно і ментально не здатне на революції та зміну політичної системи та режиму правління в найближчій перспективі.

Як відзначає Ю. М. Бохенський, добробут, прогрес і почасти саме існування суспільства залежать від того, чи вдасться створити у цьому суспільстві повноцінну еліту, адже суспільство, позбавлене еліти, приречене на застій або швидку загибель [17].

Ось чому не слід тиражувати хибні та популістські заклики та покладати марні сподівання на „прозоріння” руського населення. **Цього не буде.**

Путінський режим дуже влучно зробив ставку на безпосередню природу простолюдинів: себелюбство, фундаментальна зневага до високої культури, онтологічна байдужість до усього, що не стосується конкретно кожної людини, закарбований нарратив „від нас все одно нічого не залежить”.

Як наслідок, населення території, що контролюється путінським режимом, – малоосвічена і малокультурна більшість, – цілком і повністю підтримуватиме цей курс доти, доки бурхливі зміни не торкнуться кожного з них. Тому **зміна лідера не змінить їхнього ставлення до України**, європейський цінностей, ідей гуманізму та інших провідних ідей сучасного коеволюційного суспільства (яке узвичаєно в російській науці таврують або західне або англосаксонське суспільство). Ці зміни можливі лише тоді, коли вітер змін буде дмухати безпосередньо у вікно кожного жителя, що населяє територію, контрольовану путінським режимом.

Це є науковим висновком і науково обґрунтованим результатом проведеного мною дослідження і не має нічого спільного із популізмом або русофобією.

Також це є важливим з огляду на формування різноманітних сценаріїв подальшого розвитку війни в Україні, особливо стосовно спроб різних „експертів” (як вони самі себе почасти називають особливо у соціальних мережах) дати свої (нічим не обґрунтовані) безпідставні та безвідповідальні прогнози щодо строків завершення війни або її активної фази. Звичайно, що ляпати язиками можна багатьом, так званим експертам / радникам тощо, адже жодної юридичної відповідальності вони не несуть ані перед собою, ані перед аудиторією, ані перед державою. Вони не є суб'єктами політичної системи, а лише приватними оглядачами, що надають свої коментарі в межах власного інтелектуального розвитку для певно визначених цільових аудиторій.

Однак в науці, одним із головних та визначальних критеріїв науковості тієї чи іншої гіпотези виступає її верифікативність. Адже основне завдання науки полягає у прирості нових знань, а не чуток, думок, поглядів та інших фейлетонних текстів.

Тож саме тому, я чітко зауважую на те, що **в Росії, за умов збереження вектору руху політичної системи, а також тенденції деградації еліти, дифузії пасіонарності титульного етносу, практично не існує потенційних внутрішніх рушійних сил і взагалі причин та умов, інших детермінант до революції, тобто внутрішніх змін у найближчі 20 років.**

Єдиним способом (якщо не чекати прозоріння населення і формування невідомо коли і невідомо за яких умов тих чи інших тенденцій, описаних в статті вище) зміни політичного курсу, вектору функціонування політичної системи і відповідно політичного режиму є трансформація засад стратегічної культури провідних країн світу і ухвалення рішення щодо силових безпосередніх дій конкретно щодо даного режиму і його персональних представників, які здійснюються цілеспрямоване та усвідомлене управління організацією та вчиненням актів геноциду, міжнародного тероризму, війни та агресії, анексії і становлять пряму загрозу світовій безпековій архітектурі і стратегічному балансу в цілому.

Ще одне, на чому хотілося б звернути окрему увагу саме в рамках нарративного аналізу деструктивних геополітичних концепцій:

1) факти блюзнірства українських авторів перед Росією;

2) факти малоросійства, коли забороняють цитувати російських авторів, читати та аналізувати російську наукову літературу, що наперед позбавляє можливостей щодо формування правильного і не заангажованого розуміння корінь формування дискримінаційної та деструктивної політики, а також моделювати подальші дії супротивника. Така позиція є винятково штучною, недалекоглядною, псевдонауковою

і є загрозою інтелектуального рабства української еліти.

Зокрема, щодо блюзнірства, то одним із таких чисельних прикладів виступає праця української авторкині *Марини Шульги „Російський дискурс геополітики”*, в якій вона:

- аналізує основні підходи до витлумачення поняття геополітики, що мають місце в геополітичній думці сучасної Росії;

- з'ясовує пріоритетні теми сучасної російської геополітики, чільне місце серед яких російськими дослідниками відведено проблематиці геополітичного образу;

- окреслює тенденції розгортання самого російського дискурсу геополітики, зміст якої полягає в усвідомленні необхідності побудови теорії геополітики, покликаної встановити механізми формування геополітичних образів та намітити можливі наслідки їх практичного втілення;

- характеризує геополітичні образи Росії, ключовими поміж яких визнано на сьогодні образи центру й острова;

- розглядає динаміку образів центру й острова в історії російської геополітики та їх концептуальну завершеність у сучасній російській геополітичній думці [18].

Тобто в праці відбувається дослідження і внесення і політологічну думку російських наративів українською мовою, ствердження про концептуальну завершеність та інші оціночні судження уможливають виявити захопленість і фактично пропагандистський характер даної праці. Мені цікаво і хотілося б поставити питання до цієї та низки інших авторів: а скільки книжок українських авторів вони опанували і кого з націонал-соціалістів або взагалі провідників і творців Української Держави вони можуть цитувати і чи зможуть назвати праці *Д. Донцова, Ю. Липи, В. Липинського, М. Міхновського [19], С. Петлюри [20], а також відтворити стратегічні помилки П. Скоропадського і С. Бандери, Я. Стецька* при їхніх дієвих спробах формування та відновлення Української незалежної соборної Держави.

Також можу назвати і роботу НІСД, виконану в 2018 році, яка була присвячена начебто „перезавантаженню” режиму Путіна, але в якій, фактично окрім детального аналізу та опису самого режиму, майже не змодельовано шляхи та напрями геостратегії України в новому геостратегічному ландшафті. Достатньо квантитавно згадуючи про деструктивність, тим не менш автори так і не вийшли на наративний аналіз, як методологічну основу факту наукового її доведення, лише подумки згадуючи сему „наратив” в окремих фрагментах контекстах фундаменталізму [21, с. 125], протистояння [22, с. 207], партнерства [23, с. 210]. Тобто знову ж таки: добре вивчаємо іноземні джерела і політику ворогу, але: лише задля самого

вивчення без виходу на конкретні висновки та результати щодо розвитку України, діяльності та ефективного функціонування її політичних інститутів. Тобто фактично дослідження заради дослідження.

І як тут не згадати українського генія *Т. Шевченка*, котрий у своєму посланні „І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє” промовисто писав: „Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь” [24]. Глибинна сутність націєтворчих ідей *Т. Шевченка* виступає окремим предметом досліджень [25].

Також звертаю увагу і на поему „Відьма”, де *Т. Шевченко* опоетизовує образ жінки, яка, насправді, виступає символом України – прекрасної, водночас сумної Батьківщини. Як не хочеться, щоб як і для Великого Кобзаря, ми знову програли віковічну боротьбу за соборність і самостійність, і даючи багатьом нашим громадянам непересічний талант, не дали долі, залишивши питання справжньої, а не бутафорської державності знову невирішеним.

Якщо порівняти кількість наукових розвідок українською мовою про руську геополітику, то виходить, що наші дослідники свідомо чи не свідомо безкоштовно пропагували геополітику (по суті: антиукраїнську доктрину, тим більше в руській інтерпретації) та всі її бурхливо шалені концепції, навіть не даючи собі раду та роздуму на те, що в цих антиукраїнських по суті концепціях місця для України просто не передбачено.

Окремо, і я неодноразово на це звертав увагу, слід підкреслити: ворожість вимоги МОН щодо обов'язковості вивчення іноземного досвіду та публікації результатів цього розділу із конкретними цитуваннями у власних дослідженнях. З огляду на те, що більшість дослідників не мають змогу безпосередньо працювати з оригіналами наукових досліджень англійською, польською, німецькою мовами, то переважна і, я б відверто сказав, домінуюча більшість цього досвіду – це досвід Росії. Тобто знову ж таки, завуальовано дана вимога примушує кожного дослідника цитувати і пропагувати руські дослідження. Це потрібно припинити. Наука – джерело формування ідей розвитку держави, Української держави.

Я неодноразово навчався за кордоном в університетах США, проходив навчання на різноманітних курсах у Німеччині, Швеції та Угорщині і відповідально заявляю: в наукових колах багатьох провідних країн відсутнє зобов'язання цитування іноземних дослідників, в тому числі і з України, не зважаючи на те, що українці в багатьох питаннях випереджають за рівнем наукової думки своїх візаві. Скажу ще більш відверто: за кордоном не прийнято рекламувати іноземних дослідників і підвищувати їм індекс цитування. Натомість обов'язковим є цитування робіт наукових шкіл того

навчального закладу, в якому готується дисертація або наукове дослідження. Адже посилання на ті чи інші джерела, це передусім формування когнітивної матриці, в рамках якої має розвиватися та чи інша наукова школа, і як наслідок, якщо це стосується політології, то отримуватися конкретні вектори політичної практики.

Не слід цуратися своєї історії, нам є ким і чим пишати. Адже вивчаючи українські політологічні джерела складається таке враження, що більшість із дослідників просто відірвані від свого коріння, вони не знаються на справжніх джерелах походження свого роду, реальної, а не вигаданої кимось чужим історії Української Держави, звичаїв і традицій, а головне шляху до націогенезу і державотворення. Таким чином, такі дослідження, якщо вони впадуть до недосвідчених дослідників, фактично створюють умови до формування плебейського та холопського мислення малороса, формують маріонеткове зрабоване мислення, засноване на чужих парадигмах і думках, підвладне і не вільне, як наслідок і логічний цілеспрямований результат пропаганди та різних нав'язувань і сугестій, в тому числі і через крадіжку казкових героїв, форматування фольклору.

Фактично руками і головами несвідомих українських дослідників формується сугестивний простір, заснований на чужих геополітичних концепціях та аксіомах, в яких обґрунтовується неміч українства до набуття власної держави, возвеличується культ зрабованого українця хлібороба, гречкосія та підросійського підданого. А будь-які спроби формування справжньої стратегії розвитку українства тавруються „націоналізмом” і піддаються суворій критиці і остракізму.

Такий стан речей є неприйнятним і потребує найскорішого коригування і фундаментального опрацювання. Формування геостратегії є важливим кроком на шляху творення української нації світоглядним орієнтиром має виступати націософське мислення і стратегічна культура.

Безоглядно щодо витлумачення, наведу влучні слова *Т. Шевченка*: „Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрость би була своя” [26].

Тож геостратегія Української Держави це Конституційний геостратегікон, найважливіша засада системного стійкого її розвитку, процесу концептуального досягнення стратегічного балансу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ліпкан В. А. Щодо необхідності творення геостратегічного дискурсу. *Політикус*. 2022. № 3.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
3. Ліпкан В.А. Концепція мертвої води: напрями інтерпретації деструктивної геополітичної ідеології на прикладі війни путінського режиму проти Української держави. *Наукові праці Міжрегіональної Ака-*

демії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2022. № 2 (62).

4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.

5. Worth Talley Debunking “denazification” URL: <https://www.csce.gov/international-impact/debunking-denazification.>; Decolonizing Russia. URL: <https://www.csce.gov/international-impact/events/decolonizing-russia>.

6. Калниш В. Знайдіть відмінності. П'ять причин, які спонукали Путіна до війни з Україною, а Сталіна – з Фінляндією. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/515227-nauidite-otlichiya-pyat-prichin-kotorye-podtolknuliputina-k-voune-s-ukrainoy-a-stalina-s-finlyandiey>.

7. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / за ред. М. М. Розумний, Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горелов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ: НІСД, 2018. 480 с.

8. Іларіонов А. ЗСУ почнуть наблизитися до паритету з військового потенціалу з російською армією, якщо Україна отримуватиме від союзників \$10–12 млрд на місяць. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/illarionov/zsu-pochnut-nablizhatisja-doparitetu-z-vijskovogo-potentsialu-z-rosijskoju-armijeju-jakshcho-ukrajina-otrimuvatime-vid-sojuznikiv-10-12-mlrd-na-misjats-1615954.html>.

9. Огнева В. В. Геополитическое самоопределение России в контексте украинского кризиса. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2022. Вып. 2. С. 53-60.

10. Огнева В. В. Геополитическое самоопределение России в контексте украинского кризиса. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2022. Вып. 2. С. 53-60.

11. Огнева В. В. Геополитическое самоопределение России в контексте украинского кризиса. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2022. Вып. 2. С. 53-60.

12. Огнева В. В. Геополитическое самоопределение России в контексте украинского кризиса. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2022. Вып. 2. С. 53-60.

13. Ліпкан В. А. Геостратегія сучасної української держави: засади формування. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 42. С. 268-277.; Ліпкан В. А. Теорія геостратегії: дискурсивний аналіз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4(48).

14. Хочикетцаль Л. М. Геополитические учения и геополитический дискурс в журналистике: на материале публикаций в газетах «Время новостей», «Коммерсантъ», «Нью-Йорк Таймс» и «Эль Паис» : дис. ... кандидат филологических наук. 10.01.10. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2008. 221 с.

15. Ліпкан В. А. Анатомія геополітичної деструктивності: на прикладі війни Росії проти України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 43.

16. Бухарин С. Н., Малков С. Ю. Эволюция элиты (материалы исследования). Москва: Академический проект; Гаудеамус, 2014. 281 с.

17. Бохеньский Ю. Сто суеверий. Краткий словарь предрассудков. Москва: Прогресс, 1993.

18. Шульга М. Російський дискурс геополітики. Монографія. Київ: Параланр. 2006. 524 с.

19. Міхновський М. Самостійна Україна. Промова. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. 1983. Т. 1. С. 62–74.

20. Петлюра С. Статті, листи, документи. Нью-Йорк, 1956. С. 185–186.

21. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / за ред. М. М. Розумний, Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горєлов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ : НІСД, 2018. 480 с.

22. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / за ред. М. М. Розумний, Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горєлов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ : НІСД, 2018. 480 с.

23. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / за ред. М. М. Розумний, Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горєлов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ : НІСД, 2018. 480 с.

24. Шевченко Т. Г. „І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє ” URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>

25. Рудакевич О. Актуальні націєтворчі ідеї політичної поезії Т. Шевченка. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25038/1/97.pdf>.

26. Шевченко Т. І Мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>.

REFERENCES:

1. Lipkan, V. A. (2022). Shchodo neobkhidnosti tvorennia heostrategichnoho diskursu [Regarding the necessity of creating a geostrategic discourse]. *Politykus – Politicus*, 3. [in Ukrainian].

2. Selivanova, O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].

3. Lipkan, V.A. (2022). Kontseptsiia mertvoi vody: napriamy interpretatsii destruktivnoi heopolitychnoi ideolohii na prykladi viiny putinskoho rezhymu proty Ukrainskoi derzhavy [The concept of dead water: directions of interpretation of destructive geopolitical ideology on the example of the Putin regime's war against the Ukrainian state]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political science and public administration*, 2 (62). [in Ukrainian].

4. Selivanova, O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].

5. Worth Talley Debunking “denazification” [www.csce.gov](http://www.csce.gov/international-impact/debunking-denazification) Retrieved from <https://www.csce.gov/international-impact/debunking-denazification>.; Decolonizing Russia. www.csce.gov Retrieved from <https://www.csce.gov/international-impact/events/decolonizing-russia>.

6. Kalnysh, V. Znaidit vidminnosti. Piat prychn, yaki sponukaly Putina do viiny z Ukrainoiu, a Stalina – z Finliandiiu [Find the differences. Five reasons that prompted Putin to go to war with Ukraine, and Stalin to go to war with Finland.]. focus.ua Retrieved from <https://focus.ua/uk/opinions/515227-naydite-otlichiya-pyat-prichin-kotorye-podtolknuli-putina-k-voyne-s-ukrainoy-a-stalina-s-finlyandiei>. [in Ukrainian].

7. Rozumnyi, M. M., Berezhnyi, Ya. V., Valiushko, I. V., Vlasenko, R. V., Horielov, D. M., Karavaiev, V. S., Lepikhov, A. V., Pavlenko, I. A., Semenenko, V. O. & Snihyr, O. V. (2018). (Eds.) *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018 [Putin's regime: reboot-2018]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

8. Ilarionov, A. ZSU pochnut nablyzhatysia do parytetu z viiskovoho potentsialu z rosiiskoiu armieiu, yakshcho Ukraina otrymuvatyme vid soiuzykiv \$10–12 mlrd na misiats [The armed forces will begin to approach parity in terms of military potential with the Russian army, if Ukraine receives \$10-12 billion per month from its allies]. gordonua.com Retrieved from <https://gordonua.com/ukr/blogs/illarionov/zsu-pochnut-nablizhatisja-do-paritetu-z-vijskovogo-potentsialu-z-rosijskoju-armijeju-jakshcho-ukrajina-otrimuvatytime-vid-sojuznikiv-10-12-mlrd-na-misjats-1615954.html>. [in Ukrainian].

9. Ogneva, V. V. (2022). Geopoliticheskoe samoopredelenie Rossii v kontekste ukrainskogo krizisa [Geopolitical self-determination of Russia in the context of the Ukrainian crisis]. *Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki – News of TulGU. Humanitarian sciences*, 2, 53-60. [in Russian].

10. Ogneva, V. V. (2022). Geopoliticheskoe samoopredelenie Rossii v kontekste ukrainskogo krizisa [Geopolitical self-determination of Russia in the context of the Ukrainian crisis]. *Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki – News of TulGU. Humanitarian sciences*, 2, 53-60. [in Russian].

11. Ogneva, V. V. (2022). Geopoliticheskoe samoopredelenie Rossii v kontekste ukrainskogo krizisa [Geopolitical self-determination of Russia in the context of the Ukrainian crisis]. *Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki – News of TulGU. Humanitarian sciences*, 2, 53-60. [in Russian].

12. Ogneva, V. V. (2022). Geopoliticheskoe samoopredelenie Rossii v kontekste ukrainskogo krizisa [Geopolitical self-determination of Russia in the context of the Ukrainian crisis]. *Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki – News of TulGU. Humanitarian sciences*, 2, 53-60. [in Russian].

13. Lipkan, V. A. (2022). Heostrategiia suchasnoi ukrainiskoi derzhavy: zasady formuvannia [Geostrategy of the modern Ukrainian state: principles of formation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofskopolitohichni studii – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*, 42, 268-277. [in Ukrainian].; Lipkan, V. A. (2022). Teoriia heostrategii: diskursyvnyi analiz [Theory of geostrategy: discursive analysis]. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 4(48). [in Ukrainian].

14. Hochiketcal, L. M. (2008). Geopoliticheskie ucheniya i geopoliticheskij diskurs v zhurnalistike: na materiale publikacij v gazetah «Vremya novostej», «Kommersant», «Nyu-Jork Tajms» i «El Pais» [Geopolitical doctrines and geopolitical discourse

in journalism: on the material of publications in the newspapers "Vremya novosti", "Kommersant", "New York Times" and "El Pais"]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Moskovskij gosudarstvennyj universitet imeni M. V. Lomonosova. [in Russian].

15. Lipkan, V. A. Anatomiiia heopolitychnoi destruktyvnosti: na prykladi viiny Rosii proty Ukrainy [Anatomy of geopolitical destructiveness: on the example of Russia's war against Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politolozhichni studii – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*, 43. [in Ukrainian].

16. Buharin, S. N. & Malkov, S. Yu. (2014). *Evoluciya elity (materialy issledovaniya) [The evolution of the elite (research materials)]*. Moscow: Akademicheskij proekt; Gaudeamus [in Russian].

17. Bohenskij, Yu. (1993). *Sto sueverij. Kratkij slovar predrassudkov [One hundred superstitions. A short dictionary of prejudices]*. Moscow: Progress [in Russian].

18. Shulha, M. (2006). *Rosiiskij diskurs heopolityky. Monohrafiia [Russian discourse of geopolitics. Monograph]*. Kyiv: Parapanr [in Ukrainian].

19. Mikhnovskiy, M. (1983). *Samostiina Ukraina. Promova. Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti [Russian discourse of geopolitics. Monograph]*. (Vols. 1-4). [in Ukrainian].

20. Petliura, S. (1956). *Statti, lysty, dokumenty [Articles, letters, documents]*. New-York [in Ukrainian].

21. Rozumnyi, M. M., Berezhnyi, Ya. V., Valiushko, I. V., Vlasenko, R. V., Horielov, D. M., Karavaiev, V. S., Lepikhov,

A. V., Pavlenko, I. A., Semenenko, V. O. & Snihyr, O. V. (2018). (Eds.) *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018 [Putin's regime: reboot-2018]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

22. Rozumnyi, M. M., Berezhnyi, Ya. V., Valiushko, I. V., Vlasenko, R. V., Horielov, D. M., Karavaiev, V. S., Lepikhov, A. V., Pavlenko, I. A., Semenenko, V. O. & Snihyr, O. V. (2018). (Eds.) *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018 [Putin's regime: reboot-2018]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

23. Rozumnyi, M. M., Berezhnyi, Ya. V., Valiushko, I. V., Vlasenko, R. V., Horielov, D. M., Karavaiev, V. S., Lepikhov, A. V., Pavlenko, I. A., Semenenko, V. O. & Snihyr, O. V. (2018). (Eds.) *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018 [Putin's regime: reboot-2018]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

24. Shevchenko, T. H. „I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie ” [«My friendly message to my dead, living, and unborn compatriots in Ukraine and not in Ukraine»]. *litopys.org.ua* Retrieved from <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm> [in Ukrainian].

25. Rudakevych, O. Aktualni natsiietvorchi idei politychnoi poezii T. Shevchenka [Actual nation-building ideas of T. Shevchenko's political poetry]. *dspace.wunu.edu.ua* Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25038/1/97.pdf>. [in Ukrainian].

26. Shevchenko, T. I Mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie [My friendly message to my dead, living, and unborn compatriots in Ukraine and not in Ukraine]. *litopys.org.ua* Retrieved from <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>. [in Ukrainian].

Narrative analysis of destructive geopolitical concepts

Lipkan Volodymyr Anatoliiovych

Doctor of Law, Professor,
Doctoral Student at the Department
of Legal Problems of Political Science
V. M. Korytsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine

The barbaric war of the putin regime against the Ukrainian state is a consequence of the long-term opposition of the Ukrainian state nation to the imperial ambitions of various leaders of the political system of the northern country at different times. Within the framework of the geostrategy of the modern Ukrainian state, an urgent task has arisen regarding a well-defined theoretical mechanism for identifying anti-Ukrainian geopolitical doctrines and destructive geopolitical concepts of various types based on fundamentalism, divine election, and messianism.

By relying on the author's concept of geostrategy, it was used a narrative analysis for studying modern applied political problems in interstate communication, the case of the putin regime's war against the Ukrainian state.

The research methodology comprises narrative analysis, retrospective analysis, a deductive approach, and modeling methods, which generally correspond to the basic model of the geostrategic theory.

The article develops the author's key idea of a clear distinction between geopolitics and geostrategy. Thus, following specific examples and employing a descriptive model, the author identified the components of the description model for the putin regime regarding its fellow citizens and corresponding samples of narratives of the putin regime regarding its fellow citizens, which may differ depending on the targeted audiences.

It is concluded that Russia, provided the movement vector of the political system is preserved, as well as the tendencies of the elite's degradation, the diffusion of the passionateness of the titular ethnic group, there are scarcely potential internal driving forces and, in general, causes and conditions, other determinants of the revolution, i.e., internal changes in the next 20 years.

Thus, a complex of theoretical foundations was shaped for the scientific elaboration of the geostrategy of the modern Ukrainian state outside the context of populism and primitive clichés conveyed in the communication space.

Particular attention is paid to the facts of scientific sacrilege and Little Russianism in scientific publications, which negatively affect the formation of constructive geostrategic discourse and the creation of geostrategy.

Key words: *geostrategy, the Ukrainian state, Ukrainianness, strategic culture, elite of nation, passionarity of titular ethnic group, low-culture majority, destructive geopolitical concepts, "where" concept, anti-Ukrainian doctrines, ideology of destructiveness.*

The role of political institutions in innovation activities during globalization

UDC 321

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.8>

Mikayil Yusif Elchin

Doctoral Student at the Department of Political Science and Political Management Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

Nowadays, a large scientific literature has emerged on the subject of globalization. However, as seen in many fields of social sciences, completely different approaches to globalization have emerged. One of these approaches investigates the role of globalization in political science. On the other side of this coin, innovation processes have always been one of the top research topics while evaluation economic performance and growth of a specific country. Albeit the fact that there are the magnitude of scientific materials evaluating political institutions as one of the most important topics in the political science under the domain of globalization, the literature still lacks in providing information about the role of the political institutions on the innovation activities. Therefore, the objective of this paper is to investigate the relationship between political institutions and innovation activities of the nation-states across the world. The research question – What are the roles of political institutions on innovation activities during globalization? – has been defined. To investigate the research question, the comparative analysis of the existing scientific literature has been conducted as the main research method.

The key findings of the study show us the level of authority and democracy that the political institutions have, as well as the ability of being transparent and accountable, which in turn helps availability of more reliable information, play significant roles in the relationship between the political institutions and the innovation activities.

After analyzing the available literature in a very detailed way, it has been concluded that there is a positive correlation between political institutions and innovation activities of the countries. The main limitation of this study is considering the articles only from English, Turkish and Azerbaijani resources.

Key words: political institutions, political structures, innovation activities, innovations, innovators, globalization, nation-states.

1. Introduction

Globalization is one of the most used terms in the last two decades in the fields of international politics and diplomacy. Globalization is a multi-level and multi-field process that includes the expansion of financial markets, the spread of technologies, the increase of information and scientific and technical knowledge, the liberalization of world trade, and the creation of a global quality standard [1, p.179]. With the phenomenon of globalization, communities need to reinforce their capacity and enhance their competitiveness worldwide. In this matter, the concept of innovation activity gains significance. Bill Gates's statement: "Never before in history has innovation offered a promise of so much to so many in so short a time", proves once again that innovation is simply indispensable for societies to endure and deal with the challenges and uncertainties generated because of globalization.

Evidently, innovation is one of the key factors to attaining both higher economic growth and societal well-being [4, p.2574]. Therefore, the concept of innovation is on the agendas of almost all countries, regardless of their development levels [2, p.324]. One of the main drivers of the innovation activities within nation-states is the political institutional structure of nations that helps the researchers to understand the wide range of diversity in innovation levels between countries [4, p. 2579].

Purpose and tasks

It should be noted that, there is a paucity in the literature about the roles of political institutions in

national innovations during the processes of globalization. Therefore, to address this gap, the objective of this study is to investigate the following research question: "What are the roles of political institutions on innovation activities during globalization?"

In the following part, the main methodological approach and materials for progressing the article have been mentioned. Following the methodology used, the theoretical background of globalization and political institutions has been explored based on the available scientific literature. Before having results followed by the conclusion part, the main part dealing with the research question defined has been given.

2. Methods and materials

A comparative analysis of the existing scientific materials was conducted as the method of the study to derive knowledge and generate some findings between August 2022 and September 2022 by employing the "Advanced search" tool of the "Web of Science" database (Lastly checked on 27.09.2022). In order to do the search on the database three key elements of the research question – "political institutions", "innovation activities", and "globalization" – and subsequently their synonyms have been identified. A search query in accordance with key elements is given below:

- political institutions – ALL=("political institution*" OR "political structure*" OR "public bod*" OR "public authorit*");

- innovation activities – ALL=("innovation*" OR "innovation activit*" OR "innovative activit*");

- globalization – ALL=(“globalization”).

The search query led to 19 records in total. These publications, initially, were assessed in accordance with the inclusion and exclusion criteria. According to these criteria, the articles should be published in peer-reviewed journals, written in English, Azerbaijani, and Turkish, and relevant to the research question. After the first assessment, three records were removed. Following title and abstract screening, the next six records were rejected. Then ten remaining papers have been read and only nine articles were left for the final stage. After the snowball effect, the next 21 papers have been identified, which makes the total number of records 30 in the end. However, not all papers are mentioned in the reference list, since some papers only helped to establish and enhance the overall topical understanding of the author.

3. Theoretical background

3.1. What is globalization?

Globalization is a concept used to explain recent developments in the world. Since these developments have economic, political, social, technological, and cultural dimensions, the definition and meaning of globalization differ from person to person. Therefore, there is no generally accepted definition of globalization, and this concept is used in a way that can have different meanings. For example, it can be seen in the literature that globalization is used synonymously with various terms such as internationalization, universalization, liberalization, interdependence, and modernization. From an academic literature perspective, the views among authors, in this regard, are also so diverse. While some stated that globalization would increase welfare in the world and reduce the differences between developed and developing countries, others expressed the same concept as the modern approach of colonialism. While there are positive approaches to the concept of globalization (Extreme Globalization), there are also negative approaches (Anti-Globalization) that criticize this process very severely. There are also (Transformational) views that approach the globalization process more objectively.

The phenomenon of globalization, the effect of which was felt more towards the 1980s, expresses the changes and transformations in the economic, social, political, and cultural fields. The collapse of the USSR in 1989 and the narrowing of the application area of communism and its ideological weakening caused the deterioration of the international system and order. The disappearance of this system, which was called the Cold War until 1989 and was described as a bipolar order, brought along efforts to understand and make sense of the new order [6, p.28].

Francis Fukuyama called the collapse of the USSR the end of history and the worldwide triumph of liberalism [11]. Other authors describe this period as follows: The period we left behind was the age of hopes, of course often false hopes, but still hopes. The next

period will be the age of problems and struggles born from despair rather than trust. In fact, we witness that political and cultural factors such as “Clash of Civilizations”, “End of History”, “Greater Middle East Project”, “New World Order”, global terrorism, and global struggles over energy resources are effective [10, p.44]. Therefore, this period is the change of the modern world that developed after the enlightenment. Nation-states, which are the dominant power in determining many policies, have been replaced by global and local actors with the effect of globalization and localization. For this reason, the thoughts and understandings that give weight to the nation-state have been criticized. The most important criticism focused on the inadequacy of representative democracy, which is specific to the nation-state; Opinions have come to the fore in the direction of the democratic thought system in which participation is the basis rather than representation. As Üstüner and Keyman (1995) stated, the question of democracy should be considered in a global context and discussed on the axis of global/national/local (local) interaction [18, p.34].

According to Manuel Castells, the political interests of the new leaders who came to power in the late 1980s and early 1990s also supported the globalization option. What Castells means by political interests is to be elected and stay in power. In many cases, new leaders were elected as economies slumped, often collapsing, and strengthened their power by significantly improving the country's economic performance. Castells cites Clinton, who was elected in 1992, as an example of this situation. “It's the economy, stupid!” – Castells emphasized that it is organized around the discourse of Clinton's successful presidential campaign [5].

Whether the phenomenon is good or evil, acceptable or not, the truth is modern societies are living in the era of globalization. The impacts deriving from globalization are simply undeniable.

3.2. Political institutions during globalization

The term “institute” (in Latin *institutum* – enterprise, establishment) is used in political science for the manifestation of various types of regulated and formalized political relations. In general, the normative analysis of political institutions is as old as the study of politics, dating back to Aristotle and Polybius. Its modern form is political institutionalism. In the context of policy evaluations, political institutionalism shifts the emphasis from the evaluation of a specific policy measure to the evaluation of the policy process [7, p.26].

In classical political theory, political institutions primarily focused on the state, constitution, and government. From the end of the 19th century until the beginning of the 20th century, political institutions meant only administrative offices and legal norms, and the state was understood as the primary basis of political life [3, p.242]. In his book “Political Sociology” (1967), Maurice Duverger gave the most famous definition of

political institutions up to that time. Thus, according to the scientist, “political institutions are such a model of human relations that a copy of concrete relations is extracted from them, and thus those relations become stable, durable and strong” [8]. Institutionalism, which emerged as a director of economic, sociological, and political sciences in Western Europe at the end of the 19th century, focuses on the nature, functions, and role of socio-political institutions [3, p.243]. Despite all these different views and explanations, political scientists managed to come to a common opinion. Thus, in the most general plan, political institutions are formal and informal rules of the game, the main reason for which is that most people adhere to certain norms and rules of behavior.

Three main internal elements of political institutions should be mentioned. So, according to these elements, political institutions are defined as a) the status of people in the field of political activity and relations, b) the sum of the roles performed by people in certain groups, and c) political norms, as a set of subjective components of activity based on customs, laws, and established principles.

4. The role of political institutions in innovation activities

Solid economic growth has always been in the highest demand within the list of diverse priorities of the industrialized and developing nations, and the role of innovation in it has long been known as one of the most powerful factors in scientific literature [19, p.1083]. On the other side of this coin, institutions, especially during the globalization age, are the main topic of interest in the study of developmental processes. Thus, the study of the relationship between political institutional structures and innovative activity shows that political institutions have an important role in determining the number and nature of innovative opportunities for firms and entrepreneurs. Findings in the scientific literature, as well as in practice, show that countries with political institutions characterized by weak states with limited authority produce much higher levels of mainstream innovative activity. Subsequently, national political institutions characterized by strong state power and corporatist societies were found to produce higher levels of innovative activity [4, p. 2574].

Political institutions identify the rules and policies, which are utterly vital to shaping the interactions like the contractual relationships among different market actors, which in turn have a great impact on investors' and innovators' motivation and predictions [13, p.1]. According to Jensen (2008) and Li (2009), democratic political institutions put constraints on the strength of the governments by limiting their managerial authority and encouraging political competition for protecting gains from investor and innovator sides [14; 16]. Extant political literature mentions that innovators are expected to be more enthusiastic to transfer innova-

tion input to innovation output on which the increasing level of democracy in political institutions has a direct impact [13, p. 1]. This also reveals that a positive relationship between political democracy and innovation outcomes exists. This relationship can be described with the transfer rate to innovation output. On the other hand, it is also trustworthy to note that nation-states with more sophisticated and democratic institutions can achieve many new and effective ideas since their financial resources are distributed more efficiently.

When it counts to innovation activities at the national level, extant literature identified four types of political institutional structures. These are as follows:

State corporatist structures, which are mainly collectivistic in nature, connect powerful centralized bureaucratic regimes with policy networks. These kinds of structures are reflected in the countries like Germany and Japan. For instance, in Japan, the Ministry of Economy, Trade, and Industry integrates and forms policies and policy offers between market actors and the national government [17].

Unlike state corporatist structures, social corporatist structures also include governmental interests and suggestions. However, it should also be mentioned that any kind of state activity in this sense only exists to facilitate and contribute to the defined processes. In this case, governments are not dictating ultimate decision-making power over the activities of citizens and industries. These structures are mainly specific to the Nordic states like Sweden and Denmark in which policymaking is a process of attaining a community consensus [15, p.74].

Liberal pluralist structures mostly characterize weak governments. This type can be found in the United States and the United Kingdom. In this type, the role of nation-states is overcome by more strict and established interest groups. Garud and Karnøe (2003) identified that in the liberal pluralist type of structures, public policies and other means of support toward technological novelties under the domain of innovation are not consistent because of the interest group factors [12].

And lastly, state nation structures are characteristic of France and Italy, where central governments of states also show an interest to involve society [15, p.75].

According to Varsakelis (2006), there is a direct link between political institutions and innovation activity. So, the more effective the political structures are the more promising the innovation activities will be [19, p.1085]. By addressing the necessary patent protection system within borders, political institutions, like the judiciary system and government enhance investor and innovator trust and reliance on the system.

On the other hand, information transparency and accountability are two very crucial factors that directly affect the performance of innovators. The more trans-

parent and accountable the political institutions are, the more likely desirable innovation actions will occur. For political institutions, being transparent and accountable implies having responsibility for their actions. Democratic political institutions imposing more severe limits on public authorities and local governments are more interested in implementing policies regarding improvement in information transparency and more honest reporting to investors and innovators [13, p. 2]. Moreover, the processes of globalization require like being more transparent and accountable from political institutions, particularly within the national borders. Even though, this demand puts extra pressure on local governments in dealing with democratization through transparency and accountability, its positive effects on innovation activities and investment opportunities in these activities are undeniable. Since the route of globalization lies from the strongest developed countries towards less strong states, its requirements over many domestic aspects are usually high. Albeit the fact that this case is not desirable for the developing countries (due to the fact of being more corrupted or having authoritarian governments), it is an almost life-saving factor for the local communities. Because the innovation activities bring novelties to society, which can be very advantageous for them in many aspects, except the overrated dystopian statements about substitution of humans by robots.

In the century we live in, meeting the rising demands of the rapidly increasing world population and the expectations parallel to the increase in the population has brought with it the phenomenon of globalization that has left its mark on the 21st century. The 2000s became a period when all kinds of economic and political borders between countries were to be crossed, and thus, traditional closed economies began to rapidly transform into open economies [9, p. 198].

In today's world where globalization has come to the fore, parallel changes have emerged in the understanding of the state and different functions and duties have begun to be assigned to the concept of the state. The state, which represents the common legitimate sanctioning power of the society, is among the issues of central importance in economic thought. The reason for the existence of the state in the economy has given rise to a long and complex debate for years, and the state-economy relationship and the weight of the state in the economy have always been a topic that occupied the agenda [9].

The phenomenon of globalization has brought about fundamental changes in the structure of societies, economies, and political institutions. In the globalizing world, not only institutions but also the principles, values, and attitudes that give direction and shape to institutions have begun to change rapidly. This rapid change has made the 21st century significantly different from previous periods in many ways.

The decline of nation-states is at the center of globalization debates. It is claimed that nation-states are cumbersome in solving local problems and insufficient in solving global problems, as some authors often emphasize. According to them, nation-states have begun to lose their old powers. In the current era of globalization, states are forced to control their borders. In addition, thanks to the global liquidity obtained by global capital, the nation have become able to impose what it wants on the states. It is claimed that nation-states are easily transferred to other places if they do not accept the demands of global capital, turning nation-states (and therefore national economies) into "vulnerable victims" in the face of globalization.

In the 21st century, the information revolution, the financial revolution, the existence of supranational values and institutions, changing national priorities in the world, individual and national security gaining new meanings, localization, and the functioning of the free market economy have been some of the results of globalization [9, p.198].

5. Results

Throughout the main part, we can derive some insightful results about the impact of political institutions on innovation activities. The first result achieved through the comparative analysis of literature is that the weaker the central government is in the nation-states, the more political institutions can have positive effects on the innovation activities. This implies that increased level of the power in the political institutions guarantees efficiency in the innovation activities, since these political structures are more confident to control or at least to monitor and require accountability from their central governments. The second result achieved is the ability of political institutions to form interactions or more specifically the contractual relationships among different market actors to reinforce and keep motivated investors and innovators. Third results come with the democratization level of political structures. The more democratic the institutions are, the more positive impact they can have on innovation activities. These results are reflected the efficiency level on the political institutions, implying that the more efficient they are, the more beneficial they will be towards innovation activities. However, our fourth result helped us to dive into deeper with the efficiency level of political institutions. According to the literature, if the political structures are able to implement or introduce the patent protection system for the innovations, innovators start to rely more on the political institutions, which will have a positive influence on innovation activity. In addition, efficiency level of the political institutions are also supported by the transparency and accountability degrees of the institutions. By being transparent and accountable, the institutions provide more useful and very high level information to the investors and innovators. This can

easily be attained through the democratization levels of the political institutions, which also supports our third result mentioned above. Ultimately, it has been reached that the globalization influences the quality of political institutions in a positive way. Since globalization plays an undeniable role in blurring the boundaries between nation-states and develops from the developed towards developing, it puts high level standards and requirements, which can be challenging especially for the local governments that are striving with the high level corruption and authoritarian regimes.

6. Conclusion

By comparatively analyzing existing scientific materials available in the field, one can explicitly claim that there is a positive correlation between political institutions and the innovation activities of nation-states. This implies that the more effective the political structures are, the more benefits can be derived throughout the innovation processes. In addition, the democracy level also plays a major role in this positive correlation during the globalization age.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abbasbəyli, A.N. (Ed.). (2011) World politics (The second half of the 20th century – the beginning of the 21st century). Baku: "NURLAR" Publishing-Polygraphy Center, p.584.
2. Aghion, P., Howitt, P. (1992) A Model of Growth through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), pp.323-351.
3. Alakbarova, N. (2013) Modern Problems of Political Science. Baku: Science and Education, p.372.
4. Broberg, J.C., McKelvie, A., Short, J.C., Ketchen, D.J., Wan, W.P. (2012) Political institutional structure influences on innovative activity. *Journal of Business Research*, 66, pp.2574-2580.
5. Castells, M. (2009) The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume I. Wiley-Blackwell, p.656.
6. Dagdelen, A. (2013) Effects of Globalization Process on Localization and Political Culture. *Cag University Journal of Social Sciences*, 10(2), pp.27-44.
7. Diermeier, D. (2015) Institutionalism and the Normative Study of Politics: From Rational Choice to Behavioralism. *The Good Society*, 24(1), pp.15-29.
8. Duverger, M. (1967) *Sociologie de la politique*. Presses Universitaires de France, p.448.
9. Ener, M., Demircan, E. (2006) New Government Approach and Turkey in the Globalization Process. *Journal of Administrative Sciences*, 4(2), pp.197-219.
10. Elma, F. (2008) Globalization, Crisis and Democracy. *Journal of Qafqaz University*, 2(24), pp.41-52.
11. Fukuyama, F. (2014) *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, London, p.668.
12. Garud, R., Karnøe, P. (2003) Bricolage versus breakthrough: Distributed and embedded agency in technology entrepreneurship. *Research Policy*, 32, pp.277-300.
13. Ho, C.Y., Huang, S., Shi, H., Wu, J. (2018) Financial deepening and innovation: The role of political institutions. *World Development*, 109, pp.1-13.
14. Jensen, N.M. (2008) Political risk, democratic institutions, and foreign direct investment. *Journal of Politics*, 70(4), pp.1040-1052.
15. Jepperson, R.L. (2002) Political modernities: Disentangling two underlying dimensions of institutional differentiation. *Sociological Theory*, 20, pp.61-85.
16. Li, Q. (2009) Democracy, autocracy, and expropriation of foreign direct investment. *Comparative Political Studies*, 42(8), pp.1098-1127.
17. Spencer, J.W., Murtha, T.P., Lenway, S.A. (2005) How governments matter to new industry creation. *Academy of Management Review*, 30, pp.321-337.
18. Üstüner, Y., Keyman, E.F. (1995) The Problem of Globalization, Participatory Democracy and Organization. *Economic Approach*, 6(18-19), pp.33-50.
19. Varsakelis, N.C. (2006) Education, political institutions and innovative activity: A cross-country empirical investigation. *Research Policy*, 35, pp.1083-1090.

Роль політичних інституцій в інноваційній діяльності в умовах глобалізації

Микаїл Юсіф Ельчин

докторант кафедри політології
та політичного менеджменту
Академії державного управління
при Президентіві Азербайджанської
Республіки

Нині з'явилася велика наукова література на тему глобалізації. Однак, як видно у багатьох сферах соціальних наук, з'явилися зовсім різні підходи до глобалізації. Один із таких підходів досліджує роль глобалізації в політичній науці. З іншого боку цієї медалі, інноваційні процеси завжди були однією з головних тем досліджень щодо оцінки економічних показників і зростання конкретної країни. Незважаючи на наявність великої кількості наукових матеріалів, що оцінюють політичні інститути як одну з найважливіших тем політичної науки у сфері глобалізації, у літературі, як і раніше, немає інформації про роль політичних інститутів в інноваційній діяльності. Таким чином, мета цієї статті полягає у дослідженні взаємозв'язку між політичними інститутами та інноваційною діяльністю національних держав у всьому світі. Питання дослідження – Яка роль політичних інституцій в інноваційній діяльності в умовах глобалізації? – Визначено. Для дослідження дослідницького питання як основний метод дослідження було проведено порівняльний аналіз існуючої наукової літератури.

Основні висновки дослідження показують нам рівень влади та демократії, які мають політичні інститути, а також здатність бути прозорими та підзвітними, що, у свою чергу, сприяє доступності більш надійної інформації, відіграють важливу роль у відносинах між політичними установами та інноваційною діяльністю.

Після дуже докладного аналізу доступної літератури було зроблено висновок, що є позитивна кореляція між політичними інститутами та інноваційною активністю країн.

Основним обмеженням цього дослідження є розгляд статей лише з англійських, турецьких та азербайджанських ресурсів.

Ключові слова: політичні інституції, політичні структури, інноваційна діяльність, інновації, інноватори, глобалізація, національні держави.

Теоретико-концептуальні виміри співвідношення різних видів суверенітету

УДК 321.011:316.32
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.9>

Сергієнко Тетяна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна

Становлення держави на основі внутрішнього культурно-історичного досвіду проявляється насамперед у орієнтації народу на незалежність, автономію та суверенність держави. У сучасній науковій політологічній літературі теоретичні дослідження національного суверенітету набувають особливої цінності, адже неможливо заперечити, що в українській науці практично немає усталених і складних уявлень про це явище. Суверенітет народу – це не лише відносно нове поняття для України, але й таке, що досі затмарює більш традиційне для нашої правової системи явище – державний суверенітет. Водночас труднощі у процесі з'ясування природи суверенітету нації пов'язані з необхідністю визначення значення терміну нація та його характеристик як носія суверенітету. Тож, у даній статті автором проаналізовано основні наукові підходи до сутності суверенітету та визначення місця суверенітету національної держави чи державного суверенітету серед інших видів суверенітету, а також з'ясовано особливості його співвідношення з суверенітетом нації. Доведено, що суверенітет втілюється у різних формах, його реалізація визначається багатьма зовнішніми та внутрішніми чинниками, об'єктивними та суб'єктивними. Виступаючи основною складовою політичної системи суспільства та головною ознакою демократичної держави. Методологічна основа дослідження заснована на положеннях класичних та сучасних політичних теорій, що стосуються предмету розгляду, використанні спектру філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, напрацьованих у суспільно орієнтованих науках, які дозволяють всебічно розкрити суть поставленої проблеми. Науковою новизною дослідження є комплексне вивчення категорій суверенітету нації, суверенітету національної держави та державного суверенітету, а також визначення їх місця серед інших видів суверенітету.
Ключові слова: суверенітет, суверенітет нації, державний суверенітет, суверенітет національної держави, народний суверенітет.

Вступ. Актуальність обраної теми обумовлена тим, що, поряд з високим рівнем її загального осмислення в західних наукових підходах й у вітчизняних теоретичних здобутках, в Україні майже відсутнє визначення відмінностей між тими видами суверенітету, які вже тривалий час розглядаються в правовій та політичній науці зарубіжних країн. Тому, одним із дискусійних питань сьогодні є саме питання щодо визначення співвідношення таких понять як: суверенітет нації, суверенітет національної держави та державний суверенітет.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Основні методологічні принципи вивчення проблеми суверенітету були визначені в працях таких класиків політико-правової думки, як Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гізо, Ж. де Местр, Ж. Марітен, К. Шмітт. Розробці теорії національного суверенітету сприяли дослідження М. Вебера, Т. Веблена, Р. Даля, К. Дойча, М. Дюверже, К. Кребіла, Л. Оппенгеймера, Т. Парсонса, Р. Хааса. Питання нації, національного суверенітету та національної держави перебувають на перетині правової, політичної та економічної сфер, тому ці поняття є предметом вивчення вчених у різних галузях науки. Серед них можна виокремити таких науковців, як О. Воронянський, Ю. Ключковський, Р. Зварич, Д. Лакішник, В. Попик, О. Гайко, Н. Заяць, В. Горбатенко, Л. Гамбург, М. Серебро, І. Куян, О. Талдикін, І. Алексєнко, Б. Готова, І. Троян, Ю. Головня, С. Клопков та інші. Проблемними питаннями

різних аспектів державного суверенітету, його складових у різні часи займалися відомі вітчизняні та закордонні автори, зокрема, С. Алексєєв, У. Бек, Т. Бевз, В. Бєлєвцева, Ж. Боден, М. Ільїн, Я. Кларк, В. Копейчиков, С. Краснер, Н. Матузов, О. Петришин, В. Тацій, Р. Сербин, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, М. Цвік, І. Щербина, І. Умнова та ін. Дослідженням теорії народного суверенітету в Україні займалися В. Гапотій, А. Заєць, М. Кармазіна, М. Козюбра, В. Людвік, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, М. Цвік, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Роботи зазначених авторів сприяли розширенню уявлень про суверенітет, разом з тим вивчення та аналіз опублікованих за даною проблемою робіт показали, що існує необхідність подальшого розвитку дослідження даного питання.

Мета статті полягає в дослідженні співвідношення різних видів суверенітету.

Методологічна основа дослідження заснована на положеннях класичних та сучасних політичних теорій, що стосуються предмету розгляду, використанні спектру філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, напрацьованих у суспільно орієнтованих науках, які дозволяють всебічно розкрити суть поставленої проблеми.

Результати. Поняття «суверенітет» походить від старолатинського «superareitas» (від *supera* – *superior* – *superanitas* – *soveranitas*) що перейшов у старофранцузьке слово «*sovereins*» і в перекладі означає «більш високий, найвищий, верховний» [8, с. 101].

Цілком виправданим, на думку Я. Богів, є твердження з приводу того, «що поняття «суверенітет» не було відоме в стародавні часи» [3]. Однак, досліджуючи суверенітет в історичному контексті, слід розрізняти суверенітет як явище та поняття. Суверенітет як явище існує з моменту виникнення держави та встановлення демократичних інститутів (суверенітет народу), а суверенітет як поняття – було сформульовано значно пізніше [15, с. 78].

Серед великої кількості визначень терміну «суверенітет» варто виділити ті, які більшою чи меншою мірою відображають його сутність в цілому, незалежно від його конкретної форми. Отже, суверенітет – це одна з істотних ознак держави, її можливість повноправно здійснювати внутрішню та зовнішньополітичні справи, не допускати втручання в свою діяльність іноземних держав та інших внутрішньодержавних сил [1, с. 192]. У сучасній науковій літературі деякі вчені піддають сумніву принцип суверенітету окремих незалежних держав в умовах глобального світу. На їхню думку, лише держави, які здатні себе захистити, мають справжній суверенітет. Вони також вважають, що тенденції суспільного розвитку, пов'язані з процесом глобалізації, істотно підривають інститут держави [17, с. 140]. Також, вони зазначають, що під тиском процесів, що відбуваються у глобальному світі, ослаблюються внутрішні соціальні структури суверенних держав, а здатність націй та держав контролювати свою долю значно зменшується [9, с. 38]. Під тиском глобальних процесів, сучасних умов суспільного розвитку зміст поняття суверенітету кардинально змінюється, але суть суверенітету залишається незмінним.

У літературі з політичної науки та юриспруденції останніх років досить багато уваги приділяється відмінностям державного та національного суверенітету. Таке розмежування призводить до термінологічної плутанини. Як зазначається в національній доповіді, «основним суб'єктом сучасних міжнародних відносин визнається національна держава (нація-держава), а тому прикметник «національний» має бути застосований до того суверенітету, носієм якого вона виступає» [10, с. 6].

Національний суверенітет розуміється як суверенітет нації, народу. Суверенітет держави не обов'язково означає суверенітет народу [6, с. 315]. Суверенітет держави може поєднуватися з відсутністю суверенітету народу, з наявністю тоталітарного режиму, деспотизму. Ці підходи до визначення суверенітету держави, народу, нації обговорюються та є дискусійними.

Як правило, (але не завжди) відсутність зовнішнього суверенітету держави спричиняє втрату суверенітету народу як внутрішньої свободи його політичної держави. В умовах демократії джерелом і основою співпраці всіх органів влади є установча влада народу. Тут суверенітет народу є джерелом державного суверенітету. Ідея державного суверенітету належить французькому вченому Жану Бодену, який визначив його особливості ще у 1576 р. Він пов'язував державний суверенітет з абсолютною та неподільною владою монарха, неможливістю будь-якої іншої влади в державі або поза нею, яка могла б бути вищою ніж влада монарха.

Сьогодні державний суверенітет є невід'ємною ознакою держави. Повага до нього є одним з основних принципів сучасного міжнародного права, він закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй. У Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 викладено такі ознаки державного суверенітету України як: верховенство, самостійність, повнота, неподільність, незалежність, рівноправність [11, с. 97].

Народний суверенітет також є одним з основних принципів міжнародного права. Філософсько-правова концепція суверенітету народу з'явилася у XVIII ст. у зв'язку з необхідністю пошуку нових підстав для узаконення державної влади [16, с. 36]. Сутність суверенітету народу полягає у праві і здатності народу бути єдиним джерелом державної влади, що визначає його повноваження створювати державу, встановлювати та змінювати її конституційний лад, обирати органи державної влади, контролювати їх діяльність, самостійно вирішувати найважливіші питання їхнього життя.

Отже, суверенітет народу нерозривно пов'язаний з правами і свободами людини і громадянина, адже вони є правовим вираженням волі народу. Принцип суверенітету народу є одним із основних принципів демократії. Термін походить від «суверенітету», який є ознакою державної влади, і фактично має пріоритет над усіма іншими проявами влади на території та незалежності поза нею. Народ, як суверен, є носієм верховної влади, уповноваженим приймати остаточні рішення в рамках певної політичної та правової ієрархії. Суверенна влада характеризується як найвища в існуючій політичній та правовій системі, остання інстанція з точки зору повноважень щодо прийняття рішень. Окрім народу, носієм суверенітету може бути держава – державний суверенітет, нація – національний суверенітет.

Щодо суверенітету нації, то даний термін означає повновладдя нації, що реалізується через її основні права [6, с. 77]. Основні права нації – гарантована законодавством міра свободи нації, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства здатна забезпечити її існування та розвиток.

Міра свободи у формі міжнародного стандарту універсального і рівного для всіх націй. Отже поняття «суверенітет нації» означає повновладдя народу, яке здійснюється через реалізацію принципу – «право нації на самовизначення» тобто полягає у винятковому праві вибору власного політичного ладу. Причому цей вибір не обов'язково повинен бути на користь демократії. Іншими словами, якщо громадяни обирають іншу політичну систему то це є їхнім виключним правом. Народ, в даному випадку, розглядається як загальне об'єднання громадян, який засновує політичний устрій, а не національну державу. Національна держава ініціюється і створюється нацією. Отже, носієм суверенітету народу є спільний союз громадян, а не національна спільнота.

У багатонаціональній державі її суверенітет не може бути суверенітетом нації як етносоціальної спільноти. Вона містить обов'язки перед іншими народами, які співіснують з нею. Головне, щоб титульна нація, яка є більшістю в країні і дала назву державі, не використовувала свої переваги щодо обмеження прав представників національних меншин. Будь-яка національна дискримінація або бажання однієї нації підкорити іншу є незаконною і неприпустимою.

Водночас вчені виділяють ще один термін, який походить від терміну «суверенітет» – це «суверенність», що означає такий рівень забезпечення суверенних прав певної соціальної спільноти, який відповідає її можливостям. В контексті посилення глобальної взаємодії, справжня нездатність держав здійснювати економічну автократію, суверенітет національних держав виявляється через їх відмову від ряду їхніх прерогатив та повноважень та передачу їх недержавним або наднаціональним акторам. Тобто визначається рівень суверенітету та характер реального суверенітету держави [7, с. 309].

Як зазначає С. Кононенко, «державна суверенність не є абсолютною. У загальнополітичному вимірі, суверенітет національної держави обмежений національним політичним суспільством, яке вповноважує державу здійснювати її функції і відповідно має право збільшити або зменшити обсяг цих функцій; надає більший або менший обсяг ресурсів для зовнішньополітичної діяльності; нарешті, на підставі національного суверенітету, може перезаснувати державу» [7, с. 300-301]. Отже, сучасні дослідники у процесі суверенізації вбачають реалізацію державного, народного та національного суверенітету. Державний суверенітет розуміють як верховенство державної влади в середині країни та її незалежність у зовнішньополітичній сфері. Тож, суверенітет держави відображає державну організацію народу. Суверенітет нації за суттю є формою вияву народного суверенітету. Суверенітет народу, визнаний єдиним

його джерелом влади. Національний суверенітет передбачає суверенітет нації, перш за все можливість її політичного самовизначення [2, с. 8], а також, здатність будь-якого бездержавного етносу самостійно обирати шлях власного розвитку та форму політичної організації. Отже, національний суверенітет – це суверенітет народу як політичної нації. Свого часу національний суверенітет ототожнювався з народним суверенітетом, тобто правом народу на участь в управлінні державою. Таке розуміння й нині зберігається в конституціях ряду держав – Іспанії, Польщі, Туреччини тощо. Конституція України, розрізняє три види суверенітету – суверенітет держави, суверенітет народу і суверенітет нації. У цьому контексті обґрунтованою є думка В. Гапотія, який стверджує, що ідея суверенітету розгорталась у такому напрямку: суверенітет держави – суверенітет народу – суверенітет нації [4, с. 6]. Тож, у сучасному українському правознавстві прийнято виокремлювати національний суверенітет як поняття, що характеризує право нації на самовизначення. З іншого боку, слід визнати, що деякі вчені скептично ставляться до концепції національного суверенітету.

К. Трихліб та О. Житинський, вважають справедливим твердження, що «у правовій науці через неоднаковість підходів до розуміння нації поки немає консенсусу щодо співвідношення різних видів суверенітету, однак існують такі основні точки зору [16, с. 30]: національний суверенітет тотожний державному і походить від народного: народ → держава = нація; суверенітет титульної нації є основою народного, від якого походить державний: титульна нація → народ → держава; національний суверенітет тотожний народному і є основою суверенітету держави: нація = народ → держава» [14, с. 60-61].

Такі типи суверенітету, як суверенітет народу, держави та національний суверенітет, хоча і породжені одним історичним періодом перебувають не в повній гармонії, але досить часто суперечать один одному. Так, демократизація національного суспільства ускладнюється, а іноді й неможлива цінностями певної нації та може мати авторитарний характер. Звідси протиріччя між народним і національним суверенітетом цілком можливе. Так само і суверенітет національної держави може суперечити національному суверенітету. Так це відбувається, коли національна держава перестає бути власне національною, перетворюючись або на причину національного занепаду, або на політичний інструмент у руках зовнішніх сил. Боротьба проти псевдонаціональної держави може вважатися формою реалізації національного суверенітету [7, с. 306].

Отже, суверенітет забезпечується переважно державою, набором конституційних прав та поло-

жень, а також традиціями та неписаними правилами поведінки. Суверенітет – це політичне явище, оскільки воно реалізується лише в системі держав. Він передбачає існування незалежної національної держави. Така державність є формою політичної організації народу, що забезпечує йому найкращі умови для економічного, соціального та духовного розвитку. Без власної національної держави, тобто такої, яка побудована на етнографічних землях певного народу, його всебічний розвиток неможливий. За відсутності національної держави люди приречені. Бездержавний народ не може бути суверенним [14, с. 19]. Суверенітет надає гуманістичної і демократичної спрямованості політичному розвитку держави. Державній владі суверенітет надає верховенства і необмежену вищу владу в державі, що володіє повнотою суверенних прав, виступаючи від імені народу [12, с. 147]. Суверенітет передбачає повноту публічної влади у суспільстві, яка виступає від імені народу і має такі ознаки, як: єдність, неподільність, верховенство, самостійність, незалежність, необмеженість, повновладдя тощо [14, с. 19].

Висновки. Термін суверенітет у науковій літературі передбачає існування певної вищої, неподільної, незалежної та самодостатньої сили. Водночас суверенітет народу та суверенітет нації є незалежними явищами, які водночас дуже тісно пов'язані між собою та доповнюють один одного. Так, національний суверенітет є верховенством нації як політичної і етнічної спільності у вирішенні питань мови, культури та визначень щодо основних напрямів її цивілізаційного розвитку. Водночас реалізація національного суверенітету неможлива поза народного суверенітету, оскільки люди мають ряд конституційно визначених засобів та способів виконання чиясь волі. При цьому в теорії та на практиці концепція народного суверенітету також є виразом національного суверенітету. Дане визначення є більш універсальним, органічним і зручним поняттям.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення ролі національної ідеї в становленні державного суверенітету в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз Т. А. Суверенітет як невід'ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2013. Вип. 3. С. 190-212.
2. Бєлєвцева В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості *Підприємництво, господарство і право*, 2009. № 10. С. 7-10.
3. Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2018. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18bystpa.pdf>

4. Гапотій В.Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2005. 18 с.

5. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: Д 3 6 монографія / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серьогіна та ін.; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. К.: Ред. журн. «Право України», 2012. 336 с.

6. Єремєєва І.А., Шаповал В.А. Групи інтересів як суб'єкти політики. *Politicus*. 2016. № 2. С. 76-80.

7. Кононенко С.В. Національна державність і міжнародна політика: історична перспектива і структурне призначення. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць*. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Вид-во «Фенікс», 2013. С. 300-311.

8. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Х.: Право, 2009. 598 с.

9. Наумкіна С.М., Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Суверенітет держави як основна складова політичної системи суспільства. *Політична система України за умов глобальних викликів і локальних проблем: зб. матеріалів XXXIV Харків. політол. читань* (м. Харків, 21 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. 284 с.

10. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. К.: Парламентське вид-во, 2011. 112 с.

11. Правове забезпечення державного суверенітету України. [Колект. монографія. Автори: Ю.С. Шемшученко, В.М. Шаповал, І.О. Кресіна, І.В. Алексєєнко, О.І. Ющик, Д.М. Лук'янець, О.М. Костенко] / За заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. 300 с.

12. Сергієнко Т.І. Теоретико-концептуальні засади українського державотворення в контексті євроінтеграції. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу* (м. Львів, 3 грудня 2021 р.). Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. С. 146-150

13. Скрипнюк О. Проблеми забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі (конституційно-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*, 2014. № 2. С. 18-26.

14. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.: Право, 2015. 368 с.

15. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 78-81.

16. Трихліб К.О., Житинський О.В. До питання про націю, національний суверенітет і національну державу як політико-правові явища. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету*, 2000. № 5. С. 28-32.

17. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа: монографія. Книга І. К.: Логос, 2013. 182 с.

REFERENCES:

1. Bezv T. A. (2013). Suverenitet yak nevid'yemna oznaka derzhavy u dokumentakh i praktytsi ukrayins'koho derzhavotvorennya. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny*, Vyp. 3. S. 190-212. [in Ukrainian].
2. Byelyevtseva V. (2009). Derzhavnyy suverenitet, yoho oznaky ta vlastyvoli *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, № 10. S. 7-10. [in Ukrainian].
3. Bohiv YA. S. (2018) Do pytannya pro sutnist' suverenitetu: teoretyko-pravovyy aspekt [Elektronnyy resurs]. Chasopys Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Pravo». URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18bystpa.pdf> [in Ukrainian].
4. Hapotiy V.D. (2005). Teoretychni ta praktychni aspekty suverenitetu narodu, natsiyi ta derzhavy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01; Natsional'nyy un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 18 s. [in Ukrainian].
5. Bytyak YU. P., Yakovyuk I. V., Ser'ohina S. H. ta in. (2012). Derzhavnyy suverenitet v umovakh yevropeys'koyi intehtatsiyi: D 36 monohrafiya / YU. P. Bytyak, I. V. Yakovyuk, S. H. Ser'ohina ta in.; za red. YU. P. Bytyaka, I. V. Yakovyuka. K.: Red. zhurn. «Pravo Ukrayiny», 336 s. [in Ukrainian].
6. Yeremyeyeva I.A., Shapoval V.A. (2016). Hrupy interesiv yak sub'yekty polityky. *Politicus*. № 2. S. 76-80. [in Ukrainian].
7. Kononenko S.V. (2013). Natsional'na derzhavnist' i mizhnarodna polityka: istorychna perspektyva i strukturne pryznachennya. *Aktual'ni problemy vsesvitn'oyi istoriyi: aksiolohichni ta kul'turno-istorychni zasady derzhavotvorennya: zbirnyk naukovykh prats'*. Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitn'oyi istoriyi NAN Ukrayiny». K.: Vyd-vo «Feniks». C. 300-311. [in Ukrainian].
8. Nalyvayko L. R. Derzhavnyy lad Ukrayiny: teoretyko-pravova model': monohrafiya. KH.: Pravo, 2009. 598 s. [in Ukrainian].
9. Naumkina S.M., Arabadzhyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2021). Suverenitet derzhavy yak osnovna skladova politychnoyi systemy suspil'stva. *Politychna systema Ukrayiny za umov hlobal'nykh vyklykiv i lokal'nykh problem: zb. materialiv KHKHXIV Kharkiv. politol. chytan'* (m. Kharkiv, 21 kvitnya 2021 r.). Kharkiv: Pravo. 284 s. [in Ukrainian].
10. Natsional'nyy suverenitet Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi: Natsional'na dopovid' (2011). K.: Parlament-s'ke vyd-vo. 112 s. [in Ukrainian].
11. Pravove zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrayiny. (2011). [Kolekt. monohrafiya. Avtory: YU.S. Shemshuchenko, V.M. Shapoval, I.O. Kresina, I.V. Alyeksyeyenko, O.I. Yushchyk, D.M. Luk'yanets', O.M. Kostenko] / Za zah. red. akad. NAN Ukrayiny YU.S. Shemshuchenka. K.: Vyd-vo «Yurydychna dumka». 300 s. [in Ukrainian].
12. Serhiyenko T.I. (2021). Teoretyko-kontseptual'ni zasady ukrayins'koho derzhavotvorennya v konteksti yevrointehratsiyi. *Derzhavotvorennya ta pravotvorennya v konteksti yevrointehratsiyi: Materialy dopovidey, vystupiv i povidomlen' uchasnykiv VII-ho Vseukrayins'koho kruhloho stolu* (m. L'viv, 3 hrudnya 2021 r.). L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. 2021. S. 146-150. [in Ukrainian].
13. Skrypnyuk O. (2014). Problemy zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrayiny na suchasnomu etapi (konstytutsiyno-pravovyy aspekt). *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*. № 2. S. 18-26. [in Ukrainian].
14. Petryshyn O. V., Pohrebnyak S. P., Smorodyns'kyy V. S. ta in. (2015). *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk*. Pravo. 368 s. [in Ukrainian].
15. Topchiy V. V. (2016). Mezhi derzhavnogo suverenitetu: teoriya ta praktyka. *Prykarpats'kyy yurydychnyy visnyk*. Vyp. 1. S. 78-81. [in Ukrainian].
16. Trykhlub K.O., Zhytyns'kyy O.V. (2000). Do pytannya pro natsiyu, natsional'nyy suverenitet i natsional'nu derzhavu yak polityko-pravovi yavlyshcha. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – elektronne naukovye fakhove vydannya yurydychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. № 5. S. 28-32. [in Ukrainian].
17. Shcherbanyuk O. V. (2013). Narodnyy suverenitet u teorii polityko-pravovykh vchen': istorychna shkola: monohrafiya. Knyha I. K.: Lohos. 182 s. [in Ukrainian].

Theoretical-conceptual dimensions of the relationship of different types of sovereignty

Sergiienko Tetiana Ivanivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Relations and Social and Humanitarian Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarina Ave, 26, Dnipro, Ukraine

The formation of the state on the basis of internal cultural and historical experience is manifested primarily in the orientation of the people to the independence, autonomy and sovereignty of the state. In modern scientific political science literature, theoretical studies of national sovereignty acquire special value, because it is impossible to deny that there are practically no established and complex ideas about this phenomenon in Ukrainian science. The sovereignty of the people is not only a relatively new concept for Ukraine, but also one that still overshadows a more traditional phenomenon for our legal system – state sovereignty. At the same time, difficulties in the process of clarifying the nature of a nation's sovereignty are associated with the need to define the meaning of the term nation and its characteristics as a carrier of sovereignty. So, in this article, the author analyzed the main scientific approaches to the essence of sovereignty and determining the place of the sovereignty of the nation state or state sovereignty among other types of sovereignty, as well as clarified the peculiarities of its relationship with the sovereignty of the nation. It is proven that sovereignty is embodied in various forms, its implementation is determined by many external and internal factors, objective and subjective. Acting as the main component of the political system of society and the main feature of a democratic state. The methodological basis of the study is based on the provisions of classical and modern political theories related to the subject of consideration, the use of a spectrum of philosophical, general scientific and specifically scientific methods of cognition, developed in socially oriented sciences, which allow to comprehensively reveal the essence of the problem. The scientific novelty of the study is a comprehensive study of the categories of national state sovereignty and state sovereignty, as well as determining their place among other types of sovereignty.

Key words: *sovereignty, nation sovereignty, state sovereignty, national state sovereignty, people's sovereignty.*

Сичова Анастасія Олександрівна

Колабораційний мирний туризм: шлях до реінтеграції деокупованих територій

УДК 796.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.10>

Сичова Анастасія Олександрівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри туризму, готельної
і ресторанної справи
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка
вул. Коваля, 3, Полтава, Україна

У статті автор розглядає потенціал колабораційного мирного туризму як інструменту налагодження співіснування між конфліктуючими сторонами шляхом інтегрованого управління туристичними локаціями та інфраструктурою. Мова йде про створення особливих туристичних локацій, що накладаються на ідеологічні, політичні та інші розбіжності з метою відновлення культурних і соціальних мереж. Враховуючи суперечливу природу запропонованого підходу, дослідниця наводить аргументи прибічників і відвертих опонентів колабораційного туризму у контексті спроб налагодження спільного існування. Використовуючи методи транскордонного аналізу, кейс-стаді та моделювання, дослідниця розглядає приклади світових практик (природоохоронна територія TFCA, проєкт Кумган тощо) вирішити конфлікт через туристичну співпрацю і пропонує власну модель колабораційного мирного туризму для України. Стратегія українського варіанту мирного туризму через інтегроване управління містить військовий, комунікаційний та економічний елементи, з урахуванням моніторингу очікуваних пост-ефектів. Передбачається, що туристичні ініціативи в місцях деокупації можуть відіграти продуктивну роль у відновленні зруйнованої інфраструктури через надання достовірної інформації відвідувачам про воєнні події. При цьому, інтерпретація визначених локацій має бути адаптована до відвідувачів і комбінувати наукові знання, позицію місцевої громади і сприйняття міжнародної спільноти. Також у дослідженні прописані алгоритм оформлення транскордонних туристичних ресурсів шляхом мирочутливих підходів, зменшення ідеологічної дистанції, прописування профілю відвідувачів, розробки національних і міжнародних освітніх проєктів. Особливий акцент робиться на дотриманні правозахисного підходу стосовно місць військових злочинів і висвітленні діяльності миротворців і переговорників.

Ключові слова: колабораційний туризм, мирний туризм, локація, вирішення конфліктів.

Актуальність теми дослідження. Традиційні методи пошуку компромісів і зниження напруги між конфліктуючими сторонами на глобальній політичній арені не приносять відчутного ефекту, що, своєю чергою, мотивує до необхідності посилення дипломатичних зусиль альтернативними інсайтами з інших неполітичних сфер. У зазначеному контексті мирний туризм шляхом колаборації потужних стейкхолдерів може стати одним з трансформуючих елементів, який, паралельно з іншими інструментами впливу, зменшить упередженість та недовіру між сторонами. На думку С. Купмана, мирний туризм слід розглядати як «низову дипломатію» [10, с. 193], яка неформальними шляхами поширює інформацію про переконання, спосіб життя і політичні преференції іншого учасника. Проте варто зауважити, що туризм сам по собі не призводить до автоматичного зникнення упередженого ставлення, він просто надає можливість для додаткових соціальних контактів з метою репрезентації транскордонних або постконфліктних/поствоєнних територій як єдиної туристичної локації.

Інтегроване управління ресурсами стане особливо корисним для ревіталізації туристичного потенціалу деокупованих українських регіонів, шляхом об'єднання зусиль на генералізованій туристичній платформі. У якості прикладів спроб подібної співпраці можна згадати Ізраїль-Палес-

тину, Ізраїль-Єгипет або Республіка Ірландія-Північна Ірландія, де суб'єкти звернулися до туристичної індустрії з метою отримання фінансових інвестицій, що призвело до поступового руху у напрямку вирішення конфліктів.

Інтегроване управління також здатне спростити користування транскордонними ресурсами, перетворивши суміжні території на нові транспортні та комунікаційні мережі між раніше ізольованими сторонами. Тобто, скажімо, Парк миру або спільна залізнична колія Єдності виконуватиме роль додаткового важеля, завдяки якому поступово відновлюватимуться зв'язки, що у подальшому спростить вирішення більш чутливих питань, пов'язаних з політичним або ідеологічним фоном, доступом громади до ресурсів, підтримкою мирного співіснування у період реінтеграції. Проте низка науковців [9; 16] мають небезпідставні сумніви щодо здатності мирного туризму покращувати відносини між колишніми опонентами на тій підставі, що подібна співпраця залежить від попередніх політичних домовленостей.

Стан вивчення питання. Згідно з Дж. Ледерахом, миробудова виступає інклюзивною концепцією, яка «охоплює, породжує та підтримує складну сукупність процесів, підходів та етапів, необхідних для перетворення конфлікту на більш стійкі, мирні стосунки» [11, с. 20]. Хоча термін «побудова миру» часто використовується в поствоєнних ситуаціях,

само поняття має процесуальну та перформативну природу. Тож, перефразуючи Дж. Ледераха, колабораційний туризм, по суті, є підходом до перетворення конфлікту на більш стійкі та мирні стосунки через використання так званих об'єднуючих точок (наприклад, постаті, місця, символи), які допоможуть опонентам побачити спільні риси і прийти до порозуміння.

На сьогоднішній день як представники міжнародних організацій (ВТО, ООН, ЄС), так і окремі країни (наприклад, Туреччина) визнають туризм одним із основних рушіїв миру в суспільствах, які намагаються перейти від війни/конфлікту до мирної стадії. Проте незважаючи на привабливість оголошеного концепту, Н. Салазар зазначає, що «ідеї мирного туризму підтримуються більше солодкими мріями, ніж емпіричними доказами» [18, с. 330], тоді як О. Муффаїр та І. Келлі [16] нарікають на гіпотетичність та обмеженість фактажу стосовно його потенціалу.

Прихильники колабораційного туризму наводять власні аргументи. Л. Д'Амор [4] свого часу писав про важливість створення мереж для зміцнення економічного та соціального капіталу, резерви якого часто вичерпується після конфлікту. Відновлення комунікаційних мереж за допомогою туризму постає ключовим компонентом колаборації між зацікавленими сторонами. І. Келлі [9] окреслила чотири сфери, де власне туризм потенційно виступає інструментом миротворення:

1. Налагодження міжгрупових контактів
2. Виховання поваги до навколишнього середовища та прав людини
3. Боротьба з негативними аспектами глобалізації (наприклад, викорінення бідності, соціальної нерівності)
4. Підвищення рівня знань серед споживачів туристичних послуг за допомогою кодексів поведінки, парків миру та освітнянських проєктів.

М. Вохмультер та С. Вінтерштейнер [23, с. 18] доповнили наведений перелік посиленням критичності мислення у відвідувачів, а також розуміння аспектів війни і діяльності миротворців.

Тож, наявні дослідження містять суперечливі, іноді навіть негативні, висновки щодо зв'язку між туризмом і налагодженням мирного співіснування, зокрема, через брак чітко визначеної концептуальної основи доцільності подібної колаборації між конфліктуючими сторонами. Суперечливим також залишається твердження щодо сприяння толерантності та вироблення спільних потреб завдяки мирному туризму.

Виходячи з вище наведених аргументів, пропонується наступна дефініція колабораційного мирного туризму: це – **підхід до налагодження мирних стосунків через використання туристичних об'єктів з метою виявлення спільних рис між конфліктуючими сторонами і подаль-**

шого вироблення компромісного бачення майбутнього.

Мета статті полягає в оцінці потенціалу колабораційного туризму щодо налагодження мирного співіснування між конфліктуючими сторонами/привернення уваги світової спільноти через розгляд світових кейсів і ситуації в Україні. Для досягнення означеної мети була використана синтезна методологія, а саме:

- Метод транскордонного аналізу – огляд академічного пулу публікацій та становлення світових практик на кшталт транскордонного парку миру для формулювання авторського визначення колабораційного мирного туризму;
- Метод кейс-стаді – огляд миротворчих кроків для вирішення військових конфліктів і налагодження спільного співіснування через спільне управління туристичними ресурсами;
- Метод моделювання – окреслення моделі колабораційного мирного туризму для України з прописування функціоналу для кожного із потенційних стейкхолдерів.

Виклад основного матеріалу. На думку прихильників мирного туризму, транскордонний підхід виступає «протиотрутою» від різнопланових протиріч, які руйнують цілісність країни. Тобто мова йде про створення особливих туристичних локацій, що накладаються на ідеологічні, політичні та інші розбіжності з метою відновлення культурних і соціальних мереж. На сьогоднішній день є чимало прикладів спроб застосування мирного туризму через колаборацію зацікавлених сторін.

Наприклад, у Південній Кореї, туристів заохочують до візитів у демілітаризовану зону між Північною та Південною Кореєю для зосередження на наративі об'єднаної країни замість поглиблення поточного конфлікту. У Європі на колишніх траншейних лініях Першої світової війни набуває розвитку проєкт пішохідної стежки Західним фронтом довжиною 1000 км з метою поміркувати над об'єднуючими локаціями і спільною історією втрат на полях Фландрії [6]. М. Абу-Німер зазначає, що «зосередження на спільних рисах здатне заохотити опонентів замислитися над ставленням одне до одного і визнати відповідальність за конфлікт/війну» [1, с. 18-19]. У Сирії вчені стверджували, що об'єкти сирійської спадщини, такі як Пальміра, володіють значним об'єднувачим потенціалом, здатним «відновити спільну національну ідентичність серед різних груп сирійців», розділених роками громадянської війни [6, с. 6].

Ще однією варіацією спільного управління ресурсами як інструменту досягнення миру постає кейс Південної Африки з її транскордонними природоохоронними територіями (TFCA). Парк миру Каванго-Замбезі (KaZa TFCA) став результатом меморандуму про взаєморозуміння між Анголою, Ботсваною, Намібією, Замбією та Зімбабве. На

основі цієї угоди агенції, відповідальні за території в межах транскордонної зони, мають створити спільну систему управління для застосування уніфікованих правил щодо захисту навколишнього середовища та збереження природних ресурсів.

Договір визначає KaZa TFCA як «транскордонну територію, засновану на екорегіоні, який прагне гармонізувати політику, стратегію та практику біорізноманіття та сталого розвитку на регіональному рівні з метою миру» [8, с. 13]. Водночас ідея екологічного миротворення може призвести до «радикального біорегіоналізму» [18], за якого екорегіони становитимуть основу політичної структури, а місцеві потреби нехтуватимуться на користь інтересів міжнародних природоохоронних НУО та державних установ. Низку експертів [19] бентежить думка про зведення участі місцевих громад до мінімуму, оскільки екорегіональне планування відображає відродження протекціоністського підходу до політики сталого розвитку.

З метою залучення місцевих громад важливо гарантувати їм доступ до землі та ресурсів. Проте текстів, пов'язаних з цими зобов'язаннями, або недостатньо, або взагалі не існує, включно з KaZa TFCA. Природоохоронні організації обмежуються лише консультуванням населення, тоді як вони фактично повинні надавати підтримку місцевим групам та їхнім установам.

Тобто орієнтуючись на отримання прибутку за рахунок розвитку екотуризму, архітектори і спонсори проєкту (світові донори, великі неурядові організації, такі як Фонд парків миру, уряди через Міністерства навколишнього середовища та туризму, Глобальний екологічний фонд тощо) можуть нехтувати потребами і побажаннями місцевих громад. Варто пам'ятати, що вилучення транскордонного мирного підтексту в кінцевому підсумку призведе до радикальної трансформації сутності колаборації.

Моделювання туристичної співпраці: український варіант колабораційного туризму

Модель колабораційного мирного туризму базується на теорії співпраці та міжгрупових контактів, що підкреслюють важливість посилення комунікації між суб'єктами з суперечливими інтересами для покращення взаєморозуміння. Згідно з теорією співпраці, слід поступово усувати перешкоди шляхом зміни початкових стратегічних умов. Відповідно до теорії міжгрупових контактів, комунікація між представниками опозиційних груп може сприяти змінам за умови, коли члени кожної групи мають рівний статус, переслідують однакові цілі, залежать від співпраці для досягнення поставлених завдань і отримують позитивне заохочення до взаємодії між собою.

До ключових стейкхолдерів, які мають повноваження впливати на співробітництво в галузі туризму, належать державні установи, туристичні

підприємства, резиденти громади та НУО. Наприклад, хоча місцеві та центральні урядові установи мають можливість впливати на політику щодо вільної туристичної міграції, зняття обмежень на контакти між двома громадами значною мірою залежить від підтримки суспільства та готовності сторін пристати на таку політику. Аналогічно, підприємства, що надають туристичні послуги (наприклад, житло, прокат автомобілів, харчування тощо), мають бути готові брати участь у спільних туристичних заходах. Не варто також недооцінювати роль туристів у цій моделі. Чіткий профіль туристів, які матимуть бажання відвідати деокупований/поствоєнний регіон, необхідний для того, щоб зрозуміти мотиви їхньої подорожі, рівень зацікавленості, рівень обізнаності та уявлення про ризики самої подорожі.

Рекомендовані етапи розробки стратегії колабораційного мирного туризму містять наступні кроки:

- Військова складова: виведення російських військ з території України, роззброєння угруповань ЛДНР, створення транзитивних структур для запуску реінтеграції
- Окреслення перспектив: чіткий меседж зацікавленим сторонам щодо широких майбутніх переваг співпраці порівняно з подовженням конфронтації
- Економічна складова: підкреслення різниці між співпрацею та конкуренцією з позиції матеріальних переваг
- Корисні ефекти: зосередження на позитивних результатах циклічної співпраці для зміцнення довіри і поліпшення комунікації з прописуванням процедур моніторингу та оцінки отриманих результатів.

Концептуальна основа колабораційного мирного туризму має наступний вигляд (див. схему 1*):

Запропонована модель фіксує становлення інтегрованого підходу до спільного управління деокупованою територією. Одним із першочергових завдань постає вибір туристичних локацій. Варто врахувати, що повсякденні місця деокупованих територій набувають нового символічного значення у поствоєнний період (як продемонстрували Буча, Ірпень, Ізюм) і представлятимуть інтерес для зовнішньої аудиторії, яка звертатиметься до вивчення аспектів українсько-російської війни.

Варто зауважити, що репрезентація наративів конфліктів часто супроводжується політичним підтекстом і навіть висловлюванням претензій на приватизацію жертви. Так, К. Гродач (2001) припускає, що акти війни і досвід конфлікту не лише впливають на форму та значення туристичних об'єктів, але й «мають здатність створювати нові потужні смисли» [7, с. 70].

У згаданому контексті Д. Лісл (2005) припускає, що подібні локації можуть «надати туристам мож-

Модель колабораційного мирного туризму

Рис. 1

Джерело: схема розроблена автором на основі [22]

ливості відігравати більш продуктивну роль у розбудові миру» [12, с. 129], ніж припускають інші. Тому туристичні ініціативи в місцях деокупації слід оформити як важливі канали поширення повідомлень про війну і мир, тим самим активуючи споживачів позбавитися власної пасивності. Р. Кларк погоджується з тим, що туристів варто заохочувати «побачити на власні очі» [3, с. 15] уроки війни, виробити моральне судження про достовірність інформації і поділитися нею з іншими.

Фахівці [19; 20] зазначають, що пріоритетним напрямком туристичної політики на поствоєнних територіях варто обрати правозахисний підхід на базі міжнародних стандартів. Він дозволить гідам і туроператорам представити місця війни з позиції миру та інтеграції суб'єктів, які мають безпосереднє відношення до подій. Зосередження на порушеннях прав людини, а не на ідеологіях чи політичних силах, вимагатиме аналізу можливої дискримінаційної практики, що має бути усунена під час меморіалізації туристичної локації.

З метою презентації об'єктивних наративів слід зосередитися на наступних питаннях: а) які цілі меморіалізації місця? б) для кого буде створена локація? с) яким буде її вплив? д) хто візьме

участь у створенні наративу? При цьому, інтерпретація місця має бути адаптована до відвідувачів і комбінувати наукові знання, позицію місцевої громади і сприйняття міжнародної спільноти. Подібний консенсус має ґрунтуватися на різноманітності бачення з метою уникнення подальшої інституціоналізації трактувань. На авторський погляд, оформлення відповідних туристичних місць має охоплювати наступні ключові пункти:

- Історія та контекст місця (історичні факти, роль під час війни, поточний стан локації тощо)
- Контактна інформація щодо осіб/установ, які відповідають за його управління
- Можливі зв'язки з міжнародними інституціями (ООН, ОБСЄ тощо)
- Втілення ключових ідей мирного туризму
- Інформація про потенційних відвідувачів
- Перелік туристичних послуг, що надаватимуться
- Основні заходи або програми туристичної локації (наприклад, тренінги для журналістів, дитяча мирна асамблея, освітні проєкти з медіації, програма об'єднання шкіл тощо)

– Презентація спогадів аудиторії (наприклад, відеоконференція, робочі зошити миру, військові галереї, голоси мирних тощо)

– Участь місцевих громад в управлінні дестинацією (наприклад, створення асоціацій з миробудови, сприяння безкоштовному доступу місцевої громади до об'єкта, залучення до планування локації тощо)

– Співпраця з державним і приватним сектором (наприклад, збереження понівечених будинків, відновлення пам'ятників, підготовка гідів-медіаторів, спільна ревіталізація символічних об'єктів тощо)

– Ключові виклики (наприклад, боротьба з фейками, дефіцит ресурсів, множинність інтерпретацій подій, налагодження спільного управління ресурсами тощо)

– Вироблення етичного кодексу для відвідувачів деокупованих територій

У поствоєнних місцях може існувати відстань між сприйняттям відповідних точок місцевими громадами та відвідувачами, що слід враховувати з метою мінімізації психологічного або емоційного дискомфорту. Враховуючи емоційну складність відвідування деокупованих територій, варто розробити низку рекомендацій щодо віку туристів. Наприклад, обмежити доступ до локації дітям до 12-14 років через серйозність наданої інформації.

Не меншу важливість матимуть освітні проекти на туристичних об'єктах, спрямована на формування критичної думки щодо минулих подій і збагачення досвіду туристів. Тож, бажаним було б спеціальне навчання гідів базовим знанням медіації як потенційних миротворців. Така співпраця може допомогти у вирішенні більш чутливих питань, пов'язаних з історичним та політичним фоном кожної зі сторін. Наприклад, Парк миру або Колія єднання позначатимуть не просто території, а багатосторонню угоду, спрямовану на підтримку миру через втілення конкретної туристичної мети і програм управління ресурсами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Принципи колабораційного туризму до об'єктів поствоєнних територій можуть у подальшому бути адаптованими до розробки політики миру державними органами. Перетворюючи відносини, інтереси та дискурси війни на миротворчі, ці методи, охоплюючи як індивідуальний, так і державний рівні, здатні призвести до «структурних змін у соціумі в цілому» [9, с. 32]. Для запуску концепції мирного туризму рекомендується:

1. Врахувати роль, яку могли б відігравати туризм і відвідування деокупованих місць у просуванні мирочутливих підходів

2. Визначитися з локаціями для відвідування, які можуть бути потенційно репрезентативними

3. Презентувати місця військових злочинів з позиції захисту прав людини, з врахуванням результатів наукових досліджень причин війни,

знань/спогадів місцевої громади і співпрацю стейкхолдерів

4. Пропрацювати наративи інтерпретації туристичних локацій

5. Врахувати можливі розбіжності між внутрішнім і зовнішнім баченням туристичної локації, що вимагає наявності кількох наративів з метою уникнення політики нав'язувань спогадів

6. Розробити рекомендації щодо профілю майбутніх відвідувачів (наприклад, вік, попередження про шокуючу інформацію, визначитися з меседжами для майбутніх поколінь, онлайн-платформи тощо)

7. Налагодити міжнародну (наприклад, програма «Пам'ять світу») і національну співпрацю (регіональні туристичні кластери).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Abu-Nimer, M. (2003). Toward the theory and practice of positive approaches to peacebuilding. In C. Sampson, M. Abu-Nimer, & C. Liebler (Eds.). *Positive Approaches to Peacebuilding* (pp. 13-23). PACT Publications
2. Brosius, J.-P., Russell, D. (2003). Conservation from Above. An Anthropological Perspective on Transboundary Protected Areas and Ecoregional Planning, *Journal of Sustainable Forestry*, Vol. XVII, No. 1, p. 39-65.
3. Clarke, R. (2000). Self-presentation in a contested city: Palestinian and Israeli political tourism in Hebron. *Anthropology Today*, 16(5), 12-18. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.t01-1-00024>
4. D'Amore, L.J (1998). Tourism: A vital force for peace. *Tourism Management*. 9(2): 151-154
5. Farmaki, A. (2017). The tourism and peace nexus. *Tourism Management*. 59: 528-540.
6. Gelbman, A. (2019). Sport tourism and peace: Crossing the contested wall. *Tourism Geographies*, 21(1), 163-189. <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1519718>
7. Grodach, C. (2002). Reconstituting identity and history in post-war Mostar, Bosnia-Herzegovina. *City* 6(1): 61-82.
8. Jones, B.T.B. (2008). Legislation and Policies Relating to Protected Areas, Wildlife Conservation and Community Rights to Natural Resources in Countries Being Partner in the Kavango Zambezi Transfrontier Conservation Area, Windhoek.
9. Kelly, I. (2012). Peace through tourism: An implementation guide. *Journal of Tourism and Peace Research*. 2(2): 32-49.
10. Koopman, S. (2011). Let's take peace to pieces. *Political Geography*, 30(4), 193-194. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.04.013>
11. Lederach, J. P. (1997). *Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. United States Institute of Peace.
12. Lisle, D. (2005). Frontline leisure: Securitized Tourism through the War on Terror. *Security Dialogue*. 44(2): 127-146.
13. McDowell, S. (2008). Selling conflict heritage through tourism in peacetime Northern Ireland:

Transforming conflict or exacerbating difference? *International Journal of Heritage Studies*, 14(5), 405-421. <https://doi.org/10.1080/13527250802284859>

14. McDowell, S., and Braniff, M. (2014). *Commemoration as Conflict: Space, Memory and Identity in Peace Processes*. London: Palgrave.

15. Megoran, N. (2011). War and peace? An agenda for peace research and practice in geography. *Political Geography*, 30(4), 178-189. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.12.003>

16. Mouffakir, O., and Kelly, I. (2010). *Tourism, Progress and Peace*. Wallingford: CABI.

17. Nagle, J. (2014). From the politics of antagonistic recognition to agonistic peacebuilding: An exploration of symbols and rituals in divided societies. *Peace & Change*, 39(4), 468-494. <https://doi.org/10.1111/pech.12090>

18. Salazar, N. (2006). Building a 'Culture of Peace' through Tourism: Reflexive and Analytical Notes and Queries'. *Universitas Humanistica*, 421 p.

19. Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932-1946. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732>

20. Shepherd, J. (2021). Exploring a unifying approach to peacebuilding through tourism: Abraham

and Israel/Palestine, *Journal of Sustainable Tourism*, doi :10.1080/09669582.2021.1891240

21. Shepherd, J., Laven, D., & Shamma, L. (2020). Autoethnographic journeys through contested spaces. *Annals of Tourism Research*, 84, 103004. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103004>

22. Sönmez, S. and Y. Apostolopoulos (2000). Conflict Resolution through Tourism Cooperation? The Case of the Partitioned Island-State of Cyprus. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 9(3): 35-48.

23. Wohlmuther, M. and Wintersteiner, S. (2013). *International Handbook on Tourism and Peace*, Centre for Peace Research and Peace Education of the Klagenfurt University/Austria and UNWTO, Drava, 17-19.

24. Wolmer, W. (2003). Transboundary Protected Area Governance. Tensions and Paradoxes, Paper Prepared for the Workshop on Transboundary Protected Areas in the Governance Stream of the 5th World Parks Congress, Durban, South Africa, 12-13 September.

25. Wright, R. K. (2020). 'Que sera, sera!': creative analytical practice within the critical sports event tourism discourse. *Tourism Geographies. Advance Online Publication*, 23(1-2), 296-317. <https://doi.org/10.1080/14616688.2019.1648542>

Collaborative peace tourism: the way for reintegration of post-occupied territories

Sychova Anastasiia Oleksandrivna

PhD of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Tourism, Hotel and Restaurant
Business
Luhansk Taras Shevchenko National
University
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine

In the article, the author considers the potential of collaborative peaceful tourism as a tool for establishing coexistence between conflicting parties through integrated management of tourist locations and infrastructure. It is about the special tourist objects creation that overlaps ideological, political, and other differences to restore cultural and social networks. Considering the controversial nature of the proposed approach, the researcher presents the arguments of supporters and outspoken opponents of collaborative tourism in the context of attempts to establish co-existence. Through the cross-border analysis, case studies, and modeling, the researcher examines examples of world practices (TFCA nature conservation area, Kumgan project, etc.) to resolve the conflict by tourism cooperation and offers her model of collaborative peaceful tourism for Ukraine. The strategy of the Ukrainian version of peaceful tourism through integrated management contains military, communication, and economic elements, taking into account the monitoring of the expected post-effects. It is assumed that tourism initiatives in de-occupation sites could play a productive role in rebuilding the destroyed infrastructure by providing reliable information to visitors about war events. At the same time, the interpretation of the identified locations should be adapted to the visitors and combine scientific knowledge, and the local and international community vision. The study also prescribes an algorithm for the design of cross-border tourist resources by peace-sensitive approaches, reducing ideological distance, determining the profile of visitors, and developing national and international educational projects. A special emphasis is placed on the human rights approach to the sites of war crimes and the coverage of the peacekeepers' and negotiators' activities.

Key words: collaborative tourism, peacebuilding tourism, location, conflict resolution.

Хмельников Артем Олександрович

Локальний політичний менеджмент: інституційні та організаційні засади

УДК 321.23

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.11>

Хмельников Артем Олександрович
кандидат політичних наук, депутат
Дніпровської міської ради
просп. Д. Яворницького, 75, Дніпро,
Україна

Розглядається локальний рівень розгортання процесів політичного забезпечення сталого розвитку. Вивчено особливості інституалізації локальної політики, яка почала повноцінно розвиватися зі стартом процесів децентралізації в сучасній Україні. Встановлено ознаки ідентифікації ключових інститутів та організаційних процесів, які визначають конфігурацію локального політичного менеджменту. З'ясовано специфіку консолідації зусиль громадянського суспільства та обраних політичних представників громади, які покликані зберегти суспільну стабільність та умови життя населення. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, компаративний аналіз описує інституційні основи політичних рішень в умовах локального політикуму. Структурний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів політичного інституалізації місцевих громад. Фахові методи включають системний підхід і метод неінституціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків еволюції організаційної структури на локальному та ситуативному рівнях, а також конкретні структурні зв'язки інститутів локального політичного менеджменту. Увага приділяється організаційним ланкам локального політичного менеджменту, які формуються навколо демократичного політичного лідерства. Встановлено, що у трансформаційних державах політична конкуренція на локальному рівні лише проходить період апробації. Доведено, що за умови домінування перших політичних система рухається до консолідованої демократії. Встановлено, що якісне зростання інституційного забезпечення локальної політичної системи зумовлене об'єктивними показниками модернізації. Розкрито значення кейсу сучасної України, який свідчить, що процеси децентралізації спричинили появу місцевих політичних сил та громадських рухів. З'ясовано, що за умови їх внутрішньої консолідації партійна політика стає рушійною силою локальної демократії. Доведено, що за цифрової доби важливою інституційною ланкою локального політичного менеджменту стають структури управління медіа-простором та політичне інформування громади.

Ключові слова: політичний менеджмент, локальна політика, громадське представництво, організаційні процеси, соціальний капітал, політичні інститути.

Вступ. Сучасна політична наука дедалі частіше звертає увагу на проблеми локальної політики. Рівень самоврядних спільнот демонструє практики політичного залучення, підвищення рівня публічності, формування соціального капіталу та відносин політичної довіри між владою та громадянами. Також на локальному рівні розгортаються процеси політичного забезпечення сталого розвитку. Мова йде про перетворення запиту на раціональне природокористування в конкретні рішення щодо оптимізації урбаністичного розвитку. В сучасній Україні локальна політика почала повноцінно розвиватися зі стартом процесів децентралізації. У зв'язку з цим існує необхідність ідентифікації ключових інститутів та організаційних процесів, які визначають конфігурацію локального політичного менеджменту. В умовах масштабної збройної агресії проти України сталість локального врядування, консолідовані зусилля громадянського суспільства та обраних політичних представників громади покликані зберегти суспільну стабільність та умови життя населення. Локальний політичний менеджмент виступає ознакою глибинних процесів демократизації та відповідає рівню спроможності держави згідно з сучасними документами ООН. Актуальним є виявлення розбіжностей між загальнона-

ціональним, регіональним та локальним рівнями політичного управління.

Аналіз публікацій свідчить, що інституційна структура локального політичного менеджменту перебуває в фокусі уваги низки зарубіжних вчених. М. Бассолі звертається до теми італійського випадку місцевих механізмів управління та демократичних результатів [13], Ф. Райхен і Дж. Б. Цімеманн розкривають значення кластерів в глобальній економіці, заснованих на знаннях [14], Ф. Шарпф встановлює реальних акторів як чинників інституціоналізму в дослідженнях політики [15]. Серед вітчизняних фахівців до розв'язання проблеми долучилися Т. Астахова аналізує політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект [1] О. Тіт розкрила особливості локальних політичних партій в Україні [13], Т. Семигіна оцінює потенціал синергетики глобального і локального в рамках глокалізації політичних процесів [11], О. Новакова встановила інституціональні межі прийняття політичних рішень [9], П. Левчук дослідив фактори та іманентні властивості коаліції зростання в межах політичного простору локальної спільноти [7], А. Кройтор розкрив умови та характер процесу інституціоналізації політичних партій в Україні на початку ХХ століття [6], Н. Дацій вивчає державну інституційну струк-

туру як складову екологічної політики [3], В. Панасюк розкриває принципи та форми взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства з реалізації державної молодіжної політики [10]. У зв'язку з цим актуалізується завдання розкриття функціоналу інституційної та організаційної структури локального політичного менеджменту в Україні та зарубіжних державах.

Мета і завдання. Метою статті є встановлення інституційної та організаційної структури локального політичного менеджменту в Україні та зарубіжних державах. Завданням статті є диференціація функціональної ролі інститутів локальної політики, які формують передумови діяльності локального політичного менеджменту.

Методи дослідження. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, компаративний метод описує інституційні основи політичних рішень в умовах локального політикуму. Структурний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів політичного інституалізації місцевих громад. Спеціальні методи включають системний підхід і метод неінституціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків еволюції організаційної структури на локальному та ситуативному рівнях, а також на виявлення конкретних структурних зв'язки інституційного середовища локального політичного менеджменту.

Результати. Організаційні ланки локального політичного менеджменту формуються навколо демократичного політичного лідерства. Цей інститут на локальному рівні набуває особливого значення, оскільки підтримка лідера та його спроможність спонукати інших до певної дії особливо наочно проявляється в межах локальної громади. При цьому риси локального лідера мають певну специфіку. Ю. Карпець справедливо зазначає, що «оскільки державна політика не існує без політичних лідерів та їхньої діяльності, виникла нагальна потреба у вивченні і дослідженні феномена лідерства та напрямків його політичного впливу» [5, 149].

Важливою рисою локального політичного лідерства як організаційної засади локального політичного менеджменту слід вважати політичну конкурентоздатність. У трансформаційних державах політична конкуренція на локальному рівні лише проходить період апробації. У зв'язку з цим, методи політичної боротьби не завжди відповідають інтересам суспільства. На думку Ю. Карпця, «не можна говорити про те, що опозиція не впливає на політичний курс певного регіону, або держави в цілому, саме під її нищівною критикою лідери, що знаходяться при владі, змушені корегувати свій політичний курс. Але в більшості випадків, завдяки неконструктивній критиці, з метою підвищення свого авторитету, «контреліта» замість

активізувати суспільство, сіє в ньому зневіру і скептицизм» [5,152].

Важливим параметром спроможності локального політичного лідерства слід вважати представництво групових інтересів. За умов конкуренції в рамках громади важливим є збіг групових зобов'язань і лідера та інтересів громади в цілому. Для сучасної України такий шлях є орієнтиром для політичного розвитку. Ю. Карпець слушно вважає, що «діяльність лідера є специфічною сферою його професійної активності і полягає в прагненні, за допомогою важелів політичної влади і особистого авторитету, практично реалізувати свої власні та групові інтереси, досягти поставленої мети, що була проголошена в задекларованій програмі, а це, в свою чергу, дасть можливість вирішити актуальні суспільні проблеми» [5, 154].

Важливим параметром спроможності локального політичного менеджменту в інституційному плані є взаємозв'язок між публічними та непублічними способами політичного представництва. За умов домінування перших політичних система рухається до консолідованій демократії. За умов впливу других існує небезпека консервації декларативно-імітаційної демократії. Д. Гаджиева слушно вказує, що «представницький характер означає, що інститут політичного транзиту складається з членів, які представляють інтереси громадян країни і діють виключно в їх інтересах, незалежно від того обрані ці члени шляхом загальнонаціональних виборів чи ні» [2, 190].

Якісне зростання інституційного забезпечення локальної політичної системи зумовлене об'єктивними показниками модернізації. До них, серед іншого, належать обсяг громадської участі та прозорість дії влади на всіх рівнях. Д. Гаджиева суттю найголовнішої, трансформаційної функції називає створення і дії інституту політичного транзиту виключно в умовах політичного транзиту – державного переходу до інших, якісно нових, способів організації політичної системи суспільства: до нового режиму, нової форми правління, нових методів здійснення влади, нової ідеології і т. ін. [2, 190].

Можливість досягнення об'єктивних орієнтирів інституційної спроможності локального політичного менеджменту досягається за допомогою здійснення конкретних завдань щодо демократизації на локальному рівні. Це означає розширення кола політичного представництва, налагодження дієвої співпраці між різними політичними групами. На думку Д. Гаджиевої, «в таких умовах, інститут політичного транзиту стає таким інститутом, який безпосередньо втілює в життя такий перехід, робить все можливе для скорішого і ефективнішого досягнення поставленої перед ним мети та в подальшому несе за це відповідальність» [2, 191].

Закріплення надбань демократизації на рівні локального політичного менеджменту відбувається через визнання нових правил гри та обов'язків всіма учасниками політичних змагань. Приклад сучасної України свідчить, що процеси децентралізації спричинили появу місцевих політичних сил та громадських рухів. Їх подальша консолідація буде сприяти зміцненню організаційних засад локального політичного менеджменту. Д. Гаджиева обґрунтовано вважає, що «конститутивна (установча) функція інституту політичного транзиту полягає в тому, що в силу його цільового призначення та передбачених законом повноважень, на інститут політичного транзиту покладається закріплення, легітимізація та легалізація досягнутого в процесі політичного транзиту нового політичного устрою, державного та суспільного ладу» [2, 191].

Спроможність локальної політичної структури відповідати на виклики суспільного середовища залежить від рівня розвитку інституту політичних партій. За умови їх внутрішньої консолідації партійна політика стає рушійною силою локальної демократії. Дослідник А. Кройтор вірно вказує, що «внутрішньопартійна взаємодія між лідерами, партійною елітою, рядовими членами партії та її прихильниками відіграє важливу роль в успішному переході до демократії. Очевидно, що якщо не буде демократії у внутрішньопартійній взаємодії, то після отримання державної влади партії будуть відтворювати авторитарний стиль управління на більш високому – державному рівні» [6, 142].

Спроможність поєднати дискусійні основи та потреби громади робить партії важливим інститутом місцевої політики. Він стає є «генератором ідей» для розв'язання завдань сталого розвитку. В іншому випадку вони «консервуються» на рівні представлення ідей та їх артикуляції. А. Кройтор аргументовано стверджує, що «попри величезну кількість даних порівняльного аналізу внутрішньопартійної структури, у дослідженнях політичних партій немає єдності щодо чітких критеріїв оцінок демократичності та її необхідного мінімуму для того, щоб партія не втратила динаміку розвитку та не перетворилась на звичайний дискусійний майданчик» [6, 144].

Військовий період в Україні засвідчив, що партійні політичні суб'єкти можуть бути швидко усунені з політичної арени. Водночас для періоду післявоєнної перебудови України на локальному рівні партії стануть провідниками відкритості локального політичного менеджменту перед громадою. А. Кройтор досить слушно зауважує, що «визначаючи правила політичної гри держава законодавчо регулює питання, що стосуються як функціонування так і організаційної побудови партії. Висуває чітко визначені вимоги щодо структури, чисельності, територіального масштабу, діяльності у виборчий період тощо» [6, 146].

Інституалізація локального політичного менеджменту на шляху до консолідованої демократії вимагає зацікавленості локальних лідерів в результатах демократичних перетворень. Саме усвідомлення переходу на новий рівень повинне відображатися в діях та висловлюваннях локальних політичних менеджерів посткомуністичної доби, особливо в умовах протистояння російській агресії. Згідно з Г. Дунаєвою, «виділяються такі типові риси посткомуністичного суспільства, які заважають становленню політичної відповідальності у країні: домінування в політиці й економіці номенклатурно-корпоративних кланів, відсутність гарантій з боку держави прав і свобод особи, спроба відтворити звичні за радянських часів правила та норми суспільного та політичного життя» [4].

Спроможність інституцій локального політичного менеджменту організувати належне управління громадою за умови політичного різноманіття є ознакою їх ефективності. Локальний політичний менеджмент повинен «ухилитися» від директивних методів управління, формувати гнучку модель взаємодії з громадськістю. Г. Дунаєва обстоює справедливу позицію, згідно з якою «йдеться про контроль громадянського суспільства за діяльністю влади, що має сприяти формуванню політичної відповідальності органів державної влади, владних акторів перед суспільством. Інша складова стосується відповідальності безпосередньо самих громадян, їх об'єднань та організацій» [4].

Перехід місцевої влади до партнерської моделі взаємодії з політичними акторами локального рівня засвідчує демократичний вектор її еволюції. Якщо вона спроможна розв'язувати свої завдання у відкритому політичному середовищі, вона витримує випробування на спроможність здійснювати політичні інновації. Г. Дунаєва вірно вважає, що «інститути державної влади також сприймають громадські організації як деструктивну силу і часто не враховують тих пропозицій, які надають представники громадянського суспільства. З іншого боку, можна спостерігати низьку якість роботи самих громадських організацій» [4].

Таким чином, інституційне середовище локального політичного менеджменту на сучасному етапі має значну динаміку розвитку. Воно характеризується творенням нових форм функціонування інститутів та міжінституційної співпраці. Адаптація до чергової «хвилі демократизації» є основою «політичного виживання» локальних політичних менеджерів та лідерів.

Висновки. Інституційним підґрунтям сучасного локального політичного менеджменту виступають механізми політичного представництва та політичного врядування. До перших належать громадсько-політичні об'єднання, які представляють інтереси різних груп населення громади. До другої належать обрані представники місцевого самовряду-

вання. Водночас на локальному рівні актуальною є співпраця громадськості з чинними посадовцями локального політичного менеджменту. Також актуалізується питання інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень на локальному рівні. Організаційними процесами, які розбудовують локальну політичну систему є процеси консолідації громади, оптимізація процесів політичного представництва, посилення ролі локального політичного лідерства. Демократизація політичного спектру в Україні вимагає побудови національної моделі політичної конкуренції, яка, з одного боку, буде вимагати від політичних акторів дотримання певних правил та умов самообмеження. З іншого боку, дедалі більш необхідним стає безперешкодний доступ громадян до всіх процедур та процесів ухвалення рішень. За цифрової доби важливою інституційною ланкою локального політичного менеджменту стають структури управління медіа простором та інформування громади. Побудова якісних інструментів обміну інформацією та пропозиціями збільшує імовірність ухвалення вірних альтернатив та підвищення динаміки розвитку поселень. Зростання публічності та мотивація до політичної участі покликані усунути неформальні практики непублічних політичних домовленостей. Також співпраця громадськості та локального політичного менеджменту вимагає взаємної довіри та підтримки в контексті захисту інтересів всієї локальної спільноти на протидію вузьким корпоративним завданням місцевих бізнес-еліт. Перспективи подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті, є ідентифікація політичних передумов інноваційного розвитку громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астахова Т. В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. 128-137.
2. Гаджиєва Д. В. Поняття, ознаки та функції інституту політичного транзиту Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. 187-193.
3. Дацій Н. В. Державна інституційна структура як складова екологічної політики *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління. 2010. № 2. 61-66.
4. Дунаєва Г. О. Процес інституціоналізації політичної відповідальності в Україні в контексті формування громадянського суспільства Політологічні записки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_41.
5. Карпець Ю. В. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. С. 149-159.
6. Кройтор А. В. Проблеми демократизація внутрішньопартійної взаємодії в Україні Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 57. 142-154.
7. Кройтор А. В. Умови та характер процесу інституціоналізації політичних партій в Україні на

початку ХХ століття. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. 321-329.

8. Левчук П. М. Вітальні фактори та іманентні властивості коаліції зростання в межах політичного простору локальної спільноти. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 3. 206-213.
9. Машаровська С. Ю. Маніпулятивні технології в локальних політичних кампаніях. Гуманітарні студії. 2013. Вип. 20. 235-242.
10. Новакова О. В. Інституціональні межі прийняття політичних рішень Політологічні записки. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_9.
11. Панасюк В. М. Принципи та форми взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства з реалізації державної молодіжної політики *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. 244-250.
12. Семігіна Т. В. Глокалізація політичних процесів: синергетика глобального і локального. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2012. Т. 134. 23-26.
13. Тіт О. Г. Локальні політичні партії в Україні Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2014. Вип. 8. 267-270.
14. Bassoli M. Local governance arrangements and democratic outcomes (with some evidence from the Italian Case). *Governance*. 2010. 23 (3): 485-508.
15. Rychen F. and Zimmernann J.B. Clusters in the Global Knowledge-Based Economy: Knowledge Gatekeepers and Temporary Proximity. *Regional Studies*. 2008. 42(6). 767-776.
16. Scharpf F. *Games Real Actors Play: Actor-Centered Institutionalism in Policy Research*, Boulder, Westview Press, 1997. 348.

REFERENCES:

1. Astakhova T. V. (2012) Politychni partii v systemi instytutiv hromadianskoho suspilstva: konstytutsiino-pravovyi aspekt [Political parties in the system of institutions of civil society: constitutional and legal aspect]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 64, 128-137.
2. Hadzhyieva D. V. (2013) Poniattia, oznaky ta funktsii instytutu politychnoho tranzytu [Concepts, signs and functions of the institute of political transit]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 49, 187-193.
3. Datsii N. V. (2010) Derzhavna instytutsiina struktura yak skladova ekolohichnoi polityky [State institutional structure as a component of environmental policy]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. Ser. : Derzhavne upravlinnia, № 2, 61-66.
4. Dunaieva H. O. (2012) Protsest instytutsionalizatsii politychnoi vidpovidalnosti v Ukraini v konteksti formuvannia hromadianskoho suspilstva [The process of institutionalization of political responsibility in Ukraine in the context of the formation of civil society]. *Politolohichni zapysky*. № 6 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_41 (accessed 03.08.2022).
5. Karpets Yu. V. (2013) Instytut liderstva yak mekhanizm vplyvu v polityko-vladnykh vidnosynakh. [Institute of leadership as a mechanism of influence in political and power relations]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 49, S. 149-159.
6. Kroitor A. V. (2016) Problemy demokratyzatsiia vnutrishnopartiinoi vzaiemodii v Ukraini [Problems of

democratization of intra-party interaction in Ukraine Actual problems of politics]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 57, 142-154.

7. Kroitor A. V. (2013) Umovy ta kharakter protsesu instytutsionalizatsii politychnykh partii v Ukraini na pochatku KhKh stolittia. [Conditions and nature of the process of institutionalization of political parties in Ukraine at the beginning of the 20th century]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 49, 321-329.

8. Levchuk P. M. (2012) Vitalni faktory ta imanentni vlastyvoli koalitsii zrostantia v mezhakh politychnoho prostoru lokalnoi spilnoty. [Vital factors and immanent properties of the growth coalition within the political space of the local community]. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 3, 206-213.

9. Masharavska S. Yu. (2013) Manipuliatyvni tekhnolohii v lokalnykh politychnykh kampaniiakh. [Manipulative technologies in local political campaigns]. *Humanitarni studii*. Vyp. 20, 235-242.

10. Novakova O.V. (2012) Instytutsionalni mezhi pryiniattia politychnykh rishen [Institutional limits of political decision-making]. *Politolohichni zapysky*. № 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_9 (accessed 03.08.2022).

11. Panasiuk V. M. (2011) Pryntsypy ta formy vzaiemodii orhaniv vlady ta instytutiv hromadianskoho

suspilstva z realizatsii derzhavnoi molodizhnoi polityky [Principles and forms of interaction between authorities and institutions of civil society in the implementation of state youth policy]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 61, 244-250.

12. Semyhina T. V. (2012) Hlokalizatsiia politychnykh protsesiv: synerhetyka hlobalnoho i lokalnoho. [Glocalization of political processes: synergy of global and local]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky*. T. 134, 23-26.

13. Tit O. H. (2014) Lokalni politychni partii v Ukraini [Local political parties in Ukraine]. *Philosophy and political science in the context of modern culture. Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 8, 267-270.

14. Bassoli M. (2010) Local governance arrangements and democratic outcomes (with some evidence from the Italian Case). *Governance*. 23 (3): 485-508.

15. Rychen F. and Zimmemann J.B. (2008) Clusters in the Global Knowledge-Based Economy: Knowledge Gatekeepers and Temporary Proximity. *Regional Studies*. 42(6), 767-776.

16. Scharpf F. (1997) Games Real Actors Play: Actor-Centered Institutionalism in Policy Research. Boulder, Westview Press, 348.

Local political management: institutional and organizational foundations

Khmelnikov Artem Oleksandrovych

Candidate of Political Science, Deputy Dnieper City Council
D. Yavornytskoho Ave, 75, Dnipro, Ukraine

The local level of deployment of processes of political support for sustainable development is considered. The peculiarities of the institutionalization of local politics, which began to fully develop with the start of decentralization processes in modern Ukraine, were studied. Signs of identification of key institutions and organizational processes that determine the configuration of local political management have been established. The specifics of the consolidated efforts of civil society and elected political representatives of the community aimed at preserving social stability and the living conditions of the population have been clarified. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the comparative analysis describes the institutional foundations of political decisions in the conditions of local politics. Structural analysis determines the meaning and influence of key organizational dimensions of political institutionalization of local communities. Professional methods include the systemic approach and the method of institutionalism. They are aimed at determining the important directions of the evolution of the organizational structure at the local and situational levels, as well as specific structural connections of local political management and the behavior of the leading subjects of the community's political activity. Attention is paid to organizational links of local political management, which are formed around democratic political leadership. It has been established that in transformational states, political competition at the local level is only undergoing a trial period. It is proved that under the condition of the dominance of the first political system moves towards a consolidated democracy. It has been established that the qualitative growth of the institutional support of the local political system is determined by objective indicators of modernization. The importance of the case of modern Ukraine is revealed, which shows that the processes of decentralization caused the emergence of local political forces and public movements. It has been found that, under the condition of their internal consolidation, party politics becomes the driving force of local democracy. It has been proven that in the digital age, media space management structures and community political information become an important institutional link of local political management.

Key words: political management, local politics, public representation, organizational processes, social capital, political institutions.

Шестакова Юлія Володимирівна

Гене́за інституту репутації парламентаря в Україні

УДК 32.328

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.12>

Шестакова Юлія Володимирівна
здобувачка наукового ступеня доктора
філософії з політології
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Академіка Ромоданова, 12/2, Київ,
Україна

У статті автором зосереджено увагу на сучасних наукових дослідженнях категорії «репутація», які почали реалізовуватися у середині ХХ століття. Досліджено поняття «репутація» у загальному вимірі, що являє собою сформовану суспільну оцінку, громадської думки про якості, переваги та недоліки суб'єкта. Також з'ясовано, що у структурі цього феномену виокремлюються такі різновиди: ділова репутація; соціальна репутація; політична репутація; професійна репутація. Проаналізовано стан наукових досліджень щодо генези інституту репутації парламентаря в Україні. Уточнено ряд понять, таких як «репутація парламентаря», «інститут репутації парламентаря». Зокрема, під терміном «репутація парламентаря» розуміється морально-етична категорія, яка включає в себе оцінку електоратом якостей та результатів діяльності парламентаря, яка ґрунтується на висновках про його особисті та професійні якості, результати його роботи, рівень очікувань та довіри до нього. Визначено елементи, що складають репутацію парламентаря, а саме: освіта, досвід політичної діяльності, високі комунікативні якості, позитивні особисті якості, позитивні професійні якості, результати політичної діяльності, дотримання законодавства, рівень очікування та рівень довіри. Складові репутації парламентаря для більшого сприйняття та розуміння зображені за допомогою авторської схеми. Під терміном «інститут репутації парламентаря» розуміється сукупність елементів, що характеризують професійну поведінку парламентаря для взаємодії з суб'єктами та об'єктами політики та наявний офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат. Також у статті містяться приклади запровадження інституту парламентаря у демократичних європейських країнах. Проаналізовано наявні в Україні прояви громадських ініціатив, як механізму започаткування інституту репутації парламентаря. Зроблено висновки, що категорія «репутація парламентаря» повинна бути присутньою у кожному інформаційному просторі та стати модною та загальноживаною, на кшталт існування у політичному повсякденні таких категорій, як «політичний нарратив», «публічний дискурс» тощо. Визначено перспективи подальших розвідок, які полягають у визначенні теоретичних засад стандартизації інституту репутації парламентаря та з'ясуванні механізмів забезпечення репутації парламенту.

Ключові слова: генеза, репутація парламентаря, інститут репутації парламентаря, морально-етична категорія.

Вступ. Нині в демократичному суспільстві постійний діалог влади з громадянами стає центром здійснення політики і тому саме комунікація, що здійснюється через засоби масової комунікації перебуває під пильною увагою суспільства. Тому особливого значення набувають нематеріальні ресурси, одним з яких і постає репутація політичного діяча, яка безперечно суттєво впливає на суспільну оцінку діяльності суб'єкта політики. Дослідження цього феномену дозволяє поглибити розуміння політичного вибору та формування легітимності влади. Тому особливою важливістю набуває принцип соціальної відповідальності політичного діяча.

Враховуючи виклики сьогодення та процес імплементації міжнародного досвіду, що тягне за собою парламентська реформа в Україні виникає необхідність у визначенні та уточненні таких понять як «репутація парламентаря» та «інститут репутації парламентаря».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Усвідомлення сутності репутації стало предметом теоретичних розвідок М. Вебера, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна, Е. Фромма. Сучасні наукові дослідження категорії «репутація» почали реалізовуватися

у середині ХХ ст. такими вченими, як Дж. Ландберг, О. Ларсен, К. Шрег, Ф. Хантер. Праці таких українських вчених, як О. Бабкіна, С. Бульбенюк, І. Варзар, О. Воляннюк, В. Горбатенко, В. Денисенко, М. Дмитренко, Г. Зеленько, Н. Латигіна, О. Новакова, М. Остапенко, М. Пірен, О. Фісун, Ю. Шайгородський та інші, що зосередили свої дослідження на проблематиці функціонування сучасних політичних інститутів, політико-культурні проблеми становлення державної влади в умовах демократичного розвитку суспільства. Політичну репутацію як окремий предмет дослідження прослідковується у наукових працях О. Буряченка, О. Войнова, С. Денисюк, А. Кашпура, В. Корнієнка, Л. Кочубей, Т. Ляпіну, А. Пойченка, Г. Почепцова, А. Ротовського, В. Терещука, Т. Федорів та інших.

Метою статті є дослідження феномену репутації парламентаря – виникнення, розвиток та перспективи існування.

Для досягнення цієї мети автором постановлені такі завдання:

- уточнити зміст основних понять;
- проаналізувати сучасний стан функціонування «інституту репутації парламентаря» та визначити шляхи його розвитку;

– проаналізувати існуючий міжнародний досвід.

Методи дослідження. З метою поєднати теоретичних та практичних аспектів розгляду репутації суб'єкта політики з точки зору єдності різноманітних чинників, що впливають на формування довіри до його діяльності було застосовано загальнонаукові і спеціальні політологічні методи дослідження, аксіологічний, структурно-функціональний та комунікативно-мережевий підходи. Структурний метод дозволив визначитись зі складовими елементами репутації парламентаря. Інституціональний і мережевий підходи використані для вивчення комунікативної природи інституту репутації парламентаря, де суб'єкти діяльності взаємодіють у горизонтальних та вертикальних вимірах. За допомогою порівняльно-політологічного методу було розглянуто світовий і вітчизняний досвіди щодо технологій формування репутації парламентаря.

Результати дослідження. Дієвим механізмом та запорукою дотримання парламентської етики міг би стати і введений на законодавчому рівні наявний у міжнародній практиці та абсолютно відсутній в Україні «інститут репутації парламентаря», який на сьогодні не має чіткого визначення.

Дослідники виділяють види репутації в контексті провідних якостей особистості:

– міфологічна репутація, штучно створена для електоральних чи інших політичних цілей;

– реальна репутація, що формується в процесі діяльності політика і є об'єктивним відображенням його позитивних та негативних якостей (це особливо важливо в конкурентному середовищі, оскільки ускладнює руйнування репутації шляхом пошуку невідповідностей в її складі);

– одномірна репутація створюється за умови наявності в політика та його електорату спільних однозначних позицій, цілей та ідеалів;

– багатомірна репутація більш складна за побудовою, оскільки ґрунтується на урахуванні думки різних груп та програмній неоднозначності політика [1, с. 60].

У загальному вимірі *репутація* – це сформована суспільна оцінка, громадська думка про якості, переваги та недоліки суб'єкта. У структурі цього феномену можна виокремити такі його різновиди:

- ділова репутація;
- соціальна репутація;
- політична репутація;
- професійна репутація [2, с. 34].

Е. Коган вважає, що репутація складається унаслідок використання таких основних індикаторів:

1. Ціннісні орієнтації, оскільки у більшості випадків система цінностей є достатньо стабільною, не піддається постійним коректуванням, базується на усталених уявленнях, ментальних орієнтирах більшості населення.

2. Коректування зовнішнього іміджу суб'єкта з метою збереження репутаційного капіталу та залучення додаткових, актуальних аргументів на користь існуючої репутації.

3. Збереження сформованої репутації, оскільки руйнується вона швидко, а відновити її надзвичайно важко, а іноді і не можливо [1, с. 70].

В свою чергу психологічний підхід у визначенні сутності поняття «репутація» базується на психо-емоційному сприйнятті та являє собою інтелектуально-оціночну сукупність сформованих думок і суджень одних індивідів про інших. Тут науковці традиційно виділяють такі складові репутації: – природні та штучні. Природні елементи формуються під впливом оцінки поведінки та результатів діяльності певного суб'єкта, а штучні цілеспрямовано створюються за допомогою спеціальних технологічних прийомів; – суб'єктивні та об'єктивні, тобто уявлення про репутацію її творцями та носіями; – когнітивні та емоційні засоби формування репутації як шляхом усвідомленого, раціонального сприйняття, так і через емоційну сферу людини [2, с. 137-138].

Здебільшого інститут репутації проявляється у термінології «ділова репутація», що більше відноситься до суб'єктів бізнесу, зокрема вказане поняття має визначення у роботах таких зарубіжних науковців, як Р. Харлоу [3], Д. Крепса [4], Р. Вілсона [4], П. Мілгрона [5], Д. Робертса [5].

Через що це визначення і фіксується у цивільному законодавству України, зокрема, *ділова репутація* є особистим немайновим благом, (ч.1 ст.201 ЦК України). Чинне законодавством України встановлено, що право на недоторканність ділової репутації належить як фізичній так і юридичній особі (ст.ст. 94, 299 ЦК України), а її приниження розглядається як завдання моральної шкоди (ст. 23 ЦК України). Проте національне законодавство не містить універсального та чіткого визначення ділової репутації [6].

Разом з тим, у Інформаційному листі Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01-8/184 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» [7] та постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [8] наголошується на тому, що ділова репутація є *морально-етичною категорією* тому визначення її змісту залежить від природи її суб'єкта, в свою чергу чинне законодавство.

Під діловою репутацією фізичної особи з огляду на її тісний зв'язок з трудовими відносинами вважають науково обґрунтовану оцінку професійно важливих і особистих якостей особи, які сприймаються в суспільній свідомості, професійних колах і власній свідомості.

Ділова репутація фізичної особи складається з певних елементів, що характеризують її професійні та морально-етичні якості, визначають рівень її освіти та досягнення в певній сфері. У законодавстві не вказано цих елементів, неможливо навести і їх вичерпний перелік, але можна зазначити про основні чинники, які формують ділову репутацію фізичної особи:

- освіта;
- досвід роботи;
- наявність універсальних та унікальних здібностей;
- високі комунікативні якості;
- наявність державних нагород, премій і різних заохочень;
- відсутність дисциплінарних стягнень;
- відсутність грубих порушень законодавства;
- участь у професійних спілках, об'єднаннях тощо;
- відсутність чи невелика кількість спеціалістів того ж рівня;
- наявність рекомендацій;
- думка трудового колективу, керівника [9].

Перейдемо до розуміння категорії політичної репутації – це, за визначенням А. Голішевської, усвідомлена колективна оцінка зацікавленими групами поведінки, якостей і результатів діяльності суб'єкта політики, рівень очікувань та довіри до нього як у внутрішньому, так і зовнішньому інституційному середовищі, що має системний, кумулятивний характер та потребує інтеграції в загальну культуру та поведінку носія [10, с. 39].

Саме репутація формується й існує в просторі суспільного дискурсу як соціальне уявлення, визначаючи суспільні переваги. Тому вивчення репутації дозволяє поглибити розуміння закономірностей політичного вибору, формування довіри й недовіри до суб'єктів влади, оцінювання ефективності та надійності влади, а також посадових осіб органів державної влади. Репутація являє собою суб'єктивне і колективне оцінювання надійності колективного або індивідуального суб'єкта з такими характеристиками:

- репутація – це характеристика другого порядку, похідна від індустріальної системи, яка чітко відображає виникаючий статус суб'єкта репутації в організаційному полі;
- репутація – це зовнішнє відображення внутрішньої колективної ідентичності діяльності суб'єкта, яка, у свою чергу є результатом усвідомлення працівниками ролі органу державної влади в суспільстві;
- репутація підсумовує оцінки ефективності діяльності в минулому різними експертами, звертає увагу на можливості та здатність суб'єкта діяльності (державного службовця) задовольнити різні категорії;

– репутація складається з численних але взаємопов'язаних образів суб'єкта у свідомості всіх зацікавлених сторін і відображає його загальну привабливість для співробітників, споживачів і громадськості;

– репутація є втіленням двох фундаментальних вимірів ефективності суб'єкта репутації – оцінки його досягнень і визначення його успішності у спеціальній галузі діяльності [11].

Відповідно, політична репутація певного суб'єкта має розглядатися як результат діяльності і відносин. Суб'єктами репутації у сфері політики є:

- а) органи державної і місцевої влади;
- б) окремі політики, політичні лідери та активісти;
- в) політичні партії;
- г) громадсько-політичні організації;
- д) влада загалом [10, с. 39].

На нашу думку репутація парламентаря повинна складатися з таких елементів, як зображено це у схемі 8.

Тобто, ми приходимо до висновку, що «репутація парламентаря» являє собою морально-етичну категорію, яка включає в себе оцінку електоратом якостей та результатів діяльності парламентаря, яка ґрунтується на висновках про його особисті та професійні якості, результати його роботи, рівень очікувань та довіри до нього.

Виходячи з наведеного, нами надається наступне визначення «*інституту репутації парламентаря*» – це сукупність елементів, що характеризують професійну поведінку парламентаря для взаємодії з суб'єктами та об'єктами політики та наявний офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат.

Особливо прискіпливе відношення до репутації політиків, в тому числі і депутатів законодавчого органу прослідковується на прикладах країн європейських демократій, в яких електорат досить прискіпливо звертає увагу на репутацію свого обранця.

Наприклад, у кодексі етики Сейму Польщі одним із п'яти основних принципів є «турбота про добре ім'я Сейму» [12].

Схожа вимога міститься і у кодексі поведінки, ухвалену парламентом Албанії у 2018 році: «Цей кодекс застосовується до всіх аспектів публічної діяльності депутатів. Він не повинен регламентувати питання приватного життя, крім випадків, коли приватне життя депутатів явно впливає на довіру суспільства до депутатів і до Народного зібрання» [13].

Як на нашу думку, на сьогодні у представників політичної правлячої еліти бажання запровадити інститут репутації немає і це зрозуміло, бо він потягне за собою відповідальне ставлення до своєї поведінки, особливо дотримуватись парламентської етики не лише у стінах парламенту,

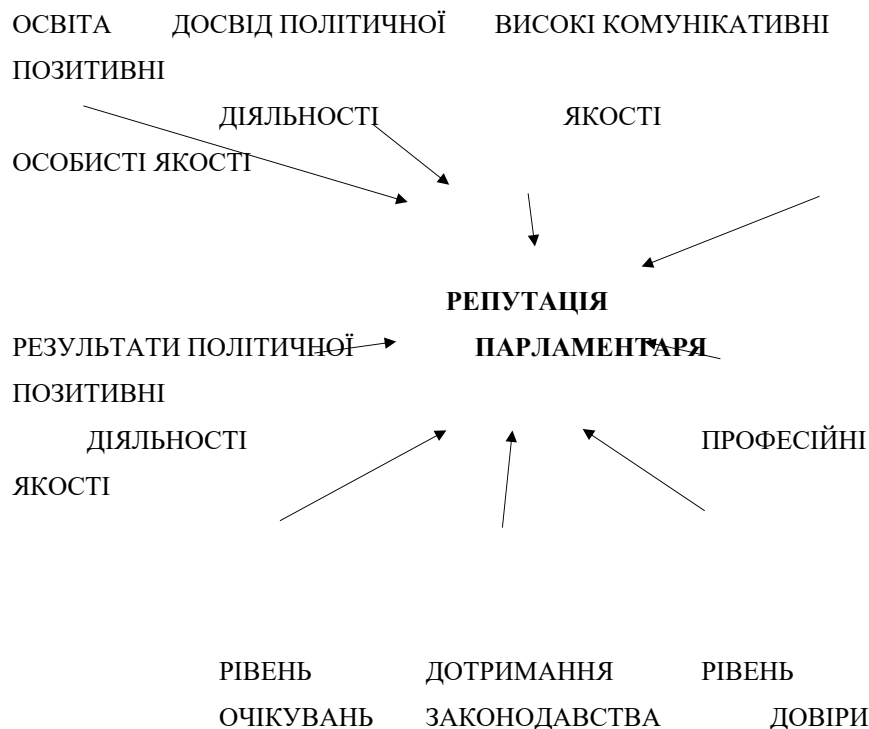

Рис. 1

Джерело: авторська розробка

а й у позапарламентській. То від кого ж залежить просування ідеї створення інституту репутації та його формування? Звісно, що це громадянське суспільство, яке є рушійною силою таких ініціатив. Зокрема, одним із проявів започаткування такого інституту є поки що громадські ініціативи на кшталт незалежних інформаційних сайтів ПолітХаб (веб-сайт: <https://www.chesno.org>) де міститься інформація про народних депутатів України, їх причетність до корупційних схем тощо та відповідне висвітлення неналежної поведінки політиків у ЗМІ. Але такі прояви самі по собі не можуть впливати на репутаційні втрати, що унеможливають подальший рух недолугого політика у владі, оскільки, по-перше, створені для вузького кола споживачів та, по-друге, не забезпечені механізмами відповідальності перед суспільством.

Як висновок, зазначимо, що безумовним позитивом у реформуванні парламентської етики України запровадження інституту репутації парламентаря, що при правильному розвитку допоможе очистити владні структури від осіб, що мають негативний вплив на побудову держави. Завдяки відкритій інформації щодо шляху просування у політиці склад осіб, що будуть балотуватися на виборах до ВРУ буде набагато якіснішим та більш професійним. А висуванці з заплямованою репутацією не зможуть потрапити ні до лав політичних партій, ні в подальшому і до парламенту та вимушені будуть полишити свою участь у «великій політиці». Але безумовно, для виключення помилок та

задня уникнення «чорного піару», вказаний інститут репутації парламентаря повинен бути забезпечений законодавчим механізмом оскарження та спростування неправдивої інформації відносно парламентаря.

Разом з тим, сама категорія «репутація парламентаря» повинна бути присутньою у кожному інформаційному просторі та стати модною та загальноживаною, на кшталт існування у політичному повсякденні таких категорій, як «політичний нарратив», «публічний дискурс» тощо.

Перспективи подальших розвідок полягають у визначенні теоретичних засад стандартизації інституту репутації парламентаря та з'ясуванні механізмів забезпечення репутації парламенту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коган Е.В. Этические аспекты формирования политической репутации. *Бизнес. Общество. Власть*. 2013. № 16. С. 58–78.
2. Шкромиди В. В. Наукові підходи дослідження категорії «репутація». *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип.14. Т.1. С. 136–142.
3. Harlow Rex F. Building a Public Relations Definition. *Public Relations Review*. 1976, Winter. Vol. 2, № 4. P. 36.
4. Kreps D., Wilson R. Reputation and imperfect information. *Journal of Economic Theory*. 1982. № 27(2). P. 253–279.
5. Milgrom P., Roberts J. Predation, reputation, and entry deterrence. *Journal of Economic Theory*. 1982. № 27(2). P. 280–312.

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січн. 2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

7. Лист Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01-8/184 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07#Text (дата звернення: 30.08.2022).

8. Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 30.08.2022).

9. Стародубцев А. Теоретико-правові засади визначення поняття «ділова репутація». URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/6-2015/starodubcev.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

10. Голішевська А.В. Соціокультурні чинники формування політичної репутації в контексті демократичного розвитку українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ. 2020. 225 с.

11. Яцуба Л. Репутація державного службовця як складова іміджу державної служби. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03\(14\)/12yloids.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03(14)/12yloids.pdf) (дата звернення: 30.08.2022).

12. Рішення № 61 «Про затвердження Кодексу поведінки депутатів Народних зборів Республіки Албанія», 5 квітня 2018 р. URL: <https://www.parlament.al/Files/RaporteStatistika/vendim-nr.-61-dt.-5.4.2018-Kodi-i-Sjelljes.pdf> (алб. мов.) (дата звернення: 30.08.2022).

13. Генеральная Ассамблея ООН, Резолюція 51/59 «Борьба с коррупцией», Организация Объединенных Наций, 12 декабря 1996 г., URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/51/59> (дата звернення: 30.08.2022).

REFERENCES:

1. Kohan, E.V. Etycheskye aspekty formirovaniya polytycheskoi reputatsyy (2013) [Ethical aspects of the formation of political reputation] *Byznes. Obshchestvo. Vlast.* № 16. p. 58–78. [in Ukrainian].

2. Shkromyda, V. V. Naukovi pidkhody doslidzhennia katehorii «reputatsiia» [Scientific approaches to the research of the “reputation» category]. *Aktualni problemy*

rozvytku ekonomiky rehionu. Vyp.14. T.1. p. 136–142. [in Ukrainian].

3. Harlow Rex F. Building a Public Relations Definition. *Public Relations Review* (1976), Winter. Vol. 2, № 4. P. 36.

4. Kreps D., Wilson R. Reputation and imperfect information. *Journal of Economic Theory* (1982). № 27(2). P. 253–279.

5. Milgrom P., Roberts J. Predation, reputation, and entry deterrence. *Journal of Economic Theory* (1982). № 27(2). P. 280–312.

6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (2003). [The Civil Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

7. Lyst Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 28.03.2007 № 01-8/184 «Pro deiaki pytannia praktyky zastosuvannia hospodarskymy sudamy zakonodavstva pro informatsiiu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07#Text.

8. Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 27.02.2009 № 1 «Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 30.08.2022).

9. Starodubtsev A. Teoretyko-pravovi zasady vyznachennia poniattia «dilova reputatsiia». [Theoretical and legal principles of the definition of the concept of “business reputation”] URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/6-2015/starodubcev.pdf>.

10. Golishevskaya, A.V. Sociocultural factors of political reputation formation in the context of democratic development of Ukrainian society: dissertation. ... candidate flight. Sciences: 23.00.03. Kyiv. 2020. 225 p.

11. Iatsuba L. Reputatsiia derzhavnoho sluzhbovtsia yak skladova imidzhu derzhavnoi sluzhby. [The reputation of a public servant as a component of the public service image]. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03\(14\)/12yloids.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03(14)/12yloids.pdf).

12. Rishennia № 61 «Pro zatverdzhennia Kodeksu povedinky deputativ Narodnykh zboriv Respubliki Albaniia», 5 kvitnia 2018 r. URL: <https://www.parlament.al/Files/RaporteStatistika/vendim-nr.-61-dt.-5.4.2018-Kodi-i-Sjelljes.pdf>.

13. Heneralnaia Assambleia OON, Rezoliutsiia 51/59 «Borba s korruptsyei», Orhanyzatsiia Ob'edynennykh Natsyi, 12 dekabria 1996 h. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/51/59>.

Development of the institute of the reputation of a parliamentary in Ukraine

Shestakova Yuliia Volodymyrivna

Postgraduate Student of the Ph.D.
in Political Sciences
Institute of Public Administration
and Civil Service
of the Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Romodanova str., 12/2, Kyiv, Ukraine

In the article, the author focuses on modern scientific studies of the “reputation” category, which began to be implemented in the middle of the 20th century. The concept of “reputation” in its general dimension, which is a formed public assessment, public opinion about the qualities, advantages and disadvantages of the subject, was studied. It was also found out that the following varieties are distinguished in the structure of this phenomenon: business reputation; social reputation; political reputation; professional reputation. The state of scientific research on the genesis of the parliamentary reputation institute in Ukraine is analyzed. A number of concepts, such as “parliamentarian reputation”, “institute of parliamentary reputation” have been clarified. In particular, the term «reputation of a parliamentarian» means a moral and ethical category that includes the electorate’s assessment of the qualities and results of the parliamentarian’s activities, which is based on conclusions about his personal and professional qualities, the results of his work, the level of expectations and trust in him. The elements that make up the reputation of a parliamentarian are defined, namely: education, experience in political activity, high communication skills, positive personal qualities, positive professional qualities, results of political activity, compliance with legislation, level of expectation and level of trust. The constituent reputations of a parliamentarian are depicted using the author’s scheme for greater perception and understanding. The term «institute of a parliamentarian’s reputation» refers to a set of elements characterizing the professional behavior of a parliamentarian for interaction with subjects and objects of politics and the existing official mechanism for restoring reputational losses. The article also contains examples of the introduction of the institution of the parliamentarian in democratic European countries. Manifestations of public initiatives available in Ukraine as a mechanism for starting the parliamentarian’s reputation institute are analyzed. It was concluded that the category «parliamentarian’s reputation» should be present in every information space and become fashionable and commonly used, like the existence of such categories as «political narrative», «public discourse», etc. in everyday politics. Prospects for further investigations have been determined, which consist in determining the theoretical foundations of the standardization of the parliamentarian’s reputation institute and clarifying the mechanisms for ensuring the parliament’s reputation.

Key words: development, parliamentarian’s reputation, institution of parliamentarian’s reputation, moral and ethical category.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Верховцева Ірина Геннадіївна

Паніперський проєкт з управлінської модернізації Російської імперії: етапи реалізації (ракурс глобалістики)

УДК 316.32+352.075
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.13>

Верховцева Ірина Геннадіївна
докторка історичних наук, доцентка,
професорка кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного університету
інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, Україна

У предметному полі глобалістики актуалізовано вивчення управлінського оновлення Російської імперії впродовж «довгого ХІХ ст.» як паніперського проєкту, вагомим складником якого було запровадження в ній місцевого самоврядування. Наголошено, що проєкт не мав аналогів у світовій практиці, оскільки його метою було встановлення керованості значною частиною Євразії, об'єднаної в кордонах цієї держави. З огляду на те, що понад 9/10 населення країни мешкало на селі та характеризувалося надзвичайною етно- і соціокультурною строкатістю, увагу зосереджено на сільському сегменті модернізаційно-управлінських заходів. Уперше в науковій літературі етаповано діяльність імперської влади з уніфікації управління селом: 1765–1827 рр.; 1828–1850-і рр.; 1860-і–1870-і рр.; 1880-і–1917 рр. Критерієм їх викремлення стали зміни реформаторської парадигми. На перших двох етапах орієнтирами були європейські принципи розбудови модерного місцевого самоврядування. Натомість на двох останніх етапах реформаторство відбувалося поширенням на села всіх регіонів самоврядних практик традиційних громад північно-західних великоруських губерній у азійські регіони. Внаслідок такого управлінського псевдооновлення країни було створено своєрідні селянські «скріпи» імперського простору. Це суперечило базовим ідеям модерного місцевого самоврядування як територіального й безстанового, сприяло консервації на чималій частині Євразії традиційності. На останньому етапі імперська влада вдалася до грубого втручання у самоврядну діяльність сільських громад, перерозподіляючи їх ресурси. У перші роки ХХ ст. це зумовило масштабний опір села й початок селянської революції. За її умов сільське самоврядування сприяло територіальній організації виступів найбільшої соціальної верстви. У часи Першої світової війни антиімперські настрої на селі посилювалися, що вилилося в потужні повстання, сприяло розгортанню громадянського протистояння та каталізувало фатальний фінал Російської імперії, вагомою мірою спричинений суперечливими кроками влади в контексті реалізації паніперського проєкту з управлінської модернізації села.

Ключові слова: історична глобалістика, Російська імперія «довгого ХІХ ст.», управлінська модернізація, місцеве самоврядування, сільське самоврядування.

Вступ. Оголосивши себе на початку 1990-х рр. правонаступницею СРСР і Російської імперії, нині Російська Федерація здійснює політику геноциду щодо українців, що повною мірою проявилось під час повномасштабної військової агресії проти України, розпочатої режимом В. Путіна 24.02.2022 р. Неодноразово цей режим письмово та усно – в промовах пролітичного керівництва, творах псевдонаукового характеру, заявляв про необхідність повернення до складу Росії тої частини її «історичної спадщини», де на початку 1990-х рр. постали суверенні та незалежні країни, зокрема, Україна [17, с. 488–498, 521–523, 529]. Це зумовлює, крім іншого, осмислення досвіду імперіобудівництва на теренах імперії Романових, зокрема, паніперського проєкту з її управлінського оновлення в «довгому ХІХ ст.», оскільки розробка та реалізація цього проєкту істеблшментом країни свідчила про штучність імперського простору, зшитого експансією Романових та їх попередників. З огляду на це, пошуки і спроби втілення тими часами

імперською владою Росії управлінських моделей, які мали інтегрувати в єдиний державний простір захоплені території – батьківщини народів континенту, вказують: конструкт «історична спадщина Росії», що отримав нове життя на початку 2000-рр., є штучним ідеологічним конструктом та свідченням імперських амбіцій Російської Федерації.

Крім цього, актуальність постановки проблеми полягає в необхідності узагальнення в предметному полі глобалістики практичного досвіду управлінської модернізації Російської імперії (її кордони на пізньому етапі існування останньої обіймали чималу частину Євразії – макрорегіон Сибір, більшість території макрорегіону Східна Європа, чималу частину Середньої Азії, до 1867 р. північноамериканську Аляску) в контексті реалізації в ній потужної світової мегатенденції – місцевого самоврядування. Вирішення цього завдання сприятиме урізноманітненню емпіричної бази імперіологічних досліджень та заповненню лакун у вивченні світового досвіду управління величезними територіями,

розробленню стратегій соціально-політичної стабілізації країн і міжнародних регіонів.

Студювання проблеми розпочато новітніми дослідниками кінця ХХ – початку ХХІ ст. (радянські вчені через відомі причини вивчення управлінської модернізації Російської імперії ігнорували). Наразі слід констатувати наявність вагомого доробку щодо модернізації управління селом у Російській імперії, розбудови загальноімперської системи сільського самоврядування, інтеграції в загальнодержавний адміністративний і соціокультурний простір тубільців окраїнних регіонів, поширення в них волосного самоврядування [1–3; 8–11; 14; 15; 18; 22–25]. Серед праць зарубіжних західних вчених слід вказати на розробку австрійського історика А. Каппелера, який проаналізував аспекти управлінського оновлення країни, в тому числі проблеми його бюрократичного забезпечення та управління «іноземцями» [12]. Однак загалом дослідники-імперіологи не приділяють достатньої уваги управлінській модернізації «Третього Риму» з його 9/10 сільського населення, що, безумовно, не сприяє адекватним уявленням про процеси модернізації в цій імперії. Завдання ж осмислити її управлінське оновлення в «довгому ХІХ ст.» як панімперський проєкт у ракурсі глобалістики науковцями досі не сформульовано, хоча перші спроби фрагментарного характеру здійснено [5–7].

Мета та завдання. З огляду на територіальні й часові рамки заявленої теми, авторка не прагне її всебічного висвітлення і визначає за мету узагальнити в предметному полі глобалістики реформаторський досвід з управлінського оновлення Російської імперії в «довгому ХІХ ст.» в її сільському сегменті з огляду на те, що практично 90% населення країни мешкало на селі й характеризувалося надзвичайною етно- та соціокультурною строкатістю. Завданням даної розвідки стало визначити та обґрунтувати основні етапи вказаного реформаторства.

Методологія дослідження. Специфіка теми зумовила принципи і методи її студювання. Насамперед це принципи науковості, історизму, а також, крім загальнонаукових, низка спеціально-історичних методів: історико-типологічний, історико-генетичний, історико-хронологічний. Послугування ними сприяло осмисленню предмету вивчення в органічному взаємозв'язку загального й частного з урахуванням їх реального контексту, типізації напрямів управлінсько-реформаторської діяльності в Російській імперії, виокремленню як органічного складника реформаторства у сфері сільського самоврядування, визначенню основних етапів цієї діяльності з обґрунтуванням відповідного критерію. У рамках історико-типологічного методу щодо мешканців країни, які проживали у поселеннях сільського типу (селах, селищах, аулах, кішлаках тощо), з огляду на аграрне госпо-

дарювання та відповідний спосіб життя, у статті вживається термін «селяни». Щодо вказаних населених пунктів вживається термін «село».

Результати. У «довгому ХІХ ст.» (ним в історичній літературі позначають період з останньої третини ХVІІІ ст. до 1917 р.) Російська імперія була найбільшою за площею державою світу, поєднуючи в своїх кордонах величезні території, розташовані в Східній Європі, Північних Азії та Америці (до 1867 р. Росія володіла Аляскою). Хоча стратегію управлінської модернізації країни започаткував Петро І, за Катерини ІІ таке реформаторство набуло відчутних рис раціоналізації і стандартизації у відповідності з європейськими ідеями регулярної / «добре впорядкованої» поліцейської держави. Потужний імпульс цьому дали зусилля тогочасного вищого істеблшменту з подолання фінансової кризи, в стані якої країна перебувала впродовж усього ХVІІІ ст. (на його кінець державний борг сягнув трьох річних бюджетів – близько 200 млн крб) та необхідність опанування ресурсами новоприєднаних регіонів. Нагальними стали завдання соціального впорядкування імперського простору та створення якісно нової системи оподаткування в контексті розбудови ефективного урядування. Оскільки основним товаровиробником, працею якого наповнювалась державна скарбниця, був аграрій (селянин), першочергове значення мала розробка нового управління імперським селом. Усвідомлювали це освічені бюрократи крізь призму панімперських завдань, адже без встановлення контролю над гігантськими аграрними ресурсами країни й створення дієвих механізмів їх експлуатації годі було сподіватись на розширення меж «Третього Риму» (від експансіонізму Росія ніколи не відмовлялась), зокрема, створення під егідою Романових «нової Візантії» – ідеї-фікс тої епохи [8, с. 96; 12, с. 86; 13, с. 103, 116–121, 349, 353].

Упродовж 1765–1780-х рр., ураховуючи поради просвітників освіченому монарху створювати на просторах своєї країни нову реальність, спираючись на традиції народу, симпатизуючи фізіократам та послуговуючись європейськими новаціями в управлінській сфері, реформатори запровадили самоврядування в управлінні селом і поставили на службу державі сільські традиції великоруських, насамперед північно-західних, губерній – руського миру. Його практики базувалися на принципах самоврядування, приматі інтересів колективу над інтересами індивідууму («владі миру»), стихійно-соціалістичних настановах, передбачали зрівняльнувальний розподіл землі й податкового тягаря всередині громади. Попри те, що в соціальному побутуванні руський мир, крім егалітаристського, мав чималий антиетатистський потенціал, оскільки селяни протиставляли мир державним структурам, функціонально мирські традиції сприяли соці-

альній інтеграції в аграрних спільнотах і локальній організації територій. Від реформ оподаткування економічних селян і громад переселенців Сибіру до «Установлень сільського ладу в казенних Катеринославського намісництва селищах, директору домоводства підвідомчих» (1787) запровадження елементів мирського самоврядування в сільському управлінні мало піднести ефективність фіскального адміністрування, зменшити бюджетні витрати на утримання управлінського апарату низового рівня. Водночас осмислювався проєкт соціального й управлінського впорядкування всієї країни. Видання в 1785 р. «Жалуваних грамот» дворянам і містам закріпило їх станові права та обов'язки (найвиразнішим з прав було станове самоврядування, що дистанціювало соціальну верству від адміністративного свавілля держави) та оновило модель тяглової держави. Однак загалом тогочасним істеблішментом середній клас планувалося розбудувати на базі найбільшої верстви – селян. Хоча плани надати їм відповідну «Жалувану грамоту» залишилися в чорнетках, це був справді масштабний, панімперського характеру, проєкт, адже лояльне ставлення до імперської влади й господарська та соціальна активність 9/10 імперського соціуму, безумовно, визначали долю аграрної країни, особливо на тлі сепаратизму нобелів і слабкості міщанського стану. [8, с. 97–98; 12, с. 86; 20, с. 167–183; 23, с. 52; 24, с. 347].

Натомість ці 9/10 росіян не мали чітких соціальних характеристик: у різних місцевостях різні категорії сільських мешканців мали різні, історично обумовлені, економічні й соціальні права та обов'язки, будучи в своїй масі «приписаними» до різних власників, відомств тощо. Відтак плани впорядкувати мешканців сіл у єдиний стан, а все населення «однієї шостої суходолу» – в декілька станів, разом із наданням усім станового самоврядування, загалом були модерними за своєю суттю, адже насамперед сприяли доланню в суспільстві, за висловом М. Дружиніна, «середньовічних перегородок». Крім того, поступове розмивання станових границь і запровадження всестанового місцевого самоврядування (що легко могло трансформуватись у відповідне безстанове) сприяло б власне модерному самоврядуванню – територіальному й безстановому за визначенням (у губерніях європейської частини країни практичні кроки в цьому напрямі було здійснено напередодні Першої світової війни). Суттєвою перепоною для реалізації цих планів було кріпацтво (на рубежі XVIII–XIX ст. кріпаки становили майже половину селян внутрішніх губерній), а дворянські вольності унеможливлювали втручання держави в управління селами кріпаків. Відсутність кріпацтва в новоприєднаних регіонах перетворювала останні на майданчики для апробації реформаторських задумів (зокрема, це Катеринославщина, Бессарабія).

Однак брак бюрократії, придатної для практичного втілення нових ідей, необхідність піднесення фахової освіти управлінців загалом (це вирішувалося наступниками Катерини II, котрі, крім Павла I, наголосили на вірності курсу сановної попередниці) – усе актуалізувало довгострокові завдання в контексті реалізації реформаторської лінії із соціального та управлінського впорядкування імперського села. Слід вказати, що часи Павла I, попри його опозиційність щодо діяльності матері, стали добою активного реформаторства в губерніях імперського ядра, вирішивши в 1797 р. частину завдань з управлінської уніфікації села на базі самоврядування [8, с. 98–106; 20, с. 178–183].

Однією з постатей, яка своїми задумами й діяльністю на високих бюрократичних посадах поєднала реформаторство останньої третини XVIII – першої половини XIX ст., був М. Сперанський. У створеному ним проєкті управлінського облаштування країни, крім поділу влади на три незалежні гілки – законодавчу, виконавчу й судову, передбачалося формування «середнього состоянія» з державних селян. Останні, разом з отриманням громадянських прав і станового самоврядування, мали стати підлеглим державі станом індивідуальних землевласників і брати участь в управлінні країною на місцевому й загальнодержавному рівнях, делегуючи своїх представників до волосної, окружної, Державної дум. Надалі ця управлінська схема з деякими корекціями втілювалася практично-управлінськими кроками в контексті реформ сільського управління рештою «довгого XIX ст.»: у 1830-і рр. органи самоврядування державних селян було оголошено «сільськими властями», а внаслідок селянських реформ 1860-х – 1870-х рр. такі права отримали всі сільські мешканці, інтегровані в стан сільських обивателів, поступово долучаючись до управління місцевостями делегуванням представників до органів управління повітами й губерніями; у 1906 р. селяни отримали доступ до управління всією державою, обираючи делегатів до Державної думи, хоча й з обмеженнями стосовно мешканців тих регіонів, населення яких в своїй масі демонструвало опозиційність щодо імперської влади (наприклад, польських губерній). Натомість суттєвих змін схема М. Сперанського зазнала в частині селянської землевласності: під час розробки Великих реформ поряд із індивідуальною власністю реформатори «допустили» (читай – визначили) функціонування колективної відповідної, а в добу «контрреформ» створили умови для її переваги закріпленням монопольного володіння сільськими громадами землею, наданою їм під час реформ 1860-х – 1870-х рр. [8, с. 100–101].

Наступним важливим кроком стало запровадження в 1821–1827 рр. низки положень, що унормовували управління «іногородцями» Сибіру, Оренбуржжя, Казахського Степу, Кавказу, Аляски тощо.

З метою управлінської уніфікації, зокрема фінскального адміністрування, та поступової інкорпорації корінних народів цих регіонів до загальнодержавного адміністративного поля традиційні громади (насамперед осілих автохтонів) поєднали у волості та запровадили в них оподаткування за взірцем державного села за лекалами руського миру [2, с. 74; 4, с. 266; 12, с. 129; 13, с. 350–355, 371, 377].

Таким чином, у 1765–1827 рр. було здійснено перші кроки з втілення на величезних обсягах Євразії західних ідей раціоналізації державного управління з використанням на місцевому рівні самоврядних практик у відповідності із західними модерними віяннями. Орієнтуючись на цей досвід, реформатори заклали перші цеглини в основу паніперського проєкту з управлінського оновлення імперського села.

У 1828–1850-і рр. створювалися правова та ідеологічна основи паніперського проєкту з управлінського оновлення села, відбувалась практична апробація реформаторських задумів у регіонах країни. На тлі її суттєвого територіального зростання (у першій половині XIX ст. вона збільшилась завдяки експансії на понад 1,5 млн кв. км за рахунок Грузії, Фінляндії, Бессарабії, Примор'я, північно-східного Казахстану, питомої ваги етнічно-польських земель тощо) необхідність правового та ідеологічного впорядкування цього міксу регіонів і народів зумовлювалася, крім оновлення економіки й соціальної архітектури, вимогами піднесення конкурентноспроможності Російської імперії на міжнародній арені, її внутрішньої стабілізації, забезпечення від сепаратизму місцевих еліт (найбільшу небезпеку становили антиімперські налаштовані нобелі остзейських губерній та Польщі). Не менше значення мало і традиційне завдання модернізації фінскального адміністрування, зумовлене хронічною фінансовою кризою, що вимагало якнайшвидшого впорядкування найбільшої соціальної верстви. Вельми важливими на цьому шляху стали реформаторські заходи 1830-х – 1840-х рр. з грандіозного управлінського й соціального впорядкування країни та розробки теорії офіційної народності. Практичне втілення останньої пов'язувалося з конструюванням соціальної опори трону, питому вагу якої мало скласти селянство. Не останньою мірою на це вплинули симпатії реформаторів європейській агроманії.

У вимірі правового унормування управлінських новацій регіони поділили на ті, що управлялися за загальними установленнями – 43 губернії Білорусі, Великої Росії, України, де самоврядні сільські установи стали складником управлінської вертикалі як її нижчі ланки, й ті регіони, що управлялися за особливими положеннями з урахуванням їх соціокультурної специфіки – Бессарабія, Остзейський край, Кавказ тощо. У аспекті соціального впорядкування офіційно започаткували чотири стани,

в які поступово мало інтегруватись усе населення країни: дворянство, духовенство, міські та сільські обивателі (самоврядні органи останніх оголосили «сільськими властями». Спочатку до сільських обивателів долучили державних селян, а надалі, по мірі уніфікації управління іншими категоріями сільських жителів, їх мали інтегруватись до цього стану [8, с. 102–104, 108].

В аспекті практичної апробації нового управління суттєвий досвід було напрацьовано в 1830-х – 1840-х рр. у Бессарабії та Південно-Західному краї. Крім оновлення фіску, задяки самоврядуванню в сільських громадах збільшувалася мобільність селян, відкривалися шляхи розбудові місцевого самоврядування під контролем бюрократії при мінімальному впливі на нього провінційного дворянства. У губерніях «імперського ядра» важливим напрацюванням стала реформа державних селян 1838–1841 рр., якою, крім упорядкування в єдину соціальну категорію «державні селяни» мешканців, що жили й господарювали на державних землях (білопашців, однодворців, половників, військових поселенців тощо), їх новоствореним сільським громадам надали уніфіковане і регламентоване самоврядування (ці громади мали яскраво виражений територіальний характер і були об'єднаннями декількох традиційних громад, котрі до того часу мали специфічні майнові, соціальні, управлінські характеристики) [8, с. 108–113].

Потужний імпульс реформаторським пошукам дали відомі російським інтелектуалам технології *local government* (під цим розумілася поширена в тогочасних Британії й Німеччині відповідна модерна самоврядна практика) та продукована західноєвропейською думкою теорія вільної громади. Остання акцентувала на праві місцевої громади опікуватись власними справами як на праві природному й такому, що не може бути відчуженим, як і природні та невідчужувані права людини. Вільну громаду оголосили первинною стосовно держави, остання мала поважати свободу громадського самоврядування, відтак поряд із законодавчою, виконавчою і судовою владою визнавалася четверта – місцева / муніципальна / громадська (надалі на цій базі сформулювали господарську, а потім громадську, державницьку та інші теорії місцевого самоврядування). Певний вплив справили ідеї А. де Токвіля про іманентність демократичних самоврядних практик у традиційних громадах, а також Л. фон Штайна щодо управлінської модернізації країн шляхом розбудови справедливої соціальної організації й реалізації політики державного соціалізму – засобом цього австрійському реформатору уявлялося залучення до управління місцевостями їх мешканців, обраних самими громадами за майновим принципом [8, с. 114–116].

Однак, на думку російських інтелектуалів, новації західних країн не слід було переносити до Росії

через її соціокультурну особливість. Слов'янофіли, яким симпатизували цар, Романови, частина сановної бюрократії, вимагали поваги до прав вільних громад своєї країни та наголошували на доцільності опертися в її оновленні на самоорганізацію руського миру (окремий імпульс цьому дала висока оцінка егалітарних мирських практик вестфальським бароном А. фон Гакстгаузенем, а зовнішнім контекстом – побоювання соціальних струсів, подібних до революційних кінця 1840-х рр. у Західній Європі). Ідейну лінію продовжив О. Герцен, який розгледів у руському мирі «селянський соціалізм», завдяки чому Російська імперія нібито мала підстави для соціальної революції й встановлення «сільського комунізму» – це начебто відповідало західним прагненням економічної свободи і праву кожного володіти часткою громадської землі, брати участь у громадському самоврядуванні. Такі ідеї солідаризували імперських реформаторів у їх ставленні до «корінних історичних підвалин народного життя» і «продукту тисячолітньої історії» – руського миру. Його практики протиставили європейським новаціям з їх незвичними для руських принципами колегіальності та більшості голосів на зібраннях: мовляв, останнє вело б до розбрату на сходах, адже учасники мирських зібрань все про всіх знали до тонкощів. «Усвідомили» реформатори й зв'язок мирського з «глобальною місією» Росії в соціальному оновленні країн світу засобом повсюдного облаштування «общин / комун» (звісно, за лекалами руського миру) з метою розбудови нового соціального ладу – «державного соціалізму» [8, с. 116–119, 122].

Цей ідейний комплекс, на тлі суттєвого загострення фінансової кризи (державний борг Росії сягнув 1 млрд крб при зростанні дефіциту бюджету в 6 разів – з 52 до 307 млн), зумовленої поразкою Росії у Східній (Кримській) війні, крім пришвидшення розробки управлінських реформ, нівелював загальну реформаторську траєкторію в частині управління селом. Дворянство в своїй масі ігнорувало становий обов'язок з управління місцевостями і мало значні борги перед імперською скарбницею, обчислювані декількома річними бюджетами країни. Відтак курс було взято і на зменшення ролі дворян у місцевому управлінні та збільшення компетенції бюрократичних структур. У тиші міністерських кабінетів і кулуарах, наближених до Романових, постало нове управління країною, сконструйоване реформаторською меншістю, котру назвали «червоними». Їх підтримав цар. Плід реформаторської творчості останніх – редагований проєкт з управлінської модернізації країни в частині управління селом, безпідставно ототожнений в науковій літературі суто із скасуванням кріпацтва т управлінням олаштуванням сіл посткріпаків, став Великою селянською реформою 1860-х – 1870-х рр.: низкою реформаторських кроків було цілеспрямовано уніфіковано

управління посткріпаками, державними, удільними, палацевими селянами, іноземними колоністами, козаками українського Лівобережжя тощо – всі вони стали сільськими обивателями зі своїм становим самоврядуванням. Регіональні варіації сільського самоврядування на базі «Загального положення про селян, що вийшли з кріпацької залежності» (далі – «Загального положення про селян») 1861 р. постали в Польщі, балтійських і грузинських губерніях. Разом із земським і міським самоврядуванням, уніфіковане сільське самоврядування, що надалі, за планами реформаторів, мало трансформуватися у територіальне самоврядування на селі, мало сприяти розбудові в країні інституту місцевого самоврядування [8, с. 133–138]. Саме в цьому полягав зміст третього етапу (1860-і – 1870-і рр.) панімперського проєкту з управлінського оновлення села.

Однак вести мову про європейськість нового управління селом як транзиту до модерного місцевого самоврядування на обширах, де мешкала найбільша соціальна верства, підстав замало. По суті, 1860-і – 1870-і рр. стали часом переходу реформаторства в сільському сегменті з модерних рейок на традиційні. Причиною тому були практики руського миру: батьки Великої реформи 1860-х – 1870-х рр. взяли їх за організаційну основу управлінського оновлення села. Вагомою мірою це зумовлювалося провалом банківської реформи 1857 р., що мала забезпечити викупну операцію для посткріпаків, та потребою встановити контроль держави за оподаткуванням у новому селі. Безграмотні в своїй масі вчорашні колективні користувачі поміщицької землі, які формально, з моменту підписання відповідних угод про викуп наділів, переходили до розряду сільських землевласників («установні грамоти» приймалися сільськими сходами колективно), залишаючись при цьому боржниками держави, мали своєю працею поповнювати державну скарбницю – грішми, збіжжям, фізичними роботам. Крім того, застосування самоврядних практик руського миру позбавляло чиновництво й імперську скарбницю чималого тягаря, адже громади мали утримувати власне управління, здійснювати самопоміч і стягувати податки круговою порукою. Як резюмували ліберали, країна вирушила до нового суспільного і державного життя, до нового місцевого управління, «вільний селянський світ» став ланкою провінційної адміністрації, «одиноцею» державного ладу, а сконструйовані за лекалами руського миру сільські громади перетворилися на «наймогутніші установи уряду». По суті, було одержавлено традиційні самоврядні структури [8, с. 99–128, 161, 290–291].

Упродовж 1860-х – 1870-х рр. у аспекті вирішення проблем управління окраїнними регіонами та подолання сепаратистських настроїв місцевих еліт в контексті пошуків шляхів консолідації країни й розробки теорії національної державності рефор-

матори наголосили на законодавчій та управлінській уніфікації країни (імпульс цьому дало антиімперське повстання 1863 р. в польських губерніях). Слов'янофіли знов акцентували на використанні традиційних практик руського миру. Нова програма облаштування «некорінних» (читай – неруських) народів – мешканців окраїнних регіонів, як висловився І. Аксаков, вимагала їх «перевиховання» в дусі «русської народності», перетворення на «свідому освічену силу», адже єдність державна мала бути виявом єдності «населеної країни». Було оголошено про «однакове» вирішення селянського питання «по всій Русі», яку пропонувалося зшити своєрідними становими «скріпами», штучно створюючи селянський стан там, де його не було. З огляду на це, у вищому істеблішменті країни набула поширення ідея впорядкування сіл іногородців засобом їх управлінської уніфікації на базі «Загального положення про селян» 1861 р. Реалізація цього завдання стала змістом наступного, останнього, етапу управлінського оновлення села в рамках відповідного панімперського проєкту – періоду 1880-і – 1917 р.

Інструментально це реалізовувалося конструюванням нових самоврядних сільських громад і волостей, гібридизацією практик руського миру з відповідними місцевими традиційними. Усюди, за висловом намісника Кавказу І. Воронцова-Дашкова, «виборні від народу» вирішували все «в дусі народних воззрєній», зберігаючи традиційні родові зв'язки та заводячи «общинні порядки», як у великоруському селі. Поступове реформування місцевого управління за шаблоном європейської частини країни відбувалося у Сибіру, середньоазійських регіонах, на Далекому Сході. Там, де спостерігалися залишки родових відносин, військова справа ставала повинністю, а нове управління селом сприяло фіскальним і військовим функціям [1, с. 407; 2, с. 74; 5, с. 176; 7, с. 113; 9, с. 40; 10, с. 31; 13, с. 357, 371–373].

Вагому роль в управлінському оновленні окраїнних регіонів мала відіграти їх колонізація мешканцями з внутрішніх (європейських) губерній – уряд усіяко заохочував останніх до цього. Громади переселенців, із запровадженням у них сільським самоврядуванням за лекалами руського миру, мали сприяти адміністративній цілісності країни. Переселенці потребували землі, а її можна було отримати, перерозподіливши землі автохтонів, що, природно, викликало невдоволення останніх. Разом з їх русифікацією, на тлі свавілля і беззаконня в самоврядних сільських громадах, що не останньою чергою уможливилось підтримкою корумпованими імперськими адміністраторами, – усе зумовило масштабний опір корінного населення азійських частин країни. Упродовж 1890-х – на початку 1900-х рр. виступи селян проти влади – і місцевої, і загальноімперської,

активізувалися. В 1902 р. розпочалася селянська революція, імпульс якій дали заходи влади з перерозподілу ресурсів сільських громад в умовах заострення продовольчих проблем рубежу XIX–XX ст. та реформ у азійських громадах, що суттєво утискували права автохтонів у користуванні місцевими ресурсами. Акції опору охопили практично всі регіони імперії Романових (виключенням була Фінляндія з її територіальним місцевим самоврядуванням на всестанових засадах і значно вищим за інші регіони загальним рівнем життям). Опір села державі набув системності завдяки територіально-організуючій ролі сільського самоврядування. У часи Першої світової війни на селі посилювався місцевий партикуляризм, сільські громади вдалися до потужного опору експропріаціям продовольства, збіжжя, кінської сили, експлуатації людських ресурсів тощо. Особливо потужними були виступи селян середньоазійських губерній (Туркестану), де в 1916 р. сталося масштабне антиімперське повстання. Село всієї країни виступило проти імперії організованою на базі самоврядних громад силою, що каналізувало революціонізацію і розпаду Російської імперії [3, с. 420; 8, с. 379–387; 11, с. 42–49, 97–100; 15; 16, с. 155–159; 19; 21, с. 5; 22, с. 26; 25, с. 249–256, 261].

Висновки. Реалізація впродовж «довгого XIX ст.» панімперського проєкту з управлінської модернізації аграрної Російської імперії зумовлювалася необхідністю розбудови в ній ефективного урядування. Вагомим складником модернізаційних заходів стало запровадження станового самоврядування транзитивного характеру, яке поступово мало трансформуватись у територіальне безстанове. На селі це здійснювалося етапами: 1765–1827 рр.; 1828–1850-і рр.; 1860-і–1870-і рр.; 1880-і–1917 рр., разом зі змінами реформаторської парадигми. На перших двох етапах орієнтирами були європейські принципи розбудови модерного місцевого самоврядування. Натомість на двох останніх реформаторство відбувалось поширенням на села всіх регіонів традиційних самоврядних практик руського миру. Такий формат реформи сільського самоврядування суперечив завданням модернізації і створив своєрідні селянські «скріпи» імперського простору, консервуючи на чималій частині Євразії традиційність і зумовлюючи на початку XX ст. масштабний конфлікт (селянську революцію) між самоврядним селом та імперською владою. Через брак у неї повноважень в управлінні місцевими ресурсами вона грубо втрутилася в самоврядну діяльність громад, що спровокувало громадянське протистояння, що каталізувало революціонізацію і розпад Російській імперії.

Подальше студювання проблеми можливе виокремленням регіональних моделей сільського самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абашин С.Н. Империя и местное самоуправление: идеология реформ в русском Туркестане в конце XIX – начале XX вв. *Пространство власти: исторический опыт России и вызовы современности: сб. ст.* Москва: МОНФ, 2001. С. 391–412.

2. Абдулаева М.И., Далгат Э.М. Дагестанское общество после Кавказской войны: интеграция в общероссийское пространство. *Вопросы истории.* 2019. № 6. С. 73–80.

3. Бимолданова А.А. «Ввиду изложенных оснований я ходатайствую...»: казахские волостные управители глазами уездного начальника Г. Михайлова. *Люди империи – империя людей: персональная и институциональная история Азиатских окраин России: сб. науч. ст.* Омск: Омский гос. ун-т им. Ф.М. Достоевского, 2021. С. 418–425.

4. Бобровников В. Что вышло из проектов создания в России инородцев? «Понятия о России»: к исторической семантике имперского периода. Москва: НЛО, 2011. Т. 2. С. 259–291.

5. Верховцева І.Г. Мегатренди світового розвитку XIX–XXI століть: самоврядні територіальні громади як носії державної влади (кейс «Російська імперія»). *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії.* 2022. № 42. С. 170–181.

6. Верховцева І.Г. Місцеве самоврядування як світовий мегатренд XIX–XXI століть: кейс «Модерний проєкт Російської імперії». *Politicus.* 2022. № 2. С. 86–97.

7. Верховцева І.Г. Російська імперія у фокусі глобалістики: парадокси управлінської уніфікації імперського простору. *Регіональні студії.* 2021. Вип. 24. С. 110–115.

8. Верховцева І.Г. Селянське самоврядування в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2019. 701 с.

9. Дашковский П.К., Шершнева Е.А. Политика аккультурации в отношении мусульманских общин Сибири во второй половине XIX – начале XX в. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: история России.* 2022. № 21-1. С. 34–44.

10. Жалсанова Б.Ц. История местного самоуправления бурят: XIX – начало XX в.: автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / ФГБУН «Ин-т монголовед., будцологии и тибетологии Сибирс. отд. РАН». Улан-Уде, 2012. 43 с.

11. История Башкортостана во второй половине XIX – начале XX века: в 2 т. Т. I. Уфа: Гилем, 2006. 240 с.

12. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. Львів: Укр. катол. ун-т, 2005. 360 с.

13. Красняков Н.И. Система национально-регионального управления в Российской империи (вторая половина XVII – начало XX вв.): дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01 / Сибирс. ин-т упр.–филиал ФГБОУВО «РАНХиГС ПРФ». Новосибирск, 2019. 517 с.

14. Курас Л.В. Национальное и аграрное движение бурят в начале XX века. *Власть.* 2011. № 4. С. 140–143.

15. Лысенко Ю.А., Рыгалова М.В., Егоренкова Е.Н. Русский язык как механизм интеграции Степного

генерал-губернаторства России в общеимперское пространство (вторая половина XIX – начало XX в.). *Вестник археологии, антропологии и этнографии.* 2021. № 1(52). С. 154–163.

16. Максаков А.А. Революция и контрреволюция в Сибири в 1905–1906 гг. *Карательные экспедиции в Сибири в 1905–1906 гг.: док. и матер.* Москва-Ленинград: Соцэкгиз, 1932. С. 3–41.

17. Нарочницкая Н.А. Россия и русские в мировой истории. Москва: Межд. отношения, 2004. 536 с.

18. Национальные окраины Российской империи: становление и развитие системы управления. Москва: Славян. диалог, 1997. 415 с.

19. Ноздрин Г.А. Социальный протест Сибирского крестьянства во второй половине XIX – начале XX в. *Вестник Томского государственного университета.* 2005. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-protest-sibirskogo-krestyanstva-vo-vtoroy-pолоvine-xix-nachale-xx-v>

20. Реформы в России. С древнейших времен до конца XX в.: в 4 т. Т. 2. Москва: Полит. энцикл., 2016. 429 с.

21. Рыскулов Т.Р. Предисловие. *Восстание 1916 года в Кыргызстане.* Москва: Соцэкгиз, 1937. С. 3–13.

22. Суворова Н.Г. Административная русификация крестьянских обществ Сибири: проекты и практика имперских экспертов в середине XIX в. *Известия Иркутского государственного университета. Серия: Политология. Религиоведение.* Т. 10. 2014. С. 20–33.

23. Суворова Н.Г. Крестьянское самоуправление в колонизуемом пространстве Сибири. *Вестник Томского государственного университета. История.* Вип. 5(25). 2013. С. 52–58.

24. Суворова Н.Г. Оформление низовой административно-территориальной структуры Сибирского региона Российской империи (конец XVIII – первая половина XIX века). *Пространство власти: исторический опыт России и вызовы современности: сб. ст.* Москва: МОНФ, 2001. С. 345–371.

25. Центр и регионы: экономическая политика правительства на окраинах Российской империи (1894–1917). 2 изд. Санкт-Петербург: С.-Петерб. ун-т, 2021. 660 с.

REFERENCES:

1. Abashin, S.N. (2001). Ymperyia y mestnoe samoupravlenye: ydeolohyia reform v russkom Turkestande v kontse XIX – nachale XX vv. [Empire and local self-government: the ideology of reforms in Russian Turkestan in the late 19th – early 20th centuries]. *Prostranstvo vlasty: ystorycheskyj opyt Rossyy y vyzovy sovremennosti: sb. st.* Moscow: MONF, pp. 391–412. [in Russian].

2. Abdulaeva, M.I., Dalgat, E.M. (2019). Dahestanskoe obschestvo posle Kavkazskoj vojny: yntehratsyia v obscherossyjskoe prostranstvo [Dagestan society after the Caucasian war: integration into the all-Russian space]. *Questions of history*, vol. 6, pp. 73–80. [in Russian].

3. Bimoldanova, A.A. (2021). «Vvydu yzlozhennykh osnovanyj ia khodatajstvuii...»: kazakhske volostnye upravytely hlazamy uezdnoho nachal'nyka H. Mykhajlova [“In view of the above grounds, I intercede ...”: Kazakh

volost governors through the eyes of the county chief G. Mikhailov]. *Liudy ymperyy – ymperyia liudej: personal'naia y ynstytutsyonal'naia ystoria Azyatskykh okrayn Rossyy: sb. nauch. st. Omsk: Omskyj hos. un-t ym. F.M. Dostoevskoho*, pp. 418–425. [in Russian].

4. Bobrovnikov, V. (2011). Chto vyshlo yz proektov sozdaniya v Rossyy ynorodtsev? «Poniatyia o Rossyy»: k ystorycheskoj semantike ymperskoho peryoda [What came out of the projects for the creation of foreigners in Russia? “Concepts about Russia”: to the historical semantics of the imperial period]. Moscow: NLO, t. 2, pp. 259–291. [in Russian].

5. Verkhovtseva, I.G. (2022). Mehatrendy svitovoho rozvytku XIX–XXI stolit': samovriadni terytorial'ni hromady iak nosii derzhavnoi vlady (kejs «Rosijs'ka imperiia») [Megatrends of world development of the XIX–XXI centuries: self-governmental territorial communities as bearers of state power (case «Russian Empire»)]. *Bulletin of Lviv University. Series: philosophical and political studies*, vol. 42, pp. 170–181. [in Ukrainian].

6. Verkhovtseva, I.G. (2022). Mistseve samovriaduvannia iak svitovyj mehatrend XIX–XXI stolit': kejs «Modernyj proiekt Rosijs'koi imperii» [Local self-government as a world megatrend of the XIX–XXI centuries: case «Modern project of the Russian Empire»]. *Politicus*, vol. 2, pp. 86–97. [in Ukrainian].

7. Verkhovtseva, I.G. (2021). Rosijs'ka imperiia u fokuci hlobalistyky: paradoksy upravlins'koi unifikatsii impers'koho prostoru [Russian Empire in the focus of globalistics: paradoxes of management unification of imperial space]. *Regional Studies*, vol. 24, pp. 110–115. [in Ukrainian].

8. Verkhovtseva, I.G. (2019). The peasant self-government in the Russian Empire (the second half of the XIX – the beginning of the XX): dissertation for the degree of a doctor of historical sciences, specialty 07.00.02 / Bogdan Chmelnytsky Cherkasy State University. Cherkasy. [in Ukrainian].

9. Dashkovskij, P.K., Shersheneva, E.A. (2022). Polytyka akkul'turatsyy v otnoshenyy musul'manskykh obschyn Sybyry vo vtoroj polovynе XIX – nachale XX v. [The policy of acculturation towards the Muslim communities of Siberia in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia, series: history of Russia*, vol. 21-1, pp. 34–44. [in Russian].

10. Zhalsanova, B.Tz. (2012). Ystoria mestnoho samoupravlenyia buriat: XIX – nachalo XX v. [The history of local self-government of the Buryats: XIX – early XX century]: dissertation for the degree of a doctor of historical sciences, specialty 07.00.02 / FGBUN «in-t mongoloved., budzholodii i tibetologii Sibirs. otd. RAN». Ulan-Ude. [in Russian].

11. Ystoria Bashkortostana vo vtoroj polovynе XIX – nachale XX veka: v 2 t. [History of Bashkortostan in the second half of the 19th – early 20th century] (2013), vol. I. Ufa: Gilem. [in Russian].

12. Kappeler, A. (2005). Rosiia iak polietnichna imperiia: Vynyknennia. Istoriia. Rozpad [Russia as a multi-ethnic empire: Emergence. History. Decay]. L'viv: Ukr. katol. un-t. [in Russian].

13. Krasn'yakov, N.I. (2019). Systema natsyonal'no-rehyonal'noho upravlenyia v Rossyjskoj ymperyi (vtoraia polovynа XVII – nachalo XX vv.) [The System

of National-Regional Administration in the Russian Empire (second half of the 17th – early 20th centuries)]: dissertation for the degree of a doctor of law sciences, specialty 12.00.01 / Sibirs. in-t upr.–filial FGBOUVO «RANHIGS PRF», Novosibirsk. [in Russian].

14. Kuras, L.V. (2011). Natsyonal'noe y ahrarnoe dvyzhenye buriat v nachale XX veka [The national and agrarian movement of the Buryats at the beginning of the 20th century]. *Power*, vol. 4, pp. 140–143. [in Russian].

15. Lysenko, Yu.A., Rygalova, M.V., Yegorenkova, E.N. (2021). Russkyj iazyk kak mekhanyzm yntehratsyy Stepnoho heneral-hubernatorstva Rossyy v obscheymperskoe prostranstvo (vtoraia polovynа XIX – nachalo XX v.) [The Russian language as a mechanism of integration of the Steppe Governor General of Russia into the overall imperial space (second half of the 19th – early 20th centuries)]. *Vestnyk arkeolohyy, antropolohyy y etnohrafyy*, vol. 1(52), pp. 154–163. [in Russian].

16. Maksakov, A.A. (1932). Revoliutsyia y kontrrevoliutsyia v Sybyry v 1905–1906 hh. [Revolution and counter-revolution in Siberia in 1905–1906]. *Karatel'nye ekspedytsyy v Sybyry v 1905–1906 hh.: dok. i mater.* Moscow-Leningrad: Sotzkgiz, pp. 3–41. [in Russian].

17. Narochnitzkaya, N.A. (2004). Rossyia y russkye v myrovoj ystoriy [Russia and Russians in world history]. Moscow: Mezhd. otnosheniya. [in Russian].

18. Natsyonal'nye okrayny Rossyjskoj ymperyi: stanovlenye y razvytye systemy upravlenyia [National outskirts of the Russian Empire: formation and development of the management system] (1997). Moscow: Slav'ans. dialog. [in Russian].

19. Nozdryn, G.A. (2005). Sotsyal'nyj protest Sybyrskoho krest'ianstva vo vtoroj polovynе XIX – nachale XX v. [Social protest of the Siberian peasantry in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Bulletin of Tomsk State University*, retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-protest-sibirskogo-krestyanstva-vo-vtoroy-polovine-xix-nachale-xx-v> [in Russian].

20. Reformy v Rossyy. S drevnejshykh vremen do kontsa XX v.: v 4 t. [Reforms in Russia. From ancient times to the end of the twentieth century] (2016). T. 2. Moscow: Polit. entzkl. [in Russian].

21. Ryskulov, T.R. (1937). Predyslovyе [Foreword]. *Vosstanye 1916 hoda v Kyrhyzstane*. Moscow: Sotzkgiz, pp. 3–13. [in Russian].

22. Suvorova, N.G. (2014). Admynstratyvnaia rusyfykatsyia krest'ianskykh obschestv Sybyry: proekty y praktyka ymperskykh ekspertov v seredyne XIX v. [Administrative Russification of Siberian Peasant Societies: Projects and Practice of Imperial Experts in the Middle of the 19th Century]. *News of the Irkutsk State University. Series: Political Science. Religious studies*, T. 10, pp. 20–33. [in Russian].

23. Suvorova, N.G. (2013). Krest'ianskoe samoupravlenye v kolonyzueмом prostranstve Sybyry [Peasant self-government in the colonized space of Siberia]. *Bulletin of Tomsk State University. History*, vol. 5(25), pp. 52–58. [in Russian].

24. Suvorova, N.G. (2001). Ofornlenye nyzovoj admynstratyvno-terytorial'noj struktury Sybyrskoho rehyona Rossyjskoj ymperyi (konets XVIII – pervaiа

polovyna XIX veka) [Formation of the lower administrative-territorial structure of the Siberian region of the Russian Empire (late 18th – first half of the 19th century)]. *Prostranstvo vlasti: ystorycheskyj opyt Rossyy u vyzovy sovremennosti: sb. st.* Moscow: MONF, pp. 345–371. [in Russian].

25. Tsentr y rehyony: ekonomycheskaia polytyka pravytel'stva na okraynakh Rossyjskoj ymperyy (1894–1917) [Center and regions: economic policy of the government on the outskirts of the Russian Empire (1894–1917)]. (2021). 2 izd. Sankt-Peterburg: S.-Peterb. un-t. [in Russian].

Panimperal project for the management modernization of the Russian Empire: implementation stages (perspective of global studies)

Verkhovtseva Irina Gennadiivna

Doctor of Historical Science, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology and Social and Humanitarian Disciplines
State University of Infrastructure and Technologies
Kirillivska str., 9, Kyiv, Ukraine

In the subject field of global studies, the study of the administrative renewal of the Russian Empire during the “long” XIX century has been updated. as a pan-imperial project, an important component of which was the introduction of local self-government. It was emphasized that the project had no analogues in world practice, and its goal was to establish control over a large part of Eurasia united within the borders of this state. Given the fact that more than 9/10 of the country's population lived in the countryside and was characterized by extraordinary ethno- and socio-cultural diversity, research attention was focused on the rural segment of modernization and management measures. For the first time in the scientific literature, the activities of the imperial authorities on the unification of rural management were staged: 1765–1822; 1823–1850s; 1860s–1870s; 1880s–1917. The criterion for distinguishing the stages was changes in the reform paradigm. In the first two stages, European principles of building modern local self-government were the guiding principles. On the other hand, in the last two stages, the reformation took place by the spread to the villages of all regions of the self-governing practices of the traditional communities of the northwestern Great Russian provinces - the Russian peace, along with the activation of the resettlement of peasants from the internal provinces to the outlying Asian regions. As a result of this administrative pseudo-renewal of the country, a kind of peasant “scrapbook” of the imperial space was created. This contradicted the basic ideas of modern local self-government as territorial and stateless, and contributed to the preservation of traditionalism in a large part of Eurasia. At the last stage, the imperial authorities resorted to gross interference in the self-governing activities of rural communities, redistributing their resources. In the first years of the XX century. this led to large-scale village resistance and the beginning of the Peasant Revolution. Under its conditions, village self-government contributed to the territorial organization of the performances of the largest social stratum. During the First World War, anti-imperial sentiments in the countryside intensified, which resulted in powerful uprisings and contributed to the development of civil resistance. This catalyzed the fatal end of the Russian Empire, which was largely caused by the contradictory steps of the authorities in the context of the implementation of the pan-imperial project of administrative modernization of the countryside.

Key words: historical global studies, the Russian Empire of the “long 19th century”, managerial modernization, local self-government, village public management.

Завада Ярина Ігорівна
 Ільницька Уляна Вікторівна
 Лопата Мар'ян Олегович

Співпраця Європейського Союзу з міжнародними акторами в контексті імплементації стандартів спільної екологічної політики ЄС

УДК 32:504 – 049.5
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.14>

Завада Ярина Ігорівна
 доктор філософії,
 асистент кафедри політології
 та міжнародних відносин
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 вул. Степана Бандери, 12, Львів,
 Україна

Ільницька Уляна Вікторівна
 кандидат політичних наук,
 доцент кафедри політології
 та міжнародних відносин
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 вул. Степана Бандери, 12, Львів,
 Україна

Лопата Мар'ян Олегович
 викладач кафедри політичних наук
 Українського Католицького Університету
 вул. Іларіона Свенціцького, 17, Львів,
 Україна

Глобальними викликами для сучасної міжнародної спільноти у XX-XXI столітті стали екологічні проблеми, загрози та катастрофи. У статті проаналізовано особливості та принципи Спільної екологічної політики Європейського Союзу; досліджено ефективні форми, механізми співпраці ЄС з міжнародними акторами в імплементації стандартів Спільної європейської екологічної політики.

Також, у статті обґрунтовано значущість та ефективність екополітики ЄС, наголошено на необхідності імплементації стандартів Спільної екологічної політики у національні законодавства як держав-членів ЄС, так і країн, які не є членами Європейського союзу.

У контексті дослідження міжнародної співпраці в імплементації стандартів і норм спільної екополітики ЄС, у статті значну увагу зосереджено на аналізі діяльності європейських інституцій у реалізації стратегічних цілей Спільної екологічної політики ЄС. Зокрема, вагому роль у протистоянні глобальним екологічним викликам, протидії екологічним загрозам відіграє Європейське агентство з навколишнього середовища (ЄА). Ефективною платформою імплементації спільної екологічної політики ЄС виступає Європейська екологічна Федерація, що забезпечує співпрацю між екологічними товариствами у двадцяти країнах-членах ЄС для впровадження ефективних механізмів протидії екологічним загрозам та популяризації концептуальних засад, норм та принципів екологічної політики ЄС в Європі та в усьому світі. Стратегічно важливими векторами в імплементації стандартів спільної екологічної політики Європейського Союзу є активна та результативна співпраця країн ЄС зі Сполученими Штатами Америки. У контексті реагування на глобальні екологічні виклики та загрози, динамічно розвивається взаємодія Європейського Союзу з країнами Азії, Африки, Латинської Америки.

Важливою складовою імплементації стандартів Спільної екологічної політики ЄС є співпраця з провідними міжнародними організаціями. Зокрема, узгодженою та результативною у галузі охорони навколишнього середовища, розв'язанні екологічних проблем та впровадженні стандартів екологічної політики є співпраця ЄС з Організацією Об'єднаних Націй, та з безпековими організаціями НАТО та ОБСЄ, які розглядають екологічні проблеми, як виклики глобальній системі безпеки та ефективно й оперативно реагують на них. Визначальним вектором у імплементації спільної екологічної політики ЄС є співпраця Європейського Союзу з неурядовими міжнародними організаціями (Грінпіс, Міжнародний Зелений Хрест, Всесвітній фонд дикої природи).

Ключові слова: екологічна політика, екологічна безпека, Європейський Союз, ОБСЄ, ООН, Грінпіс, Всесвітній фонд дикої природи.

Вступ. Екологічні проблеми у сучасному світі стали глобальними викликами для сучасної міжнародної спільноти. Забруднення екології, щорічне збільшення токсичних викидів в атмосферу, танення льодовиків та знищення популяцій флори і фауни є основними причинами глобальної екологічної катастрофи. Саме тому, співпраця міжнародних акторів у сфері вирішення екологічних проблем є досить актуальною та активно популяризується в сучасному світі. З метою протистояння глобальним екологічним викликам Європейський Союз сформував власну спільну екологічну політику. Метою спільної екополітики є активізація діяльності держав-членів ЄС навколо актуальних проблем навколишнього середовища та запобігання їх трансформації в глобальні катастрофи.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження співпраці Європейського Союзу з міжнародними акторами в контексті імплементації стандартів спільної екологічної політики ЄС. Для досягнення

поставленої мети потрібно виконати такі завдання: проаналізувати форми та механізми імплементації стандартів спільної екологічної політики Європейського Союзу; визначити ефективні методи, засоби та механізми імплементації норм та стандартів спільної екологічної політики державами-членами Європейського Союзу; охарактеризувати співпрацю ЄС з міжнародними акторами в імплементації стандартів спільної європейської екологічної політики.

Методи дослідження. Серед загальнонаукових методів дослідження застосовано наступні: структурно-функціональний (досліджено екологічні проблеми держав-учасниць Європейського Союзу); системний (досліджено систему імплементації стандартів спільної екологічної політики ЄС як єдиний механізм). Серед логічних методів використано методи аналізу та синтезу. Серед емпіричних методів дослідження було застосовано метод аналізу документів та статистичних даних.

Результати. Починаючи з 1970-х років ХХ ст, Європейський Союз активізує свою діяльність із розв'язання глобальних та регіональних екологічних проблем, формуючи інституційну й нормативно-правову базу та налагоджуючи ефективне міжнародне співробітництво в екологічній сфері.

У ХХІ столітті Європейський Союз є учасником понад 55 глобальних та регіональних екологічних договорів. У глобальному управлінні навколишнім середовищем керівництво ЄС є лідером з ухвалення рішень щодо розв'язання проблем змін клімату, небезпечних хімічних речовин та відходів, зменшення ртуті, забруднення морського середовища та біорізноманіття [12].

У розв'язанні екологічних проблем ЄС активно розвиває взаємовідносини з країнами, що не є членами Євросоюзу. До зони єдиного ринку входять чотири члени Європейської угоди про вільну торгівлю через членство Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії в Європейському економічному просторі та через низку угод зі Швейцарією. Як результат, екологічні стандарти ЄС щодо безпеки харчових продуктів, товарів та послуг імплементуються безпосередньо в 32 країнах. Схема торгівлі ЄС включає Ісландію, Ліхтенштейн та Норвегію [9].

Діяльність Європейського агентства з навколишнього середовища (ЄЕА), як одного з відомств ЄС, ставить перед собою завдання надання надійної, незалежної інформації про навколишнє середовище. Регіональні оцінки, проведені Європейським агентством з охорони навколишнього середовища, поширюють науково-технічні екологічні дані, які використовуються для формування обізнаності в та поза межами ЄС (а також для підготовки країн-кандидатів до членства). Європейська політика сусідства пропонує привілейовані відносини з країнами, що не є членами [13]. ЄЕА діє як основне джерело інформації для тих, хто бере участь у розробці, прийнятті, реалізації та оцінці екологічної політики, а також для широкої громадськості. Ця інформація є фундаментальною і базовою для тих суб'єктів, які залучені в розвиток прийняття та імплементції екологічної політики. Важливим суб'єктом, при цьому, виступає громадськість, яка активно долучається до діяльності у сфері екології [2].

Діяльність ЄЕА зосереджена у чотирьох основних напрямках:

- боротьба з кліматичними змінами та запобігання новим викликам у цьому напрямку;
- запобігання втратам біологічного різноманіття видів флори та фауни;
- захист здоров'я людини та збереження належного рівня її життя;
- раціональне використання відходів та управління природними ресурсами.

Для підтримки збору даних, управління та аналізу ЄЕА сформувала та активізувала Європейські

тематичні центри, що охоплюють основні екологічні проблеми. Ці центри також є мережами, що охоплюють близько 90 спеціалізованих установ по всій Європі [2]. При цьому, повноцінна участь в ЄЕА можлива тільки для країн-членів Європейського Союзу. Саме тому, тільки країни-учасниці ЄС мають можливість проводити повноцінну розгорнуту діяльність в межах агенції. Саме тому ЄЕА є однією з платформ імплементції стандартів спільної екологічної політики ЄС.

Ще однією платформою імплементції спільної екологічної політики ЄС виступає Європейська екологічна Федерація що забезпечує співпрацю між вісімнадцятьма екологічними товариствами у двадцяти країнах-членах ЄС для просування науки про екологію в Європі та в усьому світі. Європейська екологічна федерація – це організація, що представляє екологічні товариства в Європі та серед асоційованих членів. Метою Федерації є співпраця між європейськими екологічними товариствами для просування науки про екологію в Європі, усіма відповідними засобами, зокрема:

- забезпечення форуму для ефективного спілкування у цілому співтоваристві екологів Європи з питань, що становлять спільний інтерес;
- сприяння спільній діяльності з тих питань, де є європейський контекст;
- поширення екологічних знань за допомогою зустрічей, публікацій та інших засобів;
- консультативна та представницька діяльність у ефективності європейських установ,
- співпраця з іншими міжнародними організаціями [7].

Учасником федерації може стати як країна, так і вже існуюча організація. На чолі федерації стоїть Генеральний Секретар, який працює разом із Радою. ЄЕФ, у переважній більшості, виступає платформою імплементції спільної екологічної політики ЄС у сфері поширення достовірної інформації серед населення. Саме тому, її діяльність є не менш важливою, ніж діяльність ЄЕА. Обидві асоціації є своєрідним каналом від керівництвом ЄС та громадськістю.

Від початку 21 століття ЄС посилив взаємозв'язки з країнами, як Китай, Індія та Бразилія, охоплюють широкий спектр політичних та економічних тем. Екологічні питання, однак, часто є частиною дебатів та політичних ініціатив і можуть сприяти співпраці з ЄС, часто надаючи фінансову підтримку [11].

Співпраця Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки у сфері імплементції екологічної політики є також стратегічно важливою і впливає на розподіл сил на міжнародній арені. Після проведення виборів у США, команда Джо Байдена розпочала активну діяльність та налагодження співпраці у всіх сферах, зокрема і у сфері охорони навколишнього середовища. На початку грудня

2020 року керівництво ЄС анонсувало новий план співробітництва зі США у питаннях екології. Одним із пріоритетних напрямків стала боротьба з кліматичними змінами та захист навколишнього середовища. ЄС та США, у майбутній перспективі, мають обговорити створення «зеленого» порядку денного основною метою якого є досягнення мінімальних показників серед шкідливих викидів до 2050 року [1].

ЄС також уклав торгові угоди з понад 50 країнами Європи, Америки, Африки та Азії. Торговий порядок денний ЄС виходить за рамки лібералізації торгівлі, заснованої на зниженні тарифів та інших бар'єрів, включаючи вироблення норм з економічних, трудових і екологічних питань, що відповідають стандартам усередині ЄС [8, с. 23-27].

Вплив ЄС на екологічне управління та екологічні результати сягає далеко за його межі. Такий вплив дуже складний та має як позитивні, так і негативні наслідки для навколишнього середовища та сталого розвитку. Угоди про вільну торгівлю ЄС та партнерські відносини з іншими країнами та європейські прямі іноземні інвестиції сприяють поліпшенню умов життя людей за рахунок посилення економічного обміну та зростання, що призводить до створення робочих місць, підвищення національних та індивідуальних доходів та розширених заходів із захисту довкілля [10, с. 522-528]. Органи ЄС та держави-члени підтримують передачу технологій та розбудову потенціалу, пов'язану з навколишнім середовищем, сприяючи формуванню та впровадженню політики у країнах, що розвиваються, в рамках широкого кола міжнародних організацій та угод.

Впровадження високих екологічних стандартів відкриває можливості для інших держав та суб'єктів добровільно наслідувати нову політику ЄС. Ця тенденція проглядається, наприклад, навколо небезпечних речовин та викидів транспортних засобів, сприяючи підвищенню стандартів у країнах, що не входять до ЄС, та вдосконаленню продукції, що продається у всьому світі [10]. Крім того, європейські фірми можуть розповсюджувати зелені технології та вищі стандарти охорони навколишнього середовища, працюючи за кордоном. Водночас імпорт ЄС промислових та споживчих товарів та споживання ресурсів сприяє забрудненню, вирубці лісів, видобутку води, використанню викопного палива та видобутку корисних копалин у всьому світі. Ці наслідки, як правило, не включаються в європейські оцінки викидів парникових газів та інших екологічних наслідків на виробництві. Споживання морської їжі в ЄС, зменшення запасів та контроль риболовлі стимулюють зусилля щодо доступу до ексклюзивних економічних зон інших країн, що призводить до виснаження морських ресурсів біля узбережжя Африки та Північної Атлантики,

що також має соціальні та економічні наслідки для місцевих громад [5, с. 123-130].

Важливою складовою екологічної політики ЄС є співпраця з провідними міжнародними організаціями, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища. Така співпраця має змогу ЄС імплементувати свої стандарти у світі та перейняти досвід інших країн з метою покращення та вдосконалення власної спільної екологічної політики. Однією з найбільш впливових міжнародних організацій у світі є Організація Об'єднаних Націй (ООН). Європейський Союз є учасником численних міжнародних екологічних угод, напр. Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Конвенції ООН про біологічне різноманіття, Монреальського протоколу щодо захисту озонового шару. З 2015 року ЄС став учасником Паризької угоди, а також Конвенції про міжнародну торгівлю вимираючими видами (CITES). Згідно з європейським «Зеленим курсом» ЄС переслідує мету зробити Європу першим кліматично-нейтральним континентом до 2050 року. Сійка економічна політика призначена для узгодження екологічних проблем та економічного розвитку. В рамках Паризької кліматичної угоди держави-учасниці спільно взяли на себе зобов'язання щодо цілей захисту клімату. ЄС прагне зменшити викиди парникових газів щонайменше на 40% порівняно з рівнем 1990 року до 2030 року [6]. За домовленістю в Парижі, ці кліматичні цілі мають бути оновлені до 2020 року. Європейський Союз, також, зобов'язався розробити та представити довгострокову кліматичну стратегію. На рівні Організації Об'єднаних Націй Європейський Союз також зробив значний внесок у розробку Порядку денного сталого розвитку до 2030 року.

Не менш важливим питанням є співпраця між Європейським Союзом та безпековими організаціями, зокрема і з Північноатлантичним Альянсом. НАТО було засновано 4 квітня 1949 року з метою збереження свободи і безпеки країн-членів у сфері використання військових та політичних засобів. Згідно з Стратегічною концепцією 1999 року, НАТО відіграє ключову роль у виявленні та подоланні існуючих старих і нових викликів безпеці. Зв'язок між екологією і безпекою стрімко стає важливою політичною темою для урядів країн у всьому світі, зокрема і для країн-членів Європейського Союзу. Сучасне середовище безпеки, в якому домінують гібридні загрози, показує, що цивільні та військові компоненти повинні бути краще інтегровані. Змінене розуміння безпеки також змінило роль політичної влади і у сфері охорони навколишнього середовища.

Погіршення стану екології, як результат скорочення запасів природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища можуть призвести до виникнення регіональної напруженості. З метою запобігання поширення потенційних екологічних

загроз країни-члени НАТО створили спеціальні програми. Серед них варто виділити програму «Наука заради миру і безпеки» (НМБ) в межах якої країни-члени НАТО допомагають країнам-партнерам та учасникам програми у вирішенні проблем екологічної безпеки за допомогою наукового співробітництва. Нова програма, яка була розроблена у 2019 році, має на меті співпрацю країн націлену на збереження безпекового середовища у світі. Програма продовжуватиме заохочувати країни активізувати практичну співпрацю у сфері збереження та відновлення здорової екології [4]. Незважаючи на взаємні аспекти, які, природно, також ведуть до розбіжностей, ціннісна база та спільні оцінки загроз означають, що ЄС та НАТО стають все більш узгодженими, а співпраця між двома організаціями постійно поглиблюється.

Не менш важливою безпековою організацією є Організація безпеки та співробітництва Європи (ОБСЄ). ОБСЄ має досить універсальний характер, орієнтований на нові, більш сучасні виклики. Теперішні загрози у галузі безпеки мають тенденцію перетворюватися на транскордонні й транснаціональні, а загрози економічного та екологічного характеру є глобальними за своєю природою. Принципи ОБСЄ, що базуються на засадах всезагальної та всеохоплюючої безпеки, неподільності безпеки, та на розумінні єдиної Європи без розмежувальних ліній, надають можливість формувати організаційні моделі, що спроможні ефективно реагувати на глобальні загрози та виклики. Незважаючи на певні труднощі та конфлікти, що час від часу виникають у ході діяльності ОБСЄ, організація і надалі залишається однією з ключових ланок забезпечення безпеки у Європі, зокрема і безпеки у екологічній сфері. Про це свідчить ряд прийнятих документів про стратегію оптимізації роботи ОБСЄ в еколого-економічному вимірі у 2003 році [3]. Саме ці факти обумовлюють тісну співпрацю між Європейським Союзом та ОБСЄ.

Одним із найбільших проектів ОБСЄ є «Зміна клімату та безпека у Східній Європі, Центральній Азії та Південному Кавказі». Проект спрямований на підвищення розуміння та обізнаності щодо зміни клімату як виклику безпеці та, як наслідок, необхідності регіонального та транскордонного співробітництва в адаптації. Важливим аспектом є також те, що країни прагнуть посилити спроможність національних та місцевих зацікавлених сторін передбачати, запобігати та ефективно пом'якшувати потенційні ризики для безпеки, спричинені зміною клімату. Ці цілі мають бути досягнуті шляхом спільної оцінки наслідків зміни клімату для безпеки кожного регіону. Гостро постало питання виготовлення та розповсюдження інформації про вплив кліматичних змін на безпеку та необхідні заходи щодо адаптації. Метою цього є більша обізнаність людини у тому, що відбувається в реаль-

ності і як запобігти виникненню нових потенційних загроз. Важливою складовою Проекту є розробка пілотної стратегії адаптації до зміни клімату для транскордонного басейну річки (басейн річки Дністер). Проект очолюється ОБСЄ та реалізується спільно ОБСЄ, ЄС та ООН.

Таким чином, співпраця ЄС з безпековими організаціями щодо імплементації екологічної політики має досить вагомий аспект. Незважаючи на те що основним напрямком діяльності даних організацій є безпековий вимір, до сфери їх компетенцій входить, також, і розв'язання проблем екології та довкілля. Це обумовлюється тим, що поняття безпеки та екології тісно взаємопов'язані між собою. В рамках їх діяльності здійснюється контроль за станом навколишнього середовища країн-членів організацій. Самі ці аспекти дозволяють Європейському Союзу здійснювати ефективну імплементацію спільної екологічної політики не тільки серед країн-членів, а й поза межами ЄС.

Вагомим аспектом у імплементації спільної екологічної політики ЄС є співпраця з неурядовими міжнародними організаціями. Однією з найбільш дієвих неурядових організацій у світі є Всесвітній фонд дикої природи, заснований у 1961 році. Ключовою метою діяльності Фонду є збереження природи та біологічної різноманітності Землі, а також здійснення багатосторонніх досліджень та відновлення навколишнього середовища. Як визначили засновники організації, основною місією Фонду є запобігання деградації природного середовища планети і досягненні гармонії людини та природи [4].

Співробітництво між ЄС та Всесвітнім фондом дикої природи у сфері охорони навколишнього середовища обумовлене тим, що стрімке зменшення біологічного різноманіття флори та фауни і погіршення стану довкілля є одними з причин екологічного занепаду у Європі.

Всесвітній фонд дикої природи активно співпрацює з Європейським Союзом у трьох напрямках: вихід Великої Британії з ЄС, створення нових інституцій у ЄС та діяльність Голови Ради ЄС. Перше питання обумовлено тим, що невизначеність щодо форми майбутніх відносин між ЄС та Великобританією і досі триває. Однак, через транскордонний характер екологічних питань та спільні зобов'язання щодо зміни клімату та сталого розвитку, спосіб вирішення екологічних питань на політичних переговорах може мати серйозний вплив на громадян по всій Європі [6]. Саме тому, керівництво Фонду так занепокоєно цим питанням і намагається зробити все можливе, щоб Брексіт пройшов максимально вигідно для екологічного стану регіону.

Особливого значення у сфері імплементації екологічної політики набуває міжнародна неурядова організація Грінпіс. Грінпіс є глобальною мережею національних та регіональних організацій Грінпіс та Грінпіс Інтернешнл як координаційної організа-

ції. Організацію було засновано у 1971 році з метою забезпечення здатності землі виховувати життя у всьому його різноманітті. У своїй діяльності Грінпіс використовує ненасильницькі координаційні дії, щоб прокласти шлях до більш зеленого, більш мирного світу і протистояти системам, які загрожують нашому середовищу. Грінпіс є незалежною організацією, яка використовує мирне, творче протистояння для викриття глобальних екологічних проблем і розробки рішень для зеленого і мирного майбутнього. Грінпіс активно працює над забезпеченням прозорості та підзвітності громадськості у своїй агітаційній, фандрейзинговій та фінансовій практиці. Співпраця між Європейським Союзом та організацією Грінпіс активно розвивається у всіх можливих сферах дотичних до питань охорони навколишнього середовища та розв'язання глобальних екологічних проблем.

Знаковою для Європейського Союзу виступає неурядова організація у сфері охорони навколишнього середовища – Міжнародний Зелений Хрест. Серед основних напрямків діяльності організації варто виділити наступні:

1) запобігати та, у разі необхідності, вирішувати конфлікти, які виникають внаслідок погіршення екологічної ситуації;

2) надавати допомогу людям, які постраждали від воєнних дій та конфліктів;

3) розробити етичні та юридичні норми метою яких є створення безпеки екології у світі.

Підсумовуючи співпрацю ЄС з неурядовими організаціями у сфері охорони навколишнього середовища можна зазначити наступне. ЄС активно намагається провести імплементацію стандартів спільної екологічної політики у світі через діяльність неурядових організацій. Керівництво організацій, однак, проводить дослідження та моніторинг діяльності ЄС у сфері вирішення глобальних екологічних проблеми. Така діяльність та зауваження свідчать про наявність проблем у імплементації спільної екологічної політики ЄС. Можна також зауважити, що імплементація у цих сферах не неефективною, оскільки її стандарти ігноруються країнами-членами ЄС.

Таким чином, аналізуючи співпрацю Європейського Союзу з міжнародними акторами в імплементації стандартів спільної європейської екологічної політики можна зробити наступні висновки. Європейський Союз часто відіграє важливу роль у встановленні порядку денного у світі, виступаючи за відносно жорсткі мандати та підтримуючи інституційний розвиток за допомогою безлічі засобів: інвестування фінансових та людських ресурсів у науково-технічні оцінки, організація семінарів та конференцій з підвищення обізнаності та розбудова спроможності. В межах ЄС було створено декілька ефективних платформ, які тільки посилюють значущість та ефективність екополітики ЄС.

Європейські країни, що не є членами Євросоюзу, запозичують стандарти спільної екологічної політики і активно застосовують їх у власному законодавстві та на практиці. Керівництво ЄС активно співпрацює з великими міжнародними акторами, такими як США та Китай, та є учасником масштабних конференцій у сфері охорони навколишнього середовища. Вагомим аспектом у імплементації спільної екологічної політики Європейського Союзу є, також, співпраця з урядовими та неурядовими міжнародними організаціями. Керівництво організацій проводить дослідження та моніторинг діяльності ЄС у сфері вирішення глобальних екологічних проблеми. Керівництво Євросоюзу, у свою чергу, має змогу впроваджувати свої власні стандарти на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В ЄС представили план співпраці з США за президенства Байдена Інформаційне агентство Європейська правда. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/12/2/7117195/>.
2. Європейська екологічна агенція 2017. URL: <https://mepr.gov.ua/content/evropeyska-ekologichna-agenciya.html>.
3. Ермолаєв А. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. Стратегічне дослідження Національного інституту стратегічних досліджень. 2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf.
4. Програма НАТО «Наука заради миру». 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki>.
5. Dudek C. Transmitting Environmentalism? The Unintended Global Consequences of European Union Environmental Policies. *Global Environmental Politics*, 2010. Issue 13: 109-27. p. 123-130.
6. Europäische Umweltpolitik. Offizielle Netzwerkressourcen des Außenministeriums. 2020. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/umwelt/eruoepaeische-umweltpolitik/217494>.
7. European ecological federation statutes. Official network resources of the European Ecological Federation. 2017. https://www.europeanecology.org/wp-content/uploads/2017/12/EEF_statutes.pdf.
8. Jinnah S. Environmental Provisions in American and EU Free Trade Agreements: A Preliminary Comparison and Research Agenda. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 2013, 22: 324-39, p. 23-27.
9. Selin H. EU Environmental Policy Making and Implementation: Changing Processes and Mixed Outcomes. Boston, Conference of the European Union Studies Association, 2015.
10. Selin H. *Minervian Politics and International Chemicals Policy*. New York: Palgrave Macmillan, 2013, p 193-212.
11. Torney D. Bilateral Climate Cooperation: The EU's Relations with China and India. *Global Environmental Politics* 15: 105-22, 2015, p. 20-28.
12. Vogel D. *The Politics of Precaution: Regulating Health, Safety and Environmental Risks in Europe and*

the United States. Princeton: Princeton University Press, 2012, p. 34-42.

13. Vogler J. European Union Environmental Policy. In Comparative Environmental Regulation. London, Routledge, 2011, p. 28-32.

REFERENCES:

1. V YES predstavlyly plan spivpratsi z SSHA za prezydenstva Baydena Informatsiyne ahent-stvo Yevropeys'ka pravda. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/12/2/7117195/> [in Ukrainian].

2. Yevropeys'ka ekolohichna ahentsiya. 2017. URL: <https://mepr.gov.ua/content/evropeyska-ekologichna-agenciya.html>. [in Ukrainian].

3. Yermolayev A. OBSYE: suchasni vykylyky ta perspektyvy rozvytku.Stratehichne doslidzhennya Natsional'noho instytut stratehichnykh doslidzen'.2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf. [in Ukrainian].

4. Prohrama NATO «Nauka zarady myru». 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/programa-nato-nauka-zarady-miru-ta-bezpeki> [in Ukrainian].

5. Dudek C. Transmitting Environmentalism? The Unintended Global Consequences of European Union Environmental Policies. Global Environmental Politics, 2010. Issue 13: 109-27. p. 123-130. [in English]

6. Europäische Umweltpolitik. Offizielle Netzwerkressourcen des Außenministeriums. 2020. URL:

<https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/umwelt/eruoepaeische-umweltpolitik/217494>. [in German]

7. European ecological federation statutes. Official network resources of the European Ecological Federation. 2017. https://www.europeanecology.org/wp-content/uploads/2017/12/EEF_statutes.pdf. [in English]

8. Jinnah S. Environmental Provisions in American and EU Free Trade Agreements: A Preliminary Comparison and Research Agenda. Review of European, Comparative & International Environmental Law, 2013, 22: 324-39, p. 23-27. [in English]

9.Selin H. EU Environmental Policy Making and Implementation: Changing Processes and Mixed Outcomes. Boston, Conference of the European Union Studies Association, 2015. [in English]

10.Selin H. Minervian Politics and International Chemicals Policy. New York: Palgrave Macmillan, 2013, p 193-212. [in English]

11. Torney D. Bilateral Climate Cooperation: The EU's Relations with China and India. Global Environmental Politics 15: 105-22, 2015, p. 20-28. [in English]

12. Vogel D. The Politics of Precaution: Regulating Health, Safety and Environmental Risks in Europe and the United States. Princeton: Princeton University Press, 2012, p. 34-42. [in English]

13. Vogler J. European Union Environmental Policy. In Comparative Environmental Regulation. London, Routledge, 2011, p. 28-32. [in English]

Cooperation of the European Union with international actors in the context of the implementation of the standards of the common EU environmental policy

Zavada Yaryna Ihorivna

PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine

Ilnytska Uliana Viktorivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine

Lopata Marian Olehovych

Lecturer at the Department of Political
Sciences
Ukrainian Catholic University
Hilariion Swiecitsky str., 17, Lviv, Ukraine

Environmental problems, threats and disasters have become global challenges for the modern international community in the 20th-21st centuries. The article analyzes the features and principles of the Common Environmental Policy of the European Union; effective forms and mechanisms of cooperation between the EU and international actors in the implementation of the standards of the Common European Environmental Policy were investigated.

Also, the article substantiates the significance and effectiveness of the EU environmental policy, emphasizes the need to implement the standards of the Common Environmental Policy into the national legislation of both EU member states and countries that are not members of the European Union.

In the context of the study of international cooperation in the implementation of standards and norms of the EU common environmental policy, the article focuses considerable attention on the analysis of the activities of European institutions in the implementation of the strategic goals of the EU Common Environmental Policy. In particular, the European Environment Agency (EEA) plays an important role in confronting global environmental challenges and countering environmental threats. The European Environmental Federation acts as an effective platform for the implementation of the EU's common environmental policy, which ensures cooperation between environmental societies in twenty EU member states for the implementation of effective mechanisms for countering environmental threats and popularizing the conceptual foundations, norms and principles of the EU's environmental policy in Europe and around the world.

Strategically important vectors in the implementation of the standards of the common environmental policy of the European Union are the active and effective cooperation of the EU countries with the United States of America. In the context of responding to global environmental challenges and threats, the interaction of the European Union with the countries of Asia, Africa, and Latin America is developing dynamically.

Cooperation with leading international organizations is an important component of the implementation of the standards of the Common Environmental Policy of the EU. In particular, coordinated and effective in the field of environmental protection, solving environmental problems and implementing environmental policy standards is the cooperation of the EU with the United Nations, and with the NATO and OSCE security organizations, which consider environmental problems as challenges to the global security system and respond to them effectively and promptly. The decisive vector in the implementation of the common environmental policy of the EU is the cooperation of the European Union with non-governmental international organizations (Greenpeace, International Green Cross, World Wildlife Fund).

Key words: environmental policy, environmental security, European Union, OSCE, UNO, Greenpeace, World Wildlife Fund.

Діаспорна політика держав Балтії на сучасному етапі

УДК 327.58 (474:100) «20»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.15>

Зінько Ігор Зіновійович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19, Львів,
Україна

Проведення виваженої діаспорної політики вважається одним з головних завдань функціонування держави, адже вона становить підґрунтя довіри колишніх співвітчизників і своїх громадян, які тривалий час проживають за кордоном, до батьківщини, дозволяє вдосконалювати різноманітні контакти політичного, культурного, освітнього та економічного характеру, зміцнювати родинні контакти. Ця політика є надійним джерелом фінансових поступлень з-за кордону, становить основу для лобювання національних інтересів у країнах проживання діаспори. Метою дослідження є аналіз сучасного стану, проблем та перспектив діаспорної політики країн Балтії – Литви, Латвії та Естонії. За сучасних умов уряди цих країн зуміли налагодити стабільні і успішні форми співпраці з організаціями національних діаспор, створили державні інституції та інші канали постійного контакту задля всебічної підтримки цих організацій та задля використання потенціалу діаспори у власному суспільному зростанні. У статті визначається суть та основні форми і напрями діаспорної політики держави, досліджуються головні причини, історичні етапи формування та географія поширення діаспор країн Балтії, особливості діяльності їхніх громадських та культурно-просвітницьких організацій за кордоном. Особлива увага звертається на інституційне та організаційне забезпечення державної підтримки діаспор у формі урядових програм допомоги, діяльності відповідних підрозділів міністерств та відомств, громадських рухів та об'єднань. Аналізуються також основні напрями політичної, освітньої, культурної, молодіжної, економічної та соціальної діяльності у відносинах з національними діаспорами. Стратегія підтримки діаспор країн Балтії зводиться до вдосконалення форм та каналів співпраці в умовах глобалізованого демократичного світу з використанням сучасних мереж спілкування, проте не ціною обмеження національних інтересів держави перебування. Порівнюються подібні та відмінні, успішні та проблемні сторони реалізації діаспорної політики держав Балтії. З'ясовуються можливості використання досвіду цих країн для посилення ефективності підтримки української діаспори. Використовуються принципи системного підходу, історико-генетичний, статистичні, порівняльні та інші методи дослідження.

Ключові слова: діаспори Литви, Латвії та Естонії, діаспорна політика, публічна дипломатія.

Вступ. Гармонійний і поступальний розвиток будь-якої держави значною мірою визначається ефективною та послідовною підтримкою національної діаспори. Діаспора стала засобом лобізму державних інтересів історичної батьківщини у країнах її проживання і в міжнародному середовищі загалом. Діаспорна політика увійшла до розряду першочергових завдань суспільного розвитку, однак вона має ще низку невирішених проблем і потребує належного моніторингу та ефективного управління. Це стосується як великих, так і малих держав, зокрема, таких, як три держави Балтії – Литви, Латвії та Естонії. Держави Балтії розширили та постійно вдосконалюють форми підтримки суспільно-політичних, економічних, культурних та освітніх потреб національних діаспор. Після відновлення незалежності вони зуміли використати досвід і потенціал своїх діаспор в країнах Заходу у різних сферах суспільного розвитку, а досить чисельна група провідників і активістів діаспорних організацій навіть очолили нові державні структури, включаючи посади глав держав та урядів. Після вступу в НАТО та ЄС у 2004 році з'явилися нові можливості пошуку праці громадянами цих країн у Західній та Північній Європі, а також у США та Канаді. Завдяки оперативній і виваженій полі-

тиці урядів країн Балтії вдалося мінімізувати негативні наслідки нової міграції, а також створити передумови для постійної циркуляції взаємовигідних для себе та для діаспори контактів і різнобічної допомоги. Були прийняті дієві програми відносин з діаспорою на рівні парламентських та урядових програм, створено ефективні мережі у сферах освіти, культури, молодіжних програм, соціальної підтримки, заохочення інновацій та бізнес-проектів.

Метою даного дослідження є розкриття сучасної політики Литви, Латвії та Естонії щодо посилення ефективності контактів та вирішення проблем діяльності національних діаспор, а також скерування потенціалу своїх закордонних співвітчизників у продуктивне русло суспільного зростання.

Досвід становлення і діяльності різних організаційних структур національних діаспор, а також аналіз форм і напрямів співпраці урядів Литви, Латвії та Естонії з ними у різних сферах суспільного життя, з'ясування проблемних питань і перспектив такого співробітництва, а також можливість використання досвіду цих держав для потреб удосконалення діаспорної політики України і є **завданням** цього наукового дослідження.

При дослідженні передумов та основних етапів формування національних діаспор країн Балтії були використані історико-генетичний метод наукового дослідження та причинно-наслідковий аналіз. При розгляді еволюції діаспорної політики держав Балтії та дослідженні діяльності інституцій і напрямів роботи з діаспорою застосовано методи структурного аналізу. Було застосовано базові принципи системного підходу, статистичного аналізу тощо. При зіставленні досвіду діаспорної політики Литви, Латвії та Естонії були використані методи порівняння. Всі вони й становлять **методологічну базу цього дослідження**.

Результати. Діаспора (грец. διασπορά, «розсіяння») – це частина народу (етносу), що проживає поза країною свого історичного походження, яка утворює згуртовані та стійкі етнічні групи в країні проживання і має соціальні інститути для підтримки та розвитку своєї ідентичності та діяльності. Серед науковців віддавна точиться дискусія, чи є підстави називати діаспорою етнічні спільноти, які проживають у прикордонні, але поза межами титульної країни, наприклад, угорців Закарпатської області України щодо Угорщини. Так само термін «діаспора» має багато подібних і водночас відмінних ознак з терміном «національна меншина». Не вдаючись у різні тонкощі цих понять, оскільки це не є темою нашого дослідження, відзначимо, що у широкому сенсі вони часто використовуються паралельно. Хоча засадничим є розуміння того, що до діаспори належить також значна частина людей, які протягом тривалого часу, зазвичай, більше року, проживають за кордоном на законних підставах, зберігаючи своє громадянство.

Кожна демократична держава проголошує своїм завданням політичну, культурну та соціально-економічну підтримку своїх співвітчизників і проводить відповідну діаспорну політику. **Діаспорну політику** можна визначити як напрям державної політики, в межах якої «...створюються нормативно-правові та організаційні основи взаємодії з діаспорами та реалізуються ті чи інші моделі впливу на діаспори з метою досягнення зовнішньополітичних та внутрішньополітичних цілей» [5, с. 45].

Більшість країн світу комбінують декілька напрямів діаспорної політики, включаючи репатріацію, надання подвійного громадянства, гарантування політичного представництва діаспори у національному парламенті, створення відповідних інституцій в урядових структурах, різносторонню підтримку її організацій, реалізацію культурних, освітніх, молодіжних, економічних, соціальних та інших програм, а також сподіваючись на лобювання своїх національних інтересів, налагодження каналів поступлення грошових переказів тощо.

Що ж стосується національних діаспор країн Балтії та їхньої діаспорної політики, то усі вони мають багато подібних ознак, хоча й існують

окремі особливості. Це пояснюється передовсім подібними етапами історичного минулого усіх трьох країн, особливо в часи нової і новітньої історії, коли власне творилися національні діаспори. Вони майже одночасно вибороли незалежність у 1918 р., народи усіх країн зазнали подібних випробувань у період втрати національної незалежності у 1940 р. після загарбання Радянським Союзом, у період фашистської окупації, післявоєнного комуністичного терору, що істотним чином відбулося на формуванні діаспор. Багато демократичних країн Заходу не визнало радянської окупації держав Балтії у відповідності з реалізацією положень таємного договору між СРСР та фашистською Німеччиною (Пакт Ріббентропа-Молотова), а посольства Литви, Латвії та Естонії продовжували представляти інтереси своїх країн і відстоювати потреби співвітчизників за кордоном. В досить подібний спосіб ці держави відновлювали свою незалежність у 1990-1991 рр., вступали в європейські та євроатлантичні організації, насамперед в ЄС та НАТО, а зараз займають подібне місце у міжнародному поділі праці, що також відповідним чином відбулося на їхніх діаспорах. Спробуємо виділити ще деякі найголовніші **спільні ознаки** національних діаспор Литви, Латвії та Естонії:

1. Частка національної діаспори щодо чисельності корінних титульних народів – литовців, латишів та естонців є приблизно однакова і становить не більше третини.

2. Подібна географія проживання основної частини діаспор. Це передовсім США, Канада, Великобританія, Австралія, Бразилія, Росія, країни Північної Європи та інші держави Європейського Союзу. За роки незалежності діаспори зростали переважно у країнах Європи.

3. Створення широкої мережі діаспорних інституцій, політичних, громадських, освітніх, культурних, релігійних, молодіжних, жіночих та інших організацій під патронатом національних еміграційних урядів. Прихильне ставлення урядів більшості західних держав до діяльності цих інституцій.

4. Активна участь національних діаспор у процесах боротьби за відновлення незалежності з кінця 80-их і на початку 90-их років ХХ ст. Повернення на історичну батьківщину окремих чільних представників політичної еміграції після відновлення незалежності у 1990-1991 рр.

5. Проведення політики репатріації своїх співвітчизників, насамперед з країн колишнього СРСР та кризових регіонів світу, яка має загалом невеликі масштаби.

6. Істотна відмінність національних мов – литовської, латиської і особливо естонської від мов країн проживання, як і специфіка національних культур, що зумовило певний рівень внутрішньої консолідації і захищеності від асиміляційних процесів.

7. Значне зростання чисельності діаспори після здобуття незалежності у 1990-1991 рр., особливо після вступу в ЄС та внаслідок світової фінансової кризи 2008-2009 рр. при збереженні національного громадянства.

8. Внаслідок малої чисельності і недостатніх фінансових можливостей діаспори не є надто впливовими у лобіюванні національних інтересів своїх країн, за винятком держав Північної Європи.

9. Усі три країни сформували після відновлення незалежності подібні інституційні структури та урядові програми підтримки національної діаспори. Це передовсім відповідні підрозділи щодо зв'язків з діаспорою у структурах міністерств закордонних справ, міністерств культури, міністерств освіти тощо.

Однак у діаспорній політиці країн Балтії є деякі, хоча малоістотні відмінності. Зокрема, хоч і на рівні парламентів були прийняті та реалізуються програми співробітництва з діаспорою у майже всіх напрямках суспільного розвитку, однак вони є неоднаково ефективними. Уряди швидко і ефективно відреагували на істотну хвилю економічної еміграції найбільш продуктивної у віковому і професійному відношенні групи своїх громадян, котра тривала упродовж кількох років після вступу в ЄС та НАТО і дещо меншою мірою триває дотепер. Ця діаспорна політика загалом зводиться до впорядкування відносин з так званою «старою» і впровадження значного числа каналів та форм співпраці з «новою» еміграцією. Головною ознакою такої діаспорної політики став лозунг «Не відплив, а циркуляція мозгів», що означає налагодження різних інституцій, форм і платформ співробітництва з організаціями діаспори та навіть з окремими людьми, створення соціальних мереж та постійне інформаційне забезпечення діаспорної політики. Діаспорна проблематика стала важливою частиною публічної дипломатії всіх трьох країн Балтії.

Литовська Республіка виділяється серед держав Балтії за чисельністю і активністю своєї діаспори, а також за різнобічністю та ефективністю діаспорної політики. За одними джерелами, Литва має велику діаспору чисельністю майже 1,3 мільйона литовців і людей литовського походження за межами Литви, що становить приблизно третину литовської нації [13], а за іншими – 619,6 тис. осіб, тобто 16,9% від усього населення Литви. Значна частина з них (за різними оцінками понад 300 тис. осіб) зберігає литовське громадянство. Основними країнами проживання литовців є Велика Британія (Великобританія, 19,9% від загального населення діаспори), Росія (13,6%), Польща (10%), Канада, Німеччина, Ірландія, та США [14, с. 306]. У прикордонних містах та селах сусідніх Польщі (Сувалкія) та Білорусі (Гродненська область) станом на 2022 р. проживає по декілька тисяч осіб, там вони мають свої освітні та культурні осередки.

Зокрема, 12 серпня 2022 р. МЗС Литви направив посольству Білорусі офіційну ноту протесту проти намірів білоруської влади закрити Пеляську державну школу з литовською мовою викладання [4]. Окрему частину діаспори становлять пруські литовці, які зазнали сильного онімечення у Східній Пруссії (зараз – Калінінградська область Росії) і були разом з німцями силоміць переселені після Другої світової війни у 1945 р. у ФРН.

Литовська діаспора першої хвилі (до 1940 р.) була активною в громадському та культурному житті. У державах Заходу творилися перші литовські політичні організації, освітні та культурні осередки, газети і видавництва. Після відновлення незалежності найбільш авторитетні діячі діаспори влилися у державотворчі процеси на батьківщині і посіли провідні посади. Наприклад, президент Литви Валдас Адамкус (у 2004-2009 рр.) після еміграції з Литви у 1944 р. проживав деякий час у Німеччині, а згодом у США, де отримав американське громадянство і зумів отримати важливі державні посади. Після здобуття незалежності Литви він повернувся у рідну країну і включився у її політичне життя. Литовська спортсменка Рута Мейлутіте (народилася у 1997 р.) стала у 2012 р. олімпійською чемпіонкою у плаванні на літніх Олімпійських іграх у Лондоні, проживаючи з п'ятирічного віку у Великобританії, але зберігаючи за собою литовське громадянство. І таких прикладів жертвовного служіння литовців своїй батьківщині є досить багато.

Найбільшою організацією литовців за кордоном стала Всесвітня громада литовців (лит. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė – PLB) – неурядова некомерційна організація, що об'єднує литовські громади в різних країнах світу (всього – 36 країн). У 1949 р. було прийнято Литовську хартію та Конституцію литовської світової спільноти, в яких урочисто зобов'язалися підтримувати та об'єднувати всіх литовців за межами Литви та просувати литовську культуру та мову за кордоном. Вищим органом є Сейм Всесвітньої громади литовців. Головний центр PLB з 1992 р. знаходиться у Вільнюсі [16]. Ця організація проводить освітні, культурні, молодіжні, спортивні, економічні заходи, залучаючи як громадян Литви, так і представників діаспори. Одним із активних напрямів сучасної діяльності є розширення доступу до міжнародного телебачення Литви (LRT Lituānica) та соціальних мережвих спільнот.

Для взаємодії з діаспорою та задоволення її потреб уряд Литви заснував різні інституції. Міністерство закордонних справ (МЗС) є головною установою щодо проведення діаспорної політики, а в його структурі безпосередню роботу виконує Департамент у справах литовців, які проживають за кордоном. Дипломатичні місії та консульські установи Литви у країнах акредитації займаються

розвитком і зміцненням відносин між місцевими литовцями та Литвою та надають своїм громадянам у повному обсязі консульські послуги.

Окрім того, консультативними органами є урядова Комісія координації справ литовців за кордоном, яка подає уряду пропозиції щодо стратегічного напрямку державних відносин із закордонними литовцями, а також Комісія парламенту Литовської Республіки та світової литовської громади, яка складається з членів парламенту та представників PLB [14, с. 312].

З часу відновлення незалежності керівництво Литви розробило і впроваджувало в життя низку довгострокових програм і стратегій, направлених на врегулювання демографічної та міграційної політики, підтримку програм репатріації зарубіжних литовців. До таких документів варто віднести Програму співробітництва із зарубіжними литовськими спільнотами на 2009-2012 рр.

У Литві основним стратегічним документом, який протягом 10 років формував політику залучення діаспори, була програма Global Lithuania, прийнята у 2011 році постановою уряду країни. Ця програма розглядала діаспору як частину литовської нації, яку складають як громадяни Литовської Республіки та особи литовського походження, так і нелитовці, що походять з країни, що пов'язують себе з Литвою різними зв'язками.

Програма ставила перед собою п'ять головних завдань: 1) підтримувати литовців, які прагнуть зберегти свою культурну ідентичність у часи глобалізації, та захищати права литовських меншин за кордоном; 2) заохочувати литовців за кордоном брати участь у політичному, економічному, науковому, культурному та спортивному житті Литви; 3) зміцнювати відносини з литовською діаспорою, заохочувати зворотну міграцію; 4) створити цифрову платформу, яка дозволить литовцям, які проживають за кордоном, спілкуватися з людьми в Литві; 5) заохочувати діаспору поширювати інформацію про Литву [11].

Пріоритетним напрямком політики залучення діаспори до Литви була і залишається освіта, особливо вивчення мови, історії та культури. Економічна політика спрямована на заохочення повернення литовських емігрантів та їхній внесок у економічний розвиток країни. Державні установи «Enterprise Lithuania» та «Invest Lithuania» разом із соціальними партнерами реалізували низку ініціатив та проектів, включаючи проект GLL Business Advisors, заохочуючи закордонних литовців консультувати компанії та підприємців у Литві [14, с. 314].

Програма Global Lithuania з часу впровадження у життя передбачала, що закордонні литовці можуть діяти як неформальні посли країни. Фінансуючи вибрані проекти та організовуючи різноманітні заходи, навчальні семінари та конференції,

програма Global Lithuania намагалася залучити ресурс діаспори до професійної та громадської діяльності. Головною запорукою успіху мала стати заміна загрози «відпливу мозків» на перспективу «циркуляції мозків». Кожен вмотивований литовець мав змогу долучити свої знання, ідеї та досвід за допомогою доступних механізмів та інструментів. Це сприяє співпраці та тіснішим контактам у таких сферах, як торгівля та інвестиції, науково-технічні інновації, литовська мова, культура, туризм та багато інших [12].

Програма Global Lithuania припинила реалізацію задекларованих завдань наприкінці 2021 року, зробивши великий вплив на зміцнення зв'язку між державою та діаспорою. На заміну цієї програми за згодою уряду Литовської Республіки наказом № V-550 міністра закордонних справ затверджено Стратегічні напрямки політики щодо литовської діаспори на 2022–2030 роки, які координує МЗС.

Литва створила добрі передумови для діяльності великої кількості громадських організацій та об'єднань, в тому числі у сфері співробітництва з національною діаспорою. Так, у 2009 р. була створена потужна неурядова і некомерційна платформа Global Lithuanian Leaders (GLL), яка об'єднала понад 20 тисяч литовських професіоналів у 60 країнах світу. Ця організація координує та просуває мережі співпраці талановитих людей з усього світу, надаючи віртуальний доступ до спільноти бізнесменів, науковців, урядовців, державних службовців, професіоналів у сфері спорту та митців – усіх, хто певним чином ідентифікувати себе з Литвою.

Серед невирішених питань діаспорної політики Литви є проблема надання подвійного громадянства. Діюче законодавство передбачає його надання тим особам, які емігрували з Литви до 1990 року, хоча цього потребує значно більше осіб, які емігрували вже після здобуття незалежності. Громадяни Литви не мають права на отримання допомоги сім'ям, по безробіттю та у зв'язку з економічними труднощами, якщо вони не проживають у Литві. Деякі соціальні послуги у випадках поранення, захворювання, нещасного випадку або злочину, скоєного проти громадянина Литви, надають консульства. Відсутність соціальної складової зумовлена ставленням до емігрантів як до потенційних фінансових донорів, а не тих, хто сам інколи потребує такої допомоги.

Значно активнішою за останні роки стала діаспорна політика **Латвійської Республіки**. Загальна чисельність представників латвійської діаспори станом на 2020 р. оцінюється на рівні 370 тис. осіб, до яких належать не лише особи латиського походження так званої «старої» еміграції, а й представники найпотужнішої хвилі «молодої» еміграції, значна частина яких є нелатишами [10]. Після вступу Латвії до ЄС та фінансової кризи

2007–2008 років близько 200 тис. латвійців покинули країну. Станом на 2016 р. близько 100 тис. латишів постійно проживали у Великій Британії [15]. На відміну від литовців, латишів мало проживає у прикордонні, вони є досить розпоршені по території колишнього СРСР. Ще одна істотна особливість – це можливість надання подвійного громадянства представникам «західної» діаспори. Посольства довоєнної Латвії у Вашингтоні та Лондоні продовжували видавати паспорти Латвійської Республіки аж до 1990 р.

У жовтні 1955 року найстаріші латвійські діаспорні організації з країн Західної Європи, США та Австралії заснували у Лондоні Всесвітню асоціацію вільних латишів (лат. Pasaules brīvo latviešu apvienība – PBLA), куди згодом увійшли практично всі організації закордонних латишів. Головним завданням організації було сприяння звільненню латиського народу та відновленню незалежності, збереження культури, допомога латишам по всьому світу, а також сприяння співпраці латиських громадських організацій різних країн.

Спочатку діяльність асоціації фінансувалася із внесків членів латиських товариств, що сплачувались їм за зберігання золотого запасу Латвії у Федеральній резервній системі США. Після відновлення незалежності Латвії заходи діаспори фінансує Міністерство культури. У 2019 році було витрачено 1 млн 43 тисячі 882 євро. Фінансуються також літні табори для молоді, переправлення до Латвії та оцифрування культурно-історичної спадщини діаспори. Рада PBLA складається з 16 членів – представників латиських організацій з різних країн світу, а її штаб-квартира знаходиться в Ризі [17].

Серед визначних представників національної діаспори варто виділити Вайру Віке-Фрейбергу, яка народилася у 1937 р. в Ризі, однак більшу частину свого життя провела в Канаді, де стала відомою громадською і політичною діячкою міжнародного рівня, і лише у 1997 р. повернулася в Латвію і була призначена директоркою Інституту Латвії. А вже з 1999 по 2007 рр. після обрання Сеймом Латвії вона виконувала обов'язки президента країни. Теперішній президент Латвії Егілс Левітс (з 2019 р.) провів понад 20 років в еміграції у Німеччині, де здобув освіту і формував політичну кар'єру, і лише у 1992 р. повернувся на батьківщину.

З квітня 2011 р. у Сеймі Латвії почала працювати спеціальна підкомісія з питань демографії, а у жовтні 2013 р. у рамках Наглядової ради щодо реалізації основних засад політики національної ідентичності, формування громадянського суспільства та інтеграції була створена міжвідомча робоча група з діаспорної політики. У 2014 р. був опублікований «План дій. Про співпрацю з латвійською діаспорою у 2015–2017 рр.». Крім того, було прийнято «План дій щодо підтримки реемі-

грації на 2013–2016 рр.» (на це було виділено 1,5 млн євро) та «Основні засади політики інтеграції, формування громадянського суспільства та ідентичності на 2014–2018 рр.» [1, с. 133]. Фінансування діяльності латиської діаспори за кордоном передбачає прийнятий за участю PBLA Закон про діаспору, який набрав чинності 1 січня 2019 р. [8]. Інституціями, відповідальними за діаспорну політику є міністерство закордонних справ, міністерство освіти, міністерство культури та PBLA. Впроваджений теперішнім урядом План діаспорної політики Латвії терміном на 2021–2023 рр. головний акцент робить на співпрацю з різними діаспорними громадами, але в основному направлений на заохочення репатріації. План охоплює чотири напрямки:

- зміцнення латвійської ідентичності та почуття приналежності до Латвії, збереження латиської мови та культури за межами Латвії;
- сприяння громадянській та політичній участі діаспори;
- залучення діаспори до розвитку економіки та науки Латвії;
- підтримка репатріації [10].

У березні 2021 р. МЗС Латвії підтримало та надало гранти на 40 проектів діаспори, які були реалізовані з 1 травня до 31 серпня 2021 року. Центр дослідження діаспори та міграції Латвійського університету провів дослідження, щоб зрозуміти потреби молоді діаспори та можливості залучити її до навчальних закладів Латвії [7].

У трактуванні латвійської діаспорної політики можна помітити зміщення акцентів від виключно етнічного до ширшого тлумачення вихідців з Латвії, що також включає людей іншого етнічного походження і навіть осіб без громадянства, що прагнуть пов'язати своє майбутнє з нею як з країною свого походження. Крім того, можна спостерігати зміну мети діаспорної політики від збереження та зміцнення культурних і мовних потреб до більшої уваги економічним та соціальним питанням, а також до політичної участі та повернення до Латвії [6, с. 65].

Проведення виваженої і ефективною діаспорної політики є дуже важливим завданням для **Естонської Республіки**. Чисельність естонської діаспори оцінюється від 150 до 200 тисяч естонців, що становить 15% населення Естонії [9]. Специфікою естонської діаспори є її досить висока частка в сусідній близькій за мовою та культурою Фінляндії – там проживає майже половина закордонних естонців. Також досить багато естонців проживає у США, Швеції, Канаді, Росії, Великобританії, Норвегії та Австралії. Ще одна особливість – це наявність історичних естонських поселень по території Росії (Північний Кавказ, Сибір), Грузії (Абхазія) та України (Крим), які були засновані здебільшого наприкінці XIX ст. естонськими колоністами. Зараз вони мають незначну чисельність самих естонців, оскільки їхня більшість вже давно повернулася

на історичну батьківщину або асимілювалася. Ще одна особливість естонців у Росії – це проживання етнічної групи естонців православного віросповідання сету чисельністю декілька сотень осіб на території Печорського району Псковської області, який з 1918 по 1940 р. входив до складу Естонії (повіт Петсері).

Серед відомих державних діячів, що проживали тривалий час за кордоном, можна виділити президента країни Тоомаса Гендріка Ільвеса (у 2006-2016 рр.), який народився у 1953 р. у Швеції в родині емігрантів, а згодом разом з сім'єю виїхав у США, де й здобув освіту та розвинув професійну політичну кар'єру, і лише 1991 р. повернувся на історичну батьківщину.

Естонська діаспорна політика не є такою багатогранною і суспільно значимою, оскільки вплив населення за роки незалежності тут відбувся не в таких великих масштабах, як у Литві чи Латвії. Більшість емігрантів припала на сусідню Фінляндію, звідки естонці періодично навідуються додому і навіть повертаються. В Естонії немає спеціального міністерства або підрозділу міністерства, який би спеціально займався співгромадянами за кордоном. Ці повноваження розподілені між різними міністерствами, такими як міністерства закордонних справ, культури, освіти та соціальних справ. Деякі фонди займаються питаннями, пов'язаними з усіма громадянами за кордоном, як от: Фонд інтеграції та Естонське агентство досліджень. Обидві організації управляються державою. Міністерство культури відповідає за Фонд інтеграції, а міністерство освіти курує Естонське агентство з досліджень.

Естонська діаспорна політика реалізується відповідно до документа «Програма співвітчизників 2014–2020» (Rahvuskaaslaste programm 2014-2020»), яка продовжує аналогічні програми за попередні періоди. Культурну складову діаспорної політики визначено у документах «Програма розвитку естонської мови на 2011–2017 роки» та «Основи політики в галузі культури до 2020 року». Ці програмні документи продовжено на теперішній період.

З 2000 р. Фонд інтеграції реалізує програму фінансової підтримки реемігрантів (return support), в рамках якої щорічно кільком десяткам естонцям, що повертаються на батьківщину (хто не жив в Естонії більше десяти років або народився за межами Естонії) надається фінансова допомога в розмірі до 2000 євро на людину для облаштування на новому місці проживання [1, с. 134].

Естонія фінансує Програму для співвітчизників (Rahvuskaaslaste Programm) з 2004 року, яка має за завдання викладання естонської мови за кордоном і підтримка навчання в Естонії для закордонних естонців; збереження естонської культури за кордоном і підтримка формування почуття єдності

в Естонії; підтримка збору, збереження та доступності культурної спадщини емігрантів (архівна акція); заохочення повернення іноземних естонців до Естонії. Однак за останні роки програма змінила свою спрямованість. Раніше заходи були здебільшого спрямовані на естонські громади на території колишнього СРСР, а зараз спрямовані на всі емігрантські організації по всьому світу.

Фонд інтеграції організовує літні табори, призначені для молоді з естонським корінням віком від 13 до 18 років. У рамках програми Rahvuskaaslaste надаються стипендії для молоді з естонським корінням задля навчання в естонських вищих навчальних закладах або професійно-технічних школах. Окрім цього, багато естонських організацій за кордоном отримують певну фінансову підтримку.

Також у діаспорній політиці помітна активність інших недержавних організацій та установ. Так, недержавна фундація Enterprise Estonia створила веб-сайт «Global Estonian Network», мета якого полягає в тому, щоб об'єднати комерційні інтереси закордонних естонців задля сприяння виходу їхніх власних та естонських компаній на зовнішні ринки. Це приклад того, як естонська діаспора «використовується» на благо Естонії. (Estonian Communities Abroad, 2022). У 2007 р. Естонія стала першою країною світу, яка дозволила своїм громадянам, в тому числі тим, хто мешкає за кордоном, голосувати на парламентських виборах через Інтернет. На виборах 2011 р. через Інтернет голосувало 15,4% виборців [3, с. 269].

Серед проблемних питань діаспорної політики варто зазначити політично невмотивовану відмову від подвійного громадянства, відсутність соціальної підтримки етнічних естонців за кордоном, не враховуючи звичної практики діяльності консульських установ щодо допомоги громадянам країни, незначну фінансову допомогу держави організаціям зарубіжної діаспори, яка обмежується проектним грантовим фінансуванням на нерегулярній основі. Місцеві організації діаспори найчастіше самостійно дбають про свої фінансові ресурси, а естонська держава є лише одним із їхніх спонсорів. Політика заохочення репатріації не набула належного розмаху і охопила порівняно незначну частину естонців, переважно з держав колишнього СРСР.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні проживало 7,2 тис. литовців, 5,1 тис. латишів та 2,9 тис. естонців, більшість з яких мешкали на Донбасі та в Криму (естонці). При цьому їхня чисельність значно скоротилася порівняно з останнім радянським переписом населення у 1989 р. Більшість з представників цих діаспор рідною вважали російську мову, а свою власну відповідно – 27% литовців, 19% латишів та 14,5% естонців [2]. У багатьох областях

України працюють національні громадсько-культурні об'єднання цих народів.

Досвід діаспорної політики держав Балтії може бути корисним для України, особливо у теперішні часи, коли в результаті російської інтервенції мільйони наших громадян опинилися у статусі тимчасово переміщених осіб за кордоном, а багато з них планує залишитися там назавжди. Головним посередником і партнером діаспорної політики повинені надалі залишатися Світовий конгрес українців, який об'єднує 20 млн українців у 133 країнах світу. Однак, на нашу думку, треба створити його постійно діюче представництво у Києві, а найбільш авторитетних діячів, за досвідом держав Балтії, треба залучати до управління справами державного будівництва.

Необхідно позитивно вирішувати питання про статус подвійного громадянства, особливо щодо громадян українського походження в державах Заходу. Також можна перейняти досвід в освітній політиці, у заохоченні участі співвітчизників у політичному, економічному та культурному житті України і в промоції позитивного образу нашої держави. Позитивним видається досвід залучення бізнесменів, креативних митців, відомих науковців, представників молодіжного середовища до постійних продуктивних відносин з Україною.

Висновки: Розглянувши у нашому дослідженні досвід діаспорної політики держав Балтії, можемо зробити висновки, що вони проводять активну роботу щодо підтримання належного рівня відносин зі своїми співвітчизниками. Зараз ця політика орієнтована не так на репатріацію, як на збереження національної ідентичності та на максимальне залучення діаспори до діяльності мережових структур та на використання ресурсів впливу і лобістської сили у країнах Заходу.

Діаспорні організації Литви та Латвії є об'єднані у міжнародні організації з центральними офісами відповідно у Вільнюсі та Ризі. У всіх державах розроблені національні програми підтримки діаспори, існують відповідні інституційні підрозділи, особливо впливові у структурі МЗС, окремі фонди та громадські організації. Проводиться активна робота щодо підтримки вивчення національних мов, історії, культури, створення сучасних мереж контактів, а також залучення молоді, експертного середовища та бізнесменів до вирішення спільних інтересів як в країнах поселення, так і на історичній батьківщині. Особливо ефективним вважається впровадження у діаспорну практику лозунгу «Не відплив, а циркуляція мозгів», що дозволяє підтримувати на високому рівні відносини з найбільш активними молодими представниками діаспори. Більш ефективною у змістовному сенсі можна визнати діаспорну політику Литви, а у формальному політико-правовому – Латвії.

До негативних висновків діаспорної політики можна віднести відсутність подвійного громадянства для всіх бажаючих, досить слабка соціальна підтримка представників діаспори, недостатні можливості фінансування багатьох програм співробітництва, а також дотепер триваючі еміграційні настрої серед значної частини населення, які, щоправда, не такі вражаючі, як в період 2007-2010 рр.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воротников В. Актуальные проблемы диаспоральной политики стран Балтии. Современная Европа, 2018, № 7. С. 128–140.
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Розподіл населення за національністю та рідною мовою. [Електронний ресурс]. Режим доступу з: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=50&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20&n_page=3.
3. Зінко І. Зовнішня політика країн Північної Європи: навч. посібник /Ігор Зінко. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 328 с. ISBN 978-617-10-0243-2
4. Министерство иностранных дел выразило протест в связи с действиями Беларуси против Пелясской средней школы. [Електронний ресурс]. Режим доступу з: <https://www.urm.lt/default/ru/>. Доступно з: 2022.08.12.
5. Фурдик Т.М. Правова інституалізація діаспоральної політики сучасної держави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція, 2014, № 11, том 1. С. 43-45. ISSN 2307-1745.
6. Birka I., Lāce A. Diasporic Politics and Defining Diaspora in Law: the Case of Latvia. Baltic Journal of Law & Politics. Journal of Vytautas Magnus University, Volume 14, Number 1 (2021) ISSN 2029-0454. P. 48-72
7. Diaspora as Latvian foreign policy priority. Retrieved from URL: <https://eilza.lv/diaspora-as-latvian-foreign-policy-priority/>. Created in March, 2021.
8. Diasporas likums. Retrieved from URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=302998>. Created 25.08.2022. [in Latvian].
9. Estonian Communities Abroad: Identity, Attitudes and Expectations Towards Estonia. Retrieved from URL: <https://www.ibs.ee/en/publications/estonian-communitites-abroad-identity-attitudes-and-expectations-towards-estonia/2022>
10. Freidenfelds Dāvids. Latvia develops diaspora policy plan. Retrieved from URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/latvians-abroad/latvia-develops-diaspora-policy-plan.a388987/>. Created in January 15, 2021.
11. Globali Lietuva (2016). [Global Lithuania]. Retrieved from URL: <https://www.urm.lt/default/lt/globalilietuva> Created on 16.12.2018 [in Lithuanian].
12. GLOBAL LITHUANIA – STATE AND DIASPORA COOPERATION (2021). Retrieved from URL: <https://innovationinpolitics.eu/showroom/project/global-lithuania-state-and-diaspora-cooperation/>
13. Global Lithuania (2022). Retrieved from URL: <https://jp.mfa.lt/default/en/global-lithuania>. Created: 2022.03.02.

14. Gudelis Dangis, Klimavičiūtė Luka (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Lithuanian Citizens Abroad*. Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook), <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51245-3>

15. The Latvian Diaspora. Retrieved from URL: <https://www.latvia.eu/lv/blog/latvian-diaspora>

16. PLB istorija. LITUA [PLB History. Lithuania]. Retrieved from URL: http://www.litua.com/lt/zinynas/plb#PLB_istorija. [in Lithuanian].

17. PBLA UN KULTŪRAS MINISTRIJAS VADĪBA PĀRRUNĀ ATBALSTU DIASPORAS AKTIVITĀTĒM. Retrieved from URL: <https://www.pbla.lv/pbla-un-kulturas-ministrijas-vadiba-parruna-atbalstu-diasporas-aktivitatem/>. Created 21.02.2019. [in Latvian].

REFERENCES:

1. Vorotnikov V.(2018). Aktualnye problemy diasporalnoj politiki stran Baltii. [The Current Problems of the Diasporal Policy of the Baltic Countries]. *Sovremennaya Evropa*, 2018, № 7, s. 128–140 [in Russian]

2. Vseukrainskyi perepys naselennia 2001 roku. (2001). Rozpodil naselennia za natsionalnistiu ta ridnoiu movoiu [All-Ukrainian population census of 2001. Population distribution by nationality and native language]. Retrieved from URL: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=50&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20&n_page=3 [in Ukrainian].

3. Zinko I. (2015). *Zovnishnia polityka krain Pivnichnoi Yevropy: navch. posibnyk*. [Zinko I. Foreign Policy of North European Countries: Education. Guide]. Ihor Zinko. – Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 2015. – 328 s. ISBN 978-617-10-0243-2 [in Ukrainian].

4. Ministerstvo inostrannykh del vyrazilo protest v sviazi s deistviyami Belarussii protiv Peliasskoi srednei shkoly.(2022). [The Ministry of Foreign Affairs protested in connection with the actions of Belarus against the Pelyaska secondary school]. Retrieved from URL: <https://www.urm.lt/default/ru/>. [in Russian].

5. Furdyk T.M. (2014). *Pravova instytualizatsiia diasporalnoi polityky suchasnoi derzhavy* [Furdyk T.M. Legal Institutionalization of the Diasporal Policy of the Modern State]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii:

Yurysprudentsiia. – 2014. – 11(1). – S. 43-45. ISSN 2307-1745. [in Ukrainian]

6. Birka I., Lāce A. (2021). *Diasporic Politics and Defining Diaspora in Law: the Case of Latvia*. *Baltic Journal of Law & Politics*. Journal of Vytautas Magnus University, Volume 14, Number 1. ISSN 2029-0454 – P. 48-72.

7. Diaspora as Latvian foreign policy priority. Retrieved from URL: <https://eilza.lv/diaspora-as-latvian-foreign-policy-priority/>. Created in March, 2021.

8. Diasporas likums. Retrieved from URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=302998>. Created 25.08.2022. [in Latvian].

9. Estonian Communities Abroad: Identity, Attitudes and Expectations Towards Estonia. Retrieved from URL: <https://www.ibs.ee/en/publications/estonian-communitites-abroad-identity-attitudes-and-expectations-towards-estonia/> 2022

10. Freidenfelds Dāvids. Latvia develops diaspora policy plan. Retrieved from URL: <https://eng.ism.lv/article/society/latvians-abroad/latvia-develops-diaspora-policy-plan.a388987/>. Created in January 15, 2021.

11. Globali Lietuva (2016). [Global Lithuania]. Retrieved from URL: <https://www.urm.lt/default/lt/globalilietuva> Created on 16.12.2018 [in Lithuanian].

12. GLOBAL LITHUANIA – STATE AND DIASPORA COOPERATION (2021). Retrieved from URL: <https://innovationinpolitics.eu/showroom/project/global-lithuania-state-and-diaspora-cooperation/>

13. Global Lithuania (2022). Retrieved from URL: <https://jp.mfa.lt/default/en/global-lithuania>. Created: 2022.03.02.

14. Gudelis Dangis, Klimavičiūtė Luka (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Lithuanian Citizens Abroad*. Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook), <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51245-3>

15. The Latvian Diaspora. Retrieved from URL: <https://www.latvia.eu/lv/blog/latvian-diaspora>

16. PLB istorija. LITUA [PLB History. Lithuania]. Retrieved from URL: http://www.litua.com/lt/zinynas/plb#PLB_istorija. [in Lithuanian].

17. PBLA UN KULTŪRAS MINISTRIJAS VADĪBA PĀRRUNĀ ATBALSTU DIASPORAS AKTIVITĀTĒM. Retrieved from URL: <https://www.pbla.lv/pbla-un-kulturas-ministrijas-vadiba-parruna-atbalstu-diasporas-aktivitatem/>. Created 21.02.2019. [in Latvian].

Diaspora policy of the Baltic states at the present stage

Zinko Ihor Zinoviiiovych

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko Lviv National University
Sichovyh Striltsiv str, 19, Lviv, Ukraine

Conducting a well-balanced diaspora policy is considered one of the main tasks of the state functioning because it forms the basis of the trust in their homeland for former compatriots and their citizens who are living abroad for a long time, allows maintaining and improving various contacts of a political, cultural, educational and economic issues, strengthening family contacts etc. It is a reliable source of financial income from abroad, it forms the basis for lobbying national interests in the countries of the diaspora residence. The goal of the study is to analyze the current state, problems and prospects of the diaspora policy of the Baltic countries – Lithuania, Latvia and Estonia. Under modern conditions, the governments of these countries managed to establish stable and successful forms of cooperation with organizations of national diasporas, created state institutions and other channels of constant contact for the comprehensive support of these organizations and for the use of the diaspora potential in their own social growth. The article defines the essence, main forms and directions of the diaspora state policy, investigates the main reasons, historical stages of the formation and geography of the Baltic countries diaspora, the peculiarities of their public activities and, also, cultural and educational organizations abroad. Particular attention is paid to the institutional and organizational provision of the state support for diasporas in the form of government aid programs, activities of relevant divisions of ministries and departments, public movements and associations. The main directions of political, educational, cultural, youth, economic and social activities in relations with national diasporas are also analyzed. The strategy of supporting the diasporas of the Baltic countries, which act as a mediator between the homeland and the countries of settlement, is reduced to improving the forms and channels of cooperation in the conditions of a globalized democratic world using modern communication networks, but not at the cost of limiting the national interests of the host state. Similar and different, successful and problematic aspects of the implementation of the diaspora policy of the Baltic states are compared. It is examined opportunities of using the experience of these countries to increase the effectiveness of support for the Ukrainian diaspora. The principles of the system approach, historical-genetic, statistical, comparative and other research methods are used.

Key words: diasporas of Lithuania, Latvia and Estonia, diaspora policy, public diplomacy.

Łukach Natalia Michajłowna
Rosłoń Dominika Tomashivna

Aktualne problemy stosunków ukraińsko-polskich we współczesnych realiach geopolitycznych

УДК 327(477+438)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.16>

Łukach Natalia Michajłowna
Kandydat Politologii,
Asystent w Katedrze Nauk Politycznych i
Stosunków Międzynarodowych
Politechnika Lwowska
Metropolitan Andrew, 5, Lwów, Ukraina

Rosłoń Dominika Tomashivna
Kandydat Politologii,
Starszy wykładowca w Katedrze
Nauk Politycznych i Stosunków
Międzynarodowych
Politechnika Lwowska
Metropolitan Andrew, 5, Lwów, Ukraina

Polityka Polski wobec Ukrainy jest warunkowana przez różnorodne czynniki. Do najważniejszych z nich należą uwarunkowania historyczne, polityczne, socjologiczne, etniczne i gospodarcze. We współczesnej sytuacji politycznej stosunki między Ukrainą a Polską istnieje cały szereg czynników łączących oba państwa, takich jak bezpieczeństwo, współpraca handlowa i gospodarcza, migracja zarobkowa, współpraca transgraniczna. Artykuł opisuje aktualne problemy stosunków polsko-ukraińskich we współczesnych realiach geopolitycznych, w tym agresję Rosji na Ukrainę. Analizuje rolę Polski w procesach integracji europejskiej, a w szczególności w procesie negocjacji między Ukrainą a UE. Artykuł opisuje stanowisko Polski w sprawie konfliktu zbrojnego na Ukrainie. Właśnie dlatego czynnik bezpieczeństwa we współczesnych stosunkach ukraińsko-polskich odgrywa ważną rolę, jednocześnie nie przesuwając na drugorzędną pozycję współpracy gospodarczej czy transgranicznej. W środowisku międzynarodowym wyraźnie zauważalna jest rozbudowa sieci porozumień w zakresie bezpieczeństwa, mających stanowić czynnik odstraszania i budowanie równowagi sił (świadczą o tym także o przyspieszających przekształcaniach w sferze bezpieczeństwa). Sojusz pomiędzy Ukrainą, Wielką Brytanią i Polską jest elementem szerszej strategii budowania więzi międzynarodowych, które nie mogą być alternatywą dla klasycznych sojuszy militarnych ani tym bardziej dla systemu obrony zbiorowej. Autorzy opisały perspektywy funkcjonowania trójstronnego związku Ukrainy, Wielkiej Brytanii i Polski. Ponadto w artykule przeanalizowano stanowisko Polski wobec konfliktu zbrojnego w Ukrainie, opisano mechanizmy współpracy pomiędzy państwami w warunkach rosyjskiej agresji, w szczególności w kwestiach związanych z przyjmowaniem i udzielaniem pomocy uchodźcom tymczasowo przebywającym na terytorium Polski.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, Wielka Brytania integracja europejska, Układ stowarzyszeniowy między Ukrainą a UE, stosunki polsko-ukraińskie, wojna rosyjsko-ukraińska.

Wstęp. Polityka zagraniczna państwa jest bezwarunkową gwarancją jego istnienia w dzisiejszym zglobalizowanym świecie, gdyż żadne państwo nie może funkcjonować bez relacji z resztą świata. Może być ona realizowana w różnych aspektach, w oparciu o kluczowe interesy państwa. W szczególności, przy realistycznym podejściu, są to działania gwarantujące bezpieczeństwo narodowe. Mogą to być również działania agresywne, mające na celu zaspokojenie ambicji imperialnych, których jesteśmy dziś świadkami ze strony działań Federacji Rosyjskiej. Aby otrzymać pełny obraz sytuacji i właściwie ocenić charakter polityki zagranicznej państwa, konieczne jest monitorowanie jego działań na arenie międzynarodowej z perspektywy historycznej. [1]

Cel i zadania. Celem artykułu jest zbadanie aktualnych problemów stosunków ukraińsko-polskich we współczesnych realiach geopolitycznych, a w szczególności agresji Rosji na Ukrainę. Aby osiągnąć ten cel, stawia się następujące zadania: wyjaśnienie roli Polski w procesach integracji europejskiej ogólnie, a w procesie negocjacji między Ukrainą a UE w szczególności; zbadanie stanowiska Polski w sprawie konfliktu zbrojnego na Ukrainie, w szczególności w sprawie przyjmowania uchodźców i udzielania im pomocy; przeanalizować perspektywy funkcjonowania trójstronnego związku Ukrainy, Wielkiej Brytanii i Polski.

Metody badawcze. Tylko systemowa wizja i wykorzystanie zasad teoretycznych i pojęciowych w połączeniu z metodologią naukową umożliwiła cało-

ściowe ujęcie współczesnych ukraińsko-polskich stosunków międzynarodowych. Dlatego do badania tematu ukraińsko-polskiego znaczenia nabiera systematyczny sposób współpracy w zakresie stosunków międzynarodowych, mające na celu uzyskanie obiektywnych i wiarygodnych wyników. Metoda diagnostyczna powinna być stosowana jako narzędzie oceny wydajności współpracy w realizacji polityki międzynarodowej. Metoda historyczna przyczyni się do analizy cech realizacja rozwoju współpracy międzynarodowej tych krajów na różnych etapach historycznych. Metoda porównawcza umożliwi zbadanie specyfiki polskiej polityki zagranicznej i jej ujawnienie możliwości zastosowania na Ukrainie.

W badaniu historycznego procesu kształtowania się i rozwoju stosunków między Ukrainą a Polska stosuje takie fundamentalne zasady metodologiczne, jak historyzm i obiektywność. W oparciu o zastosowanie zasady historyzmu przewidziano uwzględnienie w nich procesów sekcja sektorowo-historyczna, a także obszary priorytetowe dla rozwoju między nimi są określone państw o krótko- i długoterminowej perspektywie współpracy ukraińsko-polskiej, wypełnienie ich realną treścią i wagą w kontekście integracji euroatlantyckiej

Wyniki. W wyniku transformacji sytuacji międzynarodowej w wymiarze globalnym i regionalnym Polska stała się państwem suwerennym i demokratycznym, które prowadzi swoją politykę zagraniczną na wszystkich poziomach: globalnym, regionalnym i subregio-

nalnym. Kraje Europy Środkowej zajmują decydujące miejsce w Polityce zagranicznej Polski, ze względu na wspólną przeszłość historyczną, położenie geograficzne, znaczny potencjał demograficzny, surowcowy i gospodarczy.

Kluczowym czynnikiem rozwoju każdego państwa, decydującym o jego tożsamości narodowej, suwerenności i zachowaniu integralności terytorialnej jest dobrze zorganizowana, zaplanowana i zrównoważona polityka zagraniczna [4, s. 143-144]. Polska nie jest wyjątkiem od tej reguły, udało jej się osiągnąć wysoki poziom rozwoju w różnych sferach, także w relacjach z różnymi instytucjami międzynarodowymi i między państwami. W ten sposób ugruntowała swoją pozycję lidera w Europie Środkowo-Wschodniej.

Aktywna współpraca i współdziałanie z ponad 190 krajami, udział w ponad 40 organizacjach międzynarodowych świadczą o sukcesie i jakości polskiej polityki zagranicznej oraz tworzą solidną podstawę do dalszego rozwoju polityki zagranicznej we współczesnej geopolityce świata. Nowoczesna polityka zagraniczna Polski, tak jak w zdecydowanej większości krajów świata, opiera się na kluczowych, powszechnie akceptowanych przez społeczność międzynarodową normach doktrynalnych oraz zasadach prawa międzynarodowego, które zawarte są w:

- Karcie Narodów Zjednoczonych, przyjętej w 1965 r.

- Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, przyjętym w 1975 r.

- Karcie Paryskiej dla Nowej Europy, obowiązującej od 1990 r. itd. [3].

Właśnie te międzynarodowe akty prawne i krajowe dokumenty prawne zawierają podstawowe zasady Polityki zagranicznej Polski we wszystkich strategicznych obszarach geopolitycznych, społeczno-kulturalnych i 8 kierunkach gospodarczych. Dokumenty te zawierają także główne cele Polityki zagranicznej Polski, a mianowicie:

- zapewniają zewnętrzne gwarancje bezpieczeństwa narodowego, wsparcia suwerenności i integralności terytorialnej kraju

- zwiększenie autorytet państwa polskiego na arenie międzynarodowej

- wykorzystują międzynarodowe realia dla dalszej realizacji własnych celów, wyzwań i zadań politycznych w kraju

- stwarzają skuteczny i sprawny system ochrony praw obywateli polskich za granicą [5, s. 343-345].

Oprócz strategicznych wektorów polityki zagranicznej w przestrzeni europejskiej warto wspomnieć o pozycji geopolitycznej Polski. Ma ona wpływ na jej pozycję na arenie politycznej jako mediatora między przestrzenią postsowiecką, a Unią Europejską. Z geopolitycznego punktu widzenia Polska jest najważniejszym krajem regionu, a w kontekście aktual-

nych wydarzeń ugruntowała swoją pozycję i wykazała gotowość do pomocy Ukrainie.

Pod koniec XX wieku kształtowały się ramy prawne stosunków między Ukrainą a UE. [8] W 1993 roku w uchwale Rady Najwyższej „O głównych kierunkach polityki zagranicznej Ukrainy” ogłoszono dążenie narodu ukraińskiego do pełnego członkostwa w Unii Europejskiej. Umowa o partnerstwie i współpracy między Ukrainą a UE podpisana w 1994 r. zapewniła szeroką podstawę prawną i instytucjonalną. Dokument obejmuje takie obszary jak:

- zapewnienie dialogu politycznego

- promowanie rozwoju harmonijnych stosunków gospodarczych

- tworzenie podstaw dla wzajemnie korzystnej współpracy gospodarczej, społecznej, finansowej, obywatelskiej, naukowo-technicznej i kulturalnej

- wzmocnienie demokracji i zakończenie przechodzenia Ukrainy do gospodarki rynkowej [6]. Stosunki pozostawały jednak w stagnacji z powodu niekonsekwentnej i wielowektorowej polityki Leonida Kuczmy.

Obecnie istnieją dwustronne mechanizmy instytucjonalne między Ukrainą a Polską, które zapewniają ich aktywną współpracę:

- Komitet Doradczy Prezydentów Ukrainy i RP został powołany 12 stycznia 1993 r. w celu pogłębienia przyjaznych stosunków między Ukrainą a Polską, wyznaczenie wspólnych modeli dwustronnej i wielostronnej współpracy.

- Następną instytucją jest Zgromadzenie Międzyparlamentarne Rady Najwyższej Ukrainy, Sejmu i Senatu RP oraz Sejmu Republiki Litewskiej (utworzone w 2005 r.). W ramach Zgromadzenia działają komisje do spraw: integracji europejskiej i euroatlantyckiej Ukrainy; współpracy gospodarczej, regionalnej i lokalnej; współpracy humanitarnej i kulturalnej.

- Zgromadzenie Parlamentarne Ukrainy i RP (utworzone w 2003 r.), które posiada grupy robocze do spraw: integracji europejskiej; współpracy transgranicznej; reform organów samorządu lokalnego

- Międzyrządowa Komisja Współpracy Gospodarczej, która działała już przed przystąpieniem Polski do UE w 2004 roku. Nowe Porozumienie między Gabinetem Ministrów Ukrainy, a Rządem RP o współpracy gospodarczej, które weszło w życie 4 maja 2006 r. i stworzyło lepsze warunki do powołania Międzyrządowej Komisji Współpracy Gospodarczej. Komisja składa się z grup roboczych ds.: handlu i inwestycji, współpracy w sektorze paliwowo-energetycznym, współpracy w dziedzinie turystyki, transportu oraz rynków finansowych, kwestii weterynaryjnych; informacji geoprzestrzennych, wykorzystania przestrzeni kosmicznej, współpracy w dziedzinie rolnictwa. W ramach MKWG działa Ukraińsko-Polska Podkomisja Współpracy w sferze przemysłu obronnego oraz Międzyrządowa Rada Koordynacyjna Współpracy Międzyregionalnej (utworzona w 1995 r.). Do głównych zadań MRKWM należą: rozwój współpracy między-

regionalnej i transgranicznej między krajami, rozwój infrastruktury ukraińsko-polskiego odcinka granicy państwowej, uporządkowanie (planowanie przestrzenne) regionów przygranicznych. W MRKWM działają Komisje ds.: planowania przestrzennego – planowanie przestrzenne regionów przygranicznych, punktów kontrolnych i infrastruktury granicznej, współpracy transgranicznej, zapobiegania i przeciwdziałania przestępstwom przy przekraczaniu granicy ukraińsko-polskiej, ratowania i ochrony ludności w sytuacjach kryzysowych.

Międzyrządowa Ukraińsko-Polska Komisja Ochrony i Odzyskiwania Zaginionych i Nielegalnie Przeniesionych Dóbr Kultury w czasie II wojny światowej (utworzona w czerwcu 1996 r.). Do zadań Komisji należy poszukiwanie, identyfikacja wartości kulturowych, przygotowywanie wniosków dotyczących zwrotu wartości kulturowych. Odpowiedzialność za realizację Umowy w Ukrainie spoczywa na Państwowej Komisji ds. Zwrotu Dóbr Kultury w Ukrainie przy Gabinetie Ministrów, a w RP na Pełnomocniku Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą. W ramach komisji utworzono grupy ekspertów ds.: archiwów historycznych, funduszy bibliotecznych, zabytków kultury, fundację Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Ossolineum).

Rada Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy i Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP (utworzona w 2008 r.), praca tego dwustronnego organu ma na celu podsumowanie wyników współpracy ukraińsko-polskiej w danym roku oraz określenie priorytetów współpracy na kolejny rok, uzgodnienie warunków współpracy między stronami w agendzie dwustronnej i międzynarodowej.

Trójkąt Lubelski (utworzony w lipcu 2020 r.) to nowa platforma współpracy politycznej, gospodarczej i społecznej między Ukrainą a Rzeczpospolitą Polską. Do głównych zadań wspomnianego formatu należy pogłębienie współpracy między państwami w kontekście bezpieczeństwa w regionie w warunkach rosyjskiej agresji na Ukrainę. [7]

Przewiduje się, że modele współpracy między krajami będą również koordynowane z NATO, UE, ONZ, RE i OBWE. Ważnym aspektem będzie ochrona prawa międzynarodowego i przestrzeganie jego norm przez wszystkie podmioty, przywrócenie integralności terytorialnej Ukrainy w granicach uznanych przez społeczność międzynarodową, wsparcie kursu Ukrainy w UE i NATO, ożywienie handlowych i gospodarczych, inwestycyjnych, wojskowo-technicznych, edukacyjnych i kulturalno-humanitarnych komponentów współpracy ukraińsko-polsko-litewskiej. Rozwój współpracy w ramach projektów i inicjatyw regionalnych: Ukraińsko-Polska Rada Wymiany Młodzieży (utworzona w 2015 r.); Ukraińsko-Polskie Forum Historyków (powołane w 2015 r.) w celu kontynuacji dialogu polsko-ukraińskiego na temat przeszłości historycznej. Wspólna Komisja Doradcza Mini-

sterstwa Edukacji i Nauki Ukrainy oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej RP ds. edukacji przedstawicieli ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce i polskiej mniejszości narodowej na Ukrainie. Kwestię współpracy ukraińsko-polskiej w dziedzinie ochrony miejsc pamięci reguluje Umowa między Rządem Ukrainy a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o Ochronie Miejsc Pamięci i Pochówku Ofiar Wojny oraz Represji Politycznych, zawarta w 1994 roku. 27 czerwca 2014 r. miało miejsce bezprecedensowe wydarzenie – Ukraina podpisała gospodarczą część Umowy Stowarzyszeniowej, która przewiduje utworzenie pełnoprawnej strefy wolnego handlu oraz reguluje kwestie takie jak: dostęp do rynku, handel energią, współpraca w rolnictwie, transporcie, metalurgii, przestrzeń kosmicznej, badań naukowych, turystyce, biznesie, ochronie własności intelektualnej, rozwiązywanie sporów i opodatkowanie.

Rzeczpospolita Polska zajęła aktywne proukraińskie stanowisko w sprawie wojny Rosji z Ukrainą, które doprowadziło do różnic z Grupą Wyszehradzką. Analitycy twierdzą, że dość bojowe stanowisko Polski wobec Rosji wynika z większej niezależności od rosyjskich zasobów energetycznych, a polscy obywatele postrzegają wojnę na Ukrainie jako zagrożenia.

Ponowne zwycięstwo w wyborach prezydenckich pozwala A. Dudzie aktywnie realizować swój program wyborczy, dostosowując go do dzisiejszych realiów. Prezydent przedstawił konkretne inicjatywy związane z kwestią ukraińską. Przede wszystkim zadeklarował poparcie dla wypracowania wspólnego stanowiska Europy Środkowej w sprawie konfliktu na Ukrainie [6].

Warto wspomnieć o innym ważnym wektorze polityki zagranicznej. 17 lutego 2022 r. Ukraina, Polska i Wielka Brytania uruchomiły nowy trójstronny format współpracy. Celem tej unii jest zacieśnienie współpracy na rzecz zapewnienia stabilności i „odporności” Ukrainy poprzez wzmocnienie demokracji na pograniczu Europy Wschodniej¹. Idea unii jest kontynuacją „strategii małych sojuszy”, którą Ukraina promuje od dwóch lat. Najbardziej znanym przykładem jest Trójkąt Lubelski, regionalny związek Litwy, Polski i Ukrainy, który promuje politykę zagraniczną, gospodarczą, społeczną oraz kulturalną między krajami. Dla Polski – jak twierdzą obserwatorzy – nowy trójstronny sojusz jest po części szansą na wzmocnienie jej pozycji w UE i poza nią. Premier RP Mateusz Morawiecki tłumaczy, że główną wartością nowego formatu współpracy jest wzmocnienie bezpieczeństwa w regionie. Dodatkowym argumentem dla Polski są wydarzenia zeszłego lata i jesieni – hybrydowy atak migrantów przez reżim Łukaszenki na polsko-białoruską granicę [2].

Powstanie Stowarzyszeniowego Trio, w skład którego wchodzi Ukraina, Gruzja i Mołdawia, ma m.in. za zadanie urzeczywistnienie integracji europejskiej Ukrainy i jej aspiracji euroatlantycznych.

System dwubiegunowy przekształcił się w wielobiegunowy, a instrumenty bezpieczeństwa takie jak NATO, stają się mniej skuteczne i zastępowane przez małe sojusze. Jednocześnie udział w sojuszu z Wielką Brytanią i Polską nie wyklucza euroatlantycznych aspiracji Ukrainy, ale może być jej alternatywą.

Wnioski. Przystąpienia Polski do UE jako najbliższego zachodniego sąsiada Ukrainy jest niezwykle ważne i istotne, „ponieważ analiza pozytywnych i negatywnych aspektów tego procesu może przyspieszyć akcesję do struktur euroatlantycznych”. Analizując doświadczenia integracji Polski z UE, można zaproponować następujące rekomendacje dla optymalizacji procesów integracyjnych Ukrainy:

- w niedalekiej przyszłości rozpocząć szkolenie wysoko wykwalifikowanych specjalistów w zakresie dostosowania ustawodawstwa ukraińskiego do prawa UE

- przyjąć doświadczenie twardych i skutecznych taktyk negocjacyjnych stosowanych z powodzeniem przez Polskę, nie czekając na pierwsze kroki ze strony jednostek strukturalnych UE

- wdrożyć reformy, które umożliwią zbliżenie się do Kryteriów kopenhaskich i ich realizację zwłaszcza w sferze gospodarczej, sądowniczej i społecznej

- opracować działania na rzecz usprawnienia istniejących mechanizmów instytucjonalnych wspierających integrację Ukrainy z UE oraz stworzyć wyższy Organ Koordynacyjny na wzór Polskiego Komitetu Integracji Europejskiej.

Wykorzystanie pozytywnych doświadczeń Grupy Wyszehradzkiej stwarza szansę na uformowanie podobnej grupy, którą potencjalnie może być integracja Ukrainy z Gruzją i Mołdawią, gdyż kraje te mają wspólne problemy, wyzwania oraz perspektywy i są na początkowym etapie przystąpienia do UE (podpisanie umowy stowarzyszeniowej). Kierownictwo Ukrainy powinno nawiązać jak najściślejsze kontakty między członkami najbardziej zintegrowanej organizacji, współpracę z innymi krajami członkowskimi. Za przykład można wziąć współpracę i doświadczenia Polski w tworzeniu stowarzyszenia takiego jak „Trójkąt Weimarski”. Wyznaczenie szlaku integracji europejskiej dla Ukrainy w świetle dynamiki stosunków międzynarodowych wymaga dalszych badań nad specyfiką procesu integracji europejskiej Polski i innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W celu uzyskania członkostwa w UE i NATO Rzeczpospolita Polska z sukcesem zrealizowała szereg zadań stojących obecnie przed Ukrainą, takich jak:

- reformy w przemyśle i rolnictwie

- znaczące reformy gospodarki i Banku Centralnego

- znaczące zmniejszenie bezrobocia

Ważna stała się także całkowita przebudowa sił zbrojnych w celu dostosowania do standardów NATO, dostosowanie ustawodawstwa krajowego RP do ustawodawstwa UE; tworzenie nowoczesnego

systemu ochrony narodowej zgodnego ze standardami UE i NATO oraz szybkie dostosowywanie się do nowych wyzwań i zagrożeń. Biorąc pod uwagę europejski i euroatlantyczny kurs jaki wyznaczyła sobie Ukraina, wykorzystanie polskich doświadczeń w zapewnianiu interesów narodowych i bezpieczeństwa może okazać się niezwykle pomocne. Ukraina i Polska nawiązały stosunki po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę. Od tego czasu relacja ta rozwijała się dynamicznie i została uznana za priorytet przez obie strony. Współpraca między dwoma państwami ma też wymiar strategiczny. Polska jest ważnym sojusznikiem Ukrainy w organizacjach międzynarodowych i stowarzyszeniach regionalnych. Jako członek UE i NATO Polska konsekwentnie wspiera integrację europejską Ukrainy i aspiracje euroatlantyczne, stale podkreślając konieczność prowadzenia polityki „otwartych drzwi” dla nowych państw członkowskich. Na wszystkich platformach międzynarodowych Polska potępiła agresję Rosji na Ukrainę i zajmuje zdecydowane stanowisko w obronie integralności terytorialnej i suwerenności Ukrainy w granicach uznanych przez społeczność międzynarodową.

LITERATURA:

1. Антонюк Н.В., Краєвська О.А. Сучасні українсько-польські відносини: євроінтеграційний контекст // *Od Ugody Hadziackiej do Unii Europejskiej / Від Гадяцької Угоди до Євросоюзу. Том II. Reset czy kontynuacja? / Перезавантаження чи продовження? // Praca zbiorowa pod redakcją Adama Kulczyckiego, Iwony Sloty, Mirosława Rowickiego. – Biblioteka Kuriera Galicyjskiego: Warszawa, 2012, T.II. S. 75-83.*

2. „Маленьке НАТО” для України? Яким буде новий союз з Польщею та Британією. [Електронний ресурс] Суспільне новини. Режим доступу: <https://suspilne.media/208511-malenske-nato-dla-ukraini-akim-bude-novij-souz-z-polseu-ta-britanieu/>

3. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. К.: Знання, 2012. 759 с.

4. Мармазов В. Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції: навч. посіб. / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ВД „Юрид. книга”, 2000. 469 с.

5. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

6. Turlejska M., O Polakach i Ukraińcach inaczej (refleksje na marginesie polityki RP), „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1999, Sectio K, vol. VI, s. 272; A.F. Grabski, Zarys historii historiografii polskiej, Poznań 2000, s. 228.

7. Kersten K., Międzypaństwowe przemieszczenia ludności w XX wieku, „Kwartalnik Historyczny” 1966, z. 1, s. 27.

8. Trójkąt Lubelski. UMCS. <https://www.umcs.pl/pl/inicjatywa-opis-,22352.htm>

REFERENCES:

1. Antoniuk N.V., Kraievska O.A. (2012) Suchasni ukrainsko-polski vidnosyny: yevrointehratsiyni kontekst [Modern Ukrainian-Polish relations: European integration context]. Biblioteka Kuriera Galicyjskiego: Warszawa. [in Ukrainian]
2. „Malenke NATO” dlia Ukrainy? Yakym bude novyi soiuз z Polshcheiu ta Brytaniieiu. [„Little NATO” for Ukraine? What will be the new union with Poland and Britain]. Suspilne novyny. [in Ukrainian]
3. Kopiika V. V. (2012). Yevropeyskyi Soiuз: istoriia i zasady funktsionuvannia: navch. posib. [The European Union: history and principles of functioning: education. manual]. K.: Znannia. [in Ukrainian]
4. Marmazov V. Ye. (2000). Rada Yevropy: polityko-pravovyi mekhanizm intehratsii: navch. posib. [Council of Europe: political and legal mechanism of integration: academic. manual] K. : VD „luryd. knyha”. [in Ukrainian]
5. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy. [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Communities and their member states.] [in Ukrainian]
6. Turlejska M. (1999) O Polakach i Ukraińcach inaczej (refleksje na marginesie polityki RP), [Differently about Poles and Ukrainians (reflections on the margins of Poland's policy)]. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Sectio K. [in Polish]
7. Kersten K. (1966) Międzypaństwowe przemieszczenia ludności w XX wieku. [Interstate displacement of the population in the 20th century]. „Kwartalnik Historyczny” [in Polish]
8. Trójkąt Lubelski. UMCS. [in Polish]

Актуальні проблеми українсько-польських відносин в сучасній геополітичній реальності

Лукач Наталія Михайлівна

кандидат політичних наук,
асистент кафедра політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
Україна

Рослонь Домініка Томашівна

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
Україна

Політика Польщі щодо України зумовлена різними факторами. Найважливішими з них є історичні, політичні, соціологічні, етнічні та економічні умови. У сучасній політичній ситуації відносини між Україною та Польщею пов'язує низка факторів, зокрема таких як безпека, торговельно-економічне співробітництво, економічна міграція, транскордонне співробітництво. У статті описуються актуальні проблеми польсько-українських відносин у сучасних геополітичних реаліях, зокрема агресія Росії проти України. У статті висвітлюється роль Польщі в процесах євроінтеграції, зокрема в переговорному процесі між Україною та ЄС. Для досягнення цієї мети автори описують роль Польщі в процесах євроінтеграції загалом і в переговорному процесі між Україною та ЄС зокрема. У статті висвітлюється позиція Польщі щодо збройного конфлікту в Україні. У статті аналізуються проблеми прийому біженців з України. Тому фактор безпеки в сучасних українсько-польських відносинах відіграє важливу роль, але не відсуває економічну чи транскордонну співпрацю на другий план. На рівні міжнародного середовища безпекові угоди, покликані діяти як стримуючий фактор і вибудувувати баланс сил (це також свідчить про прискорення трансформації середовища безпеки). Для України союз із Великою Британією та Польщею є елементом ширшої стратегії побудови міжнародних зв'язків, незважаючи на усвідомлення того, що такі угоди не є альтернативою класичним військовим альянсам і тим більше системі колективної оборони. Автори описують перспективи функціонування тристороннього союзу України, Великої Британії та Польщі. Розглядається позиція Польщі щодо збройного конфлікту в Україні, зокрема щодо прийому та допомоги біженцям.

Ключові слова: Україна, Польща, Велика Британія, євроінтеграція, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, польсько-українські відносини, російсько-українська війна.

Рослонь Домініка Томашівна
Працьовита Вікторія Любомирівна

Регулювання міжнародної трудової міграції в Україні

УДК [314.15:331.556.4.053](477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.17>

Рослонь Домініка Томашівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери 12, Львів, Україна

Працьовита Вікторія Любомирівна
студентка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери 12, Львів, Україна

Актуальність проблеми. В статті охарактеризовано регулювання міжнародної трудової міграції в Україні, показано основні нормативно-правові документи, що регулюють міжнародну міграцію в Україні, а також основні державні органи, які компетентні у сфері управління міграцією в Україні.

Розвиток міжнародних економічних відносин є об'єктивним проявом світового масштабу і знаходить своє відображення в комплексі конкретних форм співробітництва, серед яких найбільш розвинутою є міжнародна економічна інтеграція, тобто процес зближення та поступового об'єднання національних економічних систем в умовах глобалізації та регіоналізації. Одною з форм міжнародних економічних відносин є міжнародна міграція робочої сили, яка здійснює істотний вплив на економіку як країн-реципієнтів, так і країн-донорів.

За даними ООН Україна входить до десятки країн з найбільшою кількістю емігрантів. Кількість трудових мігрантів Держстат оцінює в 1,3 млн., а експерти наводять оцінки від 2 до 4 млн. А багато політиків стверджують, що за останні роки від 5 до 8 млн. українців залишили країну, рятуючись від злиднів та безробіття.

Україна все ще перебуває на стадії реформування сфери управління міграцією. Організаційні зміни обговорювалися та планувалися протягом кількох років, проте не набули повної сили.

Сьогодні відбувається активна інтеграція України в світовий економічний простір. Інтеграція в Європейський Союз є стратегічним пріоритетом уряду нашої країни. Зараз вже діє зона вільної торгівлі Україна-ЄС, введена безвізовий режим між нашою країною та Європейським Союзом. Тому дослідження питань міграції робочої сили з України в Євросоюз та її оцінка последствий є досить актуальним в сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів.

Соціальний та правовий захист трудових мігрантів забезпечується за допомогою укладання двосторонніх та приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів. Україна вже більше не є лише країною походження, а стає транзитною та приймаючою країною міжнародних міграційних потоків.

Ключові слова: міграція, регулювання, Україна, мігранти, нормативно-правові документи.

Вступ. Однією із найважливіших складових глобалізації обґрунтовано вважається міжнародна трудова міграція. Одне з головних місць цього процесу відводиться не випадково: протягом усього економічної історії пересування трудових ресурсів грало об'єднувальну, інтегруючу та інтернаціоналізуючу роль. На початку XXI ст. міграційна активність у світі набуває глобального характеру. Масштабність міграції трудових ресурсів є важливою проблемою сучасності як у політичному, і у соціально-економічному аспектах. Становлення в Україні ринкової економіки зумовлюють необхідність вивчення проблем української трудової міграції.

Мета та завдання. Мета роботи – проаналізувати регулювання міжнародної трудової міграції в Україні.

Методи дослідження. Емпіричні методи, зокрема: аналіз документів (дослідження документів щодо регуляції міжнародної трудової міграції в Україні).

Результати. Міжнародна нормативна база з міжнародної трудової міграції включає документи ООН, МОП, РЄ щодо загальних прав людей-мігрантів та спеціальних прав трудящих-мігрантів, захисту біженців, боротьби з незаконним ввезенням мігрантів і торгівлею людьми [4].

Основними документами щодо регулювання процесів міграції у світі є: Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (ООН, 1990); Конвенція про зловживання у сфері міграції та забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей та рівного відношення № 143 (МОП, 1990); Конвенція про приватні агенції зайнятості № 181 (МОП, 1997); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (ООН, 2000); Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ООН, 2000); Протокол проти незаконного ввезення мігрантів сухою дорогою, морем і повітрям, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ООН, 2000); Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів (РЄ, 1977); Конвенція про гідну працю домашніх працівників (фрілансерів) № 189 (МОП, 2011) та ін [3].

За визначенням Конвенції МОП № 97 (1949), «працівник-мігрант» – це особа, яка мігрує з однієї країни до іншої з наміром отримати інакше, ніж за свій рахунок. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів РЄ (1977) терміном

«працівник-мігрант» позначає «громадянина Договірної Сторони, якому інша Договірна Сторона дозволила перебувати на її території для виконання оплачуваної роботи».

З економічних причин основні потоки мігрантів завжди прямували з країн із низькими особистими доходами до країн із вищими доходами. У доповіді Генерального секретаря ООН «Міжнародна міграція та розвиток» (2018) наголошується, що сьогодні більше, ніж будь-коли раніше, люди живуть за межами своєї країни походження. У період 1990-2010 рр. кількість міжнародних мігрантів у всьому світі зросла більш ніж на 77 млн., або 50%. Більша частина цього зростання відбулася в період між 2000-2019 рр., коли загальносвітова кількість міжнародних мігрантів за оцінками ООН збільшилася зі 155 млн. осіб у 1990 році до 214 млн. осіб у 2010 р. та до 272 млн. осіб у 2019 році, що становить 3,5% населення світу порівняно з 2,8% у 2010 р [2, с. 184].

У 2017 р. у Європі знаходилася найбільша кількість міжнародних мігрантів (78 млн.), на другому місці Азія (67 млн.), потім Північна Америка (58 млн.), Африка (20 млн.). За останні 10 років їх чисельність у найрозвиненіших регіонах зросла на 56%, тоді як кількість мігрантів у країнах Півдня збільшилася на 18%. У 2017 році три чверті всіх міжнародних мігрантів були у віці від 20 до 64 років, жінки становили 48%. Найбільш потужними стабільними центрами тяжіння населення з найбідніших країн світу та в 2000-2010 рр. і у 2010-2019 рр. існували такі країни імміграції, як Сполучені Штати Америки, Австралія, Канада, Нова Зеландія, європейські країни.

За даними ООН Україна входить до десятки країн з найбільшою кількістю емігрантів. Кількість трудових мігрантів Держстат оцінює в 1,3 млн., а експерти наводять оцінки від 2 до 4 млн. А багато політиків стверджують, що за останні роки від 5 до 8 млн. українців залишили країну, рятуючись від злиднів та безробіття [5].

Україна все ще перебуває на стадії реформування сфери управління міграцією. Організаційні зміни обговорювалися та планувалися протягом кількох років, проте не набули повної сили. З метою оптимізації державного управління міграцією Кабінет Міністрів України ухвалив у червні 2009 р. постанову, яка запроваджує Державну міграційну службу (ДМС) – спеціальний уповноважений центральний орган виконавчої влади. У повноваження нової структури передбачалося включити всі питання щодо міграції, притулку, громадянства та реєстрації осіб. За умовами постанови передбачалося, що ДМС об'єднає повноваження МВС і Держкомнацрелігій в одну міграційну службу із загальною відповідальністю. Постанова була оскаржена в Конституційному Суді і тому не набула чинності. Державну міграційну службу

було знову скасовано 7 липня 2010 р. рішенням Уряду України [5]. Проте, Указом Президента від 9 грудня 2010 р. Державну міграційну службу було знову створено: на неї покладено функції у сфері громадянства, імміграції, реєстрації фізичних осіб, а також питання, пов'язані із здійсненням правових актів у сфері надання притулку.

Державна політика з регулювання трудової міграції громадян України за кордоном є складовою державної політики зайнятості та спрямована на:

- створення умов для тимчасової трудової діяльності громадян України на міжнародному ринку праці;
- посилення правового та соціального захисту громадян України, працюючих там;
- приведення у відповідність національного законодавства у сфері зайнятості та трудової міграції зі світовими нормами;
- створення умов для повернення трудових мігрантів у Україну.

Соціальний та правовий захист трудових мігрантів забезпечується за допомогою укладання двосторонніх та приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів.

На сьогоднішній день Україна є стороною таких багатосторонніх міжнародних угод:

- Європейської конвенції про правовий статус працівників-мігрантів;
- Угоди про співпрацю у сфері трудової міграції та соціального захисту працівників-мігрантів Співдружності Незалежних Держав (СНД);
- Протоколу до зазначеної Угоди, яка регулює процеси прикордонної міграції у межах СНД;
- Конвенції про правовий статус працівників-мігрантів та членів їх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав;
- Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення.

Крім цього, Україною укладено 13 двосторонніх договорів з працевлаштування та соціального захисту трудових мігрантів із такими країнами як: Іспанія, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Швейцарія; а також Азербайджан, Вірменія, Білорусь, В'єтнам, Лівія, Молдова, Росія [1].

У сфері соціального забезпечення діють 9 договорів: з Болгарією, Іспанією, Латвією, Литвою, Естонією, Португалією, Словаччиною, Чехією та Польщею.

Державний комітет у справах національностей і релігій, що раніше виконував функції міграційної служби, скасовано указом президента.

У 1997 р. Президент України затвердив Основні напрями соціальної політики на 1997-2000 рр., у яких питання міграції вперше було винесено на державний політичний рівень. У цьому документі констатувалося, що Україна є експортером робо-

чої сили, проте окремо це питання не розглядалося. У пізнішому документі – Основні напрями соціальної політики до 2004 р., затверджені Президентом України у 2000 р. – пріоритетні напрями регулювання міграційних процесів були сформульовані як захист соціально-економічних інтересів та прав українських працівників-мігрантів, збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави, створення правових та соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції громадян України.

У 2006 р. було прийнято державну Стратегію демографічного розвитку в період до 2015 р. У Стратегії регулювання зовнішньої міграції представлено як спосіб подолання процесу депопуляції в країні. У Стратегії сказано, що міграційна політика України має бути спрямована на пом'якшення наслідків незаконної трудової міграції громадян України та посилення контролю над компаніями та агенціями з найму персоналу [2, с. 185].

В результаті було розроблено Проект Закону про концепцію державної міграційної політики та у 2008 р. подано до Парламенту. Парламент ухвалив закон у вересні 2010 р., проте проект закону перебуває на громадському розгляді у Міністерстві юстиції. У проекті закону представлені визначення, правові основи, цілі та засади державної міграційної політики України, основні принципи управління міграційними процесами, обмеження у сфері міграції та відповідальність за незаконну міграцію, функції та компетентність державних органів у сфері управління міграцією, а також принципи міжнародного співробітництва у сфері міграції [4].

У 2010 р. було прийнято Державну програму співпраці із закордонними українцями. Ця програма є частиною державної політики щодо української діаспори. В рамках цієї політики Україна визнає закордонних українців невід'ємною частиною світової української спільноти, сприяє у створенні умов для збереження, розвитку та вираження етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української громади в країнах її проживання, у забезпеченні успішної співпраці українського суспільства з закордонними українцями в різних сферах життя, пов'язаних із захистом національних та інтелектуальних цінностей України за кордоном. Одним із основних пріоритетів української держави є задоволення культурних та мовних потреб закордонних українців, створення засад для розвитку та ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації, а також зміцнення позитивного міжнародного іміджу України [3].

Питання міграції та притулку регулюються такими основними правовими документами:

- Указ Президента України «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо покращення її ефективності» (№ 657/2007);

- Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють» (Протоколу про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї та Протоколу проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю та повітрі)» (лютий 2004 р.);

- Закон України «Про біженців» (№ 2557-III, 2001);

- Закон України «Про імміграцію» (№ 2491-III, 2001);

- Указ Президента України «Питання організації виконання закону України «Про імміграцію» (№ 596/2001, 2001);

- Закон України «Про громадянство України» (№ 2235-III, 2001);

- Указ Президента України «Питання організації виконання закону України «Про громадянство України» (№ 215/2001, 2001);

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо надання допомоги особам, які змушені були залишити місця постійного проживання в Автономній Республіці Абхазія Грузії та прибути в Україну» (№ 674, 1996);

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (№ 3929-XII, 1994);

- Закон України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України» (№ 3857-XII, 1994).

Компетентні органи у сфері управління міграцією в Україні:

- Державна міграційна служба (ДМС), створена Указом президента він 9 грудня 2010 р. Основні функції ДМС: питання громадянства, імміграції, реєстрації та питання, пов'язані з наданням статусу біженця;

- Державна прикордонна служба України (ДПСУ) відповідає за прикордонний та в'їзний контроль, у тому числі реєстрацію, короткостроковий прийом/утримання під вартою, а також встановлення особи та видворення осіб, затриманих у прикордонній зоні (60 км від кордонів) [5].

- Міністерство внутрішніх справ (МВС) відповідає за довгостроковий прийом/утримання під вартою та питання проживання. Поліція у складі МВС відповідає за встановлення особи, виявлення та видворення осіб, затриманих за межами прикордонної зони. У рамках Міністерства також створено Департамент боротьби з торгівлею людьми.

- Регіональні міграційні служби розглядають клопотання щодо надання притулку. Проте, міграційна система перебуває в стадії реформування, тому статус, компетенція та обов'язки міграційних служб нині чітко не визначені.

- Міністерство закордонних справ (МЗС) та Дипломатичні представництва та консульські установи відповідальні за візи та дозволи на коротко-

строкове та довгострокове перебування; також Міністерство отримує повідомлення у разі невдалого виконання процедур поновлення документів у рамках процесу повернення. Дипломатичні представництва також відповідальні за консульську реєстрацію громадян України за кордоном та підтримання зв'язків з Українською діаспорою. Центр підтримки громадян України за кордоном було засновано у складі МЗС у 2005 р.

- Державна митна служба відповідає за прикордонний контроль у митних питаннях та питаннях контрабанди товарів.

- Міністерство праці, сім'ї, молоді та спорту відповідає за регулювання трудової міграції, а також за координацію дій з питань боротьби та запобігання торгівлі людьми.

- Служба безпеки України (СБУ) вживає заходів щодо боротьби з нелегальною міграцією [4].

- Вищий адміністративний суд та регіональні суди приймають рішення щодо апеляцій на рішення у справах, пов'язаних із притулком та міграцією.

Висновки. Отже, Україна вже більше не є лише країною походження, а стає транзитною та приймаючою країною міжнародних міграційних потоків. Така ситуація складається головним чином завдяки географічному положенню, привабливому для мігрантів, які використовують так званий Центрально-Європейський міграційний маршрут до ЄС. Нелегальні мігранти приїжджають в/через Україну головним чином із країн СНД, зокрема, з Молдови, Грузії та Афганістану, Південної та Східної Азії та Африки.

Міграція через Україну переважно незаконна та включає громадян України. Серед основних стимулів нелегальних мігрантів, які прямують до ЄС – можливість працевлаштування в державах-членах ЄС, вища заробітна плата, вищий рівень

життя, стабільна політична ситуація, повага до прав людини тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдуцький А. Чому трудові мігранти перспективніші за іноземних інвесторів: 6 фактів інвестиційного потенціалу українських гастарбайтерів. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migrant-perspektivnishi-zainozemnih-investoriv>.
2. Генералова Ю. Вплив міграційних процесів на економічне зростання України. 2006. С. 181–185
3. Гнатківський Б. Трудова міграція та її вплив на економічний розвиток України. *Науковий вісник НУБіП України*. 2015.
4. Садова У. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». 2019. С. 263.
5. Філіпенко А., Будкін В., Гальчинський А. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. 582 с.

REFERENCES:

1. Hayuduky A. Why migrant workers are more promising than foreign investors: 6 facts about the investment potential of Ukrainian guest workers. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migrant-perspektivnishi-zainozemnih-investoriv>.
2. Generalova J. The influence of migration processes on the economic growth of Ukraine. 2006. pp. 181–185
3. Hnatkivskyi B. M. Labor migration and its influence on the economic development of Ukraine. *Scientific bulletin of NUBiP of Ukraine*. 2015.
4. Sadova U. Migration in the conditions of transformation of regional labor markets of Ukraine: mechanisms of regulation. State University «Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine». 2019. P. 263.
5. A. Filipenko, V. Budkin, A. Galchynskyi, Ukraine and the world economy: interaction on the threshold of millennia. 582 p.

Regulation of international labor migration in Ukraine

Roslon Dominika Tomashivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine

Pratsovyta Viktoria Lyubomyrivna

Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine

The urgency of the problem. The article describes the regulation of international labor migration in Ukraine, shows the main legal documents that regulate international migration in Ukraine, as well as the main state bodies that are competent in the field of migration management in Ukraine.

The development of international economic relations is an objective manifestation of the world scale and is reflected in a complex of specific forms of cooperation, among which international economic integration is the most developed, i.e. the process of convergence and gradual unification of national economic systems in the conditions of globalization and regionalization. One of the forms of international economic relations is international labor migration, which has a significant impact on the economy of both recipient and donor countries.

According to the UN, Ukraine is among the top ten countries with the largest number of emigrants. The State Statistics Service estimates the number of labor migrants at 1.3 million, and experts estimate from 2 to 4 million. And many politicians claim that in recent years, from 5 to 8 million Ukrainians have left the country, escaping from poverty and unemployment.

Ukraine is still at the stage of reforming the sphere of migration management. Organizational changes were discussed and planned for several years, but did not take full effect.

Today, active integration of Ukraine into the world economic space is taking place. Integration into the European Union is a strategic priority of the government of our country. Currently, the Ukraine-EU free trade zone is already operating, and a visa-free regime has been introduced between our country and the European Union. Therefore, the study of issues of labor migration from Ukraine to the European Union and its consequences are quite relevant in the modern conditions of the development of integration processes.

Social and legal protection of migrant workers is provided by concluding bilateral and Ukraine's accession to multilateral international agreements. Ukraine is no longer just a country of origin, but is becoming a transit and receiving country of international migration flows.

Key words: migration, regulation, Ukraine, migrants, legal documents.

Сауцьонков Віталій Миколайович

Міжнародний вимір авторитаризму: модель та форми співпраці недемократичних держав

УДК 327.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.18>

Сауцьонков Віталій Миколайович
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Актуальність дослідження зумовлена зростанням значення міжнародних чинників для збереження стійкості авторитарних режимів, розширення ареалу авторитаризму у світі. Метою дослідження є вивчення ролі міжнародних взаємодій у процесах наростання авторитаризму в глобальному вимірі. Завданнями визначено: 1) сконструювати модель міжнародної співпраці авторитарних держав; 2) з'ясувати основні механізми, інструменти експорту авторитаризму, які використовують сьогодні суб'єкти міжнародної політики. Дослідження проведено на основі методології неонституціоналізму та політичної компаративістики. Інституційний аналіз уможливив з'ясування, як авторитарні держави, які є центрами авторитарного тяжіння, через різного типу інститути експортують недемократичні цінності, норми, принципи, технології тощо. За допомогою порівняльного аналізу проаналізовані механізми та інструменти експорту авторитаризму, які застосовують Китай, Росія та інші держави. Модель міжнародної кооперації авторитарних держав сконструйована як взаємодія суб'єктів трьох рівнів: держави-центри глобального авторитарного тяжіння; держави-центри регіонального авторитарного тяжіння; периферійні держави, які перебувають під впливом держав глобального або/і регіонального типів авторитарного тяжіння. Експорт авторитаризму розглянутий як поєднання двох видів процесів: активних, відкритих (т. зв. «сприяння автократії»); латентних, опосередкованих (т. зв. «автократична дифузія»). Систему форм співпраці авторитарних держав утворюють: блокування резолюцій Ради безпеки ООН або голосування проти рішень Генеральної Асамблеї ООН; розробка, купівля-продаж технологій стеження та контролю за громадянами; підготовка військових, надання/продаж зброї, введення військ для допомоги у придушенні протестів; латентне втручання у виборчі кампанії; визнання результатів виборів, які пройшли з фальсифікаціями, а також псевдореферендумів; фінансова підтримка певних політичних партій; економічна підтримка режимів для зміцнення їх стійкості в умовах накладених демократичними акторами санкцій та ін.

Ключові слова: авторитарний режим, експорт авторитаризму, сприяння автократії, авторитарна дифузія, центри авторитарного тяжіння.

Вступ. Сьогодні авторитарні режими поставили під загрозу демократію як домінуючу глобальну модель. Практично у кожному регіоні планети посилилася активність авторитарних лідерів, які зміцнюють свою владу та прискорюють наступ на права людини й демократію. Причиною того, що ареал авторитаризму останніми десятиліттями розширюється, є не лише прихід до влади у багатьох державах автократичних президентів та урядів, а й висхідна динаміка співпраці авторитарних режимів. Усі вони мають метою завдяки такій співпраці зміцнити свою стійкість, максимізувати власні шанси на виживання [14, с. 623], посилити тиск на своїх ідеологічних ворогів – «колективний Захід», ліберальну демократію, активне громадянське суспільство, правову державу, вільні медіа і под.

Співпраця авторитарних держав руйнує демократичний міжнародний порядок, загрожує миру та стабільності настільки, що навіть зросла ймовірність застосування ядерної зброї, застосовується озброєння, заборонене міжнародними конвенціями. Ці процеси актуалізують потребу вивчення міжнародної кооперації авторитарних режимів, а також наслідків глобальної співпраці політиків-автократів.

Мета та завдання. Метою дослідження є вивчення впливу міжнародного чинника на розширення авторитаризму в глобальному вимірі.

Для реалізації мети поставлено завдання: 1) сконструювати модель міжнародної співпраці авторитарних держав; 2) з'ясувати основні механізми, інструменти експорту авторитаризму, які використовують сьогодні суб'єкти міжнародної політики.

Методи дослідження. Дослідження проведено на основі методології неонституціоналізму та політичної компаративістики. Інституційний аналіз уможливив з'ясування, як авторитарні держави, які є центрами авторитарного тяжіння, через різного типу інститути експортують недемократичні цінності, норми, принципи, технології тощо. За допомогою порівняльного аналізу проаналізовані механізми та інструменти експорту авторитаризму, які застосовують Китай, Росія та інші держави.

Результати. В політологічному дискурсі загалом досягнута солідарність, що міжнародні чинники мають значення для функціонування політичних режимів [4; 5; 8; 11]. Дослідники оперують поняттям «авторитарна дифузія» (authoritarian diffusion) [1; 3; 7; 16], щоб позначити транснаціональне поширення авторитаризму, міжнародну співпрацю недемократичних режимів, переймання одними режимами репресивного досвіду інших.

В останніх західних наукових працях поняття «авторитарна дифузія» вже використовується на позначення лише одного з видів впливу авторитарних держав на інші держави. Експорт авторита-

ризму відтак буває: 1) *активний, неприхований*. Це цілеспрямована інтервенція задля підриву демократії та просування антидемократичних цілей. Такий вплив називають «сприянням автократії»; 2) *пасивний, опосередкований*. Такий вплив невідкрито, латентно поширює недемократичні моделі поведінки, ідеї, цінності. Його називають «автократичною дифузиею» [10].

І сприяння автократії, і автократична дифузія мають джерелом походження, найперше, т. зв. «центри авторитарного тяжіння» [12]. Це недемократичні держави, ресурси та інтереси (амбіції, імперське минуле тощо), які підштовхують їх вийти за свої державні кордони. Тобто, не лише зберігається та посилюється авторитаризм у своїх межах, а й здійснюються різні форми інтервенції на терени інших держав, щодо яких є якісь інтереси (геополітичні, військово-стратегічні, економічні тощо). Формуванню авторитарних центрів тяжіння сприяють державні, неурядові організації та навіть окремі особи, наділені різного типу ресурсами (влада, фінанси, приватні військові компанії тощо). Метою такої діяльності є або сприяння автократії, або здійснення автократичної дифузії.

Держави, які експортують авторитаризм, у західному політологічному дискурсі ще називають «чорними лицарями» [15, с. 673]. Ці актори політики використовують стратегії просування антидемократичних наративів у різні способи. Одним із них є втручання у виборчі кампанії інших держав, щоб підтримувати тамтешні авторитарні режими або привести до влади президента-автократа чи авторитарні політичні партії. Якщо ж держава демократична (хоч і має проблеми з якістю демократії), то «чорним лицарям» проблематично досягати мети. Кейс виборчої кампанії у США 2020 року, коли Росія та інші авторитарні держави були зацікавлені у переобранні Д. Трампа, є прикладом цього. Тоді Росія, Китай, Іран, Венесуела більшою чи меншою мірою втручалися у виборчу кампанію. Для цього використовувалася великий арсенал методів: Інтернет-тролі; поширення фейків; організація кампаній з дискредитації кандидатів; кібератаки; проведення «операцій впливу», спрямованих на підризу суспільної довіри до виборчого процесу; просування наративів, які спрямовані на загострення соціально-політичних розбіжностей в межах країни і т. д.

Попри наявність у глобальному масштабі багатьох центрів авторитарного тяжіння, рушійною силою автократизації виступають, найперше, такі потужні актори міжнародної політики авторитарного зразка, як Росія та Китай. Це зумовлене їх статусом постійних членів Ради безпеки ООН, належністю до держав «ядерного клубу» та іншими чинниками. Щоб гарантувати виживання режиму, великі авторитарні держави вийшли далеко за межі свого регіону. До прикладу, Росія поширює вплив

не лише на Білорусь або держави Центральної Азії, а й на Венесуелу, М'янму, Судан і т. д. Китай здійснює експорт авторитаризму в Нігерію, Кенію, В'єтнам, Єгипет, Сербію, Камбоджу та ін. [6].

Отже, авторитарні держави Африки, Латинської Америки, Близького Сходу, Центральної, Південної та Південно-Східної Азії, як правило, є втягнуті в орбіту інтересів Росії, Китаю, або й обох цих держав. Серед них, однак, є здатні самостійно продукувати й експортувати авторитаризм, однак у регіональному (а не глобальному) масштабі, тобто, на нашу думку, можна виділяти не лише глобальні, а й регіональні «центри авторитарного тяжіння». Наведемо приклади: а) Саудівська Аравія (впливає на сусідні держави та держави, де відбувалася «Арабська весна», задля протидії демократичним процесам на Близькому Сході та у Північній Африці); б) Венесуела за президентства У. Чавеса активно сприяла регресу демократії та автократизації Болівії, Еквадору та Нікарагуа. Під виглядом Боліваріанської революції Венесуела експортувала авторитаризм у Латинській Америці як активно (сприяння автократії), так і пасивно (розповсюдження автократичних ідей).

Одним із інструментів, який використовується найбільшими експортерами авторитаризму (Росією та Китаєм), є блокування резолюції Ради безпеки ООН, які зачіпають їх інтереси або ж інтереси інших авторитарних лідерів, у співпраці з якими є зацікавленість. Наприклад: а) 10.04.2018 р. Рада безпеки ООН через вето Росії не прийняла резолюцію про розслідування можливої хімічної атаки у Сирії. Китай утримався при голосуванні за цю резолюцію; б) 28.02.2019 р. Росія та Китай наклали вето на резолюцію Ради безпеки ООН, що закликала до вільних виборів у Венесуелі та безперешкодного постачання до країни гуманітарної допомоги.

Нині наявний широкий спектр взаємодій недемократичних акторів. Зокрема, вони: 1) надають один одному ідеологічну, фінансову, технологічну, банківську та ін. підтримку; 2) відстоюють інтереси в межах міжнародних організацій; 3) лобіюють інтереси через формальні та неформальні канали, зокрема й деструктивними методами (як от корупція); 4) допомагають у військово-стратегічних і безпекових питаннях, передають/продають озброєння, спрямовують військові підрозділи для придушення масових протестів; 5) продають/купують технології, які допомагають протистояти опозиції, зміцнювати керівну партію, стежити за громадянами, контролювати інформаційні потоки тощо; 6) обговорюють стратегії протистояння спільним «ворогам»; 7) латентно втручаються у перебіг виборчих кампаній в інших державах; 8) невідкрито підтримують фінансово «потрібні» політичні партії; 9) заохочують до співпраці топ-чиновників та екс-високопосадовців інших держав і т. д.

Проаналізуємо на прикладі Китаю, які інструменти використовуються сьогодні для експорту авторитаризму. Передусім, це реалізація китайськими компаніями різноманітних систем відеонагляду, в яких зацікавлені уряди автократів, які нехтують правами людини. Режим Сі Цзіньпіна продукує й використовує штучний інтелект для стеження та контролю за громадянами. Постійно розробляються нові потужні інструменти нагляду. Упродовж найближчих років ці технології будуть удосконалені та інтегровані у всеосяжні системи відеоспостереження, які правителі-автократи зможуть використовувати задля тотального контролю за громадянами, а відтак – посилення стійкості недемократичного режиму.

Наведемо кілька прикладів експорту Китаєм автократії до інших недемократичних держав: 1) уряд Малайзії співпрацював з китайським стартапом Yitu, щоб забезпечити розпізнавання обличчя громадян; 2) Китай виступив постачальником обладнання для спостереження на Шрі-Ланку. Також Кенія, Уганда, Маврикій та інші держави оснастили великі міста мережами відеоспостереження китайського виробництва; 3) китайська компанія Dahua встановила на вулицях столиці Монголії Улан-Батор камери спостереження, які використовують штучний інтелект; 4) компанія Huawei у Сербії створила «систему безпечного міста» зі системою камер для розпізнавання обличчя; 5) компанія ZTE продала Ефіопії систему відтворення аудіозаписів останніх телефонних дзвінків користувачів мобільного зв'язку. Ця система використовувалася для переслідування учасників акцій протесту останніми роками; 6) Замбії китайські компанії продали телекомунікаційне обладнання на суму понад 1 млрд дол., включаючи технологію моніторингу Інтернету. Такі форми економічної співпраці Китаю впливають на посилення авторитарної стійкості інших держав [2, с. 655].

Недемократичні держави консультуються найчастіше саме з Китаєм щодо того, як цензурувати інформацію та уможливити відстеження інформаційних потоків. Державні службовці з авторитарних держав вивчають з китайськими фахівцями, як контролювати нові медіа та управляти потоками інформації. Після таких навчань впроваджуються новації, найперше – приймається законодавство про кібербезпеку, яке характеризується надзвичайною цензурою та інтенсивним використанням автоматизованих систем спостереження.

Комуністична партія Китаю створила розгалужені мережі, щоб ще активніше експортувати авторитарну модель управління. Міжпартійні відносини стали одним з інструментів просування бачення Китаєм перспектив реформи світового порядку. Комуністична партія Китаю схиляє політичні партії інших держав (Кенії, В'єтнаму, Куби, Лаосу та ін.) до ідеологічної стійкості. Китайські комуністи

діляться досвідом, як керівна партія може зміцнити свої позиції. Китай щораз активніше використовує партійний канал як засіб авторитарного навчання, обмінюючись досвідом своєї економічної модернізації та авторитарного однопартійного режиму [9, с. 723].

Також китайський уряд активно кооптує тих політиків та еліти інших держав, які мають нестійкі ліберально-демократичні цінності або готові відступити від курсу на зміцнення демократії задля власних цілей. Прикладом слугують передусім Західні Балкани, де Китай проводить політику, яка підриває демократичний розвиток країн регіону з метою віддалити їх від передусім від ЄС. Зростання такого впливу фіксується передусім у Сербії [13]. Однак, не лише Сербія, а й Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Чорногорія, Північна Македонія відчують посилення позицій Китаю у регіоні, зростають ризики потрапити у боргову залежність від цієї держави.

Експорт Китаєм автократичної моделі управління здійснюється в межах ініціативи та стратегії розвитку «Один пояс, один шлях» 2013 року (з 2017 р. включена до Конституції КНР). Хоч вона була прийнята китайським урядом для інвестування майже у 70 країн, однак мала далеко не лише економічні цілі, а спрямована на створення потенційної синоцентричної (китаєцентричної) системи. Ініціатива «Один пояс, один шлях» в оцінці демократичних держав отримала звинувачення у неоімперіалізмі, неокolonіалізмі та веденні т. зв. дипломатії боргової пастки. Такі держави, як Ангола, Камерун, Республіка Конго, Джибуті, Ефіопія, Кенія та Замбія, найбільше ризикують потрапити у боргову залежність. Ці держави можуть потім бути використані для різних цілей просування авторитарної політики, наприклад, для розміщення військових баз Китаю. Ці держави вже використовуються і будуть використані для різних цілей просування авторитарної політики, наприклад, для розміщення військових баз Китаю. Такі бази вже є в державах, куди Китай екпортує авторитаризм, наприклад, Джибуті (порт Дорале, з 2017 р.), Пакистан (порт Гвадар, з 2013 р.), Камбоджа (база у Сіамській затоці), а потенційними локаціями розміщення нових військових баз є Бангладеш, М'янма, Шрі-Ланка, Екваторіальна Гвінея. Окрім військово-морських баз, є перспектива розширення військових баз на суходолі.

Яскраві приклади застосування неоавторитарних технологій, інструментів у міжнародній співпраці увиразнює Російська Федерація. Ця держава об'єднала довкола себе лідерів недемократичних держав, заручилася їх підтримкою і надає підтримку у відповідь. Наприклад, низка держав (Венесуела, М'янма, Нікарагуа, Сирія, КНДР, Еритрея, Білорусь, Іран, Куба та ін.) підтримали Росію у розгортанні повномасштабної агресії проти Укра-

їни, або ж зайняли нейтральну позицію й не змінили її за увесь час збройної агресії

Наш аналіз показує, що авторитарні лідери, маючи підтримку один одного, стають щораз сміливішими та цинічними в частині ігнорування міжнародних норм. Вони вдаються до ядерного шантажу, ведуть збройні конфлікти невідповідними міжнародному гуманітарному праву методами, розв'язують війну, здійснюють геноцид та етноцид малих народів, вдаються до терористичних актів та диверсій і под. При цьому автократичні лідери часто оперують словом-маркером «демократія», щоб створити ілюзію своїх дій за підтримки народу. Однак їх дії уповні не відповідні змісту демократії, деформують її зміст.

Висновки. Масштаби авторитаризму останніми десятиліттями зростають. Нині недемократичні держави мають такий вплив, який руйнує міжнародний порядок. Розширення ареалу авторитаризму зумовлене не лише приходом до влади у багатьох державах авторитарних партій та урядів. Цьому сприяє висхідна міжнародна кооперація авторитарних режимів, їх взаємна підтримка в різних сферах (озброєння, технології спостереження за громадянами, контролю за мережевими комунікаціями тощо). Відтак міжнародна співпраця держав з авторитарними режимами виступає чинником посилення стійкості та розширення ареалу авторитаризму в сучасному світі, а демократія натомість стає щораз більш уразливою.

Для досягнення своїх деструктивних цілей авторитарні держави вдаються до різних форматів міжнародної співпраці, хоча ресурси різних акторів різняться: одні держави (Китай, Росія) є потужними глобальними центрами авторитарного тяжіння; інші держави (Венесуела, Саудівська Аравія та ін.) можна уважати регіональними центрами авторитарного тяжіння; решта авторитарних держав (як от Замбія, М'янма, Судан та ін.) – це маловпливові об'єкти міжнародної політики, свого роду периферія авторитарного впливу, які не експортують, а передусім імпортують технології авторитаризму, апробуючи їх на своїх громадянах.

Відтак модель міжнародної співпраці включає авторитарних акторів трьох рівнів: 1) держави-центри глобального авторитарного тяжіння; 2) держави-центри регіонального авторитарного тяжіння; 3) периферійні держави, які перебувають під впливом держав глобального або/і регіонального типів авторитарного тяжіння. Спостерігається поглиблення залежності багатьох африканських, азійських, близькосхідних та інших держав від кількох найсильніших авторитарних акторів (передусім Китаю та Росії).

Співпраця авторитарних держав, їх лідерів та керівних партій є способом максимізувати свої перспективи якнайдовше утриматися при владі. В сучасних умовах експорт авторитаризму може бути як активним, неприхованим (т. зв. «сприяння

автократії»), так і латентним, опосередкованим (т. зв. «автократична дифузія»), а його джерелом є передусім найбільші недемократичні держави, загрози від яких зростають постійно. Нині можна говорити про цілу систему форм співпраці для досягнення авторитарних завдань, зокрема: блокування резолюцій Ради безпеки ООН або голосування проти рішень Генеральної Асамблеї ООН; продаж технологічних розробок для стеження та контролю за громадянами; підготовка військових, надання/продаж зброї або й введення військ для допомоги у придушенні протестів; латентне втручання у виборчі кампанії; визнання результатів виборів, які пройшли з фальсифікаціями або псевдореферендумів; підтримка певних політичних партій; економічна підтримка режимів для зміцнення їх стійкості в умовах накладених демократичними акторами санкцій; визнання глав держав, які нелегітимно прийшли до влади; прихований вплив через таємне політичне фінансування і т. д.

Нинішній характер співпраці авторитарних держав відрізняється від того, який був притаманний періоду «холодної» війни. Авторитарні уряди тепер шукають союзників у світі, де політичної демократії стало більше (хоч вона нині й перебуває в кризі). Але, головне, нині інформація циркулює щораз швидше та є щораз публічнішою, різноманітні домовленості мають високі ризики бути відомі широкій громадськості і т. д. Це становить ризик для автократів, які продукують щораз нові технології просування своїх інтересів.

Держави-експортери авторитаризму здатні до його успішного транзиту, передусім з огляду на сприятливі для цього передумови в державах-імпортерах: відсутність демократичної традиції, соціально-економічна нестабільність, виражена політична поляризація, висхідний неліберальний націоналізм, недемократична політико-правова культура громадян, слабкість громадянського суспільства та опозиції, контроль держави за медіа-сектором і под. Це все створює сприятливий ґрунт для авторитарної експансії, успішного просування наративів легітимізації неліберального суспільного порядку від держав-центрів авторитарного тяжіння до периферійних держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ambrosio T., Tolstrup J. How do we tell authoritarian diffusion from illusion? Exploring methodological issues of qualitative research on authoritarian diffusion. *Quality & Quantity*. 2019. Vol. 53. P. 2741–2763.
2. Bader J. Propping up Dictators? Economic Cooperation from China and Its Impact on Authoritarian Persistence in Party and Non-party Regimes. *European Journal of Political Research*. 2015. Vol. 54 (4). P. 655–672.
3. Bank A., Weyland K. *Authoritarian Diffusion and Cooperation: Interests vs. Ideology*. New York: Routledge, 2020. 136 p.

4. Börzel T. A., Risse T. From Europeanisation to Diffusion: Introduction. *West European Politics*. 2012. Vol. 35 (1). P. 1–19.
5. Brinks D., Coppedge M. Diffusion Is No Illusion: Neighbor Emulation in the Third Wave of Democracy. *Comparative Political Studies*. 2006. Vol. 39 (4). P. 463–489.
6. Dearing S.C., George A. As China Promotes Authoritarian Model, the Resilience of Its Democratic Targets is Key. *Just Security*. URL: <https://www.justsecurity.org/73925/as-china-promotes-authoritarian-model-the-resilience-of-its-democratic-targets-is-key/> (дата звернення: 17.09.2022).
7. Erdmann G., Bank A., Hoffmann B., Richter T. International Cooperation of Authoritarian Regimes: Toward a Conceptual Framework. *GIGA Working Papers*, 229. Hamburg: German Institute of Global and Area Studies, 2013. 37 p.
8. Gleditsch K. S., Ward M. D. Diffusion and the International Context of Democratization. *International Organization*. 2006. Vol. 60 (4). P. 911–933.
9. Hackenesch C., Bader J. The Struggle for Minds and Influence: The Chinese Communist Party's Global Outreach. *International Studies Quarterly*. 2020. Vol. 64 (3). P. 723–733.
10. Kneuer M., Demmelhuber T. Authoritarian gravity centers: a Cross-regional study of authoritarian promotion and diffusion. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2021. 316 p.
11. Magen A., Morlino L. Hybrid Regimes, the Rule of Law, and External Influence on Domestic Change, *International Actors, Democratization and the Rule of Law: Anchoring Democracy?*, A. Magen and L. Morlino (Eds.). London: Routledge, 2009. P. 1–25.
12. Richter T. Kneuer, Marianne, und Thomas Demmelhuber, Hrsg. 2021. *Authoritarian gravity centers: a cross-regional study of authoritarian promotion and diffusion*. Conceptualising comparative politics Volume 11. New York: Routledge, Taylor & Francis Group. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 2022. Vol. 15. P. 671–674.
13. Shullman D. *China's Growing Influence in the Western Balkans*. Washington: International Republican Institute, 2019. 12 p.
14. Soest C. von. Democracy Prevention: The International Collaboration of Authoritarian Regimes. *European Journal of Political Research*. 2015. Vol. 54 (4). P. 623–638.
15. Tolstrup J. Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. *European Journal of Political Research*. 2015. Vol. 54 (4). P. 673–690.
16. Weyland K. Autocratic diffusion and cooperation: the impact of interests vs. Ideology. *Democratization*. 2017. Vol. 24 (7). P. 1235–1252.
2. Bader, J. (2015). Propping up Dictators? Economic Cooperation from China and Its Impact on Authoritarian Persistence in Party and Non-party Regimes. *European Journal of Political Research*, 54 (4), 655–672. [in English]
3. Bank, A., Weyland, K. (Eds.) (2020). *Authoritarian Diffusion and Cooperation: Interests vs. Ideology*. New York: Routledge. [in English]
4. Börzel, T. A., Risse, T. (2012). From Europeanisation to Diffusion: Introduction. *West European Politics*, 35 (1), 1–19. [in English]
5. Brinks, D., Coppedge, M. (2006). Diffusion Is No Illusion: Neighbor Emulation in the Third Wave of Democracy. *Comparative Political Studies*, 39 (4), 463–489. [in English]
6. Dearing S.C., George, A. (2020). As China Promotes Authoritarian Model, the Resilience of Its Democratic Targets is Key. *Just Security*. Retrieved from: <https://www.justsecurity.org/73925/as-china-promotes-authoritarian-model-the-resilience-of-its-democratic-targets-is-key/>. [in English]
7. Erdmann, G., Bank, A., Hoffmann, B., Richter, T. (2013). International Cooperation of Authoritarian Regimes: Toward a Conceptual Framework. *GIGA Working Papers*, 229. Hamburg: German Institute of Global and Area Studies. [in English]
8. Gleditsch, K. S., Ward, M. D. (2006). Diffusion and the International Context of Democratization. *International Organization*, 60 (4), 911–933. [in English]
9. Hackenesch, C., Bader, J. (2020). The Struggle for Minds and Influence: The Chinese Communist Party's Global Outreach. *International Studies Quarterly*, 64 (3), 723–733. [in English]
10. Kneuer, M., Demmelhuber, T. (Eds.) (2021). *Authoritarian gravity centers: a Cross-regional study of authoritarian promotion and diffusion*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group. [in English]
11. Magen, A., Morlino, L. (2009). Hybrid Regimes, the Rule of Law, and External Influence on Domestic Change. In: A. Magen and L. Morlino, (Eds.), *International Actors, Democratization and the Rule of Law: Anchoring Democracy?* (pp. 1–25). London: Routledge. [in English]
12. Richter, T. (2022). Kneuer, Marianne, und Thomas Demmelhuber, Hrsg. 2021. *Authoritarian gravity centers: a cross-regional study of authoritarian promotion and diffusion*. Conceptualising comparative politics Volume 11. New York: Routledge, Taylor & Francis Group. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 15, 671–674. [in German]
13. Shullman, D. (2019). *China's Growing Influence in the Western Balkans*. Washington: International Republican Institute. [in English]
14. Soest, C. von (2015). Democracy Prevention: The International Collaboration of Authoritarian Regimes. *European Journal of Political Research*, 54 (4), 623–638. [in English]
15. Tolstrup, J. (2015). Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. *European Journal of Political Research*, 54 (4), 673–690. [in English]
16. Weyland, K. (2017). Autocratic diffusion and cooperation: the impact of interests vs. Ideology. *Democratization*, 24 (7), 1235–1252. [in English]

REFERENCES:

1. Ambrosio, T., Tolstrup, J. (2019). How do we tell authoritarian diffusion from illusion? Exploring methodological issues of qualitative research on authoritarian diffusion. *Quality & Quantity*, 53, 2741–2763. [in English]

The international dimension of authoritarianism: model and forms of cooperation of non-democratic states

Sautonkov Vitalii Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2, Odessa, Ukraine

The relevance of the study is conditioned by the growing importance of international factors for maintaining the stability of authoritarian regimes, expanding the area of authoritarianism in the world. The aim of the research is to study the role of international interactions in the processes of the expansion of authoritarianism in the global dimension. The following tasks are determined: 1) to construct a model of international cooperation of authoritarian states; 2) to find out the main mechanisms and tools for exporting authoritarianism, which are used today by the subjects of international politics. The investigation was conducted on the basis of the methodology of neo-institutionalism and political comparativism. Institutional analysis makes it possible to clarify how authoritarian states, which are authoritarian gravity centres, export undemocratic values, norms, principles, technologies, etc. through various types of institutions. With the help of a comparative analysis, the mechanisms and tools of the export of authoritarianism, which are applied by China, Russia and other states, are analysed. The model of international cooperation of authoritarian states is designed as the interaction of subjects of three levels: states-centres of global authoritarian gravity; states-centres of regional authoritarian gravity; peripheral states that are under the influence of states of global and/or regional types of authoritarian gravity. The export of authoritarianism is considered as a combination of two types of processes: active, open (the so-called "autocracy promotion"); latent, mediated (the so-called "autocratic diffusion"). The system of forms of cooperation between authoritarian states is formed by: blocking the resolutions of the UN Security Council or voting against the decisions of the UN General Assembly; purchase and sale of technologies for tracking and controlling citizens; military training, provision/sale of weapons, deployment of troops to help suppress protests; latent interference in election campaigns; recognition of election results that were falsified or pseudo-referendums; financial support for certain political parties; economic support for regimes to strengthen their stability under the conditions of sanctions imposed by democratic actors, etc.

Key words: authoritarian regime, export of authoritarianism, autocracy promotion, autocratic diffusion, authoritarian gravity centres.

Сафарова Афет Ага Алі Кизи

Євроатлантичні відносини Європейського Союзу

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.19>

Сафарова Афет Ага Алі Кизи
доктор філософії з політичних наук,
доцент кафедри дипломатії та сучасних
інтеграційних процесів
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан

Мета статті полягає в аналізі взаємовідносин ЄС і НАТО в системі євроатлантичної безпеки, оцінці ролі фактора основних держав ЄС – Франції, Німеччини і Великобританії (до Brexit) в забезпеченні європейської безпеки. Розглянуто гостру проблему в країнах ЄС, де поки що не вироблена загальна зовнішньополітична і стратегічна орієнтація. Взаємовідносини організації на практичному рівні не відповідають заявленому декларативно стратегічному партнерству: наростає їх функціональна взаємозамінність, що веде до виникнення елементів деструктивної конкуренції в підходах до таких сфер діяльності, як миротворчість і протидія новим загрозам безпеці. Автор робить висновок, що інституційні зміни, що стосуються сфери безпеки і оборони, ґрунтуються на реформі центральних органів ЄС з метою підвищення їх ефективності та запобігання конкуренції з НАТО в цій галузі. Але після початку російської агресії в Україні спостерігається перегляд євроатлантичних відносин, які трансформуються в нову систему координат щодо зміцнення відносин ЄС і НАТО в галузі забезпечення європейської безпеки.

Методи і методології, використані в статті. У статті широко використані такі загальнонаукові методи як аналіз історичної хроніки, контент-аналіз міжнародних документів, порівняльний аналіз ситуативних процесів, метод опис подій.

Новизна в статті полягає в тому, що вперше в політологічній науковій літературі глибоко аналізується трансформація євроатлантичних відносин, що характеризуються протиріччями інституційних механізмів у проблемах забезпечення європейської безпеки.

Серед особливих проблем відзначаються зміни відносин ЄС і НАТО, пов'язаних з початком вторгнення Росії в Україну, процеси збалансованості і нових підходів щодо забезпечення європейської безпеки.

Висновок. У висновку робляться певні висновки з основних питань, розглянутих в статті. Акцентується увага на прогнози, які можуть зміцнити євроатлантичні відносини, серед яких можна назвати такі, як, забезпечення безпеки, усунення торгових бар'єрів, проблему біженців, екологічні проблеми. Посилення військової присутності США в Європі і допомога Україні переконали європейських союзників по НАТО в трансформації євроатлантичних відносин. Але це також ставить знак питання перед ЄС, який мав намір відігравати більшу роль у сфері безпеки після Brexit, створивши незалежну від США оборонну позицію. Ця дилема, безсумнівно, посилить розбіжності між прихильниками НАТО і ЄС. Примирення цих двох факторів стане серйозною проблемою для Європи, оскільки це, ймовірно, визначатиме політику континенту з інших не менш важливих питань, таких як визначення підходу до Китаю, зміцнення демократії у Східній Європі та післявоєнна відбудова України.

Ключові слова: Європейський Союз, НАТО, євроатлантична безпека, Європейська політика безпеки, російська агресія, українська криза.

Введення (постановка завдань). Після розпаду біполярного світу системи трансатлантичних зв'язків стали характерні дві взаємовиключні тенденції. З одного боку, набули розвитку процеси демократизації міжнародних відносин у Європі, почалося формування нової моделі міжнародного співробітництва в рамках ЄС, зросла роль міжнародно-правових інституцій. З іншого боку, спостерігалось безпрецедентне посилення США у військовій сфері та перетворення їх з єдиної наддержави на «гіпердержаву» з явними односторонніми діями у взаєминах із зовнішнім світом, у тому числі з традиційними союзниками та раніше створеними з американської ініціативи багатосторонніми структурами. Відсутність всеосяжної ідеологічної та стратегічної загрози, характерної для епохи холодної війни, надала країнам трансатлантичного співтовариства свободу дій у реалізації власної зовнішньої політики. Зросла незалежність дій, якщо не всіх, то більшості країн

Заходу. При цьому міжсоюзницькі відносини зазнали певної ерозії, ставши менш стійкими та менш стабільними. Держави перестали підходити до загроз національної, регіональної та глобальної безпеки з єдиних позицій. Ця обставина, своєю чергою, поставила під сумнів можливість досягнення довгострокової впорядкованої зміни міжнародних союзів.

Мета статті полягає в аналізі взаємовідносин ЄС та НАТО у системі євроатлантичної безпеки, оцінці ролі чинника основних держав ЄС – Франції, Німеччини та Великобританії (до BREXITa) у забезпеченні європейської безпеки. Інституційні зміни, що стосуються сфери безпеки та оборони, ґрунтуються на реформі центральних органів ЄС з метою підвищення їх ефективності та запобігання конкуренції з НАТО в цій галузі. Але після початку російської агресії в Україні спостерігається перегляд євроатлантичних відносин, які трансформуються у нову систему координат щодо зміц-

нення відносин ЄС та НАТО у сфері забезпечення європейської безпеки.

Методи та методології, використані у статті. У статті широко використано такі загальнонаукові методи як аналіз історичної хроніки, контент-аналіз міжнародних документів, порівняльний аналіз ситуативних процесів, метод опису подій.

Новизна у статті полягає в тому, що аналізується трансформація євроатлантичних відносин, що характеризуються протиріччями інституційних механізмів у проблемах забезпечення європейської безпеки.

Серед особливих проблем уперше в політологічній науковій літературі глибоко відзначаються зміни відносин ЄС та НАТО, пов'язаних із початком вторгнення Росії в Україну, процеси збалансованості та нових підходів щодо забезпечення європейської безпеки.

Огляд основних джерел. Зміна геополітичної ситуації у світі вимагала від Євросоюзу розробки нових підходів до проблем безпеки. Про необхідність посилення політичної ролі Союзу йшлося і в Маастрихтському, і в Амстердамському договорах, де вказувалося на важливість створення єдиної зовнішньої та безпекової політики [2, с. 45].

У цих умовах Євросоюз активізував свої зусилля у становленні основ загальної європейської політики у сфері безпеки та оборони (ОЄПБО) та її конкретизації. Основними віхами цього процесу стали – франко-британська зустріч у Сан-Мало (грудень 1998 р.), саміти ЄС у Кельні (червень 1999 р.), Гельсінкі (грудень 1999 р.), та Фейра (Португалія, червень 2000 р.), Ніцце (грудень 2000 р.) та Гетеборге (червень 2001 р.), на яких були прийняті важливі документи щодо створення зазначеного політичного курсу, [5, с. 104]. Вони містили вказівки на основні концептуальні політичні та структурні зміни, які слід здійснити, на думку розробників, для створення дієвої системи безпеки та оборони ЄС. При цьому особливо наголошувалося, що нова система в жодному разі не є конкурентом чи альтернативою НАТО, йшлося про обов'язкове налагодження тісних контактів, координацію дій та поглиблення співробітництва по лінії НАТО – ЄС. Йшлося також не про створення «європейської армії», а про багатонаціональні структури типу Єврокорпусу або про використання національних підрозділів.

Основний матеріал. Еволюція євроатлантичних відносин із початку XXI століття перебувала під сильним впливом кількох взаємозалежних криз. По-перше, екзистенційна криза НАТО, яка має кілька вимірів і почалася після закінчення холодної війни та біполярності. По-друге, світова економічна та фінансова криза, що надала глибокий вплив на союзницькі відносини в НАТО. І, по-третє, криза у відносинах Заходу та Росії. Незважаючи на суперечливі наслідки цих криз для союзницьких

відносин у НАТО, практично всі сценарії їхнього подальшого розвитку передбачають велику (в тій чи іншій мірі) автономію європейських союзників. Ним став і підхід до цих проблем трьох провідних держав організації – Німеччини, Франції та Великобританії (до Брекзиту).

Франція, не виступаючи безпосередньо проти Альянсу, наголошувала на розмежуванні повноважень із США в рамках НАТО, що мало дати Європі можливість самій приймати рішення і проводити їх у життя. До того ж, у ряду французьких військових склалася думка, що Європа потрібна Сполученим Штатам лише як плацдарм для проектування сили за межі континенту, насамперед на Близький Схід. У принципі таке ставлення вписується в класичні концепції, хоча необхідно визнати, що останніми роками Франція, безсумнівно, стала «атлантичною».

Великобританія прагнула розробки нового проекту уникнути можливості її «маргіналізації» у межах Європейського Союзу. Події в Іраку з усією очевидністю підтвердили, що необхідний європейський підхід до кризових ситуацій, який у довгостроковому плані доповнював би натовський та сприяв би більш збалансованим відносинам між союзниками. Не можна виключати того факту, що невизначеність політичного впливу ЄС на міжнародній арені багато в чому сприяла розробці концепції ЄОІ. (За результатами BREXIT Великобританія вийшла із членства в ЄС).

Німеччина перебувала в досить делікатній ситуації через те, що вона завжди вважала НАТО гарантом безпеки в Європі і водночас не могла та й не хотіла залишатися осторонь нової європейської ініціативи. Таким чином, країні необхідно було, зберігаючи прихильність до атлантичної солідарності, активно підключитися до будівництва системи європейської оборони в рамках ЄС. Великою проблемою для ФРН є модернізація та реструктуризація бундесверу, оскільки її військовий бюджет вкрай обмежений [4, с. 51].

Існує, однак, більш серйозна та гостра проблема. В даний період практично всі держави надають своїй внутрішній політиці першочергового значення і, виходячи з внутрішніх завдань, планують дії на міжнародній арені, у тому числі в рамках союзів. Іншими словами, у країнах ЄС не вироблено загальної зовнішньополітичної та стратегічної орієнтації. А без жодної стратегії та адекватного бюджетного фінансування неможливо виробити і спільну європейську політику у сфері безпеки та оборони. Отже, життєво необхідні: як вироблення єдиного стратегічного курсу політичними лідерами Євросоюзу, так і формування нової політичної культури у сфері безпеки; виконання раніше прийнятих він зобов'язань; інституційні зміни, зміна процесу прийняття рішень, який зараз надто громіздкий; раціональне використання коштів, що виділяються

на військові потреби; реорганізація збройних сил у плані надання їм більшої гнучкості та мобільності. І це далеко не повний перелік завдань, які стоять перед ЄС при розробці єдиної безпекової та оборонної політики. Проблеми реалізації нового європейського проекту очевидні, проте без їх подолання ефективність і значущість європейської політики може бути під питанням.

Таким чином, спочатку закладені обмеження на рівні політичних угод, криза на інституційному рівні, а також труднощі фінансової та військової взаємодії посилюють розбіжності у позиціях країн та стримують взаємодію організацій. Співпраця ускладнюється необхідністю пошуку внутрішнього консенсусу в ЄС та НАТО між країнами, що відрізняються підвищеною лояльністю щодо Вашингтона, та прихильниками більш незалежного курсу.

Євроатлантичні відносини в період військового вторгнення Росії, що почалося, в Україну. Російське вторгнення в Україну спровокувало переоцінку майже всіх аспектів зв'язків, які пов'язують США, Канаду та Європу. Вибір, який зроблять лідери після війни, є не лише результатом війни, а й визначить курс євроатлантичних відносин на роки вперед.

Адміністрація Дж.Байдена прийшла до влади з чітким розумінням пріоритетів. США планували переключити свою увагу з Європи та Близького Сходу. Це було рішення більше зосередитися на внутрішніх пріоритетах, ніж заявленої мети «повороту» у бік Азії. Не буде перебільшенням стверджувати, що метою було передати управління Європою Брюсселю, Берліну та Парижу. Крім обіцянки різкої зміни тону порівняно з попереднім президентством і більш активної прихильності до «кліматичних дій», адміністрація пообіцяла міцні елементи наступності, включаючи постійну підтримку НАТО, але не вихід із глухого кута у сфері торгівлі та гармонізації регулювання.

До української кризи у трансатлантичних відносинах було мало енергії. Жодної нової політики, здавалося, не виникало, і США надіслали чіткі сигнали про те, що Україна не розглядається як пріоритет США. Це питання, з погляду Білого дому, було європейською проблемою [11].

Немає жодних сумнівів у тому, що російське вторгнення в Україну перевернуло мислення ЄС та НАТО. Безперечно, ситуація змінилася. Є кілька питань, які визначатимуть подальший шлях.

Затяжний характер конфлікту в Україні означає, що попереду буде важкий вибір у трансатлантичному порядку.

Одним із ключових завдань буде узгодження амбітних дій щодо боротьби зі зміною клімату з необхідністю забезпечення доступної та надійної енергії. Білому дому доведеться пом'якшити побоювання з приводу російського енергетичного шантажу, за допомогою якого Москва загрожує утри-

мувати ціни або маніпулювати ними, щоб досягти поступок від європейських урядів.

Проте реальність така, що ще до російського вторгнення в Україну світовий попит перевищував пропозицію протягом шести кварталів поспіль, і це було до того, як економіка почала відновлюватися після спаду економічної активності через пандемію Covid-19.

Те, як Європа та США вирішать задовольнити конкуруючі пріоритети охорони навколишнього середовища та потреби у більшій кількості енергії, і чи діятимуть вони разом, істотно вплине на трансатлантичні відносини.

Українська криза мало що зробила для стримування закликів до європейської стратегічної автономії. Так, Франція продовжує заявляти про важливість незалежної безпеки. Таким чином Франція стверджує, що Європа не здатна зібрати достатній потенціал для захисту європейських інтересів за межами НАТО.

Війна в Україні призвела до кількох несподіваних подій у трансатлантичній спільноті, включаючи обіцянку канцлера Німеччини Олафа Шольца збільшити витрати на оборону. США спочатку були схильні дозволити Європі самостійно нести тягар власної безпеки. Однак після початку війни в Україні адміністрація США видається менш впевненою у цій концепції та більш зацікавленою у зміцненні НАТО. Ці дебати, ймовірно, залишаться незначним подразником у трансатлантичних відносинах, якщо тільки не станеться серйозного розвороту, який змусить більше європейських лідерів погодитися із твердженням президента Франції Еммануеля Макрона про те, що НАТО має «мертвий мозок».

Хвиля біженців з України вразила всю Європу. І в США, і в Європі виникло сильне бажання прийняти «право на міграцію», яке б переважало над національними кордонами та державним суверенітетом. Адміністрація США прийняла ліберальнішу політику, яка дозволила нелегально в'їхати в країну понад два мільйони людей. І в США, і в Європі спостерігається сильний опір нелегальній міграції, злочинності та проблемам національної безпеки, а також соціальним проблемам. У Європі також спостерігали примусову міграцію з боку ворожих держав. Суперечки про те, як реагувати на ці погрози лише загострюються.

Підтримка Пекіном Росії посилила побоювання щодо впливу Китаю та його впливу на трансатлантичну спільноту. Заклики ЄС до того, щоб Китай виступив посередником в українсько-російському конфлікті, були відкинуті як такі, що просто не заслуговують на довіру. По обидва боки Атлантики зростає думка, що Сі Цзіньпін віддав би перевагу розділеній, ослабленій і абстрактній Європі [14]. Крім того, у трансатлантичній спільноті немає єдиної думки щодо правильної стратегії. Тим не менш, заходи з розв'язки набувають все більшого значення [13].

Не знаючи, як це безліч питань вирішуватиметься західними лідерами, важко передбачити майбутній напрямок атлантичної спільноти. Багато залежатиме від рішень, прийнятих у відповідь на ці конфлікти та напруженість.

За відсутності будь-якого катастрофічного розвороту важко уявити найближче майбутнє, в якому альянс НАТО не залишиться наріжним каменем колективної оборони.

Висновок. Можна зробити висновок, що, хоча сьогодні ЄС та НАТО розвивають взаємодію по ряду напрямків, у системі євроатлантичної безпеки результати співпраці залишаються недостатніми. Взаємини організацій на практичному рівні не відповідають заявленому декларативно-стратегічному партнерству: наростає їхня функціональна взаємозамінність, що веде до виникнення елементів деструктивної конкуренції у підходах до таких сфер діяльності, як миротворчість та протидія новим загрозам безпеці.

Європейські союзники НАТО завжди скептично ставилися до США, коли останні наполягали на тому, щоб перші брали на себе велику частку бюджету та відповідальності в рамках НАТО. Але тепер посилення військової присутності США в Європі та допомога Україні переконали європейських союзників НАТО в тому, що США їх не кидають. Але це також ставить знак питання перед ЄС, який мав намір відігравати велику роль у сфері безпеки після Брекситу, створивши незалежну від США оборонну позицію. Ця дилема, безперечно, посилить розбіжності між прихильниками НАТО та ЄС. Примирення цих двох чинників стане серйозною проблемою для Європи, оскільки це, ймовірно, визначатиме політику континенту з інших не менш важливих питань, таких як визначення підходу до Китаю, зміцнення демократії у Східній Європі та повоєнне відновлення України. Те, як закінчиться війна в Україні, як НАТО консолідується в Європі як сильніша організація і як США розширюють допомогу Європі проти Росії, може змінити і вплинути на трансатлантичні відносини в найближчому майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арбатова Н. Евроатлантические отношения в XXI веке: проблемы и сценарии. Мировая экономика и международные отношения, 2015, т. 59, № 11, с. 31-37. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2015-59-11-31-37>
2. Бартечев евроатлантической безопасности / под ред. И. Ю. Юргенса, А. А. Дынкина, В. Г. Барановского. М.: Экон-Информ, 2009. 124 с.
3. Бартечев С.А. Европейский Союз и государства-члены: разграничение компетенции. М.: Юрлитинформ, 2013. с. 45.
4. Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского союза / отв. ред. Н. К. Арбатова. М.: ИМЭМО РАН, 2014. 118 с.

5. Приходько, О. В. Какая Европа нужна США? США-Канада: экономика, политика, культура. 2015. № 2. С. 45-69.

6. Троицкий, М. А. Трансатлантический союз. 1999-2004. Модернизация системы американско-европейского партнерства после распада биполярности. М.: ИСКРАН, 2004. 249 с.

7. Asmus, R. Rethinking NATO Partnerships for the 21st Century [Electronic resource] // North Atlantic Treaty Organisation. Mode of access: <http://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART4/EN/index.htm>

8. Transatlantic Trends: Key Findings 2010 [Electronic resource] // The German Marshall Fund of the United States. Mode of access: http://www.gmfus.org/trends/doc/2015_English_Key.pdf

9. Treaty of Lisbon // Official Journal of the European Union. 2007. Vol. 50, C 306. P. 1-271.

10. Zaborowski, M. Capitalising on Obamamania: how to reform EU-US relations? The Obama Moment. European and American perspectives / ed. by A. de Vasconcelos, M. Zaborowsky. Paris: EU Institute for Security Studies, 2012. P. 229-239.

11. Vivek Mishra, Sameer Patil. Ukraine crisis and its impact on the transatlantic relations <https://www.orfonline.org/expert-speak>

12. Laura von Daniels, Sabine Fischer, Johannes Thimm. Russian Attack on Ukraine: A turning point for Euro-Atlantic security // Point of View, 03.03.2022. <https://www.swp-berlin.org/publikation/russian-attack-on-ukraine-a-turning-point-for-euro-atlantic-security>

13. Nicolas Bouchet. The Impact of the War in Ukraine on the Transatlantic Relationship// <https://www.gmfus.org/news/impact-war-ukraine-transatlantic-relationship>

14. Carafano, James Jay. Transatlantic relations after the Ukraine war <https://www.gisreportsonline.com/r/ukraine-transatlantic-relations/>

REFERENCES:

1. Arbatova, N. (2015) Arbatova, N. Euroatlanticheskiye otnosheniya v XXI veke: problemi i scenarii [Euro-Atlantic relations in the XXI century: problems and scenarios]. Mirovaya ekonomika i mejdunarodniye otnosheniya. vol. 59, no. 11, pp. 31-37. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2015-59-11-31-37> (in Russian)
2. Yurqens, I.Y., Dinkin, A.A., Baranovsky V.Q. (2009) Arxitektura evroatlanticheskoy bezopasnosti [Architecture of Euro-Atlantic security]. М.: Ekon-Inform, 124 s (in Russian)
3. Bartenev, S.A. (2013) Evropeyskiy Soyuz I qosudarstva-chleni: razgranicheniye kompetencii [The European Union and the Member States: differentiation of competence]. М.: Yurlitinform, s.45. (in Russian)
4. Arbatova, N. K. (2014). Evropeizm i atlantizm v politike stran Evropeyskoqo Soyuza [Europeanism and Atlanticism in the politics of the European Union countries]. М.: ИМЭМО РАН, 118s. (in Russian)
5. Prikhodko, O. V. (2015). Kakaya Evropa nujna SSHA? [What kind of Europe does the USA need?]. SSHA-Kanada: ekonomika, politika, kultura. no. 2. pp. 45-69. (in Russian)
6. Troitsky, M. A. (2004) Transatlanticheskii soyuz. 1999-2004. Modernizaciya sistemi amerikano-

evropeyskoqo partnerstva posle raspada bipolyarnosti [Transatlantic Alliance. 1999–2004. Modernization of the US-European partnership system after the collapse of bipolarity]. M.: ISKRAN. 249 s. (in Russian)

7. Asmus, R. (2010) Rethinking NATO Partnerships for the 21st Century / R. Asmus [Electronic resource] // North Atlantic Treaty Organisation. Mode of access: <http://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART4/EN/index.htm> (in English)

8. Prokscha, Antonio (2015). Transatlantic Trends: Key Findings 2010 [Electronic resource] // The German Marshall Fund of the United States. Mode of access: http://www.gmfus.org/trends/doc/2015_English_Key.pdf (in English)

9. Eur-Lex. (2007). Treaty of Lisbon // Official Journal of the European Union. 2007. Vol. 50, C 306. P. 1–271. <https://eur-lex.europa.eu/> (in English)

10. Zaborowski, M. Capitalising on Obamamania: how to reform EU–US relations? The Obama Moment. European and American perspectives / ed. by A. de

Vasconcelos, M. Zaborowsky. Paris: EU Institute for Security Studies, 2012. P. 229-239. (in English)

11. Mishra, Vivek; Patil, Sameer (2022). Ukraine crisis and its impact on the transatlantic relations. 16.06.2022. <https://www.orfonline.org/expert-speak> (in English)

12. Laura von Daniels, Sabine Fischer, Johannes Thimm (2022). Russian Attack on Ukraine: A turning point for Euro-Atlantic security // Point of View, 03.03.2022 <https://www.swp-berlin.org/publikation/russian-attack-on-ukraine-a-turning-point-for-euro-atlantic-security> (in English)

13. Bouchet, Nicolas (2022). The Impact of the War in Ukraine on the Transatlantic Relationship. 16.06.2022. // <https://www.gmfus.org/news/impact-war-ukraine-transatlantic-relationship> (in English)

14. Carafano, James Jay (2022). Transatlantic relations after the Ukraine war. 16.06.2022. <https://www.gisreportsonline.com/r/ukraine-transatlantic-relations/> (in English)

Euro-Atlantik relations of European Union

Safarova Afet Aghaali qizi

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Diplomacy and Modern Integration
Processes
Baku State University
Academician Zahid Khalilov str., 23, Baku,
Azerbaijan

The purpose of the article is to analyze the relationship between the EU and NATO in the Euro-Atlantic security system, to assess the role of the factor of the main EU states – France, Germany and the UK (before Brexit) in ensuring European security. The acute problem in the EU countries, where a common foreign policy and strategic orientation has not yet been developed, is considered. The relations of organizations at the practical level do not correspond to the declared declaratively strategic partnership: their functional interchangeability is increasing, which leads to the emergence of elements of destructive competition in approaches to such areas of activity as peacemaking and countering new security threats. The author comes to the conclusion that the institutional changes concerning the security and defense sphere are based on the reform of the EU central bodies in order to increase their effectiveness and prevent competition with NATO in this area. But after the beginning of the Russian aggression in Ukraine, there is a revision of Euro-Atlantic relations, which are transformed into a new coordinate system for strengthening EU-NATO relations in the field of European security.

Methods and methodologies used in the article. The article widely uses such general scientific methods as the analysis of historical chronicles, content analysis of international documents, comparative analysis of situational processes, the method of describing events.

The novelty of the article lies in the fact that for the first time in the political science scientific literature, the transformation of Euro-Atlantic relations, characterized by contradictions of institutional mechanisms in the problems of ensuring European security, is deeply analyzed. Among the special problems are the changes in EU-NATO relations related to the beginning of Russia's invasion of Ukraine, the processes of balance and new approaches to ensuring European security.

Conclusions. In conclusion, certain conclusions are drawn on the main issues discussed in the article. Attention is focused on forecasts that can strengthen Euro-Atlantic relations, among which are such as ensuring security, removing trade barriers, the refugee problem, environmental problems. The strengthening of the US military presence in Europe and assistance to Ukraine have convinced European NATO allies of the transformation of Euro-Atlantic relations. But it also raises a question mark for the EU, which intended to play a greater role in security after Brexit by creating a defense position independent of the United States. This dilemma will undoubtedly strengthen the differences between the supporters of NATO and the EU. Reconciling these two factors will be a serious problem for Europe, as it is likely to determine the continent's policy on other equally important issues, such as determining the approach to China, strengthening democracy in Eastern Europe and the post-war reconstruction of Ukraine.

Key words: European Union, NATO, Euro-Atlantic security, European security policy, Russian aggression, Ukrainian crisis.

Шлемкевич Тетяна Вікторівна

Інформаційно-комунікаційні технології як чинник консолідації суспільства

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.20>

Шлемкевич Тетяна Вікторівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
журналістики
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна

Консолідація сучасного суспільства як важливий соціально-політичний процес є предметом наукових інтересів багатьох дослідників, представників різних наук. Протягом ХХ століття ідея демократії стала одним із ключових елементів глобального публічного дискурсу, ставши основою формування та критерієм політичної легітимності й консолідації суспільства в сучасну епоху. Інформаційно-комунікаційні технології часто використовуються як синонім до інформаційних технологій, хоча ІКТ це більш загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій. Метою статті та завдання. Схарактеризувати явище консолідації суспільства в умовах тотального використання засобів ІКТ. Методи дослідження. Методологія дослідження побудована на застосуванні історичного, порівняльного та аналітичного методів, що розкривають основні особливості функціонування ІКТ у публічній сфері як фактору консолідації суспільства, зокрема в рамках сучасного Інтернет-простору. Сучасний етап розвитку ІКТ на початку ХХІ століття сприяв зростанню очікувань щодо становлення кібердемократії в усьому світі. Найбільш поширеними інструментами комунікації у мережі Інтернет є масові самокомунікації – новий вид комунікації, що виник менше десяти років тому в умовах мережевого інформаційного суспільства. Крім масових самокомунікацій, важливими механізмами соціальної консолідації є мережні технології Веб 2.0, які використовуються також у віртуальному просторі. Веб 2.0 створює такі інструменти соціальної консолідації в Інтернеті, як колаборативна фільтрація, краудфандинг (краудсорсинг), платформи спільного користування. Системи колаборативної (клубної) фільтрації є інтернет-порталами, на яких за допомогою технологій Веб 2.0 та Веб 3.0 будь-який користувач може залишити свою думку щодо того чи іншого продукту, послуги, твори мистецтва, заходи, артефакту, явища суспільного життя. Системи колаборативної фільтрації є універсальним механізмом споживчої експертизи, покликаним полегшити процес вибору споживача за рахунок можливостей мереж. З'явилися віртуальні системи краудфандингу – колективної співпраці людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило, використовуючи можливості Інтернету, щоб підтримати цільові зусилля інших людей чи організацій.

Ключові слова: консолідація, консолідація суспільства, інформаційно-комунікаційні технології, демократія.

Вступ. Консолідація сучасного суспільства як важливий соціально-політичний процес є предметом наукових інтересів багатьох дослідників, представників різних наук [2]. Інтерес до цієї проблематики зумовлений глибоким розумінням необхідності пошуку альтернативи соціально-економічної та політичної фрагментованості нашого суспільства [1], а також можливостей подолання існуючої відчуженості між різними соціальними групами та спільнотами.

Протягом ХХ століття ідея демократії стала одним із ключових елементів глобального публічного дискурсу, ставши основою формування та критерієм політичної легітимності й консолідації суспільства в сучасну епоху [8, с. 67]. Поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. стало одночасно і вираженням успіху економічного та науково-технічного розвитку демократичних країн, і продемонструвало можливості консолідації суспільства за допомогою різних інструментів інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Вони відіграли важливу роль у демократизації країн Східної Європи, пострадянського простору та частково країн Близького Сходу, дозволили консолідувати західні демократії в умовах нових

викликів та загроз постбіполярної епохи, однак самі по собі ІКТ все більше стали приватизуватися великим капіталом і контролюватись державною владою, що обмежує публічну сферу як сферу суспільної участі у процесах ухвалення політичних рішень.

Мета та завдання. Схарактеризувати явище консолідації суспільства в умовах тотального використання засобів ІКТ.

Методи дослідження. Методологія дослідження побудована на застосуванні історичного, порівняльного та аналітичного методів, що розкривають основні особливості функціонування ІКТ у публічній сфері як фактору консолідації суспільства, зокрема в рамках сучасного Інтернет-простору.

Результати. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ, від англ. Information and communications technology, ICT) – часто використовуються як синонім до інформаційних технологій (ІТ) [7; 9], хоча ІКТ це більш загальний термін [4], який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань) [3], комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, отримувати

вати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами, ІКТ складається з ІТ, а також телекомунікацій, медіатрансляцій, всіх видів аудіо та відеообробки, передачі, мережевих функцій управління та моніторингу. Вираз уперше було використано у 1997 році у доповіді Денніса Стівенсона для уряду Великобританії, який сприяв створенню нового Національного навчального плану Великобританії у 2000 році [6].

Далі розвиток мережі Інтернет почав розглядатися багатьма дослідниками як напрямок подолання дефіциту публічності влади та зміцнення ролі публічної сфери, самостійність якої поступово знижувалася в епоху радіо та телебачення. Виникнення мережі Інтернет забезпечило функціонування глобальної та практично миттєвої системи двосторонньої комунікації з відносно низькими витратами [10], що пропонує пересічним користувачам, громадським рухам та організаціям нові інформаційні майданчики для розвитку громадянського суспільства та поширення процесів демократизації й консолідації.

Інформаційні супермагістралі мережі Інтернет, що поєднують між собою цілі континенти, дозволяють державам, згідно з технооптимістичними і ідеалістичним уявленням, перейти до нового віку демократії. Ця теза, згідно з якою у світі відбувається становлення кібердемократії (як проміжного етапу переходу до електронної демократії на основі усунення громадянської активності в Інтернет-простір, більшої інформаційної відкритості урядових установ та поширення інформаційно-комунікаційних технологій зворотного зв'язку з населенням), відповідає позиції прихильників деліберативної демократії, які розглядають Інтернет як простір публічної сфери, що розширюється, і раціонально-критичної дискусії, що формує громадську думку і посилює підзвітність осіб, які приймають політичні рішення [2; 3; 4] та сприяє консолідації суспільства.

У фокусі даного підходу знаходяться відносини між Інтернет-простором публічної сфери, державою та громадянським суспільством, що дозволяють їм вести відносно рівний діалог між собою, висловлювати свою точку зору щодо всього спектра публічних проблем, висувати критичні судження поза логікою придушення у відповідь, підвищувати якість діалогу, знаходити абсолютно нові рішення та відстоювати загальне благо на тлі приватних інтересів.

Сучасний етап розвитку ІКТ на початку XXI століття сприяв зростанню очікувань щодо становлення кібердемократії в усьому світі, проте кожен попередній етап породжував подібні очікування, пов'язані з можливістю за допомогою комунікації фундаментально трансформувати демократію. Дебати щодо можливості Інтернету та електронних медіа формувати реальні спільноти людей демонструють зміцнення позицій прихильників кіберде-

мократії. Також ця позиція знаходить своє продовження у припущенні того, що Інтернет сприятиме зростанню демократичної участі та зміцненню горизонтальних зв'язків між людьми й забезпечує консолідацію суспільства.

Найбільш поширеними інструментами комунікації у мережі Інтернет є масові самокомунікації – новий вид комунікації, що виник менше десяти років тому в умовах мережевого інформаційного суспільства. Масові самокомунікації характеризуються звільненням від посередників у процесі передачі інформації: будь-який індивід, який має доступ до мережі Інтернет, може побудувати свою інформаційну систему. Автором комунікації стає одна або кілька осіб, які здійснюють комунікації з потенційно масовою аудиторією.

В умовах підготовки до соціальних протестів, їх реалізації, емітенти інформації (хто завгодно має доступ до мережі Інтернет), які за допомогою масових самокомунікацій об'єднуються, використовуючи загальні хештеги в тексті повідомлення. За допомогою таких хештегів відбувається фільтрація релевантних для тієї чи іншої події чи дискусії. Крім того, можна створювати віртуальні групи в засобах масових самокомунікацій, де тематична фільтрація відбувається ще простіше і зручніше [5; 6]. Інформація публікується моментально і може не мати обмежень у чисельності аудиторії, кожен представник якої за бажанням у будь-який момент може стати її автором. Найбільш поширеним засобом масових самокомунікацій є віртуальна соціальна мережа «Фейсбук», кількість користувачів якої перевищила 1 мільярд [7].

Якщо провести аналогію даного каналу комунікації з будь-яким іншим засобом комунікації та інформації, то «Фейсбук» можна вважати унікальним за чисельністю аудиторії, яка виступає одночасно і реципієнтом, і емітентом інформації. Таким чином, теоретично будь-яке інформаційне повідомлення може бути трансльовано за 1 секунду 1 мільярду людей і, враховуючи поширеність мобільних пристроїв з постійним доступом до мережі Інтернет, бути усвідомленим великою часткою користувачів цього каналу комунікації.

Крім масових самокомунікацій, важливими механізмами соціальної консолідації є мережні технології Веб 2.0, які використовуються також у віртуальному просторі. Веб 2.0 створює такі інструменти соціальної консолідації в Інтернеті, як колаборативна фільтрація, краудфандинг (краудсорсинг), платформи спільного користування [9]. Системи колаборативної (клубної) фільтрації є інтернет-порталами, на яких за допомогою технологій Веб 2.0 та Веб 3.0 будь-який користувач може залишити свою думку щодо того чи іншого продукту, послуги, твори мистецтва, заходи, артефакту, явища суспільного життя. Системи колаборативної фільтрації є універсальним механізмом

споживчої експертизи, покликаним полегшити процес вибору споживача за рахунок можливостей мереж.

Також з'явилися віртуальні системи краудфантингу – колективної співпраці людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило, використовуючи можливості Інтернету, щоб підтримати цільові зусилля інших людей чи організацій. Мережі, змінюючи структуру споживання, також дозволили створити та використовувати платформи спільного користування («меш»-платформи), що реалізуються спільнотами людей, які придбали один товар рідкісного користування на кілька членів цієї групи. За допомогою мобільного Інтернету можна відстежувати розташування потрібного продукту або шукати інших людей, з якими можна використовувати потрібний продукт (наприклад, автомобіль).

Можливості мережевої взаємодії популяризували служби оренди та спільного користування тих чи інших товарів, створивши споживчі екосистеми, за масштабом можливі лише за умов мережевого суспільства. Засоби масових самокомунікацій – новий тип електронної комунікації стають провідним практичним механізмом для соціальної консолідації в умовах сучасного інформаційного суспільства, що призводить до сплеску активності соціальних рухів та протестів. Таким чином, зароджується новий тип соціальних рухів – без лідерів, без ієрархії, без прив'язки до будь-яких організацій – діяльність яких зароджується в автономному віртуальному просторі та моментально виходить у міське середовище. Відбувається зміцнення горизонтальних зв'язків й, натомість, детермінується послаблення вертикальних зв'язків.

Висновки. Формування інформаційного суспільства в даний час є необхідною умовою сталого розвитку кожної країни, її повноцінної інтеграції у світову економіку. Розвиток інформаційного сектора становить основний зміст сучасних процесів інформатизації, які кардинально зачіпають економіку, освіту, культуру, стратифікацію суспільства, його соціально-психологічні та комунікаційні засади. Особливістю соціальних рухів нового типу є їхнє зародження у віртуальному просторі. Нові практичні механізми консолідації суспільства пов'язані з технічними інноваціями, що вплинули на якісні зміни комунікації. Віртуальні засоби масових самокомунікацій стають провідним практичним механізмом соціальної консолідації. Саме масові самокомунікації є основою механізму згуртування, формування мережі таких масових протестних рухів у всьому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демартино А. П. Поняття і класифікація новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. *Сер. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2018. Вип. 24. С. 94-98.

2. Демченко І. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як провідний чинник глобальних світоглядних трансформацій. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2098>. (дата звернення: 11.09.2022)

3. Диба М. І., Гернего Ю. О. Виклики індустрії 4.0 у контексті її становлення на глобальному і національному рівнях. *Економіка України*. 2020. № 6. С. 43-55.

4. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. *Наукові праці Національної бібліотеки України*. 2017. Вип.46. С. 11-24.

5. Климаська Л.Д. Комунікативні технології моделювання політичного простору в демократичному суспільстві. URL: www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005. (дата звернення: 11.09.2022)

6. Коломієць В. Ф., Вишневецький А. І. Роль Internet-технологій у формуванні свідомості. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 96–108.

7. Новікова Л.В., Чернишова Л.О. Світовий ринок інформаційно-комунікаційних технологій: тенденції та перспективи розвитку. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2021. Вип.16. С. 15-19.

8. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Київ: Могилянська академія. Київ, 2017. 260 с.

9. Шлемкевич Т. В. Інформаційно-комунікативні чинники впливу на громадянське суспільство в сучасній Україні. *Політикос : наук. журнал*. 2019. № 5. С. 38-43.

10. Яблонський В.М., Андриченко Т.В., Бекешкіна І.Е. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь. НІСД. 2018. 128 с.

REFERENCES:

1. Demartyno, A. P. (2018) Poniattia i klasyfikatsiia novitnykh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Concept and classification of the latest information and communication technologies]. Ser. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin, 24, 94-98. [in Ukrainian]

2. Demchenko, I. (2018) Suchasni informatsiino-komunikatyvni tekhnolohii yak providnyi chynnyk hlobalnykh svitohliadnykh transformatsii [Modern information and communication technologies as a leading factor in global worldview transformations]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2098>. (data zvernennia: 11.09.2022) [in Ukrainian]

3. Dyba, M. I., Herneho, Yu. O. (2020) Vykyky industrii 4.0 u konteksti yii stanovlennia na hlobalnomu i natsionalnomu rivniakh [Challenges of industry 4.0 in the context of its development at the global and national levels]. Ekonomika Ukrainy, 6, 43-55. [in Ukrainian]

4. Zakirov, M. (2017) Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak faktor evoliutsii sotsialno-politychnykh vidnosyn [Modern information and communication technologies as a factor in the evolution of social and political relations]. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy, 46, 11-24. [in Ukrainian]

5. Klymanska, L. D. (2005) Komunikatyvni tekhnolohii modeliuвання politychnoho prostoru v demokratychnomu suspilstvi [Communicative

technologies for modeling political space in a democratic society]. URL: www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005. (data zvernennia: 11.09.2022) [in Ukrainian]

6. Kolomiets, V. F., Vyshnevkyi, A. I. (2014) Rol Internet-tehnolohii u formuvanni svidomosti [The role of Internet technologies in the formation of consciousness]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 8, 96–108. [in Ukrainian]

7. Novikova, L. V., Chernyshova, L. O. (2021) Svitoviy rynek informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [The world market of information and communication technologies: trends and prospects for development]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*, 16, 15-19. [in Ukrainian]

8. Pocheptsov, H. H. (2017) Vid pokemoniv do hibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia [From Pokemon to hybrid wars: new communication technologies of the 21st century]. Kyievo-Mohylianska akademiia. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Shlemkevych, T. V. (2019) Informatsiino-komunikatsiini chynnyky vplyvu na hromadianske suspilstvo v suchasni Ukraini [Information and communication factors of influence on civil society in modern Ukraine]. *Politykus : nauk. zhurnal*, 5, 38-43. [in Ukrainian]

10. Iablonskyi, V. M., Andriuchenko, T. V., Bekeshkina, I. E. (2018) Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku: analit. dopovid [Civil society of Ukraine: modern practices and development challenges: analyst. report]. NISD. [in Ukrainian]

Information and communication technologies as a factor in the consolidation of society

Shlemkevych Tetiana Viktorivna

Candidate of Political Sciences,
Lecturer at the Department of Journalism
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

*Consolidation of modern society as an important social and political process is a subject of scientific interests for many scholars, representatives of different sciences. During the XX century, the idea of democracy became one of the key elements of global public discourse, becoming the basis of the formation and criterion of political legitimacy and consolidation of society in the modern era. The information and communication technologies often are used as a synonym for information technologies, however, the ICT is more common notion, which emphasizes the role of unified technologies and integration of telecommunications. **Purpose and tasks.** To describe the phenomenon of consolidation of society in the conditions of total use of means of ICT. **Methods of research.** The methodology of research is based on the applying of historical, comparative and analytical methods, which reveal the main peculiarities of functioning the ICT in public field as a factor of consolidation of society, in particular, within the framework of the modern Internet space. Modern stage of the development of ICT at the beginning of the XXI century contributed to growing expectations for the emergence of cyberdemocracy around the world. The most spread instruments of communication in the Internet network are mass self-communications – a new type of communication, which appeared less than decade ago in the conditions of network information society. In addition to mass self-communication, important mechanisms of social consolidation are Web 2.0 network technologies, which are also used in virtual space. Web 2.0 creates such tools of social consolidation in the Internet as collaborative filtering, crowdfunding (crowdsourcing), sharing platforms. Systems of collaborative (club) filtering are the Internet portals on which, with the help of Web 2.0 and Web 3.0 technologies, any user can leave his opinion about a particular product, service, work of art, event, artifact, phenomenon of social life. Systems of collaborative filtering are universal mechanisms for consumer examination, designed to facilitate the process of user choice due to the capabilities of networks. Virtual systems of crowdfunding – collective collaboration of people who voluntarily pool their money or other resources together, usually using the Internet, to support the targeted efforts of other people or organizations – have appeared.*

Key words: consolidation, consolidation of society, information and communication technologies, democracy.

Павлюх Марія Василівна

Політична активність жінки на шпальтах польських жіночих часописів Львова «Ster», «Przedświt», «Ziarno»

УДК 007: (438+303'75) : 070
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.21>

Павлюх Марія Василівна
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. пл. Святого Юра 3, Львів, Україна

Актуальність теми наукової статті зумовлена сучасними політологічними, гендерними та націоналістичними дослідженнями жіночих рухів у європейських країнах, зокрема польського жіночого руху, який розпочався та розвивався у Львові, поряд з українським жіночим рухом. Метою статті є аналіз та огляд номерів польських жіночих часописів, які виходили у Львові у XIX столітті для того, щоб з'ясувати головну тематику, свідомісні парадигми польського жіночого руху, ціннісні концепти польської жіночої періодики, трансформацію поглядів на політичну роль жінки у традиційному суспільстві та її участь у громадському і державному житті через радикальну журналістику. У науковій статті проаналізовані негативні стереотипи про традиційну роль жінки у суспільному та громадському житті на прикладі польських жіночих часописів «Ster», «Przedświt» та «Ziarno», що виходили у Львові у XIX столітті. З'ясовано, що традиційні погляди на роль жінки застаріли, натомість на шпальтах польських жіночих часописів пропагуються: жіноча освіта, самоосвіта, творча реалізація жінки як особистості. Традиційна формула для жінок у суспільстві, яка зводилася до заміжжя та народження дітей критикується за поверховість.

На шпальтах польських жіночих видань XIX століття у Львові вагоме місце надано жіночій освіті та формуванню національної і політичної освіти, що вказує на «серйозний» характер цих видань, а не на розважальний, який домінував у тогочасній польській жіночій періодиці. У статтях польських жіночих видань початку XX століття формується новий тип жінки – «політичний тип» жінки, яка є не байдужою до політичного життя свого народу та своєї країни. Саме ця риса характеризує жіночу періодику як політичну домінуючу у матеріалах часописів.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальних і спеціальних методів: метод концептуального аналізу у визначенні польського жіночого руху; тематичний аналіз у визначенні головної тематики видань «Ster», «Przedświt» та «Ziarno»; синтез у вивченні методів і форм боротьби активного жіноцтва за свої політичні права. Результати і висновки. Активна політична роль жінки-громадянки – свідомісний концепт польської жіночої преси, яка виражалася у розвінчанні активного жіноцтва негативних стереотипів про пасивність жіноцтва.

Ключові слова: радикальна публіцистика, польський гендерний рух, емансиповані видання, новий тип жінки, жіночі економічні права, самоосвіта жінок, жіноча освіта.

Вступ. Ранні польські жіночі видання Львова, які виходили у I половині XIX століття мали розважальний, салонний характер для жінок із вищих верств суспільства. Але згодом, після таємного З'їзду жінок у Львові народжується польський жіночий рух. У Львові починають з'являтися друковані органи жіночого руху, ідеологічні часописи з феміністичною та політичною тематикою. На шпальтах цих видань на перше місце виходить жінка та її права у суспільстві, можливість працювати на рівні з чоловіком, отримати фахову освіту. Жінки починають війну за університети. Усі ці теми жваво обговорювали у суспільстві, а також у дискусіях жіночих видань II половини XIX століття. Серед таких ідеологічних видань для жінок у Львові великий вплив на формування свідомості та зміни ролі жінки у суспільстві виокремлюємо три часописи, які виходили майже у один період у Львові: «Przedświt» (1893 – 1896), «Ster» (1895 – 1896), «Ziarno» (1895 – 1897). Ці часописи остаточно формують жіночу періодику,

трансформують її у якісну, ідейну, а не розважальну пресу «для прекрасної статті».

У цей період, у свідомості поляків, формується поняття «зламу» епохи. Жіноча періодика звертається до минулого, однак улюбленим прикметником стає «новий». Жінка на шпальтах тогочасних часописів постає у драматичному образі, бо повинна боротися за свою гідність, здійснювати нові цілі і завдання» [1, с. 186]. Постулат упровадження освіти для шкіл набував широкого розвитку, хоча деякі жіночі кола були поділені: частина з них була проти освіти, виступаючи за створення жіночих шкіл жінками на усіх рівнях науки. Прихильницею такої концепції у Львові була вчителька Марія Бонковська-Чершик. Її концепція походила із традиційних уявлень про різні ролі чоловіка і жінки в суспільстві.

Метою статті є дослідження моделей жіночої періодики та загальні тенденції розвитку.

Методи дослідження. У науковій статті використаний комплекс наукових методів, зокрема сис-

темного аналізу у характеристиці стереотипів про жінку у польському суспільстві; синтез тематичного і проблемного поля польської жіночої періодики на прикладі конкретних видань.

Основна частина. На початку ХХ століття жінка домагається рівних із чоловіками політичних та громадянських прав, тому постає питання оздоровлення польського суспільства під кутом зору моральності та традиційності. Наступним етапом для польських жінок у Східній Галичині стає отримання виборного права. На цей період припадає діяльність таких відомих польських діячок як: Пауліни Кучальської-Реінсхмідт, Юзефи Бояновської, Марії Седлецької. На початку 90-х років ХІХ століття у Львові працювало багато жінок. Вони розпочали боротьбу жінок за вступ до університетів та гімназій. У цій боротьбі важливу роль у розвитку жіночого руху відіграли львівські часописи, які були присвячені проблемі освіти для жінок.

Навколо часописів гуртувалися читачки-жінки, які мали нові погляди на жінку у суспільстві, попри те, що у Галичині «Постанова про товариства» забороняла жінкам вступати до партій чи створювати свої товариства. Осередком зустрічей і дискусій були жіночі часописи. Серед ідеологічних, феміністичних часописів великої популярності набуває «Ster», котрий був органом жіночого руху. Варто виокремити дві редакції часопису «Ster»: львівську та варшавську. Спочатку у Львові з'являється цей часопис, а пізніше його редакція була перенесена до Варшави. Обидві редакції часопису редагує Пауліна Кучальська. «Феміністичний рух почався у Галичині у 90-х роках ХІХ століття, що мав на меті домогтися вільного доступу дівчат та жінок до гімназій, університетів Львова та Кракова. Для виконання цієї цілі засновано два тижневики «Przedświt» та «Ster». Феміністичній тематиці був присвячений часопис: «Ziarno» (1895) під редакцією Евеліни Еуленфельд» [2, с. 351].

Варшавський «Ster» – це повторення часопису, що виходив у Львові під тією самою назвою 1895 – 1897 роках. Важливий не тільки характер видання, але й також особа редакторки-журналістки П. Кучальської. Програма П. Кучальської мала ціль – організувати та розширити фахову працю для жінок. Вона пише, що жінка повинна бути вільною від обов'язків матері, виховательки і рівною у праці чоловікам [3, с. 175]. Часопис виходив до 1897 року. У кінцевій фазі часопису редакція опублікувала додаток до періодики як перший програмний жіночий маніфест. Жінка в уявленнях П. Кучальської [2, с. 88], повинна залишити працю вдома, повинна бути звільнена від обов'язків господарських, домашніх і материнських, щоб розпочати працю фахову нарівні з чоловіками. Ці погляди головної редакторки визначили головні напрями програмних статей «Стеру».

Із загальної бібліографії С. Залевської [11] дізнаємося, що головною ціллю часопису була

зміна традиційного погляду на призначення жінки до народження і виховання дітей. За головне призначення жінки проголошувалося звільнення від обов'язків і перехід до фахової рівноправної праці. Склад часопису був сталим. Статті суспільні, наукові і педагогічні до часопису писали: Марія Дулемб'янка, Пьотр Хмельовський – приятель жіночого руху, Стефанія Косовська, та ін.

У грудні 1895 року виходить перший номер часопису «Ster» як двотижневик «для справ виховання і праці жінок» [7]. Львівський «Ster» був черговою спробою пропаганди феміністичних поглядів у вигляді традиційного жіночого журналу. Часопис перейняв із класичних, типових елементів жіночого журналу відділ моди, сентиментальні повісті. У часописі були: кулінарний відділ і відділ господарських порад, якими займалася Люцина Цверчакова. Але у варшавській редакції журналу вони зникли. У відділі літератури друкувалися твори відомих польських авторів. У часописі були надруковані: науково-популярні статті, публіцистика про жіноче питання, хроніка жіночого руху, відділ практичних порад [3].

До «Steru» дописувало ціле гроно відомих літераторів та публіцистів. Популярними були статті з ідеології жіночого руху П. Хмельовського чи Е. Ожеховської [10, с. 17]. Вкінці 1897 року була опублікована стаття П. Кучальської-Реінсхмідт «Наші цілі і дороги» – нарис до програми діяльності жінок» [2, с. 89]. Це був перший офіційний програмний маніфест польського жіночого руху. Після двох років видання «Ster» занепав через брак коштів.

Львівський «Ster» – типовий часопис для поміркованого жіночого руху, де наголошувалося, що потрібно будувати рівноправність на базі традиційних емансипаційних гасел, пов'язаних з етикою, християнством і патріотичними традиціями для приготування народу до незалежності. Діяльність жінок трактувалася як частина діяльності цілого народу. У тих умовах жінки повинні збудувати нові права і обов'язки, розширити поле діяльності. «Ster» публікував пропагандивні брошури діячок та авторок, що співпрацювали з жіночими організаціями. Діячки польського жіночого руху використовували шпальта «Steru» з метою пропаганди і апеляції до реалізації програмних постулатів феміністок. З липня 1907 року журнал став формальним органом Союзу рівноправності польських жінок» [3, с. 102].

Львівський «Ster» був першим часописом феміністичного характеру на польських землях. У Львові часопис отримав назву «двотижневик для справ виховання та жіночої праці», а писали до нього: Марія Конопницька, Цецилія Валевська, Стефан Жеромський та ін. Часопис порушував такі питання: суспільні, наукові та педагогічні, мав об'ємний літературний відділ. Порушував проблеми фахової праці, але також були опубліко-

вані статті і господарські поради. Часопис «Ster» у багатьох публікаціях торкається питання війни жінок за вступ до університету, зміни суспільного стану. Згодом редакція переїхала до Варшави.

У Варшаві часопис змінив характер, оскільки жіночий рух змінив свої ідеологічні засади. «Ster» набув радикального характеру, тому популярними стали статті про війну за політичні і громадянські права для жінок. Офіційним гаслом боротьби жінок за політичні права було таким – «сьогодні голосування є справжнім, коли жінки голосують!» [2, с. 101]. У Варшаві часопис виходив як «орган рівноправності» жінок і був першим місячником, а з 1911 року став двотижневиком. Згодом, у Варшаві часопис стає органом жіночого руху, з'являється організація – «Стер. Орган Союзу рівноправності польських жінок». На початку це була підпільна жіноча організація. Для справи емансипації жінок виходить інший часопис «Ster: двотижневик для виховання жінок», який видавався 1895–1897 роках Леонтиною Єгерською і перегукувався із однойменною назвою часописів, які редагувала П. Кучальська.

Однією із важливих проблем часописів П. Кучальської була фінансова незалежність жінки та її інтелектуальність. Особливо наголошувалося на економічній свободі, бо це головна дорога до свободи особи жіночої статі. Ідейність часопису [3, с. 102] базувалася на пропаганді феміністичних та емансипаційних ідей у суспільстві. Ідейне обличчя видання було вираженням у нових ідеях, яке пропагувало ідею вільної любові. «Ster» – перший жіночий часопис, який напрацював стиль агресивної емансипаційної публіцистики. Спроба побудови нової естетики публіцистичної мови відрізняє «Ster» від інших жіночих видань.

Починаючи з другого номера за 1895 рік надрукована стаття феміністичного характеру Марії Дулемб'янки «Нехай буде вам відчинено» [10], в якій кривдою названі приниження та труднощі, що жінка зустрічає на науковій дорозі. Психологічним правом часопис вважає рівноправність чоловіка та жінки у всіх сферах суспільного життя. Окрім того, часопис критикує поверховість розуміння жіночих прав, що виконуються на папері. Навіть право на мистецтво не забезпечує жінкам вільного доступу до приватних артистичних кіл. Не всі жінки можуть вступити до публічних академій мистецтв. Схожий характер має стаття Пьотра Хмельовського «Про здібності жінок», у якій обґрунтовується важливість математики і виховання у житті жінки. У вихованні жінок автор бачить прогалину, оскільки жіноча молодь не сильна у логічних поняттях, аргументації, за допомогою конкретних понять і цифр. Поряд з тим, критикується реформа освіти і висувається ідея самоосвіти [10, с. 19].

У виданні були опубліковані художні твори С. Духінської; новела «Меланхолійні» та повість «На

зламі» З. Забжезинської. Традиційними рубриками та відділами редакції часопису були: «Фахова праця жінок» – коротка інформаційна рубрика про жіночі організації та успіхи жінок у різних сферах науки, «Машина для писання», «Курси городництва» – оголошення про господарські курси, «Господарство» – відділ про різноманітну домашню роботу, у тому числі прасування, прибирання, «Діяльність товариств» – відділ редакції про діяльність жіночих організацій, який вела Ю. Бояновська, «Кореспонденція» – листи з Кракова, з Варшави, «Відповіді та запитання» – переписка з редакцією.

Попри коротку львівську редакцію часопис порушив багато актуальних тем про становище жінки у суспільстві: фахову жіночу освіту та рівну оплату праці, вів боротьбу за університети, підтримував ідею едукації. Майже у кожному номері були надруковані статті радикального характеру, у яких йшлося про нову роль жінки, вільної від домашньої турботи та турботи про родину, жінки, яка займається освітою та самоосвітою, незалежною фінансово. «Ster» був часописом-революціонером у польській жіночій пресі Східної Галичини, який сформував на своїх шпальтах особливий вид публіцистики – публіцистики радикальної, а поряд з тим сформував «новий тип» жінки – жінки освіченої та незалежної.

Ще одним виданням феміністичного характеру був «Przedświt», що виходив майже у той період, коли виходив «Ster». Ці видання мають спільні риси. Видавала журнал молода письменниця Яніна Седлячкова у 1893 році. Часопис не був дуже популярним і мав невелику аудиторію на периферії. Спочатку часопис видавала Евеліна Еулендфельд. Я. Седлячкова виступила літературним керівником, а з листопада 1893 року підписувала номери як редакторка. Засновницею часопису стала легендарна національна польська героїня Емілія Сцанечка.

У першому номері нового часопису Я. Седлячкова від імені редакції писала, що «Przedświt» повинен зайняти важливу нішу на полі журналістики, бо це виникає з потреби популяризації домашньої педагогіки, такої важливої для життя народу. Часопис повинен містити літературну частину, а також побутові поради та інформацію, що стосується практичного життя» [2, с. 65]. Часопис розвивався у несприятливих обставинах. Перший номер громадськість прийняла дуже неприхильно, осміюючи жіночі зусилля. Редакція, передовсім, воювала за право дівчат вчитися у гімназіях; за місце в університетах, атакуючи консервативні погляди на освіту у педагогічних часописах; доступі до медичних закладів і місць праці для жінок. Редакція велику увагу приділяла літературній частині. Часопис мав власні додатки: «Мода і узор», «Енциклопедія господарства та домашнього промислу», «Домашня школа для старших дітей», «Ангел-хоронитель» [1, с. 68].

«Przedświt» друкував на своїх шпальтах матеріали про важливі річниці історичних подій. Особливістю журналу була симпатія до рівноправності жінок. Цьому питанню приділялося багато уваги, тому журнал апелював до громадськості у справі відкриття жіночих гімназій. Приготування жінок до професійної праці – головна тематика часопису. «Przedświt» прагнув відповідати не тільки потребам буденного життя, а й практичного. Часопис писав про виховний вплив преси на характер і особистість людини; піднімалося питання відродження моральності польського суспільства. «Przedświt» не погоджувався з тим, що людина є «табуля раса». Я. Седлячкова була переконана, що у людині закладені два прояви: добра і зла, а виховання – це емансиповані вивільнення іскри Божої з обіймів злого. Дуже важливим у статтях було спілкування матері і дитини, прищеплення матерям моральних рис.

«Przedświt» звертав увагу на участь батька у вихованні дитини [4]. Батько був останньою інстанцією, якій повинна коритися мати і неслухняна дитина, бо тільки батька бояться. Виховання батьків повинне мати ціль та мету, щоб розвивати індивідуальні таланти дитини, крім загальних правил психології і гігієни, щоб не дати державі «калік, без душі, думки, волі» [5]. Головна редакторка журналу Яніна Седлячкова розвінчала стереотип, який існував у суспільстві про «освічену жінку» як особу холодну, бридку, позбавлену жіночності [6].

У першому номері за 1893 рік знаходимо такі відділи редакції: педагогічний відділ, «Наші жінки», «Господарство і промисловість», «Бібліографія», «Із товариств» [4]. У другому номері надруковані статті про виховання жінки: «Домашнє виховання», додаток «Сон січневої ночі» (алегорія) Яніни Седлячкової, відділи: «Для дому і народу», «З вистави образотворчого мистецтва», «Відомості», педагогічні афоризми, загадки [5]. У п'ятому номері з'являється новий відділ редакції «Театри», у якому були надруковані статті про театральні вистави, із шостого номера редакція публікує статтю «Дитина та родина», підписану псевдонімом – Алексота. Як відомо, за цим псевдонімом ховалася головний редактор видання. Дванадцятий номер мав літературний додаток, у якому були надруковані твори відомих жінок-письменниць того часу.

Наступний рік видання зберігає усі відділи редакції. Але починають з'являтися статі про мистецтво та музику. З метою кращої популяризації статей на мистецтвознавчу тематику редакція запроваджує відділи: «Мистецтво» та «Бесіди про музику». Перший номер за 1895 рік (третьій рік видання) відкривався вступною статтю «Від редакції», у якій редакція присвячувала часопис для всіх галицьких земель, польської Прусії та Америки [7]. У цьому ж номері була надрукована

стаття «Перший жіночий часопис у Польщі», у якій були сформовані нові жіночі вимоги у боротьбі за волю жінок [7].

Редакція запровадила новий відділ редакції «Огляд письменства», який був бібліографічним відділом і повідомляв читачок про нові книги польських авторів. Традиційним відділом господарства залишився відділ «Практичні вказівки», у яких була надрукована велика кількість рецептів, а також оголошення і кросворди на останній сторінці [9]. Вперше на шпальтах часопису починають з'являтися нариси про відомих жінок минулого. У четвертому номері була надрукована стаття про жіночий рух «Жіноче питання» Ірми Троль-Борстині, у якій матеріальна залежність названа *важким тягарем залежності*. На перше місце виступає економічний чинник у справі жіночого рівноправ'я. На друге місце автор у жіночому русі ставить корисну жіночу суспільну працю рівну чоловікові.

У наступному номері була надрукована стаття «Зі сфери педагогіки» і часопис переходить поступово на освітню тематику. Опубліковані статті про успіхи жінок у різних сферах науки «Жінка в медицині» [8]. Програмна стаття «Право жінок» [8] порушувала важливий аспект жіночого питання – право на економічну незалежність жінок і право на гідну оплату жіночої праці. Економічна незалежність жінки була важливою проблемою для малозабезпеченої жінки, яка не могла отримати хорошої освіти та не хотіла виходити заміж, щоб залежати від свого чоловіка матеріально.

Отож, розглянувши кілька номерів видання «Przedświt» виснуємо, що головною тематикою цього часопису була економічна незалежність жінок, війна жінок за свої права, жіноче виховання, моральне виховання дитини. «Przedświt» сформував «новий тип» жінки – жінки економічно незалежної. Ще одним виданням феміністичного характеру є часопис «Ziarno», що виходив у Львові протягом 1895–1897 років. Часопис мав феміністичний характер. Про часопис знаходимо короткі бібліографічні відомості як про видання Евеліни Еуленфельд [11].

Перший номер часопису за 1897 рік відкривався вступною статтю редакції «До читачів», у якій редакція формувала свої цілі феміністичного часопису [12]. На першій шпальті під назвою розташувалася традиційна рубрика видання «З політичної ниви», у якій публікувалися статті про політичні події у Варшаві та всій країні. На наступній сторінці редакція друкує кілька віршів, невелику замальовку «Вдова з пальцем» Клементя Юноши [12, с. 21].

Відділ редакції «Голоси польської преси» запровадив Павел Шувалов. Це оглядовий відділ, у якому автор намагався проаналізувати головну тематику відомих польських видань того часу.

Стаття полемічного характеру «Фальшивий внесок» розповідала про відому дискусію навколо повісті Юзефа Гофмана. Цей номер був багатим на статті про відомих художників, містив фото та ілюстрації картин, розповідав про життя митців. Редакція подала відділ «Зміни у пресі», у якому повідомляла про інші видання. Відділ переписки «Зернятка» складався із відгуків та листів читачів про часопис; відділ «Всячина» об'єднував короткі інформаційні матеріали; оглядовий відділ «З російської преси» здійснював огляд головних новин російської преси; бібліографічний відділ «Нові книги» складався із рецензій, за яким розташувався відділ «Варшавська хроніка». Програмна стаття феміністичного характеру «Жінка і феміністки» повідомляла читацьку аудиторію про паризьку енциклопедію, у якій були надруковані уривки літературних творів відомих жінок [12].

У другому номері видання зберігаються відділи редакції. Особливо стає популярним відділ «Зернятка». Крім того, редакція запроваджує новий відділ «Поляки у Південній Америці» для новин про польську діаспору за кордоном, та «Образотворче мистецтво», у якому редакція розповідала про відомі картини. З'являється відділ редакції «Зі світу моди». Запроваджено сторінку гумору. Згодом редакція запроваджує нову тему – виховання дітей і догляд за ними, а у наступних номерах провідними темами стають: жіночі туалети, жіноча мода, жіноче питання.

Висновки. Отож, проаналізувавши організацію роботи редакції часопису «Ziarno» виснуємо, що часопис мав феміністичний характер, хоча не так яскраво виражений як у часописі «Ster». На перше місце виступає право жінок на працю і фінансова, економічна незалежність жінок від чоловіка. Провідною темою часопису була жінка та її нова роль у суспільстві. Жінка на шпальтах часопису «Ziarno» – політично активна жінка, яка дбає за свій духовний, світоглядний розвиток шляхом освіти та самоосвіти. Вагоме місце відводилося вихованню жінок та прищеплення їм моральних рис. Жінка на шпальтах часопису «Ziarno» отримує можливість самовдосконалитися, реалізувати себе як творча особистість. У часописі нового звучання набувають традиційні жіночі ролі дружини та матері. З'являються поняття відповідальності жінки за долю майбутнього покоління, за долю всього польського народу. Жінка повинна відповідати вимогам свого часу – боротися проти темряви, упереджень, стереотипів, вчитися і бути освіченою.

Ідеологічні часописи «Ster», «Przedświt» та «Ziarno», які виходили у Львові вкінці XIX століття сформували новий вид журналістики – політичної, радикальної, феміністичної. Вони розглядали нову роль жінки у суспільстві, яка не тільки зводилася до турботи про родину та господарство, а до громадської роботи. Важливим поступом у суспільній

думці був тип «нової жінки», котрий формують ці три видання: жінки незалежної, освіченої та самостійної. На перший погляд ці видання однакові за своїм характером і викладом статей, баченням «нового типу» жінки, проте радикальним був часопис «Ster», котрий ігнорував будь-які норми моралі і пропагував радикальні гасла і навіть ідею вільної любові, що звільняла жінку від обов'язку дбати за свого чоловіка та дітей. Традиційне польське суспільство і католицькі релігійні цінності не завжди могли прийняти ідеї радикального «Steru». Завдяки цим часописам з'являється окремий вид публіцистики – емансипованої публіцистики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dormus K. Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826–1918. Warszawa, 2006. 453 s.
2. Dormus K. Warszawki «Ster» (1907-1914) i jego program wychowawczy. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. Warszawa, 2000. S. 87–110.
3. Franke J. Polska prasa kobieca w latach 1820–1918. *W kręgu ofiary i poświęcenia*. Warszawa, 1999. 192 s.
4. *Przedświt*. 1893. № 1.
5. *Przedświt*. 1893. № 2.
6. *Przedświt*. 1893. № 6.
7. *Przedświt*. 1895. № 1.
8. *Przedświt*. 1895. № 22.
9. *Przedświt*. 1895. № 5.
10. *Ster*. 1895. № 2. S.17.
11. Zalewska Z. *Czasopisma kobiece w Polsce: Materiały do historii czasopism rok (1818–1937)*. Warszawa, 1938. 257 s.
12. *Ziarno*. 1897. № 1.

REFERENCES:

1. Dormus, K. (2006). Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826–1918. [Educational issues in the women's press of the Austrian partition in the years 1826–1918.]. Warszawa: 453. [in Polish]
2. Dormus, K. (2000). Warszawki «Ster» (1907-1914) i jego program wychowawczy. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. [Warsawki «Ster» (1907-1914) and its educational program]. Warszawa: 87–110. [in Polish]
3. Franke, J. (1999). Polska prasa kobieca w latach 1820–1918. *W kręgu ofiary i poświęcenia*. [Polish women's press in the years 1820–1918. In the circle of sacrifice and sacrifice]. Warszawa; 192. [in Polish]
4. *Przedświt*. [Daybreak]. 1893. № 1. [in Polish]
5. *Przedświt*. [Daybreak]. 1893. № 2. [in Polish]
6. *Przedświt*. [Daybreak]. 1893. № 6. [in Polish]
7. *Przedświt*. [Daybreak]. 1895. № 1. [in Polish]
8. *Przedświt*. [Daybreak]. 1895. № 22. [in Polish]
9. *Przedświt*. [Daybreak]. 1895. № 5. [in Polish]
10. *Ster*. [Ster]. 1895. № 2. p.17. [in Polish]
11. Zalewska, Z. (1938). *Czasopisma kobiece w Polsce (Materiały do historii czasopism rok 1818–1937)*. [Women's magazines in Poland (Materials for the history of journals, 1818–1937)]. Warszawa: 257. [in Polish]
12. *Ziarno*. [Grain]. 1897. № 1. [in Polish]

Political activity of women in the columns of polish women's magazines Lviv «Ster», «Przedświt», «Ziarno»

Pavliukh Mariia Vasylivna

PhD in Social Communications,
Senior Lecturer at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
St. George Sq. 3, Lviv, Ukraine

The urgency of the topic of the scientific article is due to modern political science, gender and national studies of women's movements in European countries, including the Polish women's movement, which began and developed in Lviv, along with the Ukrainian women's movement. The aim of the article is to analyze and review the issues of Polish women's magazines published in Lviv in the XIX century in order to clarify the main topics, conscious paradigms of the Polish women's movement, value concepts of Polish women's periodicals, transformation of views on women's political role in traditional society and her participation in public and state life through radical journalism.

The scientific article analyzes the negative stereotypes about the traditional role of women in public life on the example of Polish women's magazines «Ster», «Przedświt» and «Ziarno», published in Lviv in the XIX century. It was found that the traditional views on the role of women are outdated, while the pages of Polish women's magazines promote: women's education, self-education, creative realization of women as individuals. The traditional formula for women in society, which has been reduced to marriage and the birth of children, has been criticized for being superficial.

In the columns of Polish women's publications of the 19th century in Lviv, a significant place was given to women's education and the formation of national and political education, which indicates the «serious» nature of these publications rather than the entertainment that dominated Polish women's periodicals. In the articles of Polish women's publications of the early twentieth century, a new type of woman is formed – the «political type» of a woman who is not indifferent to the political life of her people and her country. It is this feature that characterizes women's periodicals as the political dominant in the materials of magazines.

Research methods. The study used a set of general and special methods: the method of conceptual analysis in determining the Polish women's movement; thematic analysis in determining the main topics of the publications «Ster», «Przedświt» and «Ziarno»; synthesis in the study of methods and forms of struggle of active women for their political rights. Results and conclusions. The active political role of a woman-citizen is a conscious concept of the Polish women's press, which was expressed in debunking active women of negative stereotypes about the passivity of women.

Key words: radical journalism, Polish gender movement, emancipated publications, a new type of women, women's economic rights, women's self-education, women's education.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 16,27. Ум. друк. арк. 16,28.
Підписано до друку 16.09.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.